

92-4

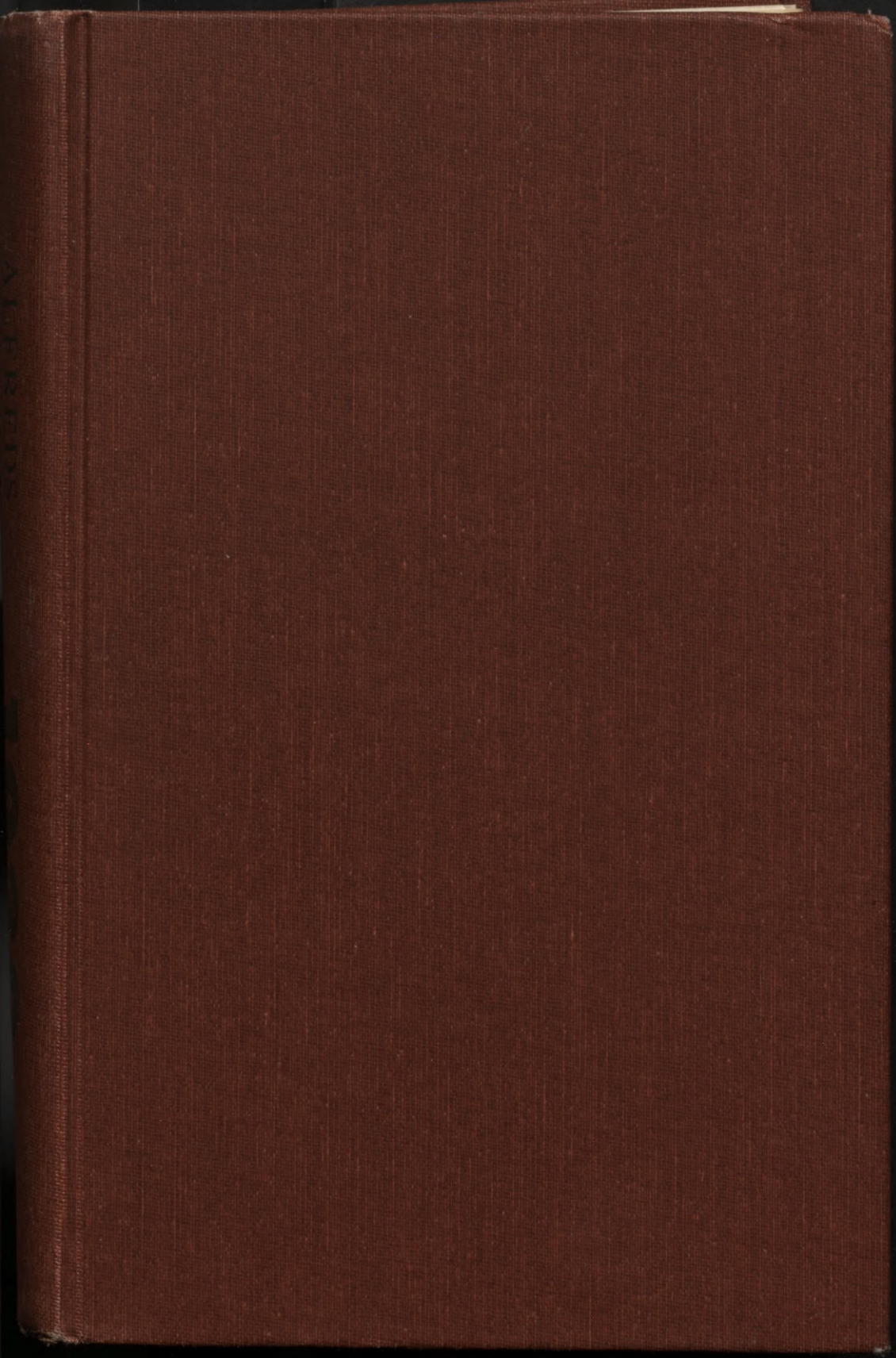
ALFREDS
BĒRZIŅŠ

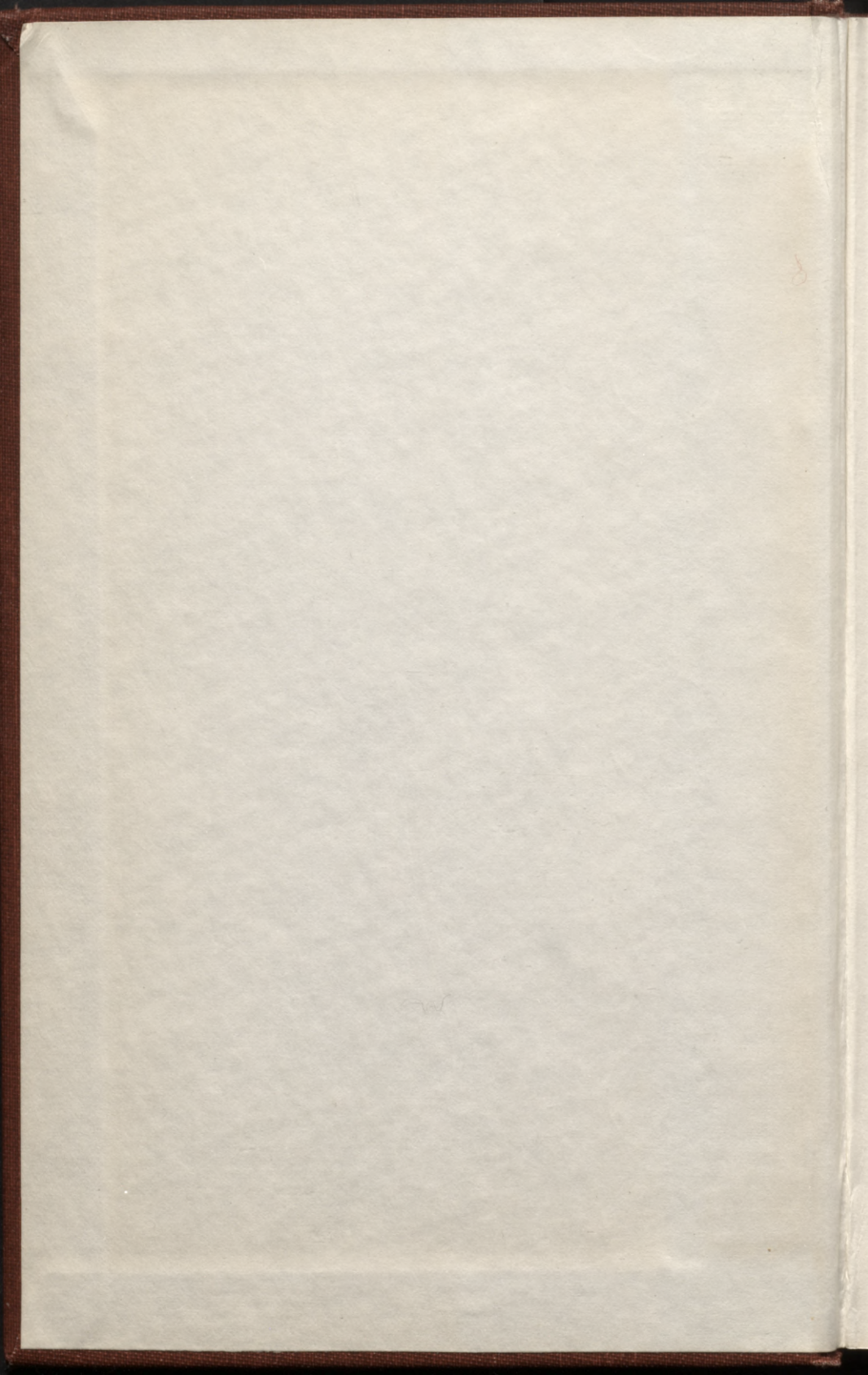
1939

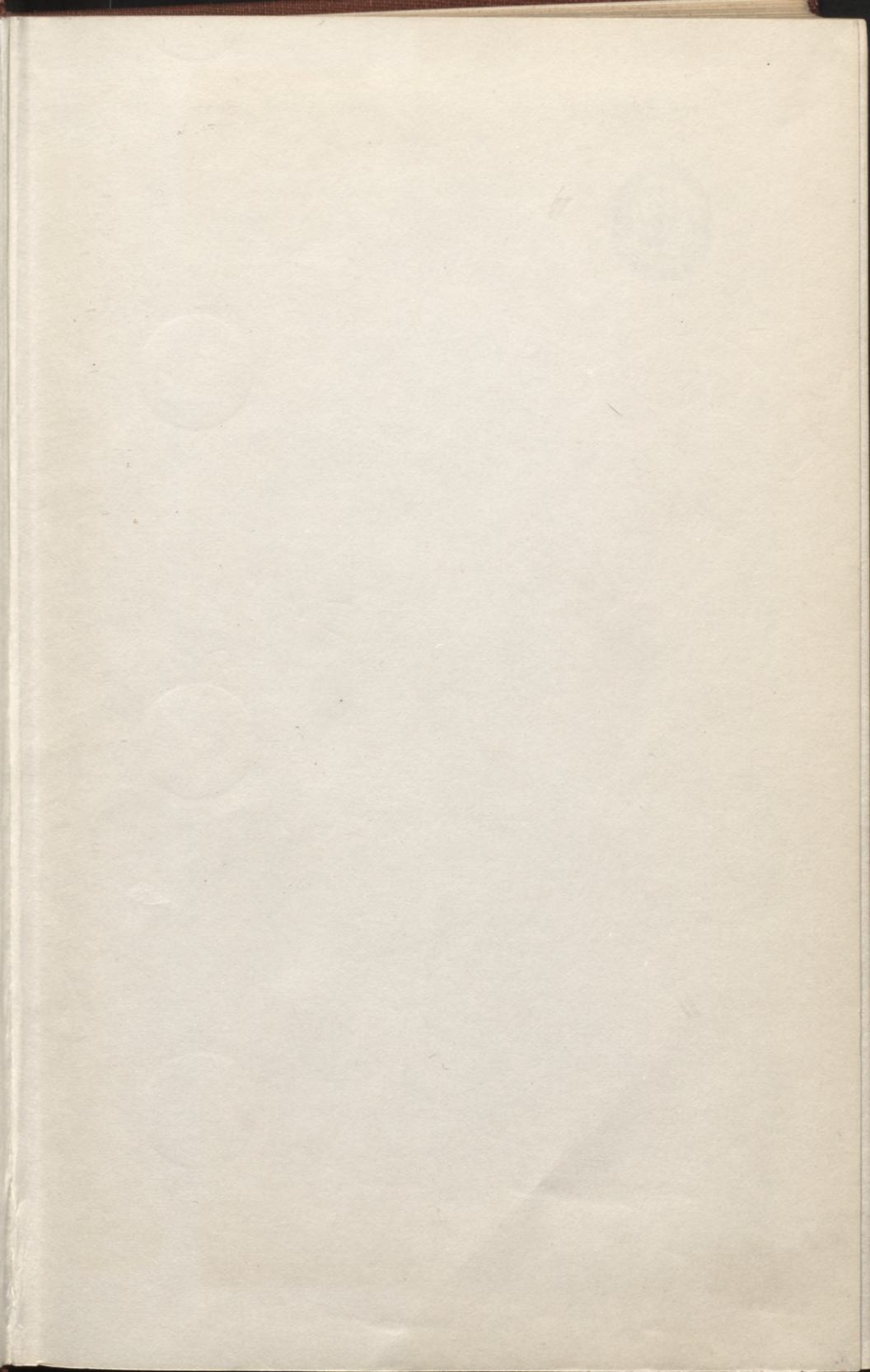
ALFREDS
BĒRZIŅŠ

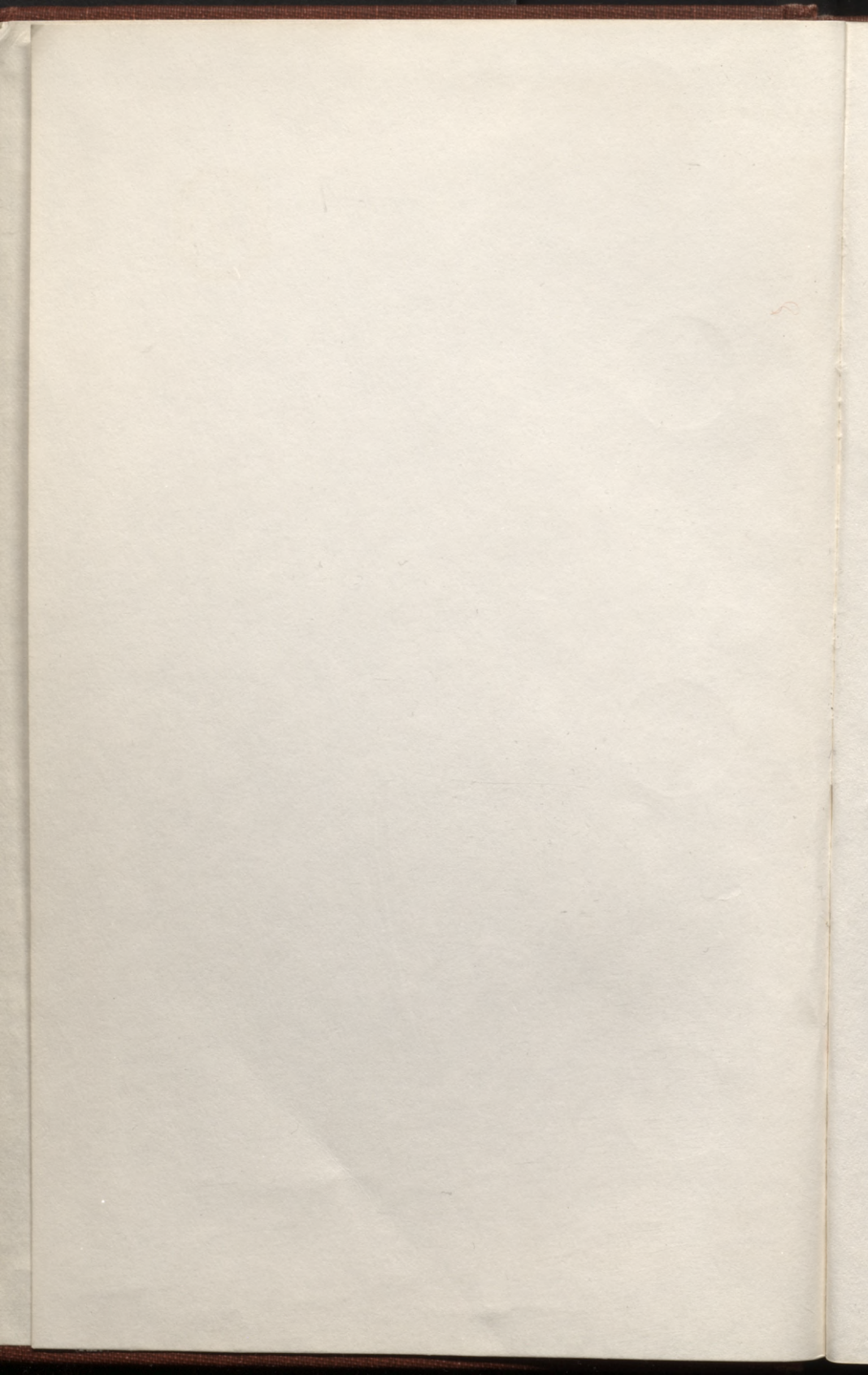
1939

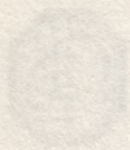

B, L

92-4

1

dulel.

9

ALFREDS BĒRZIŅŠ

1939

LIELO NOTIKUMU
PRIEKŠVAKARĀ

1976

GRĀMATU DRAUGS

1221

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTĒKA

~~92~~ 19.909

0304052R02

© Alfreds Bērziņš ○ 1976

Printed in the United States of America
by Sentry Press, Inc., New York, N. Y. 10013

IEVADAM

Pēc tik lielas traģēdijas, kādu pārdzīvojusi mūsu tauta un kuras noslēgums vēl nav ieraugāms, ir dabīgi, ka cilvēku domas atkal un atkal atgriežas pie šīs traģēdijas sākuma dienām, meklējot atbildi uz liktenīgo jautājumu — vai tiešām mūsu un mūsu kaimiņu tautu rīcībā nebija kādas neizlietotas iespējas to novērst vai vismaz samazināt.

Šis grāmatas mērķis ir ar vēsturisku atskatu noskaidrot apstākļus, kādos toreiz atradās nevien Baltijas valstis, bet visa Eiropa 1939. gadā un dažus mēnešus pirms 1938. gada beigām, kad Minchenē parakstīja nelaimīgo Minchenes vienošanos. Šī vienošanās, kas izšķīra vienas Eiropas valsts — Čehoslovākijas likteni, bija divkārši nelaimīga: tā, pirmkārt, apliecināja draugiem un ienaidniekiem, ka Anglija un Francija vai nu nav spējīgas pretoties, vai arī, savu Islaicīgu interešu ietekmētas, ir gatavas pamest sabiedrotos viņu liktenim, otrkārt, ne mazāka ietekme tālākos notikumos bija šī darijuma morāliskai pusei, jo Minchenē parakstīja dokumentu, kas deva koncesijas brutālai varai.

Politikā vairāk nekā citās tautu un cilvēku attiecībās izpaužas tas, ka jaunam darbam nenovēršami seko citi vēl jaunāki darbi. Minchenes vienošanās parakstīšana bija ļauns darbs, vienalga, vai Čemberlens un Daladjē šo dokumentu parakstīja saskaņā ar tautas noskaņojumu un patiesām cerībām pasargāt Eiropu no jauna postoša kara, vai nevarības baiļu ietekmē. Tālākie notikumi, kas ar neapturamu straujumu risinājās 1939. gadā, pierādīja,

ka, upurējot citu tautu brīvību, neviena tauta nav pasargāta no briesmām, kādas šādu darījumu rezultātā kļūst nenovēršamas.

Minchenē pirmo reizi Hitlers sastapās ar Anglijas un Francijas vadītājiem pie konferences galda. Abu Rietumeiropas lielāko un spēcīgāko valstu vadītāju piekāpība lika Hitleram domāt, ka viņam ir darišana ar vājiem raksturiem, kas, vienreiz piekāpušies Vācijas bruņotās varas draudu priekšā, to darīs arī turpmāk. Tā bija Hitlera kļūda. Ir tomēr robeža, kurai pāri nedrīkst iet neviena valstsvīra nevarība un piekāpība un kuru pārkāpjot tiek skarts nācijas gods un pastāvēšana.

Šajā lielvalstu spēlē, kas cinisma kalngalus sasniedza 1939. gada 23. augustā ar Hitlera un Staļina slepeno līgumu, Baltijas valstīm — vienalga, vai katrai par sevi vai visām trim kopā — nebija nekādas reālas iespējas apturēt notikumus, kas iznīcināja Baltijas valstu neatkarību un vairāku gadu asiņainā karā pārveidoja pasaules karti visos kontinentos.

MINCHENE

Versaļas miera līguma nastu vāciešiem 1932. gadā padarīja vēl smagāku saimnieciskā krīze. Vairāk nekā seši miljoni strādājošo bija bez darba. Īslaicīgas valdības nomainīja viena otru, nespēdamas atrisināt plašu iedzīvotāju aprindu vajadzības. Iedzīvotāju neapmierinātība ar valsts varu parasti ir labākais klimats galējību sludinātājiem. Tādi galējību sludinātāji 1932. gadā bija nacionālsociālisti un komūnisti.

1932. gadā Vācijā notika piecas vēlēšanas. No tām svarīgākās — valsts prezidenta un reichstāga vēlēšanas. Valsts prezidenta vēlēšanu pirmajā gājienā Hindenburgs ieguva 49,6 procentus balsu. Lai tiktu ievēlēts, likums prasīja nodoto balsu absolūto vairākumu. 10. aprīlī notika otrreizējās prezidenta vēlēšanas. Šoreiz feldmaršals P. Hindenburgs ieguva 53 procentus, Hindenburga pretkandidāts Adolfs Hitlers 36,8, bet trešais kandidāts — komūnists Telmans — 10,2 procentus balsu.

Reichstāga vēlēšanas notika 31. jūlijā. Hitlers šajās vēlēšanās ieguva 37,4 procentus balsu, kas deva nacionālsociālistiem 230 vietas reichstāgā. Kā lielākā parlamenta partija nacionālsociālisti prasīja valsts kanclera amatu. 85 gadu vecais valsts prezidents Hindenburgs izjuta nepatiku pret Hitleru un viņa agresīvo partiju. Cerībās Hitleru nomierināt Hindenburgs viņam piedāvāja vicekanclera amatu. Hitlers to kategoriski noraidīja. Kancleru vai neko! Negribīgi Hindenburgs beidzot piekrita Hitlera-Pāpena valdībai, bet ar noteikumu, ka no vienpadsmit ministrijām nacionālsociālisti iegūst tikai trīs un ka ārlietu ministrijas vadībā paliek līdzšinējais Konstantīns Neirāts. Hitlers necēla iebildumus. 1933. gada 30. janvārī Hitlers un viņa valdība nodeva valsts prezidentam zvērestu. Pēc šī oficiālā akta Hindenburgs no jaunās valdības atsveicinājās, novēlot tai Dieva palīdzību.

Kad isā ziemas diena satumsa, no Tīrgartena pa

Vilhelma ielu sākās 25.000 Hitlera partijas gvardes lāpu gājiens. Hindenburgs, stāvēdams pie pils loga, noraudzījās grandiozajā parādē. Hitleris, vairākas stundas neatgājis no valsts kancelejas loga, sajūsmināts raudzījās viņojošā lāpu gaismā, kas, no tumsas nākdama, pazuda tumsā.

Hitlera lielākais sapnis kļuva īstenība. Sākās jauns posms Vācijas un pasaules vēsturē ar sekām, kādas šajās 30. janvāra vakara stundās ne Hitleris pats, ne kāds cits nespēja pat iedomāties.

Vairāk nekā desmit gadus Hitleris bija cīnījies pēc varas. Tagad tā bija viņa rokās, bet ne pilnīgi. Reichstāgā viņa partija bija mazākumā. Nacionālsociālistiem svarīgos balsojumos vairākums tos pārbalvoja. Šādai kaķa un peles spēlei vajadzēja darīt galu, pie tam — jo ātrāk, jo labāk. Hitleris bija pārliecināts, ka, izmantojot partijas strauji pieaugošo aparātu un valsts varu, viņš bez grūtībām dabūs vēlēšanās parlamentā vairākumu un tā legālā ceļā iegūs pilnīgu noteikšanu valstī.

Būdam šādā pārliecībā, Hitleris 1933. gada marta sākumā izsludināja jaunas reichstāga vēlēšanas. Nacionālsociālistu balsotāju skaits pieauga, bet nerasniedza cerēto vairākumu. Nacionālsociālisti ieguva 43,9 procentus no nodotām balsīm.

Laime ir mainīga. Mainīgāks par laimi ir pūļa prāts. Šodien tas uzgavilē, rītu nomētā akmeņiem. Hitleris pazina cilvēkus. Tas bija materiāls, no kura viņš veidoja nākotni. Nepaļaudamies uz svārstīgajiem vēlētajiem, Hitleris panāca no jaunā parlamenta 24. martā ārkārtējas pilnvaras, kas deva viņam tiesības izdot likumus bez reichstāga piekrišanas. Ar šīm pilnvarām apbruņots, Hitleris kļuva par Vācijas likteņa vienpersonīgo noteicēju.

Pēc Hindenburga nāves 24. martā, 1934. gadā — valsts prezidenta un valsts kanclera amatus apvienoja. Ne pāri Hitleram, ne blakus viņam nebija neviena autoritāte, kas spētu viņu apēnot.

Vara cilvēkus samaitānot. Ne vienmēr un ne visus. Daudz atkarājas no cilvēka rakstura, no idejām un mēr-

kiem, pēc kuru sasniegšanas tiecas cilvēks, kura rokās ir vara. Asiņainās ielu cīņās, draudot un krāpjot, Hitlers ieguva varu. Rēma un daudzu citu partijas līdzgaitnieku noslepkavošana nobīdīja pie malas esošus un iedomātus sāncensus partijas un valsts vadībā. Reizē tas bija bargs brīdinājums katram, kas nākotnē iedrošinātos apstrīdēt viņa vienvaldību. Ar brutālu varmācību Hitlers ieguva varu, ar brutālu varmācību viņš to sargāja. Varu viņš dzēra kā reibinošu vīnu un reibumā pazaudēja samēru izjūtu starp reālītāti un iedomu.

Pretēji Versaļas miera līguma noteikumiem viņš uzsāka intensīvu Vācijas apbruņošanu uz zemes, jūrās un gaisā. Nojaušot briesmas, kas draud Vācijas kaimiņu zemēm, maršals Pilsudskis vēlējās uzsākt preventīvu karu pret Hitleru, pirms nav par vēlu, bet atdūrās uz noteiktu Francijas pretestību un tāpēc 1934. gadā noslēdza ar Vāciju neuzbrukšanas līgumu uz desmit gadiem. 1936. gadā Hitlers atjaunoja vispārēju karaklausību un pavēlēja armijai zvērēt uzticību viņam personīgi. Versaļas miera līguma diktētājas — Francija un Anglija — apmierinājās ar protestiem.

Panākumu iedrošināts, Hitlers spēra soli tālāk nolūkā apvienot visas vāciski runājošās zemes Eiropā. Lielāko interesi viņš pievērsa Austrijai. Tā bija pēc Pirmā pasaules kara sairusās Habsburgu dinastijas vāciskā daļa, ar kuru Hitleru saistīja bērnības un jaunības gadi. Pirms vairāk kā divdesmit gadiem viņš bija atstājis Vīni nelaimīgs un sarūgtināts, jo šī mākslas pilsēta nebija atzinusi Hitlera mākslinieka talantu pat tik daudz, lai viņu uzņemtu mākslas akadēmijā.

Kādreiz aizskartā patmīlība un pašiedvesmotā vācu tautas apvienotāja misija mudināja Hitleru kā uzvarētāju atgriezties Austrijā un izjust baudu, ka lepnā ķeizara pilsēta Vīne noliecas pazemībā viņa priekšā. Pēc rūpīgi izstrādāta plāna Hitlers uzaicināja nacionālsociālistu noslepkavotā Austrijas kanclera Dolfusa pēcteci Kurtu Šušingu ierasties 1938. gada 12. februārī pie viņa Oberzalcbērgā, iepriekš solot, ka pārrunājamos jautā-

jumos netiks skarts Austrijas pievienošanas jautājums Vācijai.

Apsveicinoties Šušnigs izteica pāris pieklājības frāzes par brīnišķo kalnu ainavu, bet Hitlers viņu pārtrauca pusvārdā, aizrādot, ka viņš te nav aicināts jūsmot par dabas krāšņumiem. Pēc jau agrāk pielietotās taktikas, kas parasti deva panākumus, Hitlers asi uzbruka Šušnigam, pārmetot naidīgu nostāju pret Vāciju. Viņš tādu stāvokli turpmāk necietīšot. Visām Austrijas pretvācu izdarībām jādarot gals un pie tam jo drīz. Viņš izpildīšot likteņa nolemto misiju.

Apzinādamies savas varas pārākumu, Hitlers dažādos veidos centās Šušnigu aizskart un pazemot, lai jau pirms izšķirīgām sarunām parādītu, cik Šušnigs ir nenozīmīgs un niecīgs Hitlera priekšā. Pēc šāda veida "sagatavošanas" Hitlers pasniedza Šušnigam parakstīšanai prasības par tūlītēju apcietināto un notiesāto nacionālsociālistu atbrīvošanu un jaunas valdības nodibināšanu, kurā nacionālsociālistiem būtu trīs svarīgākās ministrijas: iekšlietu, kara un finanču. Vērojot Šušniga apjukumu, kamēr tas lasīja ultimāta formā rakstīto tekstu, Hitlers savas prasības pastiprināja teikdams, ka Šušnigam šis papīrs jāparaksta nekavējoties un prasības jāizpilda trīs dienu laikā. Pretošanās gadījumā viņš došot rīkojumu vācu armijai maršēt uz Vīni.

Šušingam netika dots laiks apdomāties vai sazināties ar valdību Vīnē. Apzinādamies savu personīgo un Austrijas nevarību un būdams pārliecināts, ka Hitlers noraidīšanas gadījumā dos pavēli uzbrukt Austrijai, Šušnigs šo dokumentu parakstīja.

Tieši pēc mēneša, 12. martā, Hitlers ieradās savas bērnības pilsētā Lincā. Pirmās stundas Lincā Hitlers jutās kā sevi pazaudējis. Viņš bija kluss, domās aizmaldījies. Varbūt uz bērna dienām, kad viņš auga kopā ar māsām, brāli, māti un tēvu un jutās kā vienas ģimenes loceklis ar kopējām sīkām ikdienas rūpēm. Varbūt viņa domas uz brīdi apstājās arī pie mirstošās mātes un žīdu

tautības ārsta Eduarda Blocha, kurš darija iespējamo, lai mazinātu mirējas sāpes. Pēc mātes nāves Hitlers toreiz apmeklēja Blochu, lai pateiktos par viņa pūlēm, dodot solījumu to nekad neaizmirst. Vai viņš atcerējās šo solījumu un vai atcerējās to tad, kad viņa žīdu iznīcināšanas komandas ielauzās vecā žīdu ārsta dzīvoklī, lai arī viņu aizvestu uz žīdu iznīcināšanas nometnēm? Varbūt atceroties dzīves sākumu, Hitleru māca nākotnes neziņa? Kaut kur un kaut kad viņa politiskiem panākumiem būs jāapstājas, tikai kad un kur?

Lai piešķirtu Austrijas pievienošanai legalitāti, vienlaikus Vācijā un Austrijā notika tautas nobalsošana. Par Austrijas un Vācijas apvienošanu vienā Lielvācijā nobalsoja 99,08 procentu vāciešu un 99,75% austriešu. Ar to Hitlera griba kļuva par tautas gribu.

Savās runās Hitlers bieži atsaucās uz likteni, Dieva gribu un vācu tautu kā uz jēdzieniem, kas identiski ar viņu personīgi. Arī pēc Austrijas pievienošanas Vācijai viņš kādā runā teica, ka Dievs sūtījis no Austrijas kādu zēnu uz Vāciju, ļāvis šim zēnam kļūt par Vācijas vadītāju ar uzdevumu apvienot Austriju un Vāciju vienā valstī.

Arī šo uzvaru Hitlers panāca bez viena šāviena. Būtu nepareizi teikt, ka bez pīlītes asiņu. Nekavējoties pēc Austrijas pievienošanas GESTAPO nolikvidēja visus, kas aktīvi pretojās, aizstāvēt Austrijas neatkarību. Šuņnigs ilgu gadu tika turēts koncentrācijas nometnēs Vācijā, kādu laiku arī Saksenhauzenes koncentrācijas nometnē vieninieku kamerā.

Rietumu demokrātijas arī šajā gadījumā palika pasīvas. Tām nepatika Vācijas un Austrijas apvienošanās, bet kā lai ceļ jebkāda veida iebildumus pret tik pārliecinoši izteiktu tautas gribu, kaut arī zināms, ka tautas nobalsošana ir krāpšana? Hitlera vienīgās pūles bija pārliecināt Musolini, ka ar Austrijas pievienošanu radītās kopējās robežas ar Itāliju radīs nākotnē vēl ciešākas sadarbošanās iespējas starp abām zemēm.

Kas tālāk?

Čehoslovākija, ko Versaļas miera līgums bija radījis

no čehiem, slovakiem vāciešiem, poļiem un ungāriem, bija Lielvācijas neērtākais kaimiņš. No Čehoslovākijas iedzīvotājiem 22,3 procentu bija vācieši, un tie vairumā dzīvoja vienkopus Sudētijā. Pēc Austrijas pievienošanas Hitlers uzskatīja par savu nākamo "likteņa lemtu" uzdevumu iznīcināt Čehoslovākiju, par iegānu minot Sudētijas vāciešu vēlēšanos pievienoties Lielvācijai.

Čehoslovākijas jautājuma nokārtošana pēc Hitlera gribas bija grūtāka, sarežģītāka par Austrijas gadījumu. Čehi bija noslēguši savstarpēju palīdzības līgumu ar Franciju un Padomju Savienību. Čehiem bija labi apbruņota armija un stipri izbūvēti nocietinājumi Sudētijas kalnu grēdā. Kas notiks, ja čehus neizdosies iebiedēt un tie pretosies ar ieročiem? Par vācu armijas uzvaru nevarēja rasties šaubas, bet kas notiks, ja Francija un varbūt arī Anglija aktīvi iejauksies karā? Vai tas nevarētu radīt plaša apmēra konfliktu, kas — līdzīgi Pirmajam pasaules karam — no samērā niecīga sākuma pārvērtās pasaules karā? Bet Hitlers arī zināja, ka ne Anglija, ne Francija nav karam sagatavojušās un ka tālab abu valstu valdības centīsies no kara izvairīties.

1937. gada 5. novembrī Hitlers uzaicināja pie sevis uz apspriedi armijas augstāko vadību, piedaloties tajā arī ārlietu ministram Konstantīnam Neirātam. Apmēram triju stundu ilgā runā viņš sapulcētos iepazīstināja ar savu plānu — kā nodrošināt vācu tautai "dzīves telpu". Runas gaitā kļuva skaidrs, ka pirmkārt viņš domā par Austrijas un Čehoslovākijas pievienošanu Vācijai.

Bruņoto spēku augstākais pavēlnieks, reizē arī kara ministrs feldmaršals Verners Blombergs, būdams pieredzējis karavīrs, uzmanīgi iebilda, ka čehu nocietinājumi ir pietiekami stipri, lai pretotos vācu armijas pirmajam uzbrukumam. Arī ģenerālis Verners Fričs un ārlietu ministrs K. Neirāts izteica brīdinošas piezīmes par kara risku.

Hitlers, kas necieta nekāda veida pretrunas savām idejām, apspriedi pārtrauca, paziņodams, ka pēc viņa domām piemērots laiks Čehoslovākijas jautājuma nokārtošanai būšot 1938. gada vasara.

Divus mēnešus pēc šīs sarunas, klāt esot Hitleram un Geringam, feldmaršals V. Blombergs devās otrā laulībā ar savu sekretāri Ernu Grūnu. Jo drīz pēc kāzām Berlīnē sāka klīst baumas, ka Blombergs apprecējis bijušo prostitūti. Hitleram tas bija pietiekams iemesls Blombergu atvaļināt no armijas. Blombergam drīz sekoja arī ģenerālis Fričs, bet ārlietu ministrs Neirāts "saslima" ar sirds kaiti. 1938. gada 4. februārī Hitlers radio runā darīja zināmu, ka viņš personīgi uzņemas visu bruņoto spēku augstākā pavēlnieka pienākumus. Atceltā ģenerāļa V. Friča vietā Hitlers iecēla V. Blomberga jaunākās meitas vīru, armijā maz pazīstamu virsnieku ģenerāli Vilhelmu Keitelu, kura lojalitāti un paklausību Hitleram nebija pamats apšaubīt. Tajā pat 4. februārī, "saslimušā" Neirāta vietā Hitlers iecēla ārlietu ministra amatā jau ilgu gadu partijas darbā pārbaudīto Joahimu Ribentropu.

Joahims Ribentrops, dzimis prūšu virsnieka ģimenē, arī personīgi bija virsnieks un Pirmā pasaules kara beigu posmā pildīja ģenerāļa Sekta adjutanta pienākumus. Pēc Vācijas kapitulācijas un aiziešanas no armijas Ribentrops kļuva par viņa rūpnieku pārstāvi. Jau ap 1930. gadu viņš atradās Hitlera tuvumā kā padomnieks ārpolitikas jautājumos. 1933. gadā, Hitleram nākot pie varas, viņu ieceļ ārlietu ministrijā par speciālās "R" daļas vadītāju ar pakļautību tieši Hitleram. Ribentrops bija cilvēks, kura sirdsapziņu pārāk daudz neapgrūtināja morālas dabas jautājumi. Hitleram viņš bija noderīgs, jo ar uzviju izpildīja katru viņa vēlēšanos.

Profesionāliem karjēras diplomātiem Hitlers neuzticējās. Pēc viņa ieskatiem tie bija pārāk "pulēti" kungi, kas diplomātiskās formalitātēs bieži pazaudē jautājumu galveno saturu.

Lai iegūtu drošu informāciju par Angliju, kuru Hitlers uzskata par galveno pretinieku savas plānotās "dzīves telpas" iegūšanai uz kaimiņu tautu rēķina, Hitlers 1936. gadā par Vācijas vēstnieku Londonā ieceļ Joahimu Ribentropu. Jaunajam vēstniekam trūkst diplo-

mātiskās pieredzes, bet viņš ir pārbaudīts partijas cilvēks.

Londonā Ribentropam neveicas. Viņa pārspilēti bravūrīgā uzstāšanās atstāj nevēlamu iespaidu nevien uz konservatīvajiem angļiem, bet arī uz pārējo diplomātisko misiju darbiniekiem.

Neilgā uzturēšanās laikā Londonā Ribentrops tomēr uzkrāj pietiekami daudz novērojumu, ko vēlāk izmanto Vācijas ārpolitikas formēšanā. Viņš redz angļu aristokrātisko snobismu, tautas vairākuma flegmatismu un visa tā sekas — miermīlīgumu. Angļu vispārējais uzskats, pēc Ribentropa novērojumiem, ir tāds, ka jūras ap viņu salu ir pietiekama aizsardzība pret jebkuru ienaidnieka pēkšņu uzbrukumu, tālab bez spēcīgas flotes citiem bruņojuma veidiem nav nozīmīgi piegriezt lielāku vērību. Bet vienu svarīgu angļu tautas rakstura īpašību Ribentrops nepamanīja: angļi nav viegli atmodināmi no viņu flegmatisma, bet atmodināti tie nav vairs viegli nomierināmi.

Neveiksmes diplomātijā Ribentrops uzskatīja par personīgu apvainojumu. Apvainojuma sajūta pārvērtās naidā. Šīs personīgās emocijas Ribentrops neprata kontrolēt, ne reti tās izpaudās, satiekoties ar Anglijas sūtni. Anglijas sūtnis N. Hendersons izteicies valsts sekretāram E. Veicsekeram, ka viņš vairs neņemot Ribentropu nopietni. Ja viņš ziņotu tikai pusi no tā, ko Ribentrops sakot, rezultāts būtu trauksmais.

Pirms sākt jaunas avantūras Eiropā, Hitlera plānos ietilpa nodibināt labas attiecības ar Musolīni. Runādams par visu vāciešu apdzīvoto zemju apvienošanu, viņš uzmanīgi vairījās pieminēt vāciešu apdzīvoto Itālijas Dienvidtiroli. Arī Jugoslavijas un Ungārijas robežām bija jāpaliek negrozītām. Musolīni tiktu atstātas brīvas rokas Vidusjūrā. Vācijas interešu virziens būtu vērsts ziemeļaustrumu virzienā. Baltijas valstis un Poļu koridors, pēc Sudētijas jautājuma nokārtošanas, ietilptu Vācijas interešu sfairā.

Neraugoties uz Hitlera intensīvi kultivēto draudzību ar Musolīni, viņa ārlietu ministra Ribentropa un Itālijas

ārlietu ministra grāfa Čano attiecības nekad nekļuva draudzīgas. Viņi viens uz otru raudzījās no augšas. Grāfs Čano uzskatīja Ribentropu par agrāko viņa tirgotāju, Ribentrops nepiegrieza Čano vairāk uzmanības kā lielas valsts ārlietu ministrs mazākas valsts ārlietu ministram.

Lai uzbrukums Čehoslovākijai pasaules acīs nebūtu tikai Hitlera pasākums, viņš 1938. gada vasarā uzaicināja Ungārijas pavaldoni N. Hortiju viesoties pie viņa Vācijā — nolūkā ungārus pārliecināt, lai tie piedalītos kopējā akcijā pret čehiem. Speciālam vilcienam ierodoties Ķīlē, Hitlers viesus sagaidīja personīgi, pasniedzot Hortija kundzei viņas mīlākās puķes kreimenes, kas tajā laikā bija grūti dabūjamas. Pēc kopēja izbraukuma jūrā un flotes apskates, atceļā uz Ķīli, Hitlers iepazīstināja Hortiju ar Čehoslovākijas iznīcināšanas plānu, liekot viesim saprast, ka gadījumā, ja Ungārija piedalītos uzbrukumā Čehoslovākijai, tā varētu paturēt tik daudz no Čehoslovākijas, cik ungāru armija būtu iekarojusi.

Hortijs pūlējās izvairīties no tieša piedāvājuma noraidījuma, izsakot šaubas, ka mazā, vāji apbruņotā ungāru armija nespēsot pārvarēt čehu labi izbūvētos nocietinājumus. Šīs šaubas Hitlers centās izklidināt, piedāvājot ungāru armijai tādā daudzumā ieročus, cik pilnīgam apbruņojumam būtu nepieciešams. Arī šo piedāvājumu Hortijs noraidīja, izsakot bažas, ka Francija, Anglija un varbūt arī Padomju Savienība uzbrukuma gadījumā nepalikšot pasīvas vērotājas. Pēc Hortija noraidošās atbildes tālākās sarunas kļuva vēsas, brīžiem pat nepatīkamas.

Tai pašā laikā, kad risinājās sarunas starp Hitleru un Hortiju, Ribentrops apspriedās ar Ungārijas ministru prezidentu Belu Imredi un ārlietu ministru Kania, kuri Hortiju pavadīja Vācijas apmeklējumā. Vācijas sarunu vedēji, bez aplinkus ceļiem, pateica ungāriem īsi un skaidri: kas vēlas piedalīties mielastā, tiem jāpiedalās arī ēdiena gatavošanā. Ungāri nevēlējās piedalīties ne Hitlera gatavotajā mielastā, ne ēdiena gatavošanā.

Sarunās ar feldmaršalu Brauchiču, Hortijs viņam

izklāstīja savu viedokli Čehoslovākijas jautājumā. Hortijam palika iespaids, ka Brauchičam šajā jautājumā ir citādi uzskati kā Hitleram. Hortijs šīs sarunas laikā nezināja, ka Vācijas armijas augstākā vadība gatavojās apcietināt Hitleru un viņa tuvākos līdzstrādniekus, ja Hitlera Čehoslovākijas iznīcināšanas plāns novestu līdz karam ar Angliju un Franciju. Pēc Hortija izteiktām domām šie Vācijas militāristu nodomi bijuši zināmi angļiem jau 1938. gada septembrī.

Ka šāds nodoms tiešām pastāvējis, apstiprina arī Vācijas valsts sekretārs E. Veicsekers. Apcietināšanas idejas ierosinātājs bijis ģenerālis Beks, kuram pievienojušies vairāki citi augsti virsnieki, to starpā — ģenerālis Halders, armijas izlūkošanas dienesta vadītājs admirālis Kanariss un ģenerālis Vīclēbens. Ģenerālis Halders šī uzdevuma veikšanai slepenībā gatavojis speciālu armijas vienību.

Ģenerālis Ludvigs Beks bija maza auguma, atgādinot drīzāk kādu bankas ierēdni vai tautskolotāju, nekā vācu armijas ģenerāli. Neraugoties uz necilo ārējo izskatu, viņa prāts bija ass, domāšana ātra un griba tēraudcieta. Šo īpašību dēļ viņam sevišķi uzticējās armijas augstākās vadības aprindas.

Hitlera apcietināšanu armijas vadība domāja motivēt ar bažām, ka viņa neprātīgās avantūras var ieģrūst vācu tautu jaunā postošā karā. Pēkšņais Čemberlena piedāvājums ierasties pie Hitlera Vācijā uz apspriedi varbūtēju konfliktu novēršanai, ģenerāļu savvērestības plānus izjauca, jo atkrita plānotā apvērsuma motivācija.

Vācijas armijas augstākā vadība komplektējās vairumā no vācu aristokrātu aprindām, kuru uzskatus un idejas Hitlers nekad pareizi neizprata un varbūt pat nevēlējās izprast. Augstākos virsniekus ar Hitleru nesaistīja nekas vairāk kā viņiem uzspiestais zvērests. Keizara armijā ieaudzinātā cieņa pret zvēresta uzticīgu pildīšanu un nicināšana pret zvēresta lauzējiem palika armijā neskarta, sevišķi tās augstākā vadībā. Bažas par Vācijas likteni un neuzticēšanos Hitleram nespēja mazināt

viņa pārsteidzošie panākumi, kālab nerimās arī plānošana — kā Hitleru nobīdīt pie malas. Plānu reālizēšanu atlika no reizes uz reizi, vai arī tie cieta neveiksmi.

Hitlera likvidēšanu plānoja arī 1940. gadā Parīzē pēc Francijas sakaušanas. Bez ģenerāļa Franča Haldera un dažiem citiem ģenerāļiem plānā piedalījās arī pulkvedis Klauss von Štaufenbergs, vecas vācu aristokrātu ģimenes atvase. Par savu dzīves uzdevumu viņš uzskatīja Hitlera likvidēšanu un kopš minētās apspriedes Parīzē nerimās meklēt iespēju šo nodomu realizēt.

Atrast iespēju izdarīt atentātu uz Hitleru nebija viegli veicams uzdevums. Hitlers labi zināja, ka ir daudz tiktāju pēc viņa dzīvības, tālab viņš rūpīgi apsvēra visas iespējas, lai sevi pasargātu. Zem uzvalka viņš nēsāja ložu drošu tērauda vesti, viņu nepārtraukti apsargāja pilnīgi uzticami miesas sargi. Ja Hitlers kaut kur brauca, maršrutu turēja slepenībā un arī tad vēl, nereti pēdējā brīdī, to mainīja. Arī Hitlers pats bija labs šāvējs ar revolveri un ieroci vienmēr turēja pie sevis. Bija skaidrs, ka, ja Hitleru nenonāvēs ar pirmo šāvieni, uzbrucējs pie otra šāviena netiks. Savērnieki izšķīrās par bumbu ar laika degli kā piemērotāko atentāta līdzekli. Bez tam šāda veida atentāts dotu varbūtēju iespēju bumbas novietotājam pašam izglābties.

1943. gada 7. aprīlī Tunisijā kāds angļu lidotājs zemlidojumā Štaufenbergu smagi ievainoja. Viņš zaudēja vienu aci, labo roku un kreisai rokai divus pirkstus. Izveseļojies no dabūtiem ievainojumiem, viņš atgriezās armijā. Kā armijas galvenā štāba virsniekam viņam radās izdevība bieži ceļot un sastapties ar prehitleriski noskaņotiem virsniekiem. Bet lai cik rūpīgi plānoti, atentāti kaut kādu neparedzētu iemeslu dēļ neizdevās.

Viens no atentāta mēģinājumiem notika 1943. gada 13. martā. Ģenerālim H. Treškovam izdevās novietot laika bumbu Hitlera lidmašīnā Smoļenskā. Bumbai, pēc aprēķiniem, vajadzēja eksplodēt, kad lidmašīna atpakaļceļā atrastos apmēram virs Minskas. Bumbas mehānismā kaut kas nedarbojās, un Hitlers bez starpga-

dijumiem atgriezās savā štāba mītnē "Vilku midzeni" Rastenburgā. Neilgi pēc šīs neveiksmes Hitlers apmeklēja kara fotografu izstādi. Izstādes atbildīgais rīkotājs pulkvedis R. Gersdorfs bija gatavs sevi upurēt. Viņš novietoja savās kabatās divas spēcīgas bumbas, kurām vajadzēja eksplodēt desmit minūtes pēc mehānisma ieslēgšanas. Hitlers izstādi atstāja kādas trīs minūtes ātrāk. Šīs dažas minūtes viņu atkal izglāba varbūt no drošas bojā ejas. Tiek minēti vēl vairāki citi bezsekmīgi atentāta plānojumi.

1944. gada 20. jūlijā pulkvedi Štaufenbergu komandēja ar svarīgu ziņojumu pie Hitlera. Tā bija jauna izdevība. Štaufenbergs kreklā ievīstītu bumbu novietoja portfeli kopā ar ziņojumā paredzētiem dokumentiem. Parasti ziņojumus Hitlers noklausījās speciālā bumbu drošā bunkurī. Bumbas stiprums bija aprēķināts tā, ka slēgtā telpā no sprādziena spēka neviens nevarētu palikt dzīvs. Bet 20. jūlijs bija karsta diena, un ziņojuma pieņemšana notika koka barakā ar atvērtiem logiem. Štaufenbergam izdevās iekļūt bez kontroles apspriežu telpā un portfeli ar spridzekli novietot zem galda. Šoreiz mehānisms darbojās nevainojami. Apspriedes laikā Štaufenbergs nepamanīts atstāja telpu. Kad sprādziens notika, viņš atradās kādus pāris simts soļus no barakas un redzēja, ka no barakas izšaujas liesmas un eksplozijas spēks sagāž sienas. Pieņemdams, ka atentāts šoreiz izdevies, viņš steidzīgi devās uz lidlauku, lai par notikušo ziņotu savvērnieku štābam Berlīnē kara ministrijas ēkā Bendera ielā.

Kad Štaufenbergs atstāja apspriežu telpas, Hitlers, noliecies pār Armijas karti, kas bija izklāta uz masīva ozola koka galda, vēroja vācu armijas atrašanās vietas Latvijas un Igaunijas teritorijā, kamēr ģenerālis Heisingers ziņoja par stāvokli austrumu frontē. Spēcīgas krievu armijas vienības virzoties uz priekšu gar Daugavu ziemeļu virzienā. Smailes atrodoties dienvidrietumos no Daugavpils. Ja Peipusa ezera rajonā esošās vācu vienības netikšot steidzīgi izvāktas, varot notikt katastrofa. Tieši

šajā brīdī bumba eksplodēja. No 24 personām, kas eksplozijas brīdī atradās telpā, četras nonāvēja un vairākas grūti ievainoja. Brīnumainā kārtā Hitlers, kas atradās vistuvāk bumbai, dabūja tikai apdeguma brūces kājās un vieglus ievainojumus labajā rokā. Kad 3.30 pēc pusdienas tajā pašā dienā ieradās Musolini, Hitlers viņu sagaidīja piestātnē bāls, bet citādi atguvis līdzsvaru.

Liktenis, kam Hitlers ticēja, pasargāja viņu no bojā ejas atentātos, ļaujot viņam Berlīnes drupās piedzīvot slimā fantazijā izauklētās Lielvācijas un kungu tautas bojā eju, pašam personīgi izpildot nāves sodu par neskaitāmiem ļaunumiem, ko pats vai citi bija pastrādājuši viņa vārdā.

Cik daudz untumainu sagādīšanos glabā vēsture! Ja Čemberlens nebūtu izšķīries glābt mieru 1938. gada septembrī, personīgi ierodoties pie Hitlera, varbūt jau tajā laikā ģenerāļu plānotā Hitlera likvidēšana būtu sekmējusies un pasaule būtu pasargāta no kara, tikai citādā veidā, nekā Čemberlens to domāja panākt.

Arturs Nevils Čemberlens cēlies no turīgas angļu ģimenes. Viņa vectēvam Birminghamā piederēja liels apavu un ādu uzņēmums, kas nodrošināja ērtu dzīvi bērniem un mazbērniem. Viņa tēvs Džozefs aktīvi piedalījās politikā, bet A. N. Čemberlens politikai pievērsās pēc atgriešanās no Bahamu salām Anglijā, apmēram 40 gadu vecumā. 1918. gadā viņu ievēl no konservatīvo saraksta parlamentā. Viņš ir draudzīgs un satiecīgs ar visiem un tālab labi ieredzēts. Viņam piemīt politikā peļama īpašība — gandrīz vai bērnišķīga uzticēšanās cilvēkiem, kas vedama sakarā ar viņa dziļo reliģiozitāti.

Hitleru ne Čemberlens, ne kāds cits atbildīgs angļu valstsvīrs nebija personīgi sastapis un ar viņu runājis. Ziņas par Hitlera nesavaldīgo raksturu un par viņa politiku, kas apdraud Eiropas mieru, angļi ieguva tikai no laikrakstiem, no sūtņa Hendersona ziņojumiem un slepenā dienesta informācijas. Hitlera runas bija agresīvas. Angļi no savas prakses zināja, ka valstsvīru publiskās runas samērā retos gadījumos pasaka istos nodomus.

Valsts sekretārs E. Veicsekers zināja par ģenerāļu plānoto apvērsumu, slepeni to atbalstīja, bet aktīvi tajā nepiedalījās. Viņš tomēr bija pārliecināts, ka Vācijas ieraušānu otrā karā var novērst tikai laikus izdarīta Hitlera likvidēšana. Izmantodams savu stāvokli, Veicsekers centās sabotēt kur un kā iespējams Hitlera un Ribentropa politiku. Zinādams 1938. gada vasarā, ka Hitlers noteikti izšķīries par uzbrukumu Čehoslovākijai, motivējot to ar 2,3 miljonu Sudētijas vāciešu atbrīvošanu no čehu apspiešanas, Veicsekers izšķīrās brīdināt angļus. Veicsekers dažas slepenas misijas jau agrāk bija uzticējis brāļiem Kordt, kuri arī bija prethitleriski noskaņoti. Viens brālis Eriks strādāja Veicsekeru birojā, bet otrs brālis Teo — bija Vācijas vēstniecības padomnieks Londonā. Teo Kordtam bija zināmi slepeni ceļi kā informāciju un brīdinājumus nogādāt vai nu Čemberlenam tieši, vai arī Anglijas ārlietu ministrijai. Veicsekeru slepenā brīdinājuma nolūks bija mudināt angļus pieņemt Sudētijas jautājuma miermīlīgu atrisinājumu, tai pašā laikā nepārprotami darīt arī zināmu, ka angļi noteikti pretosies katram Hitlera mēģinājumam lietot varu.

Čemberlenu šie brīdinājumi un ieteikumi sasniedza. Iespējams, ka tie — bez angļu pašu vēlēšanās saglabāt mieru — bija blakus pamudinājums Čemberlenam izšķirties par Hitlera apmeklēšanu, lai tiešās sarunās atrastu Sudētijas vāciešu jautājuma atrisinājumu. Hitlers apmeklējuma piedāvājumu bez vilcināšanās pieņēma. Anglijas ministru prezidenta apmeklējums glaimoja viņam personīgi, vairoja viņa prestižu un deva iespēju vērot iespējamo pretinieku tiešās sarunās.

15. septembrī sešdesmit deviņus gadus vecais Anglijas ministru prezidents, kas pirms tam nekad nebija lidojis, labā noskaņojumā kāpa lidmašīnā lidojumam uz Mincheni. Ribentrops ar dažiem pavadoņiem sagaidīja veco, kalsnējo džentlmeni ar neiztrūkstošo lietussargu lidostā. No Minchenes speciālā vilcienā Čemberlenu un viņa pavadoņus nogādāja pie Hitlera Berchtesgadenā.

Pirmā saruna starp Hitleru un Čemberlenu norisi-

nājas divatā, esot klāt tikai Hitlera tulkam P. Šmitam. Sarunas ievadīja Hitlers ar plašu izklāstu par Sudētijas vāciešu apspiešanu, pie reizes izsakot asus pārmetumus angļu presei par naidīgiem uzbrukumiem Vācijai.

Ar lielu mieru un pacietību Čemberlens noklausījās Hitlera asumiem piebārstīto runu un mierinošā balsi ar vislaipnāko smaidu atbildēja, ka preses brīvība Anglijā esot tradicionāla un ka to grozīt neesot iespējams. Raudzīdamies cieši Hitleram acīs, Čemberlens ar uzsvaru teica, ka viņš esot ieradies Berchtesgadenā, lai diskutētu par vācu-čehu attiecībām Sudētijas jautājumā. Lai diskusijām būtu panākumi, pilnīgi izslēgta varas pielietošana no Vācijas puses.

Tas Hitleru aizkaitināja. Kā kāds var teikt, kas viņam darāms, kaut tas būtu Anglijas ministru prezidents! Hitlers gadiem ilgi nebija dzirdējis jebkāda veida iebildumus pret savām idejām un tagad kāds atbraucējs dod viņam pamācības! Ne viņš, bet Beneš esot tas, kas izsludinājis mobilizāciju un gatavojoties karam! Tik tālu tas bija patiesība. Hitlers noklusēja, ka arī viņš maijā izsludinājis daļēju mobilizāciju, devis rīkojumu preti Mažino līnijai Reinas pretējā krastā izbūvēt Zigfrīda nocietinājumus un paātrināti ražot kara lidmašīnas.

Runājot konkrēti par Sudētijas vāciešu pašnoteikšanās tiesībām, Čemberlens norādīja, ka šo jautājumu viņš nevarot izšķirt vienpersonīgi, bez sazināšanās ar valdību Londonā. Viņš piedāvāja sarunu turpināšanai otrreizēju apmeklējumu pēc konsultēšanās ar valdību.

Tiekoties pirmo reizi, Čemberlens maz paspēja ievērot Hitlera raksturu. Pieradis meklēt cilvēkos labās īpašības, viņš pieņēma, ka, neraugoties uz neiecietību un pārspilējumiem, Hitlers ir cilvēks, uz kura doto vārdu var paļauties.

Vienojušies, ka Čemberlens uz tālākām pārrunām Sudētijas krīzes jautājumā ieradīsies pie Hitlera 22. septembrī, abi šķīrās draudzīgi, Čemberlens pārlicībā, ka, piekāpjoties Hitlera prasībām, miers būs saglābts,

Hitlers — ka viņš veco džentlmeni iemanevrējis kaktā. Īstenībā tā tas arī bija. Atstājot Hitleram tiesības noteikt satikšanās vietu un apspriežamos jautājumus, Čemberlens nākamā apspriedē bija daudz neizdevīgākā stāvoklī nekā tiekoties pirmo reizi.

Kāds šajā kritisko sarunu posmā bija Čehoslovākijas un tās prezidenta Eduarda Beneša stāvoklis? Čehiem bija noslēgts savstarpējs palīdzības līgums ar Franciju kādas trešās valsts neprovocēta uzbrukuma gadījumā. Palīdzības līgums bija noslēgts arī ar Padomju Savienību. Pēc Franko uzvaras Spānijā Francija jutās apdraudēta no trim totalitārām varām — Vācijas, Itālijas un Spānijas. Saskatīdams no trim pusēm briesmas, Francijas ministru prezidents Daladjē zaudēja nervus. Mieru, mieru par katru cenu! Kas gan ir Sudētija, ja ar tās upurēšanu Hitleram var saglābt mieru Eiropā?

Francijas un Anglijas vēstnieki Prāgā savu valdību uzdevumā ieteica Benešam piekāpties Hitlera prasību priekšā un solījās garantēt jaunās robežas. Benešs saprata šī solījuma maznozīmīgumu tikpat labi, cik to saprata solījuma devēji. Viņš sazinājās ar Padomju Savienību, lai noskaidrotu, vai tā ir gatava sniegt palīdzību kara gadījumā ar Vāciju. Atbilde bija, ja Francija atsakoties sniegt palīdzību, tad arī Padomju Savienībai neesot iespējams iejaukties konfliktā. Ar to Čehoslovākijas liktenis jau bija izšķirts pirms vienošanās līguma parakstīšanas Minchenē dažas dienas vēlāk.

Par nākošo apspriedes vietu Hitlers izraudzīja Dressenes viesnīcu Godesbergā, kurā viņš 1934. gadā izplānoja Rēma un citu, esošu vai iedomātu pretinieku likvidēšanu. Čemberlenam apmešanās vieta bija izraudzīta Pēterburgas viesnīcā, Reinas pretējā krastā.

Pēc nedēļu ilgām intensīvām sarunām ar paša valdību, ar Daladjē un Benešu Čemberlens pie Hitlera ieradās kā cilvēks, kas pelnījis ja ne pateicību, tad vismaz uzmanību. Čemberlens piedzīvoja pretējo. Valdoniģā toni Hitlers pārsteigtajam Čemberlenam jau sarunas sākumā pateica, ka Anglijas, Francijas un Čehoslovākijas

valdību vienošanās par Sudētijas pievienošanu Vācijai nākot ar nokavēšanos. Pēdējo dienu notikumi padarot šo vienošanos nenozīmīgu. Čemberlena rūpīgi izstrādātā programma par miermīlīgu Sudētijas pievienošanu Vācijai un reizē arī viņa personīgais prestižs ar Hitlera neprātīgo rīcību šķita sapostīts. Tikai tagad Čemberlens ieraudzīja Hitleru tādu, kāds viņš īstenībā bija. Redzēdams, ka saprātīgas sarunas nav iespējamās, Čemberlens atgriezās Pēterburgas viesnīcā un vēstules veidā uzrakstīja Anglijas priekšlikumu, kategoriski noraidot varas pielietošanu.

Saņēmis šo vēstuli, Hitlerš vēl vairāk zaudēja savaldīšanos. Aizkarošā vēstulē viņš atbildēja, ja Anglija un Francija vēloties karu, viņš nebaidoties.

Kad Hitlera tulks P. Šmits Hitlera vēstuli nolastīja Čemberlenam, viņš pat neizrādīja pārsteigumu. No Hitlera atbildes vēstules viņš redzot, ka te nekas vairs neesot darāms un tālab nākamā rītā atgriezīšoties Londonā.

Šāda satura atbildi Hitlerš neparedzēja. Steidzīgi viņš nosūtīja Čemberlenam jaunu ziņu, ka līdz vakaram būšot izstrādāti viņa priekšlikumi, ar kuriem viņš vēlētos iepazīstināt anģļu valdību. Vēstules tonis bija ieturēts korektā formā. 10.35 vakarā Čemberlens no jauna ieradās Dressenes viesnīcā. Hitlerš prasīja visu čehu bruņoto spēku izvākšanos no Sudētijas līdz 28. septembrim. Čemberlenam likās, ka tik īsā laikā evakuācija nav iespējama. Hitlerš piekāpās. Čemberlens esot viens no nedaudziem, kura prasībām viņš piekāpjoties. Viņš piekrita evakuācijas termiņa pagarināšanai līdz 1. oktobrim. Ar to vienošanās principā bija panākta, un Čemberlens atgriezās Londonā, lai sagatavotos līguma parakstīšanai pēc dažām dienām.

Būtu kļūmīgi pieņemt, ka ceļu uz nelaimīgo Minchenes vienošanos sagatavojis tikai Čemberlens, naivi noticēdams Hitleram. Vairāki citi valstsvīri piedalījās vai nu tieši, vai netieši ar padomiem. 26. un 27. septembrī Amerikas Savienoto Valstu prezidents Ruzvelts ieteica

ieinteresētām valdībām miermīlīgu un konstruktīvu atrisināšanu, vispiemērotāk sanākot uz konferenci kādā neitrālā Eiropas zemē. Tajā pat laikā Ruzvelts konfidenciāli griezās pie Musolini, lai tas uzņemas starpnieka lomu. Arī Anglijas valdība griezās pie Musolini ar mudinājumu uzņemties starpnieka lomu. Musolini bija ar mieru un informēja Hitleru par gatavību piedalīties Minchenes konferencē, solot viņam atbalstu.

28. septembra rītā Francijas vēstnieks Andrē Ponsē ieradās pie Hitlera ar viņa valdības vēstuli. Šajā vēstulē Francijas valdība norāda, ka ar uzbrukumu Čehoslovākijai Hitlerš izraisīšot karu Eiropā. Viņš, droši vien, esot pārliecināts par uzvaru. Sabiedrotie esot tikpat pārliecināti par savu uzvaru. Bet kādēļ gan vajadzētu uzņemties kara risku, ja Hitlerš savas prasības varot panākt bez kara? Francijas valdība ar šo vēstuli atkārtoti apliecināja, ka tā ir gatava pirkt mieru par tās sabiedrotās — Čehoslovākijas brīvības maksu.

18. septembrī nacionālsociālistu vadošās personas sapulcējās pie Hitlera, kurš tās iepazīstināja ar nākamā dienā gaidāmo konferenci. Tajā piedalīšoties Musolini, Čemberlens un varbūt arī Daladjē. Visiem dalībniekiem bijusi atvieglota sajūta, atskaitot Ribentropu.

Sarūgtināts, ka karš novērsts un tālab zudusi izdevība atriebties angļiem par apvainojumiem, Ribentrops atturējies izteikt savus uzskatus. Arī Himleram nav paticis Sudētijas krīzes miermīlīgs atrisinājums.

Minchenes "samierināšanās" konference sākās 29. septembrī 12.45 p.p. Hitlera jaunceltā Brūnā namā. Konferencē neviens neprezidēja, nebija apspriedes jautājumu secības, un apspriedes gaita netika protokolēta. Vienīgi Čemberlens laiku pa laikam nopūlējās apspriedi ievadīt kaut cik organizētās sliedēs. Dalībnieki nesēdēja pie kopēja galda, bet neformāli, kur kurais jutās ērtāk. Konference beidzās deviņos vakarā. Kamēr vienošanās tekstu pārtulko angļu, franču, vācu un itaļu valodā, Hitlerš dalībniekus uzaicināja vakariņās. Vienošanās dokumentu sastādīja Musolini ar saviem padomniekiem.

Daladjē un Čemberlens, atvainojoties ar nogurumu, vakariņās nepiedalījās. 30. septembrī 1.30 rītā dokuments bija pārtulkots un sagatavots parakstīšanai. Minchenes vienošanos, kas bija ietverta astoņos paragrafos, pirmais parakstīja Hitlers, pēc viņa Čemberlens, tad Musolīni un pēdējais Daladjē. Par līguma parakstīšanas dienu pieņēma 29. septembrī, kad faktiskā vienošanās visos punktos bija panākta.

Pēc E. Veicsekera vērojumiem Čemberlens par parakstīto vienošanos nav izrādījis prieku, neraugoties uz to, ka viņš šo konferenci ierosināja. Par Daladjē bijis grūtāk spriest. Viņu nav mocījušas šaubas, ka viņa tautieši nevēlas uzsākt karu ar Vāciju Sudētijas vāciešu dēļ. Noguris no garlaicīgām debatēm, viņš laiku pa laikam izgājis priekštelpā izdzert pa kausam alus. Musolīni, kas pārvaldījis franču un vācu valodu un nedaudz runājis arī angļiski, juties savā elementā. Arī viņa ārlietu ministrs Čano bijis apmierināts, tikai Ribentrops sēdējis sabozies, laikam noskumis, ka viņa norēķināšanās plāns ar Angliju izkūpējis.

Hitlers Minchenē ieguva jaunu iespaidīgu uzvaru. Draudot ar karu, viņš panāca Sudētijas vāciešu pievienošanu Lielvācijai, kara baiļu nomāktiem angļiem un frančiem pretī dodot Islaicīgu mieru.

Kas vainojams muļķīgā un nožēlojamā Minchenes līguma parakstīšanā? Vai ir drošs pamats vainot tikai Čemberlenu kā sarunu ierosinātāju ar Hitleru? Demokrātiskās valstīs valstsvīri bieži vien spiesti rīkoties saskaņā ar tautas noskaņojumu, pat zinot, ka valstij tiek izdarīts ļaunums. Kad Čemberlens no Minchenes atgriezās Londonā, paziņodams — es jums pārvedu mieru — ļaužu pūlis uzgavilēja, kad viņš kopā ar karali un karalieni parādījās Bakinghemas pils balkonā. Nevien Londona, visa Anglija — ar nelieliem izņēmumiem — jūsvoja par Čemberlenu panākumiem. Ja vēlākos gados pārmet Čemberlenam, ka viņš ar Minchenes līgumu iemidzinājis angļu tautas modrību, tad nav jāaizmirst, ka miega līdzekļa recepti izrakstīja pati tauta, prasot mieru no

valsts vadītājiem. Čemberlens bija tikai šis tautas vairākuma gribas centīgs īstenotājs, nenoliedzot, ka arī viņš personīgi vēlējās izvairīties no kara.

Arī Daladjē, atgriežoties no Minchenes Parīzē, piedzīvoja tādas sajūsmināto franču ovācijas, ka viņa auto nevarēja izspraukties cauri gavilējošam pūlim. Savienoto Valstu vēstnieks Parīzē ieradās pie franču ārlietu ministra Bonnē ar ziediem, lai apsveiktu Franciju sakarā ar parakstīto līgumu. Kādu pateicību abu valstu prezidenti varēja vēl vairāk gaidīt?

30. septembrī Hitlers ar Čemberlenu vienojās par kopēju deklarāciju, kurā teikts, ka abi deklarācijas parakstītāji atzīst, ka labas vācu-angļu attiecības ir ar izšķirīgu nozīmi abām tautām un visai Eiropai. Iepriekšējā vakarā parakstītais līgums simbolizējot abu tautu vēlēšanos nekad nesākt karu vienai pret otru. Jautājumu kārtošanai, kuros ieinteresētas abas valstis, par noderīgāko veidu tiek atzīta savstarpēja konsultēšanās, lai novērstu iespējamus pārpratumus un tādā veidā sekmētu miera uzturēšanu Eiropā.

Iespējams, ka "Minchenes dienās" Čemberlens piešķīra politisku nozīmīgumu šim papīram, kas it kā deva stabilitāti Eiropai, ticot Hitleram, ka viņam pēc Sudētijas jautājuma nokārtošanas nav un nebūs citas teritoriālas prasības Eiropā.

Viens, kam tiešām bija pamats būt apmierinātam ar vienošanos Minchenē, bija Hitlers. Viņš bija sasniedzis jaunu uzvaru. Tauta viņu sumināja kā vāciešu apvienotāju. Viņš tiešām jutās kā likteņa aicināts vācu tautas sūtības piepildītājs. Bet vai viņš, izmantodams Francijas un Anglijas bailes no kara, nevarēja iegūt vēl vairāk? Ka Hitlers nav pilnos apmēros izmantojis visas iespējas, to piesardzīgi apstiprināja Ribentrops un Himlers, abi nenogurdināmie kara kūditāji. Viņi pat apgalvoja, ka angļi nemaz nedomājot dzīvot satiecībā ar Vāciju. Līgums esot parakstīts tikai ar nolūku iegūt laiku, lai varētu paši apbruņoties karam. Angļu un franču preses labvēlīgie komentāri aizdomīgajam Hitleram zināmā mērā

šo pieņēmumu apstiprināja. Īstenībā Sudētijas krīzes laikā angļi tiešām pastiprināja bruņošanās rūpniecību.

Kamēr Parīzē un Londonā pūlis uzgavilēja Daladjē un Čemberlenam par panākto saprašanos ar Hitleru, jo uzskatīja to par miera nodrošinājumu ilgākam laikam, Prāgā valdīja dziļa depresija. Viena maza valsts dabūja no jauna pārliecināties, ka lielvalstu interešu politikā tā nav nekas cits kā maksāšanas līdzeklis pat tad, ja lielvalstis ar līgumu garantējušas tās neatkarību. Eduards Benešs, Čehoslovākijas valsts prezidents pēc Masarika nāves stūrgalvīgi turējās pie Versaļas miera līguma tāpat kā franči un angļi, iemantojot sevišķu vāciešu nepatiku. Angļu un franču valdību informēts, ka tās Sudētijas jautājumā nedomā nostāties čehu pusē, Benešs no prezidenta amata atteicās un atstāja Čehoslovākiju. Viņa vietā valsts prezidenta amatā čehi ievēlēja augstākās tiesas priekšsēdi Emīlu Hahu, kas Sudētijas krīzes sākuma posmā velti nopūlējās pārliecināt Benešu uz kaut kāda veida kompromisu ar Vāciju. Šī iemesla dēļ čehi uzskatīja Hahu par piemērotāko personu labāku attecību nodibināšanai ar Hitleru.

Hitleram, kas dzimis 1889. gada 20. aprīlī, Minchenes līguma parakstīšanas laikā bija 49 gadi. Īsos valdīšanas piecos gados viņš bija panācis daudz. No Versaļas miera līguma nekas nebija palicis pāri, ja neskaita pirms 20 gadiem svinīgi parakstītu, naidnieku diktētu dokumentu. Austrija bija pievienota Vācijai, kas tagad saucās Lielvācija. Turpat 3 miljoni Sudētijas vāciešu atgriezās Hitlera paspārnē. Lai savāktu vienkopus visus vāciešus, atlikās nokārtot Poļu koridora jautājumu un Vācijas nespēka laikā tai atņemto Klaipēdu. Tie bija lieli panākumi, raugoties no Vācijas interešu viedokļa. Varētu apstāties, pārdomāt, pārlikt. Bet Hitleram nebija gana. Vācu tautas dzīves telpas jautājums — pēc viņa domām — būtu nodrošināts tikai tad, ja robežas tiktu pavirzītas arī krietnu gabalu uz austrumiem. Arī atlikusī Čehoslovākija nepatika Hitle-

ram. Tā bija slaviska un bija kā iesms iespiesta no austrumiem Lielvācijas ķermenī. Nolikvidējot Čehoslovākiju pilnīgi, Vācijas pagaidu robežas būtu noapaļotas. Pēc Hitlera domām, visi šie Vācijai un vācu tautai svarīgie jautājumi nokārtojami, kamēr viņš vēl ir spēka gados, kamēr vēl nav apgurusi viņa enerģija, viņa fanātiskā ticība vācu misijai, kuras piepildīšanai viņš jutās aicināts.

Politiskās darbošanās sākumā Hitlerš sev uzstādīja trīs mērķus: vācu tautas politisku apvienošanu vienā valstiskā vienībā, žīdu iznīcināšanu Vācijā un komūnisma iznīdēšanu zemes virsū. 1938. gadā Hitlerš divus mērķus lielum lielā daudzumā bija paveicis. Palikās komūnisma iznīdēšana un dzīves telpas atrisināšana. Lai visu to paveiktu isā cilvēka mūžā, kas bija apdraudēts no vecuma nespēka, no iespējamām slimībām un atentātu plānotāju bumbām, vajadzēja steigties. Un Hitlerš nekavējās to darīt.

Minchenē noslēgtais līgums un solījumi? Kāda tiem nozīme, ja Lielvācijas intereses prasa šos papirus pievienot aizmirstībai nododamo dokumentu aktīm? Līdzīgus uzskatus pauda nemierīgais, ļaunuma apmātais Ribentrops jau tūlīt pēc Minchenes līguma parakstīšanas. Atturīgs pret jaunu Čehoslovākijas dēku bija Gerings un arī armiju komandējošie ģenerāļi. Visi viņi bija zvērējuši uzticību un paklausību Hitleram. Kurš no viņiem izšķirīgā brīdī vēlēšies kļūt zvēresta lauzējs? Bez tam — vai visi pasākumi, lai cik riskanti, kurus Hitlerš izplānoja, nebija sekmējušies bez lielākiem sarežģījumiem?

1939. gada marta sākumā pēkšņi Vācijas laikrakstos parādījās lieli virsraksti: "Plūst vācu asinis", "Vācu gods tiek apsmiets", "Nedzirdēta provokācija" un līdzīgi. Zem kliezdošajiem virsrakstiem, kas, redzams, bija fabricēti Gebelsa propagandas ministrijā, bija plaši apraksti par zvērbām, kādas čehi pastrādā pie vāciešiem. Vācu sieviešu izvarošana un vāciešu slepkavošana, minot cietušo personu vārdus un notikumu vietas. Viss bija tik iespaidīgi aprakstīts, ka nezinātājam bija pamats tiem noticēt. Šo rakstu nepārprotamais nolūks bija sakurināt

naidu vāciešos pret čechiem, lai attaisnotu Čehoslovākijas iznīcināšanu. Uz to norādīja arī raksti laikrakstos, ka tāds stāvoklis tālāk nedrīkst turpināties un ka Vācijas pienākums ir aizstāvēt dārgās vācu dzīvības, kur tās apdraud asinskāri vācu nīdēji.

Šie asie uzbrukuma raksti čechiem, kas ne mazākā mērā neatbilda patiesībai, darīja nemierīgus valsts vadītājus Parīzē un Londonā. Pēc Sudētijas zaudēšanas čechi bija tā iebiedēti, ka pat vāciešu vārdu baidījās skali izteikt, nemaz jau nerunājot par jebkāda veida vardarbību pret Čehoslovākijā dzīvojošiem vāciešiem. Vai tiešām nepilnu pusgadu pēc svinīgā līguma parakstīšanas Minchenē Hitlers ar bruņotas varas palīdzību sagrābs arī atlikušo Čehoslovākijas daļu?

Protams, visvairāk vācu pretčechu rīdīšana laikrakstos satrauca Prāgu. Prezidents E. Haha cerēja tiešās sarunās ar Hitleru novērst pārpratumus, ja tādi būtu radušies. 13. martā viņš lūdza iespēju apmeklēt Hitleru Berlīnē. Hitleram šis lūgums nāca taisni laikā. Uzbrukums Čehoslovākijai bija nolikts 15. martā agrā rītā. Pēc ģenerāļa Keitela izstrādātā plāna vajadzīgās tanku, artilērijas un motorizēto kājnieku vienības jau virzījās pa vairākiem ceļiem uz Čehoslovākijas robežas pusi.

Hitlers nekavējoties apmeklējumam piekrita, noliekot satikšanos 14. marta vakarā. Viņam bija izdevīgi, ka vāciešu uzbrukuma laikā Čehoslovākijas prezidents neatrodas Prāgā, bet Berlīnē. 14. marta agrā pēcpusdienā Haha, ārlietu ministra Fr. Čvalkovska pavadībā ieradās Berlīnē. Piestātnē, pēc visiem protokola noteikumiem, viņu sagaidīja ar goda sardzi, bet uz satikšanos viņam lika gaidīt līdz pusnaktij.

Hitlers 14. marta vakaru pavadīja valsts kancelejā izklaidējoties. Viņa īpatnējā gaumē ietilpa filmas, orķestra mūzika un arhitektūra. Šajā vakarā viņš, Himlera, Geringa, Ribentropa un dažu jaunu sieviešu sabiedrībā noskatījās filmu "Bezcerīgs notikums". Laiks bija priekš Berlīnes neparasti auksts. Sniga sniegs. Ge-

rings prātoja, vai viņa lidmašīnas šajā sniegā varēs pacelties lidojumam uz Prāgu, ģenerālis Keitels, kas sanākušajiem pievienojās vēlāk, raizējās, vai viņa bruņotās mašīnas varēs virzīties pa apledojušiem un piesnigušiem ceļiem pietiekamā ātrumā, lai noteiktā laikā sasniegtu Prāgu.

Prezidentu Hahu un viņa ārlietu ministru pie Hitlera uz valsts kanceleju atveda pirmā rīta stundā. Maza auguma, tumšām acīm un sirmiemi matiem, sadudzis un nevesels, viņš atstāja nevarīga cilvēka iespaidu. Viņš bija pārliecināts, ka sarunas ar Hitleru būs grūtas, bet ne bezcerīgas. Hitlerš viņu sagaidīja, pieturoties pie jau agrāk ar sekmēm pielietotās metodes — uzbrukt ar pārmetumiem un draudiem, vārdus neizrunājot mierīgi, bet klieodzot. Viņš zināja, ka šajā stundā, nakts tumsas segtas, pirmās SS vienības pārgāja Čehoslovākijas robežu.

Nervozs, bezpalīdzības nespēka nomākts, Haha piesmakušā balsī mēģināja kaut ko iebilst. Pēc dažiem vārdiem Hitlerš viņu pārtrauca: čehi, aizmirdami visus civilizētā pasaulē atzītos principus, vajājot vāciešus, tos spīdzinādami un sakropļodami! Vienīgais veids, kā šis mežonības novērst, esot nodibināt Bohēmijas un Morāvijas protektorātu. "Ja vēlaties novērst veltu asins izliešanu, zvaniet nekavējoties uz Prāgu un dodiet rīkojumu jūsu armijai nepretoties." Pēc šiem vārdiem Hitlerš atstāja sarunu telpu. Hahas "pārliecināšanu", lai viņš parakstītu jau iepriekš sagatavoto rakstu par protektorāta nodibināšanu, pārņēma Gerings un Ribentrops.

Haha atsacījās šo rakstu parakstīt. Tad Gerings ķērās pie stiprākiem līdzekļiem, jautādams, vai Haha vēloties, lai vācu lidmašīnas sagrauj veco, skaisto Prāgu? Hahas nervi neizturēja, viņš noģība. Tuvumā esošais Hitlera ārsts izdarīja uzmundrinošus iešļircinājumus. Kad Haha atžilba, viņu pieveda pie telefona, kas bija savienots ar Prāgu. Pulkstenis rādīja nedaudz pāri trim 15. marta rītā, kad Haha deva čehu armijai rīkojumu nepretoties. Tai pašā dienā vācu presē parādījās paziņojums, ka

Čehoslovākijas prezidents Haha un Hitlers atklāti un draudzīgi pārrunājuši situāciju, kāda radusies pēdējās pāris nedēļās. Čehoslovākijas prezidents piekritis, ka miera un kārtības nodibināšanas labad viņš čehu tautas likteni nodod Vācijas valsts rokās un piekriņ protektorāta nodibināšanai. Šajā paziņojumā neviena zilbe nebija patiesība.

Vai Haha bija glēvs un nevarīgs, piekrizdams protektorāta nodibināšanai? To apgalvot būtu netaisnība. Viņš pretojās, cik spēdams. No milzīgās garīgās slodzes viņš zaudēja samaņu. Tikai tad, kad Gerings draudēja sagraut Prāgu, viņš piekrita, lai glābtu no izpostīšanas skaisto tēvu pilsētu. Piekrišana nenāca no brīvas gribas. Tā tika izspiesta.

Haha bija līdzīgā stāvoklī kā pusgadu vēlāk Baltijas valstis. Viņam bija jāizšķiras starp diviem ļaunumiem: bezcerīgu pretošanos, kas saistīta ar zemes izpostīšanu un lieliem cilvēku upuriem, vai arī ar draudiem uzspiesto noteikumu pieņemšanu. Haha izšķirās par pēdējo. Hitlers ar to ieguva zināmu legalitāti Čehoslovākijas pakļaušanai Vācijai, Haha pasargāja daudzu tūkstošu jaunu čehu dzīvības un čehu zemes izpostīšanu cerībā, ka, apstākļiem mainoties, čehu tauta atgūs zaudēto.

Kad Haha, fiziski un garīgi sagrauzts atgriezās Prāgā, tā vairs nebija viņa valsts galvaspilsēta, bet kāda protektorāta sēdeklis.

Speciālā vilcienā, daudzu augstu darbinieku pavadībā, jaunās uzvaras spārnots, Hitlers 15. marta priekšpusdienā atstāja Berlīni ceļā uz Prāgu. Uz Čehoslovākijas robežas viņus sagaidīja vesela auto karavāna, lai nogādātu tālāk uz Prāgu. Pieturoties stipram salam, brauciens cauri svešai un naidīgai zemei nesagādāja uzvarētājam labsajūtu. Jau ziemas diena bija satumsusi, kad Hitlers ieradās čehu valdības mītnes Hradčinas vecās pils sētā. Redzot virs pils prožektoru izgaismojumā plīvojam kāškrusta karogu, viņš atguva pašapziņu. Staigājot pa pils plašo priekštelpu, kurā vēl varēja izjust aizgājušo laiku karaļu, prinču un prezidentu

soļus, viņš ar interesi vēroja senos sienu gleznojumus un citus slavenās pagātnes lieciniekus. Par visām cilvēku roku darinātām mākslām Hitlers visvairāk mīlēja arhitektūru. Liekas, ka viņam grūtāk būtu sagraut Prāgas senās arhitektūras pieminekļus nekā iznīcināt tūkstošiem nevainīgu cilvēku. Pie bagātīgi klāta vakariņu galda viņš lielā labsajūtā pat izdzēra glāzi "Pilsenera" par pārsteigumu pavadoņiem un armijas ģenerāļiem, kas Hitleru turēja par pilnīgu atturībnieku.

Notikumi Čehoslovākijā vienas dienas laikā radikāli grozīja angļu preses un sabiedrības noskaņojumu. Var teikt, ka angļu prese sen nav teikusi tik drūmus vārdus. Samierināšanās politiku, ko Čemberlens vēl mēģināja apakšnamā aizstāvēt, visa angļu prese apzīmē par galīgi bankrotējušu. "Daily Telegraph", kas līdz šim bija tuvs ārlietu ministrijai, tagad asi kritizē Čemberlena saprašanās politiku.

Arī "Times" pēdējās 24 stundās savu viedokli pilnīgi grozījis. Kamēr vēl vakar, 15. martā, šis laikraksts mēģināja Vācijas rīcību kaut kā attaisnot, 16. marta ievadraksts šajā iespaidīgajā laikrakstā nav nekas cits kā kapa dziesma samierināšanās politikai. Vācieši, saka "Times", tagad pavisam atklāti esot pierādījuši, ka viņi grib piekopt tikai varas politiku, nerēķinoties ne ar kādām taisnības normām. Vēl daudz skarbākiem vārdiem angļu valdībai un diplomātijai uzbrūk citi laikraksti, to starpā liberāļu "News Chronicle" un strādnieku partijas laikraksts "Daily Herald".

Anglijas apakšnamā 15. martā valdīja stipri satraukts garastāvoklis. Pats ministru prezidents izskatījās uzkrītoši bāls un likās daudz vecāks nekā dažas dienas iepriekš. Viņš runāja tik klusā balsī, ka viņa vārdi ar grūtībām bija sadzirdami. Savus paskaidrojumus viņš centās ietvert nosvērtos teikumos, bet tie neatrada piekrišanu pat pie viņa partijas deputātiem. Radās iespaids, ka Čemberlens vēl mēģina cīnīties par lietu, kurai viņš pats vairs netic. Viņš neesot varējis iedomāties, ka citas valstis atteiksies no dotiem solījumiem. Septembrī viņam neesot

bijis citas izejas kā parakstīt Minchenes vienošanos. Tagadējie notikumi tomēr liecinot, ka Vācijas rīcība vairs nesaskan ar Minchenes garu. Viņš piedzīvojis rūgtu vilšanos, bet neatmetišot cerības, ka galu galā viņam izdosies sasniegt savus miera politikas ideālus.

Konservatīvo deputātu solos atskanēja skaļi aplausi, kad runu sāka strādnieku partijas pārstāvis Grīnvuds. Viņa valdības kritiku sevišķi uzkrītoši apsveica partijas konservatīvo deputāts Čerčils, kas bija izteikts Čemberlena miera politikas pretinieks. Grīnvuds savā asā, pret valdību vērstā runā teica, ka Čemberlena vieglprātīgā uzticēšanās Hitlera solījumiem esot nesaprotama un valstij kaitīga.

Pēc strādnieku partijas runātāja vārdu ņēma konservatīvo partijas agrākais ārlietu ministrs A. Īdens, kura uzdevums bija sagatavot ceļu Čerčila nākšanai pie varas. Īdens savu runu noslēdza ar aicinājumu visai angļu tautai palikt vienprātīgai un pieprasīja konservatīvās valdības vietā nodibināt nacionālās vienības valdību, kurā būtu pārstāvētas visas partijas. Šāda valdība, pēc Īdena domām, varētu piekopt daudz enerģiskāku ārpolitiku, aiz kuras stāvētu visa angļu tauta. Viņš pieprasīja arī Anglijā ievest vispārēju karaklausību. Daži citi deputāti pieprasīja tūlītēju Čemberlena atkāpšanos, jo viņš visu Eiropu vedot pretī katastrofai.

Strādnieku partijas deputāts Daltons apakšnama debatēs atstāstīja savu sarunu ar kādu ļoti augsti stāvošu vācu politiķi. Šis vācu politiķis Čemberlenu esot raksturojis kā vecu angļu džentlmeni, kas angļu impērijai parakstījis nāves spriedumu, bet dienu, kad nāves sods izpildāms, atstājis noteikt vāciešiem.

Pēc dabatēm, kas ilga visu dienu, deputāti parlamenta ēku atstāja satrauktā garastāvoklī, neatstājot šaubas, ka tuvākā laikā opozīcijas uzbrukumi Čemberlena samierināšanās politikai pastiprināsies.

Nākamā diena bija tāda pat auksta un nomākusies. Pa pils logu Hitlers raudzījās uz Prāgas namu jumtiem un daudzo baznīcu torniem. Tā bija pirmā un pēdējā reize,

kad viņš Prāgu skatīja savām acīm. Pēc parādes
pieņemšanas viņu apmeklēja čehu agrākās valdības
locekļi, kas vienā naktī bija kļuvuši no brīvas tautas
vadītājiem par svešas varas pavēļu pildītājiem.

BALTIJAS VALSTU ATTIECĪBAS AR HITLERA VĀCIJU

Hitlera nākšana pie varas Vācijā atstāja iespaidu arī Baltijas valstīs, sevišķi Latvijā, kur dzīvoja baltvāciešu vairākums. Lielo muižu sadalīšana bezzemniekiem un Latvijas atbrīvotājiem skāra samērā nedaudzu Latvijā dzīvojošo vācu baronu intereses. Daļa no tiem pēc lielo muižu zaudēšanas Latviju atstāja, pārējie vācieši samierinājās un pēc Bermonta sakāves iekļāvās kā lojāli pilsoņi Latvijas saimnieciskā un politiskā dzīvē.

Latvijas sākuma gados vācieši un dažas citas nelatviešu grupas prata saglabāt dažas privilēģijas rūpniecībā un tirdzniecībā. Šo privilēģiju saglabāšanā lielu atbalstu saimnieciski un politiski sniedza kā Veimāras, tā Hitlera Vācija. Ar vairākiem likumiem Nacionālā valdība panāca šo privilēģiju ierobežošanu vai pat izbeigšanu. Ierobežojot šīs senās privilēģijas, Kārlis Ulmanis nerīkojās aiz negatīviem apsvērumiem, piem., aiz gadu simteņos iesakņojušos naida un neuzticības pret vāciešiem. Valdības mērķis bija ar pozitīvu raksturu — nodrošināt latviešiem savā valstī līdztiesību un līdzīgas iespējas visās dzīves nozarēs.

Daudzām reformām Kārļa Ulmaņa nacionālās valdības laikā bija nacionālas politikas raksturs. Valdība apzinājās, ka latviešiem kā mazai tautai, kas atrodas starp divām imperiālistiskām lielvalstīm — starp Padomju Savienību un hitlerisko Vāciju, draud briesmas kā no vienas, tā no otras. Spēcīgākais aizstāvēšanās līdzeklis, ja mūsu tautai no vienas vai otras puses uzbruktu briesmas, bija nacionāla saliedētība un latviskais garīgais spēks. To apzinoties, valdība pielika visas pūles, lai latviešu starpā izzustu agrāk kultivētās šķiru pretestības starp pilsētniekiem un lauciniekiem, starp garīgā un fiziskā darba strādniekiem, sevišķu vērību veltījot arī jaunatnes patriotiskai audzināšanai.

Hitlera Vācija, kas bija nostājusies uz neiecietības un

vācu rases pārākuma kultivēšanas ceļa, nevēlējās saprast, ka arī citām Vācijas kaimiņu tautām var un drīkst būt nacionāli mērķi, kas var nesakrist ar Vācijas interesēm. Vai pēc katra valdības rīkojuma vai likuma, kas skāra Latvijā dzīvojošo vāciešu privilēģijas, ārlietu ministrijā ieradās Vācijas sūtnis, lai izteiktu savas valdības neapmierinātību, vai arī ar nolūku ievākt informāciju par publicēto likumu tiešām sekām. Laiku pa laikam Vācijas laikrakstos parādījās kāds Berlīnē inspirēts raksts pret Latviju, bet visumā Latvijas un Vācijas attiecības bija ja ne labas, tad ciešamas, it sevišķi zīmējoties uz tirdzniecību abu valstu starpā. Tīri labās attiecībās Latvijas valdība bija arī ar vācu tautības iedzīvotājiem Latvijā, atskaitot Hitlera piekritējus. Par šo samērā nelielo ekstrēmistu grupu, kas bija apvienojušies nelegālā organizācijā "Bewegung" un finansiālu pabalstu saņēma no Vācijas, nelaimīgi bija pārējie vācieši.

Vācijas ārlietu ministrijas darbinieki nepalaida garām nevienu gadījumu, kad Munters, sakarā ar Tautu Savienības sēdēm Ženēvā, ieradās ar vizīti, lai pārņemtu Latvijas valdības nodarītās pārestības baltvāciešiem. 1938. gada 2. februārī atceļā no Ženēvas Munters apmeklēja H. Makensenu, kas tajā laikā bija valsts sekretārs. Makensens Munteram norādījis, ka Latvijas valdības nesenā pagātnē izdotie likumi, pēc viņa domām, iespaidīgos apmēros ierobežošot vācu mazākumtautības saimnieciskās aktivitātes.

Baltijas un Skandināvijas valstu nodaļas vadītājs V. Grundhers 1938. gada 13. maijā sagatavotā memorandā raksta, ka nesenā pagātnē Latvijas valdība esot publicējusi Valsts kultūras padomes likumu. Valsts prezidents Ulmanis radio runā, paskaidrodams šī likuma nozīmi, esot teicis, ka Latvijā varot būt tikai latviešu kultūra. Šī likuma nolūks nepārprotami esot vērstas pret vāciešu līdzšinējo iespaidu valsts saimnieciskā dzīvē. Esot apsverami līdzekļi kā piespiest Latvijas valdību mainīt tās līdzšinējo politiku. Saimnieciskais spiediens nesolot cerē-

tos rezultātus. Varētu tikt pielietota radio un preses kampana. Par iespaidīgāko līdzekli Grundhers uzskatīja Vācijas sūtņa atsaukšanu no Rīgas, atstājot sūtniecības vadību lietvedim. Pēc viņa domām šāds solis pietiekami iespaidīgi skartu latviešu pārāk lielo iedomību.

Par iedomību nebūtu pamats runāt, bet par pašcieņu un piesardzību gan. Latviešu tautai bija pienācis laiks pateikt noteikti un skaidri, ka mēs esam tauta ar ilgu vēsturi, ar savu labi izkoptu valodu un kultūru, ka mums nav vajadzības pēc vācu kultūras apbrīnošanas. Kā kultūras tauta mēs respektējam un cienījam visu citu tautu kultūru bez sevišķas slavēšanas vai noliegšanas. 1934. gada vasarā pieņemtais izglītības likums un 1938. gadā nodibinātā Kultūras padome bija stiprs pamats mūsu tautas kultūras un nacionālās apziņas stiprināšanai. Ja par iedomību un uzpūtību bija pamats runāt, tad tie bija vācieši, kas labprāt vēlējās redzēt mūsu tautu pakļautu vācu vadībai un izmantojamu.

Ka piesardzībai bija nopietns pamats, liecināja nevien mūsu valsts uzraudzības iestāžu ziņojumi, bet to apstiprina arī tagad pieejamie Hitlera valdības dokumenti. Kā raksturīgs piemērs minams kāds 1938. gada 12. martā datēts Vācijas ārlietu ministrijas raksts iekšlietu ministrijai par materiālas palīdzības sniegšanu Latvijas un Igaunijas vāciešiem viņu dažādo pasākumu vajadzībām.

Rakstā paskaidrots, ka Vācijā līdzekļi šīm vajadzībām vācami lielā slepenībā, griežoties pēc ziedojumiem tikai pie pilnīgi uzticamām personām. Ja Latvijas valdība dabūšot zināt par līdzekļu vākšanu un palīdzības sniegšanu vācu organizācijām Latvijā, tas varētu tikt uzskatīts par iejaukšanos valsts iekšējās lietās un izraisīt represijas. Līdzekļu vākšanas akcija būtu sevišķi slēpjama no Latvijas sūtniecības Berlīnē. Līdzekļi būtu vācami ar Baltiešu palīdzības biedrības palīdzību.

Uz šo vēstuli iekšlietu ministrija atbild, ka tāda organizācija nemaz nedarbojas un tai nav neviena reģistrēta biedra. Šādas organizācijas nosaukums tie-

kot izmantots naudas vākšanai un savāktā nauda tiekot nosūtīta vācu aģentiem Igaunijā un Latvijā. Kādam Latvijā dzimušam vācietim Fr. Vormsam uzticēta drošu ziedotāju saraksta sastādīšana.

Neraugoties uz visu slepenību, Latvijas valdībai bija noteikta informācija par GESTAPO slepenu grupu dibināšanu spiegošanai un diversijai. Līdzekļus šī grupa saņēma caur Drēzdenes bankas nodaļu Rīgā. Divus aktīvākos šīs nelegālās kustības vadītājus — Dr. E. Kregeru un Dr. Šlau apcietināja un izraidīja no Latvijas.

Igaunī Berlīnes ārlietu ministrijas vērtējumā bija ja ne taisni mīlais, tad vismaz labais bērns visu triju Baltijas valstu starpā. Tallinu apmeklēja redzami trešās valsts funkcionāri un militārie pārstāvji, igauņiem vienmēr durvis Berlīnē bija atvērtas.

1938. gada 29. augustā Geringa svainis Dr. K. Megerle, sekojot Igaunijas ārlietu ministra Seltera un finanču ministru Sepa aicinājumam, ieradās Tallinā. Ziņojumā par šo apmeklējumu ārlietu ministrijai Berlīnē Megerle stāsta, ka viņš cerējis dzirdēt kādas jaunas interesantas ārpolitiskas idejas, kas varētu interesēt Vāciju, bet vīlies. Seltera interese bijusi panākt Vācijas ārlietu ministrijas atbalstu valsts prezidenta K. Petsa biografijas publicēšanai Vācijā. Sarunas gaitā Megerle vērsis Seltera uzmanību uz nepieciešamību tuvākā laikā publicēt lēmumu par Igaunijas pilnīgu neitralitāti, lai izvairītos no iespējas tikt iemanevrētai kādā konfliktā starp lielvalstīm. Selters piekritis nākt drīzā laikā ar Igaunijas deklarāciju, no kuras arī Latvija nevarēšot izvairīties. Uz nākošo jautājumu — vai krievu uzbrukuma gadījumā Igaunija meklētu palīdzību un pie kā — Selters atbildējis, ka pirmā kārtā no sabiedrotās Latvijas un tālāk — no "krievu ienaidniekiem", neminot Vāciju.

Nesen, kā to teicis Selters, viņš esot ieteicis lietuvjiem piekāpties Klaipēdas jautājumā. Piekāpjoties Lietuva zaudēšot tikai mazu zemes strēmeli, kamēr krievu uzbrukuma gadījumā tikšot apdraudēta Igaunijas eksistence.

Atvadoties Selters lūdzis nodot viņa sevišķas cieņas apliecinājumu ārlietu ministram Ribentropam un izteicis vēlēšanos atceļā no Tautu Savienības pilsapulces oktobrī apmeklēt Ribentropu personīgi. Megerle ieteic Ribentropam Seltera vēlēšanos respektēt, jo viņš esot aktīva un ambicioza persona. Uz šo ziņojumu Ribentrops izdarījis pašrocīgu atzīmi — piekritu. Megerle nožēlo, ka īsā laika dēļ viņam neesot radusies iespēja sastapties ar valsts prezidentu Petsu un Igaunijas "stipro vīru" ģenerāli Laidoneru.

Vāciešu vērtējums par Munteru ir stipri atšķirīgs. Vāciešiem nepatīk Latvijas ārpolitika, nepatīk tās prezidents Kārlis Ulmanis un arī V. Munters. Informējot valsts sekretāru Veicsekeru V. Grundhers raksta, ka Munters esot 39 gadus vecs, vācu izcelsmes, precējies ar krievieti, gudrs, ļoti ambiciozs un ne bez iespaida valdībā. No vairākiem gadījumiem varot redzēt, ka viņš noteikti noskaņots pret Baltijas vāciešiem un tālab nav pat mēģinājis izprast vācu minoritātes vajadzības. Viņš esot noteikts Tautu Savienības un tās ideoloģijas aizstāvētājs.

No sūtniecības Rīgā saņemta informācija, ka 1937. gada septembrī laikrakstā "Brīvā Zeme" bijusi ievietota negatīva kritika par ārzemju nacionālsociālistiem. Šāda veida rakstam katrā ziņā esot dota valsts prezidenta Ulmaņa un Muntera piekrišana.

Par V. Munteru Vācijas ārlietu ministrijas dokumentos atrodama atzīme datēta ar 1939. gada 21. janvāri. Tajā teikts, ka Munters atrodoties vairāk par trim gadiem ārlietu ministra amatā, esot gados samērā jauns, ļoti inteligents un tiekot uzskatīts kā sevišķi labi informēts saimnieciskos jautājumos. Viņš esot oportūnists, uz kuru nevarot paļauties, un ļoti iedomīgs. Viņš esot baltvācu izcelsmes, precējies ar krievieti un tagad esot uzskatāms kā noteikts latviešu nacionālists. No Vācijas viedokļa Latvijas valdības politika neapmierinot, jo notiekot vācu minoritātes apspiešana un esot saskatāma orientēšanās uz Krieviju. Vācijai draudzīgās Igaunijas iespaidā varot cerēt uz pārmaiņām.

Ja Munters ierastos Berlīnē, ārlietu ministrs Ribentrops viņu nepieņemšot, un esot ieteicams arī Hitleram viņu nepieņemt.

Kopš pirmā Latvijas ārlietu ministra Zigfrīda Meierovica ierosinātās Baltijas antantes notika vairāki mēģinājumi to iedzīvināt, bet konkrēti rezultāti netika sasniegti. Iemesls nebija labas gribas trūkums, bet ārējie apstākļi. Lietuva, kopš Polija ar varu 1920. g. pievienoja sev Viļņu, atradās ar Poliju īpatnējā ne kara, ne miera stāvoklī, bez diplomātiskām attiecībām abu valstu starpā. Lietuvas interesēs bija, lai abas pārējās Baltijas valstis šajā konfliktā nostājas viņas pusē. Igaunijai un Latvijai tas nozīmētu nonākt konfliktā ar Poliju, kas Lietuvai praktiski neko nepalīdzētu. Arī saimnieciskās sadarbības ziņā neradās iespēja plašākai preču apmaiņai, jo visas trīs Baltijas valstis kā lauksaimniecības zemes ražoja tirgum apmēram tās pašas preces.

1934. gada 12. septembrī Ženēvā Baltijas valstu ārlietu ministri parakstīja vienošanos uz desmit gadiem par sadarbību ārpolitikā. Ženēvā parakstītā Baltijas antante bija ar ierobežotu raksturu un izpaudās triju valstu ārlietu ministru apspriedēs.

Igaunijas ārpolitiku lielā mērā iespaidoja ambiciozais ģenerālis Laidoners. Viņa sieva bija poliete. Vai nu tas vai kādi citi apsvērumi ietekmēja Igaunijas atturību pret Lietuvu. Arī uz Latviju Laidoners neturēja labu prātu. Spilgtāk nekā ārpolitikā tas izpaudās militārās aprindās. Var pieņemt, ka savu lomu te spēlēja Laidonera personīgā pārākuma apziņa, zīmējoties uz pārējo Baltijas valstu militāriem vadītājiem, varbūt zināms svars bija arī igauņu militāro aprindu uzskatam, ka latvieši nav pietiekami lielos apmēros un pietiekami daudz pateikušies par palīdzību Cēsu kaujās 1919. gada jūnijā. Vairāki gadījumi liecina, ka Laidoneram tuvu augstāko virsnieku uzskati par Latvijas valdības, armijas un tautas noskaņojumu ir tādi, kuros bez nepatikas saskatāma arī mūsu valdības un tautas interešu pilnīga neizpratne.

Vācijas sūtnim Tallinā H. Froveinam 1938. gada 23.

jūlijā sūtniecības pieņemšanā sakarā ar vācu kara jūrnieku apmeklējumu bijusi garāka saruna ar Igaunijas armijas štāba priekšnieku ģenerāli Reeku par vācu-igauņu militārām attiecībām. Savus uzskatus sarunas laikā ģenerālis Reeks esot izteicis ļoti atklāti. Igauņi nekad nepiekritīšot krievu armijas laišanai caur Igauniju. Ja tāds mēģinājums notiktu, igauņi pretošoties līdz pēdējai iespējai. Šajā gadījumā ģen.Reeks atkārtojis Froveinam jau zināmo Baltijas valstu ārlietu ministru apspriedē 1938. gadā no 10.—12. jūnijam pieņemto lēmumu, nepieļaut citu valstu karaspēka vienībām iet caur Baltijas valstīm.

Ģenerālis Reeks teicis, ka krievu uzbrukuma gadījumā igauņi mobilizēšot apmēram 200.000 vīrus. Tas būšot pietiekami liels spēks, lai liktu krieviem apdomāties pirms uzbrukuma sākšanas.

Pateikdamies par igauņu skaidro un drošo nostāju, zīmējoties uz krievu armijas laišanu cauri Igaunijai kara gadījumā ar Vāciju, sūtnis vaicājis, kādu viedokli šādā gadījumā ieņemtu Latvija? Vāciešiem šajā jautājumā neesot skaidrības. Reeks atbildējis, ka arī igauņiem neesot skaidrs Latvijas viedoklis un ka viņi neatlaidīgi pūloties noskaņot latviešus pievienoties viņu viedoklim.

Kā igauņiem, tā vāciešiem bija nepārprotami skaidrs Latvijas valdības viedoklis, ka tā nepieļaus kādas citas valsts armijas caurlaišanu. Šāds atzinums bez rezervācijas bija pieņemts Baltijas valstu ārlietu ministru apspriedē mēnesi pirms Froveina un Reeka sarunas. Atšķirība bija tā, ka Latvijas valdība piesardzības dēļ atturējās minēt, kādā gadījumā varētu tikt uzstādītas kādas valsts prasības, lai tās armijas laistu cauri, un kas tā valsts varētu būt. Arī Igaunijas ārlietu ministrs šajā gadījumā ieturēja sarunās līdzīgu piesardzību.

Divaināks un grūtāk izprotams ir kāds cits gadījums ar Igaunijas militāro atašeju Berlīnē, pulkvedi Jakobsenu, kas baudīja sevišķu ģenerāļa Laidonera uzticību. 1938. gada 26. oktobrī pēc atgriešanās no Tallinas viņš apmeklēja V. Grunheru, Skandināvijas un Baltijas valstu nodaļas vadītāju Vācijas ārlietu ministrijā.

Atzīmēs, ko Grundhers uzrakstījis pēc sarunas ar Jakobsenu, viņš uzsver, ka Igaunijas militārais atašejs esot uzskatāms par vāciešiem draudzīgu. Par novērojumiem Igaunijā un Latvijā viņš izteicies pilnīgi atklāti. Apmeklējuma laikā viņš novērojis, ka Igaunija pārplūdināta ar angļu un franču aģentiem. Viņam personīgi gadījies sastapties ar kādu arogantu angļu aģentu vilcienā. Pēc atgriešanās viņš esot apmeklējis Vācijas armijas izlūkošanas dienesta priekšnieku admirāli Kanarisu, lai viņam darītu zināmu, ka Igaunijā neesot pietiekamā daudzumā vācu slepeno aģentu, kas varētu darboties pret angļiem un frančiem.

Latvijā pulkvedis Jakobsens esot novērojis stipru rusofilu noskaņojumu tautā un armijā. Viņam radies iespaids, ka, krieviem ienākot, tos latvieši sirsnīgi apsveiktu. Grundhers savukārt vaicājis Jakobsenam — ko igauņi domā par Igaunijas-Latvijas savstarpējo palīdzības līgumu? Tas taču esot vērsti pret krieviem. Uz šo jautājumu Jakobsens atbildējis — Tallinā valdot uzskats, ka latviešiem esot pilnīgi citāda nostāja nekā igauņiem un ka zināmos apstākļos igauņi nevarēšot uz latviešiem paļauties.

Grundhers piezīmē, ka informācija, kādu viņš saņēmis no Vācijas sūtņiem Tallinā un Rīgā, sakrīt pilnos apmēros ar to, ko viņam sniedzis Igaunijas militārais atašejs.

No savas puses Grundhers apliecinājis pulkvedim Jakobsenam izbrīnu par ģenerāļa Laidonera noteikto militāro stāju un Igaunijas valdības ieņemto viedokli aizvadītās krīzes dienās. (Redzams, domāta Sudētijas krīze). Diemžēl igauņu preses un igauņu sabiedrības noskaņojums septembra krīzes dienās, nelaimīgā kārtā, esot bijis daudzkārt nelabvēlīgāks pret vāciešiem.

Igauņu preses un sabiedrības negatīvais noskaņojums pret Hitlera austrumu politiku bija viegli izskaidrojams. Igauņi, tāpat kā latvieši, nebija aizmirsuši gadu simtu ilgo vācu baronu bargo valdīšanu un nevēlējās to pieredzēt vēlreiz. Tikpat bīstams, ja ne bīstamāks, bija

mūsu austrumu kaimiņš Maskavā. Lai Baltijas valstis nenokļūtu kā graudi starp diviem lieliem dzirnu akmeņiem, Latvijas valdība — un, ar pārliecību var teikt, arī iedzīvotāju lielais vairākums — par labāko uzskatīja pilnīgu neitralitāti pret abiem lielajiem kaimiņiem. Nosliece vienā virzienā dotu iegastu otram mūsu neatkarību apdraudēt.

Igaunijas valdības, valsts prezidenta K. Petsa un pat Laidonera uzticības vīra Seltera attiecības ar Latvijas valdību bija labas, varētu pat teikt draudzīgas, kā tam arī vajadzēja būt starp diviem tuviem kaimiņiem, kurus ciešām saitēm saistīja gadu simtiem ilgs kopējs liktenis. Bija jautājumi, kuros uzskati, sevišķi ārpolitikā, pilnīgi nesakrita. Igauni krievu uzbrukuma gadījumā cerēja uz Vācijas palīdzību, kamēr Latvijas valdība šajā jautājumā bija atturīgāka un piesardzīgāka. Kā turpmākie notikumi pierādīja, abas imperiālistiskās varas plānoja Baltijas valstu neatkarības iznīcināšanu.

Austrijas neatkarības iznīcināšanas drāma vēl nebija nobeigusies, kad sākās jauna. Šoreiz tās tiešie dalībnieki ir Polija un Lietuva. 1938. gada 11. martā Lietuvas robežsargs nošāva vienu poļu karavīru 17 metrus no demarkācijas līnijas Lietuvas pusē. Poļi izšķirās šo gadījumu izmantot, lai nokārtotu vecus rēķinus. Kamēr Eiropas valstsvīru un sabiedriskās intereses bija aizņemtas ar notikumiem Vīnē un Berlīnē, laiks un apstākļi poļiem šķita izdevīgi.

Kad incidents kļuva zināms, Igaunijas sūtnis Varšavā uz savu iniciatīvu griezās pie poļu valdības, lai noskaidrotu, kādas varētu būt tālākās sekas. Tas, ko Igaunijas sūtnim atbildēja Polijas ārlietu ministrijā, varēja maz iepriecināt mūsu dienvidkaimiņu. Polijas valdība sagaidot no Lietuvas valdības konkrētus priekšlikumus par diplomātisko attiecību atjaunošanu abu valstu starpā, lai novērstu līdzīgus gadījumus nākotnē. Poļi gaidīšot 24 vai augstākais 36 stundas, pirms uzsākot kāda veida akciju no savas puses. Līdzīgu paziņojumu saņēma arī Latvijas sūtnis Varšavā.

Pēc "labiem paraugiem" Padomijā un Hitlera Vācijā, Polijā notika masu sapulces, kurās pieņēma Lietuvai naidīgus lēmumus. Viļņā sasauktās sapulcēs bija redzami saukļi: "Lietuvas provokācijas izbeidzamas", "Mēs gribam doties uz Klaipēdu" un līdzīgi. Arī senātors Fudakovskis kādā runā asi uzbruka Lietuvas valdībai. Lietuvas ārlietu ministrijas ģenerālsekretārs Urbšis 14. martā informēja Vācijas sūtni Kauņā Zechlinu par notikušo incidentu, apliecinot Lietuvas valdības vēlēšanos to nokārtot arbitrācijas ceļā.

Priekšlikumu konflikta likvidēšanai miera ceļā Lietuvas valdība izšķīrās nodot caur savu sūtni Tallinā Polijas sūtnim nosūtīšanai tālāk Polijas valdībai. Priekšlikumā Lietuvas valdība ieteica nodibināt kopēju komisiju incidenta izmeklēšanai, uzsākot tiešas sarunas starp Lietuvu un Poliju līdzīgu starpgadījumu novēršanai nākotnē. Uz šo lietuvju priekšlikumu poļu valdība neatbildēja. Tas liecināja, ka poļi izšķīrušies šo gadījumu izmantot tālākiem politiskiem mērķiem.

16. martā vācu izlūkošanas dienests ziņo, ka pastiprināta karaspēka kustība demarkācijas līnijas tuvumā neesot ievērota ne poļu, ne lietuvju pusē. Konfliktam izvēršoties plašumā, neesot izslēgta iespēja, ka poļi nosūta savus karakuģus uz Klaipēdu. Tā kā arī Vācija esot ieinteresēta Klaipēdas atpakaļpievienošanā Vācijai, militārās aprindas ieteicot dažas vācu flotes vienības novietot laikus Klaipēdas tuvumā, lai poļu flotes ierašanās gadījumā, vienlaicīgi varētu ierasties Klaipēdā. Ja šāds gadījums notiktu, attiecības sarežģītos starp Vāciju un Poliju, bet neatvieglotu Lietuvas stāvokli.

Nesekmīgs palika arī konflikta miermīlīga atrisinājuma mēģinājums Rīgā. Latvijas ārlietu ministrija bija gatava sniegt neitrāla starpnieka pakalpojumus, bet poļus tas neapmierināja. Viņu prasība bija, lai Lietuvas valdība atzīst Viļņas pievienošanu Polijai un nekavējoties nodibina diplomātiskas attiecības starp abām valdībām.

17. martā Vācijas ārlietu ministrs Ribentrops preci-

zēja Vācijas viedokli poļu-lietuvju konfliktā: Vācija pēc Austrijas aneksēšanas ieinteresēta miermīlīgas starptautiskas atmosfēras uzturēšanā. Vācija nav ieinteresēta, ka Lietuvu aneksē Polija, jo ar to Lietuva atkristu kā kompensācijas objekts Poļu koridora kārtošana. Gadījumā, ja izceltos karš starp Poliju un Lietuvu, konflikta pirmās stundās okupējams Klaipēdas apgabals. Izdarāms spiediens uz Lietuvas valdību poļu prasību apmierināšanai, jo ar Viļņas pievienošanas atzišanu poļiem atkristu iegansts militārai akcijai pret Lietuvu.

18. martā Lietuvas sūtnis Šaulis griezās pie Vācijas ārlietu ministra, lai noskaidrotu Vācijas viedokli poļu-lietuvju konfliktā cerībās panākt Vācijas diplomātisku palīdzību konflikta labvēlīgam atrisinājumam. Ribentrops noraidīja Šauļa ierosināto starpniecību.

Dažas stundas vēlāk Ribentropu apmeklēja Polijas sūtnis Lipskis. Ribentrops viņu informēja, ka Vācijas ārlietu ministrija ieteikusi Lietuvas valdībai bez iebildumiem akceptēt poļu notu, kas pēc Ribentropa domām esot mērena. Viņa personīgais iespaids esot, ka patlabanējā stāvoklī lietuvjus visvairāk nodarbinot valsts prestiža sargāšana. Lipskis no savas puses apliecināja, ka poļu valdība šajā jautājumā būs mērena.

Latvijas un Igaunijas valdībām bija niecīga iespēja kaut ko darīt, lai atrisinātu poļu-lietuvju konfliktu. Vienīgais, ko varēja darīt, bija mudināt abas puses uz mērenību, lai konflikts neizvērstos bruņotā sadursmē.

Konflikta ieilgums darīja nemierīgu arī Maskavu. 17. martā Padomju Savienības ārlietu komisārs M. Ļitvinovs informēja presi, ka Padomju Savienība abu valstu konfliktā iejauksies tikai tad, ja to darīs arī citi. Sarunā ar Lietuvas sūtni Baltrušaiti Ļitvinovs izrādīja lielu interesi, nesolot nekāda veida palīdzību. Kad arī Anglijas valdība ieteica Lietuvas valdībai piekāpties, tā ar grūtu sirdi 1938. gada 19. martā piekrita bez ierunām poļu prasībām. Notu apmaiņa par diplomātisko attiecību tūlītēju atjaunošanu notika Tallinā.

Maršals J. Piļsudskis dzimis 1867. gadā Zulovā, cara

laika Viļņas gubernā. Viļņai un apkārtnē tālab bija sentimentāla nozīme Piļsudskim personīgi, blakus politiskai nozīmei. Lietuvjiem Viļņa nozīmēja daudz vairāk. Tā bija kādreizēja Liellietuvas galvaspilsēta. Cara laikā tā izveidojās par lietuviešu kultūras centru, un Viļņā 1918. gada februārī proklamēja Lietuvas neatkarību. 1920. gadā poļu ģenerāļa Želigovska divīzijas, pēc Piļsudska pavēles, atņēma Lietuvai Viļņu un tai piegulošo apkārtni. Piļsudskis varbūt labāk nekā jebkurš cits polis izprata lietuvju cenšanos atgūt Viļņu, ar kuru bija saistītas lietuvju tautas vēstures slavenākās lapaspuses, tālab pirms nāves viņš izteica vēlēšanos, lai poļi nesāktu karu ar lietuviešiem Viļņas dēļ. Testamentā Piļsudskis noteica, ka viņa sirds apglabājama Viļņas katedrālē.

Karš bija novērsts, diplomātiskās attiecības ar Poliju atjaunotas, bet tas notika zem bruņotu draudu spiediena. Akceptējot nenovēršamo, lietuvji šo zaudējumu panesa klusēdami, cerībās, ka nākotnē radīsies apstākļi, kad Viļņa atkal kļūs par Lietuvas galvaspilsētu. Tādi apstākļi pienāca 1939. gada rudenī pēc Polijas sakaušanas. Tikai Viļņa nekļuva par brīvās Lietuvas galvaspilsētu, bet — kā cara laikā — par galvaspilsētu Maskavai pakļautā provincē, ko okupācijas vara nodēvēja par Lietuvas Padomju Sociālistisko Republiku. Cerības tautā nav aplukušas, ka kādā dienā radīsies laimīgāki apstākļi un lietuvieši brīvības atgūšanu sagaidīs Viļņā.

Lietuva vēl nebija kaut cik attapusies no konflikta ar Poliju, kad jau turpat aiz stūra rēgojās Hitlera briesmas Klaipēdas dēļ. Klaipēda līdz Pirmā pasaules kara beigām piederēja Vācijai. Sakarā ar Versaļas miera līgumu Klaipēdu ar tai piegulošo teritoriju atdalīja no Vācijas. Lietuviešu partizāni, valdības un armijas atbalstīti, 1923. gadā pārņēma Klaipēdas apgabalu un pilsētu savā pārziņāšanā, iegūstot Lietuvai vienīgo kuģniecībai noderīgo ostu. 1924. gada maijā Lietuva parakstīja ar Sabiedrotiem Klaipēdas konvenciju. Saskaņā ar šo konvenciju Klaipēdas apgabals ieguva autonomiju, bet bija pakļauts Lietuvas autoritātei. Reizē ar pārmaiņām ostas pilsēta ieguva lietuvisko apzīmējumu — Klaipēda.

Hitleram Versaļas miera līgums bija lielākā netaisnība cilvēces vēsturē, kas iznīcināma līdz pēdējam burtam. Bija tikai laika jautājums, kad Hitlers ķersies pie Klaipēdas apgabala atkalpievienošanas Vācijai. Lai Klaipēdas jautājumu nokārtotu Hitlera ideju garā, bija nedaudz jāpagaida, kamēr nokārtojās lielākas lietas, piemēram, Čehoslovākijas iznīcināšana, kas arī bija Versaļas produkts. Jau 1937. gadā, krietni pirms Čehoslovākijas krīzes, Vācijas ārlietu ministrijas Baltijas nodaļa kopoja materiālus par pārestībām, kādas lietuvju administrācija nodara Klaipēdas apgabalā dzīvojošiem vāciešiem. Tai pašā laikā Klaipēdā dzīvojošie Hitleram simpatizētāji vācieši organizēja speciālas "trīcienvienības", lai pēc rīkojuma no Berlīnes radītu sadursmes ar lietuvju uzraudzības iestādēm. 1935. gadā nelegālā nacionālsociālistu grupa ar Neimani un Sasu priekšgalā noslepkavoja Lietuvas policijas darbinieku Jesuti. Tiesa vainīgiem piesprieda ilgāku cietuma sodu. 1938. gadā tie vēl sēdēja cietumā. Tas jau bija pietiekams iemesls, lai dotos palīgā "apspiestiem vāciešiem".

Polijas-Lietuvas krīzes laikā vācu iestādes Berlīnē apsvēra jautājumu, kā varētu atrisināt Lietuvai izeju pie jūras, ja Klaipēdu pievienotu Vācijai? Cilāja ideju, ka varētu izbūvēt mākslīgu ostu ziemeļos no Klaipēdas, varbūt pie Palangas, ko savienotu ar dzelzceļu vai kanālu sistēmu ar Lietuvas vidieni.

Grundhers plānoja apsūdzību. Lietuvas autoritātes pārkāpjot Klaipēdas autonomijas statūtus. Esot nodibināts plašs spiegu tīkls vāciešu izsekošanai, vajājot personas, kas aktīvi darbojas vācu saimnieciskās un kultūras organizācijās. Lietuvas gubernatora ierēdņi piespiežot tirgotājus uz izkārtnēm un plakātiem lietot tikai lietuvju valodu un neapstiprinot landtāga lēmumus, tādā kārtā sabotējot likumīgās Klaipēdas apgabalā dzīvojošo vāciešu tiesības.

Kad satraukums sakarā ar poļu ultimāta pieņemšanu un diplomātisko attiecību atjaunošanu starp Lietuvu un Poliju bija daudz maz norimis, Lietuvas sūtnis Berlīnē

Šaulis maija sākumā apmeklēja Grundheru. Sarunas laikā abas puses apliecināja vēlēšanos uzturēt savstarpēji labas attiecības, tikai Lietuvai stingri jāievērojot Klaipēdas statūti un vācu tiesības. Sūtni Šauli vairāk par Klaipēdas statūtiem un vāciešu tiesībām interesēja Vācijas-Lietuvas neuzbrukšanas līgums. Kādā runā 1935. gada 21. maijā Hitlers teica, ka viņš gatavs slēgt neuzbrukšanas līgumus ar visiem kaimiņiem, atskaitot Lietuvu, kamēr tā Klaipēdas apgabalā nerespektēšot elementārākās cilvēku tiesības. 1936. gada 7. martā Hitlers savus uzskatus šajā jautājumā mainīja. Stāvoklis Klaipēdas apgabalā esot uzlabojies, un Vācija tagad esot ar mieru slēgt neuzbrukšanas līgumu arī ar Lietuvu.

Bet tas notika 1936. gadā. Kalendārs tagad rādīja 1938. gadu, un Hitleram bija pietiekami ilgs laiks pārlikt, kādām tagad jābūt Vācijas attiecībām ar Lietuvu. Bez tam Hitlera grūti aplēšamam raksturam pietika arī ar dažām dienām vai pat stundām, lai nāktu pie pretējiem slēdzieniem.

Ko domāja Hitlers 1938. gada maijā, zīmējoties uz Lietuvu un Klaipēdu, to nezināja neviens, varbūt pat ne Hitlers pats. Tik neliela kalibra vīrs, kāds bija Grundhers, varēja vākt informāciju, sagatavot plānus, bet ne pateikt, ko kādā jautājumā domā Hitlers. Šo apstākļu dēļ sūtnis Šaulis uz jautājumu, kas viņu interesēja, nekāda veida atbildi nesaņēma.

Iespējams, ka ar jautājumu par neuzbrukšanas līgumu sūtnis Šaulis cerēja netiešā veidā iegūt atbildi vai norādījumu par lietuvjiem ļoti svarīgo Klaipēdas jautājumu.

1938. gada 25. jūnijā Ribentrops pieņēma Lietuvas ārlietu ministru Lazoraiti, ko pavadīja sūtnis Šaulis. Starplaikā Lietuvas valdība centās nobīdīt no ceļa vienu piedauzības akmeni vāciešu un lietuvju nesaskaņās, atbrīvojot Neimani, Sasu un vēl citus Jesuša nogalināšanas prāvā notiesātos no cietuma pirms soda izciešanas. Arī citos jautājumos, kas interesēja Vāciju, Lietuvas valdība vairījās no jauniem sarežģījumiem. Šādā

atmosfairā S. Lazoraitis piesardzīgā formā pieskārās neuzbrukšanas līgumam, norādot, ka tāda veida līgums noslēgts starp Poliju un Vāciju.

Arī Ribentrops šinī jautājumā izvairījās no tiešas atbildes, norādot sarunā, ka Vācijas neuzticēšanās valstīm austrumos no Vācijas izrietot no fakta, ka austrumos atrodoties boļševistiskā Krievija. Vācijas izturēšanās pret valstīm austrumos esot atkarīga no viņu attiecībām ar Krieviju. Polija apliecinājusi noteiktu pretboļševiku nostāju, bet Čehoslovākija bijusi krievu sabiedrotā. Viņam liekoties, ka arī Lietuva esot draudzīgi noskaņota pret Krieviju. Lazoraitis norādījis, ka Lietuvas valdība tiešām cenšoties uzturēt labas attiecības ar Maskavu, bet pašā Lietuvā tā pielietojot bardzību pret komunistiem. Atvadoties Ribentrops attiecībā uz neuzbrukšanas līgumu piezīmēja, ka pirms šāda veida līguma slēgšanas lietuvjiem jāizdarot fundamentālas pārmaiņas Klaipēdas teritorijā, neminēdams — kādas.

Maija vidū, braucot cauri Berlīnei, V. Munters apmeklēja valsts sekretāru E. Veicsekeru un pēc tam Grundheru. Pēc dažām Muntera ievadfrāzēm par vērojumiem Ženēvā, Grundhers to pārtrauca ar lekciju par Lietuvas-Polijas konfliktu. No krīzes gaitas Munteram vajadzētu būt skaidrībā, cik izolēta bijusi Lietuva. Tā nav saņēmusi kaut cik reālu palīdzību ne no krieviem, ne Tautu Savienības, ne Anglijas un Francijas. Viņš ar gandarījumu varot konstatēt, ka Lietuvas valdība beidzot nākusi pie atziņas, ka lietuvjiem svarīgākais ir labas attiecības ar Lielvāciju. To pašu varot attiecināt arī uz Latviju. Diemžēl Latvijas valdība neievērojot vāciešu intereses Latvijā, kas radot ievērojamus traucējumus abu valstu starpā. Neraugoties uz to, vācu prese atturoties no uzbrukumiem Latvijai.

Munters piekrita, ka tas tiešām tā ir pēdējos mēnešos, atskaitot vienu rakstu "Latvijas ekonomiskais boļševisms," bet par šo jautājumu viņš runāšot ar Dr. Šnurri Ekonomiskās politikas departamentā. Grundhers arī šajā sarunā nav spējis atturēties no pārmetumiem

latviešiem par naidīgo nostāju pret vāciešiem. Šoreiz vainīgais bija izglītības ministrs prof. Auškāps.

Istenībā profesora Auškāpa runa bija tikai piemērota atbilde vācu preses uzbrukumiem, kas aizgāja pat tik tālu, ka apzīmēja latviešu kultūru par "austrumu zemkultūru". Runā, kas Berlīnē radīja nepatiku, prof. Auškāps pateica, ka vācieši varot mierīgi aizvākties no Latvijas ar visu savu kultūru un ka latvieši pavisam labi iztiks ar savu kultūru. Lielā atsaucība klausītājos liecināja, ka tā nedomā tikai runātājs, bet latviešu tautas vairākums, kas vēl atmiņā glabāja baronu laikus.

Atceļā no Ženēvas 1938. gada 29. septembrī Munters apmeklēja Vācijas ārlietu ministrijas politiskā departamenta direktoru E. Vermanu. Šoreiz, atšķirībā no iepriekšējās sarunas ar Grundheru, Vermans runāja par svarīgākiem jautājumiem nekā baltvācu attiecībām ar Latvijas valdību. Viņu interesēja, vai Latvijas valdība uzskatīs par deklarētās neitrālītes laušanu krievu karaspēka iešanu caur Latvijas teritoriju un arī kara lidmašīnu pārlidojumus? Uz šo jautājumu Munters atbildēja, ka Baltijas valstis un Polija vienojušās, ka tās pretosies militāri katram sveša karaspēka robežas pārkāpšanas mēģinājumam. Redzams, Baltijas valstis un Polija bija vienojušās par sveša karaspēka neielaišanu zemē bez pretošanās, bet nav runāts par svešu kara lidmašīnu pārlidošanu, tālab Munters atbildēja, ka šis jautājums vēl neesot pilnīgi izdiskutēts.

Vermans, atbildot Munteram, teica, ka viņš nevēloties atstāt ne mazākās šaubas, ka, ja Latvija pieļautu svešu kara lidmašīnu pārlidošanu tās teritorijai, Vācija to uzskatītu par neitrālītes pārkāpšanu. Uz to Munters atbildēja, ka vieglāk būtu aizstāvēt neitrālītes politiku, ja Vācija no savas puses deklarētu, ka tā neaizskars Latvijas teritoriju. Vermans uz šādu jautājumu nebija sagatavojies un tālab atbildēja, ka viņš par šāda veida deklarāciju patlaban nevarot izteikties, bet varot apliecināt, ka Vācijas nodoms nav aizskart Latvijas teritoriju.

Sarunas noslēgumā Vermans jautāja Munteram, vai viņam esot kāda veida informācija par krievu karaspēka kustībām Latvijas robežas tuvumā? Uz Muntera atbildi, ka viņam tādas informācijas neesot, Vermans piebildis, ka arī viņiem neesot informācijas, kas to apstiprinātu.

Muntera atbilde ir pietiekami skaidra, ka nevien Latvija, bet visas Baltijas valstis un Polija vienojušās pretoties sveša karaspēka ienākšanai. Tas liecina, ka jau pirms angļu, franču un krievu sarunām 1939. gada pavasarī, Baltijas valstis un Polija vienojušās nepieļaut svešu karaspēku caurstaigāšanu naidīgos vai miermīlīgos nolūkos. Prasot stingru neitralitātes ievērošanu, Vermans izvairās no Vācijas solījuma neaizskart mūsu zemes robežas.

Čehoslovākijas krīzes laikā 1938. gada rudenī baltvācu jaunieši un arī vācu prese Latvijā un Igaunijā izaicinošā veidā nostājās Hitlera pusē. Sakarā ar asiem pret Čehoslovākijas valstsvīriem vērstiem rakstiem, nosaucot, piemēram, valsts prezidentu E. Benešu par asinskāru, Sabiedrisko lietu ministrija bija spiesta "Rigasche Rundschau" sodīt ar naudas sodu. Rīgas ielās parādījās vācu jaunieši baltos kreklos un īsās, melnās biksēs. Tas bija ārzemēs dzīvojošo, Hitleram simpatizējošo vācu jauniešu formas tērps. Lai kāda organizācija varētu Latvijā nēsāt vienveidīgus tērpus, bija jāizprasa iepriekšēja atļauja Sabiedrisko lietu ministrijā. Vācieši šos noteikumus ignorēja. Lai pret nepieteiktiem formas tērpu nēsātājiem nebūtu jāpielieto policējiski līdzekļi, kas izsauktu jaunus asumus, ar prezidenta K. Ulmaņa piekrišanu Sabiedrisko lietu ministrija noorganizēja latviešu jauniešu grupu "Ātrās satiksmes pionierus" sportista Ķīviša vadībā, piešķirot viņiem tiesības nēsāt tādas tērpus, kādus vācu jaunieši nēsāja bez atļaujas izprasišanas.

Kad "Ātrās satiksmes pionieri" parādījās atklātībā, vācu hitleriski noskaņotās jaunatnes vadībā radās apjukums un pārpratumi. Sabiedrisko lietu ministrijā ieradās vācu hitleriskās jaunatnes vadītāji, lai sūdzētos,

ka kāda latviešu jauniešu grupa esot ietērpta vācu jauniešiem līdzīgos tērpos. Tas jau esot radījis pārpratumus un pat sadursmes. Baidīdamies, ka vācu jauniešiem atļauja nēsāt vienādus tērpus netikšot piešķirta, viņi neesot pēc atļaujas griezušies. Bet nu jau bija par vēlu. Tā kā oficiāla atļauja līdzīga tērpa lietošanai bija piešķirta latviešu jauniešu grupai, vāciešiem bija jāsamierinās ar viņu formas tērpa nēsāšanu slēgtās telpās.

Ātrās satiksmes pionieru organizēšana bija atspēlēšanās vāciešiem par viņu pārāk lielo iedomību, nerespektējot pat Latvijas valdības izdotos noteikumus. Tā kā nacionālsociālistu partijas darbošanās Latvijā bija noliegta, ne vietējiem, ne valsts vāciešiem nebija tiesības parādīties atklātībā brūnos partijas tērpos. Atzīmējams, ka laikam nebija gadījuma, kad valsts vācieši būtu mēģinājuši šos noteikumus nerespektēt.

Savu neapmierinātību vācieši neslēpa, atgādinot to Munteram katrā apmeklējuma gadījumā Vācijas ārlietu ministrijā vai caur Vācijas sūtni Rīgā mūsu ārlietu ministrijai. Laiku pa laikam arī Vācijas prese neskopojās ar uzbrukumiem.

Saimnieciskās sadarbības laukā starp Latviju un Vāciju grūtības neradās. Vācieši, gatavodamies karam, bija lielā mērā ieinteresēti mūsu lauksaimniecības ražojumos, mēs savukārt — vācu rūpniecības ražojumos. Norēķināšanās notika apmaināmo preču vērtībā. Varbūt vāciešu ieinteresētība tirdzniecības darījumos ar Latviju atturēja vāciešus no bargākiem soļiem pret "nepaklausīgo" Latvijas valdību un "spītīgajiem" latviešiem.

Arī Igaunijā Baltijas vāciešu jaunieši ar savām bravūrīgajām un izaicinošajām aktivitātēm sagādāja līdzīgas grūtības kā Latvijā. Igaunijas valdības iecietību viņi nerespektēja. Tas radīja nopietnas bažas baltvācu vecākā paaudzē. Tā kā ar vecākās paaudzes autoritāti un labiem padomiem karstgalvīgajiem jauniešiem nepietika, vāciešu organizācijas vadītājs barons Vrangels griezās pēc palīdzības Vācijas sūtniecībā. Sūtnim Froveinam iesniegtā rakstā viņš norāda, ka Čehoslovakijas

krīzes laikā esot pierādījis, ka vācu jaunatnes izrīcības varbūtējā kara gadījumā varot kļūt par lielām briesmām vietējiem vāciešiem. Jaunieši savā patriotiskajā aizrautībā aktīvi nostāšoties Vācijas pusē, sagādājot grūtības Igaunijas valdības neitrālītes politikai. Tādā gadījumā Igaunijas iedzīvotāju represijas pret vāciešiem būtu nenovēršamas.

Arī sūtnis Froveins ziņojumā ārlietu ministrijai Berlīnē pievienojās barona Vrangela uzskatiem. Esot jau teicami, ka jaunie cilvēki vēloties kalpot visas vācu tautas kopīgām interesēm, bet nepiemērotas vadības dēļ tie varot vairāk kaitēt nekā darīt labu. Daudzi baltvācu jaunieši Igaunijā un pēc viņa informācijas daudz prāvākos apmēros arī Latvijā esot pārliecināti, ka ilgākais pēc diviem gadiem Igaunija un Latvija tikšot pievienotas Vācijai un vācieši atkal valdīšot Latvijā un Igaunijā kā senāk. Šāda veida idejas esot radušās, satiekoties ar partijas jauniešiem Vācijā. Jau tagad prāvs Igaunijas iedzīvotāju skaits esot naidīgi noskaņoti pret visu vācisko, kālab būtu laiks ar kādu norādījumu ierobežot vācu jauniešu aizraušanos Igaunijā.

Sudētijas krīzes laikā 1938. gada 26. septembrī Hitlers sporta pilī Berlīnē teiktā runā sacīja, ka pēc Sudētijas atkalpievienošanas Vācijai no viņa puses nebūšot vairāk teritoriālu problēmu. Tā jau bija Hitlera otrā runa, kurā viņš paziņoja, ka vāciešiem nebūs vairāk teritoriālu prasību. Pirmo šāda veida runu viņš teica 1936. gada 7. martā pēc Reinzemes pievienošanas Vācijai. Toreizējā runā Hitlers apgalvoja, ka viņš esot nokārtojis visas problēmas par mūžīgām robežu maiņām un ka Vācijai Eiropā vairs citu teritoriālu prasību nebūšot.

Grūti iedomāties, ka, publiski apliecinādams, ka visi robežjautājumi Vācijai Eiropā nokārtoti, Hitlers būtu aizmirsis Vācijai tik jūtīgos jautājumus, kā Danciga, Poļu koridors un Klaipēda, kas visi bija radušies ienīstā Versaļas miera līguma rezultātā. Bija jautājums, vai Hitlers tiešām atstās šos jautājumus nenokārtotus Vācijai vēlāmā veidā, vai arī tikai atliks uz vēlāku laiku? Apbru-

ņojuma ziņā Hitlers jutās pārāks par Franciju un Angliju. To apliecināja Minchenes vienošanās. Kālab gaidīt, ja šos Vācijai tiešām sāpīgos jautājumus var nokārtot ar mazāku risku jau tagad? Šķiet, šādas bažas nodarbināja Lietuvas valdību, zīmējoties uz Klaipēdu. Lai iegūtu kaut kādu skaidrību, Lietuvas sūtnis Berlinē Šaulis oktobra sākumā apmeklēja Politiskā departamenta direktoru Vermanu. Pēc Isas sarunas par notikumiem Čehoslovākijā viņš apvaicājās, kāda nozīme esot piešķirama Hitlera teiktajam Sporta pili 26. septembrī, ka pēc Sudētijas pievienošanas Vācijai nebūšot vairāk teritoriālo prasību. Uz šo jautājumu Vermans atbildēja atturīgi, norādot, ka neesot pareizi Hitlera runu interpretēt. Šauli šī atbilde neapmierināja. Viņš atgādināja Hitlera 1936. gadā teikto runu un pieminēja Hitlera grāmatu "Mein Kampf". Uz šīm Šauļa piezīmēm Vermans nepacietīgā formā atkārtoja, ka nevarot būt runa par Fīrera runu interpretēšanu. Klaipēdas jautājuma nokārtošanai pienākšot laiks atkarībā no apstākļiem.

1938. gada oktobrī bija noliktas Klaipēdas apgabala pašpārvaldes vēlēšanas. Šajā sakarībā Lietuvas prese citēja Hitlera runas daļu, kurā tas teica, ka Vācijai nebūs vairs teritoriālu prasību, liekot Klaipēdas apgabala vēlētājiem saprast, ka nav domājams, ka šis apgabals drīzā laikā tiks pievienots Vācijai. Šielietuvju laikrakstu raksti, kas ne mazākā mērā neaizskāra Hitleru, noveda Vācijas ārlietu ministrijas darbinieku Grundheru līdz niknumam un draudiem. Nevarēdams izdomāt ātrāku veidu kā dusmas izgāzt, viņš zvanīja Vācijas sūtnim Kauņā Zechlinam, uzdodot viņam nekavējoties pateikt piekritīgām lietuvju autoritātēm, ka Fīrera runa tiek lietuvju presē izmantota jezuītiski vēlēšanu propagandas nolūkos. Fīrera runa esot par labu tādiem nolūkiem. Ja lietuvju prese turpināšot publicēt šāda veida rakstus, vācu prese ieņemšot tik asu stāvokli, ka lietuvju džentlmeņiem radīšoties vēlēšanās pēc iespējas ātri aizmirst viņu laikrakstu rakstus.

Oktobra sākumā Lietuvas robežsargi Klaipēdā ievai-

noja vācu pilsoni Karnichu, kas pēc vācu versijas mēģinājis slepeni ievest dažas pudeles vermūta. Šis gadījums deva pamatu vācu valdības iestādēm un hitleriešiem Klaipēdas apgabālā sacelt lielu brēku par lietuvju robežsargu brutalitāti un vāciešu apspiešanu. Lai nomierinātu vāciešus, pēc rīkojuma no Kauņas, Klaipēdas apgabala gubernātors 29. oktobri atcēla kara stāvokļa likumu. To nekavējoties izmantoja Klaipēdas vācieši, sarīkojot lielas tautas sapulces un lāpu gājienus. Gājienus pavadīja skatītāju jūsmīgi saucieni — “Viena tauta, viena valsts, viens firers” kā arī “Mēs vēlamies atgriezties mūsu valstī”.

Scenārijs, lai Klaipēdu pievienotu atkal Vācijai, bija sagatavots. Kad lielā izrāde paredzēta, atkarājās no Hitlera, kas patlaban bija aizņemts ar Čehoslovākijas jautājuma galīga veida nokārtošanu.

Šajā nelaimīgajā spēlē Lietuvas valdība centās darīt visu, kas viņas spēkos, lai ar piekāpšanos un labas gribas demonstrēšanu panāktu Lietuvai kaut cik pieņemamu atrisinājumu. Novembra beigās kādā privātā sarunā ar Vācijas sūtni Kauņā Zechlinu Lietuvas ārlietu ministrijas ģenerālsekretārs Urbšis izteica vēlēšanos doties uz Berlīni, lai tiešās sarunās nolīdzinātu pārpratumus, ja tādi būtu, starp Lietuvu un Vāciju. Lai sarunām radītu labvēlīgāku atmosfāiru, sūtni Šauli nomainīja ar agrāko Lietuvas militāro atašeju Berlīnē Kaži Škirpu. Darbodamies vairākus gadus Berlīnē kā militārais atašejs, Škirpa bija iemantojis simpatijas vācu oficiālās aprindās. Lietuvas valdība cerēja, ka Škirpas agrākā pazišanās varbūt palīdzēs pieņemamākā veidā atrisināt radušās Klaipēdas grūtības. Par Urbša izteikto vēlēšanos personīgi ierasties Berlīnē, Zechlins informēja ārlietu ministriju. Pēc divām dienām viņš saņēma atbildi, ka Urbša ierašanās Berlīnē patlabanējos apstākļos neesot vēlama.

Lietuvas valdība jutās kā būrī iesprostots putns, kam apkārt staigā kaķis. Lido uz kuru stūri gribi, visur pretī rēgojas briesmas. Pēc Viļņas zaudēšanas Lietuvas

valdībai būtu daudz grūtāk panesama vēl Klaipēdas zaudēšana. Viļņa bija nacionālas sentimentalitātes problēma, Klaipēda — saimnieciska nepieciešamība. Viens otrs Lietuvas saimnieciskais speciālists izteica domas, ka varbūt piemērotu atrisinājumu nebūšot tik grūti atrast, jo Klaipēda nevarēšot saimnieciski pastāvēt, ja caur tās ostu apstāšoties plūst Lietuvas eksports un imports. Šādi prātojumi izklausījās vairāk pēc sevis mieriņāšanas grūtā brīdī, kauču zināma faktu loģika tajos bija.

Ja Vācija pieprasītu Klaipēdas atdošanu Vācijai, Lietuvas valdība būtu tikpat bezcerīgā stāvoklī kā konflikta gadījumā ar Poliju nesenā pagātnē. Latvija un Igaunija bija par vājām, lai ietu tālāk par simpatiju apliecinājumiem. Vai griezties pēc palīdzības pie nesenā ienaidnieka Polijas? Pie Padomju Savienības? 26. novembrī Polija ar Padomju Savienību pagarināja neuzbrukšanas līgumu. Varbūt iespējams iedzīvināt krievu 1935. gadā ierosināto Baltijas valstu neaizkaramību? Ja Polija tagad šai idejai piekristu un ja Hitlers atļautu laiku, Lietuvas stāvoklis pretī Vācijai būtu ievērojami labāks. Nenotika ne viens, ne otrs. Kad kā Latvijas valdības delegācijas vadītājs apmeklēja Kauņu Lietuvas neatkarības svētku gadījumā 1939. gada februārī, privātās sarunās ar valsts prezidentu Smetonu un ministru prezidentu Mironu bija izjūtama tā nevarība un bezcerība, kādu mazu valstu valdības pārdzīvo lielu valstu brutālas uzbrukšanās gadījumos. Jau tad likās nenovēršami, ka Klaipēda būs jāzaudē, tāpēc lietuvji interesējās par varbūtību daļu eksporta un importa virzīt caur Liepāju, kamēr Lietuva paspētu izbūvēt savu okeanu kuģiem pieejamu ostu Šventājas upes grīvā.

Decembra sākumā Lietuvas valdība mēģināja glābt neglābjamo ar dažām pārmaiņām valdībā. Ārlietu ministru S. Lazoraiti nomainīja ar ģenerālsekretāru J. Urbši, cerībās, ka ārlietu ministru maiņa varētu pamudināt Vāciju uz Lietuvas interešu labāku izpratni.

Decembra pirmās dienās ārlietu ministrijai palīgā nāk armijas komandieris ģenerālis Raščiķis. Uzaicinājis pie sevis Vācijas militāro atašeju Justu, viņš glaimo tam, ka

Lietuvas armijai esot liels respekts pret vācu armiju. Lietuvas armijas vadība uzskatot vācu armiju par paraugu. Lietuva nekad neesot slēgusi līgumus, kas būtu vērsti pret Vācijas interesēm un to nedomājot darīt arī nākotnē. Klaipēdas jautājumā Lietuva esot gatava respektēt Vācijas intereses.

Arī jaunais ārlietu ministrs Urbšis, apstiprinādams visu, ko sarunā ar Vācijas militāro atašeju teicis ģenerālis Raštiķis, vēlas saprašanās politiku. Zīmējoties uz vispārējo politiku, Lietuva vēlētos dzirdēt Vācijas vajadzības, piemēroties tām un garantēt to izpildīšanu. Lai noskaidrotu Vācijas vēlēšanos un pārrunātu apstākļus, kas traucē ciešāku sadarbību, Urbšis, kopā ar ministru prezidentu Mironu, piedāvājas apmeklēt Berlīni.

Klaipēdas teritoriālās vēlēšanās vācieši iegūst absolūtu vairākumu. 11. decembrī notikušās vēlēšanās vācu apvienotā partija no 29 vietām iegūst 25 vietas. Ar to Klaipēdas pievienošanas prasība Vācijai ir nodrošināta.

Dienu pēc vēlēšanām angļu lietvedis apmeklē ārlietu ministrijā direktoru Vermanu, izsakot cerības, ka Vācijas valdība izlietos savu iespaidu, lai pārliecinātu Klaipēdas iedzīvotājus netraucēt tagadējo stāvokli. Ar līdzīgu demaršu pie Vermana ierodas arī Francijas sūtnis. Tas norāda, ka angļu un franču valdību interese Klaipēdas jautājumā bija formālas, ne būtiskas dabas. Čemberlens angļu parlamentā noturēja īsu runu, izsakot cerības par Klaipēdas statūtu respektēšanu. Hitlers viņam savā laikā Berchtesgadenā esot teicis, ka attiecībā uz Klaipēdas teritoriju viņš apmierināšoties ar statūtu stingru ievērošanu. Tātad viss labākā kārtībā!

Ribentrops personīgi paskaidroja angļu un franču diplomātiem pārstāvjiem, ka viņš uzskatot viņu demaršu Klaipēdas jautājumā par pilnīgi nepamatotu. Tas esot Vācijas austrumu jautājums, gar kuru ne angļiem, ne frančiem neesot nekāda daļa. Francija un Anglija, Klaipēdas konvencijas parakstītājas, redzams, Ribentropa pamācības pieņēma zināšanai un vairāk par šo jautājumu neinteresējās.

Vācija ar Klaipēdas atpakaļpievienošanu nesteidzās. Berlīnē kala dažādus plānus, kā pilnīgāk izmantot Lietuvas politisko izolētību, lai to iekļautu saimnieciski, politiski un varbūt arī militāri vācu iespaidu sfairā. Lietuvas ciešu piesaistīšanu Vācijai plānotāji uzskatīja par sevišķi svarīgu Austrumprūsijai nevien saimnieciski, bet arī militāri, jo ar to būtu novērsta iespēja poļiem to izmantot saviem mērķiem. Lietuvas armiju varētu bez atlidzības apbruņot ar vācu ieročiem un pakāpeniski koordinēt ar vācu armiju. Strādāja arī pie muitas ūnijas projekta, kas ērtības labad būtu jāierosina lietuvjiem. Lietuva apgādātu Vāciju ar lauksaimniecības ražojumiem, Vācija Lietuvu ar ārzemju izejvielām un savu fabriku ražojumiem. Par kopēju naudas sistēmu pagaidām nebūtu ieteicams runāt. Šos tālejošos plānus, kas tika plānoti Berlīnē bez Lietuvas iestāžu ziņas, ar Ribentropa starpniecību nogādāja Hitleram izlemšanai.

Kamēr ārlietu ministrija Berlīnē kala dažādus plānus kā padarīt Lietuvu atkarīgu no Vācijas, Klaipēdas vācieši kļuva nepacietīgi. Viņu ilgas pēc atgriešanās pie Vācijas bija tik spontānas, ka tos nācās grūti savaldīt, sevišķi jauniešus. Lai karstos Klaipēdas vāciešus padarītu ar laiku drusku rāmākus, Hitlers personīgi 40 minūšu garā audiencē pieņēma Klaipēdas jaunievelētā landtāga priekšsēdi Neimani. Dr. Neimanis ar sarunu bija augstākā mērā apmierināts, saņemot Hitlera solījumu, ka Klaipēdas pievienošanas jautājums tiks nokārtots martā, bet ne vēlāk kā līdz aprīļa vidum.

Latvijas valdības un tautas simpatijas bija Lietuvas pusē, bet nespējama sniegt jebkāda veida palīdzību, tā klusēja. Ģenerālis Laidoners turpretī atklātībā paziņoja, ka Klaipēdas jautājums esot ar lokālu raksturu, redzams, ar nolūku pateikt, ka vācu-lietuvju konfliktā Klaipēdas dēļ Igaunija nav ieinteresēta. Ja jau tik tālu, Berlīne gatava izmantot Laidonera draudzību nedaudz vairāk. E. Veicsekera uzdod Vācijas sūtnim Tallinā Froveinam ieteikt Igaunijas ārlietu ministram, lai tas, februāra sākumā paredzētā Baltijas valstu ārlietu ministru

konferencē, neļauj lietuvjiem sevi iespaidot un nepieņem atzinumu, ka Baltijas valstis ieinteresētas Klaipēdas teritorijas līdzšinējā stāvokļa paturēšanā.

Kamēr Lietuvas valdība velti nopūlējās sarunās ar Berlīni panākt kaut kāda veida atrisinājumu, lai Klaipēda kaut vai tikai formāli paliktu zem Lietuvas suverenitātes, vācieši rīkojās. 1939. gada 21. janvārī 40 Klaipēdas vāciešu jauniešus slepeni nosūtīja uz Islaicīgiem SA apmācības kursiem Austrumprūsijā. Kad viņi atgriezās, Klaipēdā sākās aktīva SA organizēšana. Bet arī Hitlera valstībā reizēm šis tas sagāja šķērsām. Pārāk liela steiga ar SA dibināšanu un organizēšanu nepatika Kēnigsbergas gauleiteram Ericham Kocham. Varbūt tālab, ka viņš cerēja, ka Klaipēda pēc pievienošanas Vācijai nonāks viņa pārzināšanā un viņš jau laikus vēlējās nodrošināties ar sev personīgi uzticamiem partijas vīriem.

3. februārī gauleiters Kochs steidzami izsauca pie sevis Klaipēdas teritorijas vāciešu vadītāju Dr. Neimani. Klaipēdas teritorijas vāciešu "vadonis" Dr. Neimanis bija viņu apgājis, sazinoties tieši ar Berlīni un pat ar Hitleru. Tas, pēc Kocha uzskatiem, bija viņa personas un amata nerespекtēšana. Reizē ar Neimani rīkojumu ierasties pie Kocha saņēma arī ģenerālkonsuls Klaipēdā Saukens un SS vadītājs Tilzītē Graefe. Gauleiters viņiem bargi paziņoja, ka saskaņā ar saņemto rīkojumu no Firera līdzšinējās politiskās aktivitātes Klaipēdas apgabalā pārtraucamas. Nepaklausīšanas gadījumā Kochs draudēja Dr. Neimani nošaut.

Pēc šīs Kocha bargās pavēles un draudiem radās apjukums Klaipēdā un Berlīnē. Dr. Neimanis rīkojās saskaņā ar Hitlera personīgiem norādījumiem, un pēkšņi Kēnigsbergas gauleiters draud ar nošaušanu! Sākās liela skaidrošanās ar Hitlera vietnieks R. Hesa starpniecību, lai tiktu pie skaidrības, kura rīkojumiem jāpaklausa. Valsts sekretārs E. Veicsekers savukārt dod rīkojumu Dr. Neimanim Klaipēdas iekļaušanas jautājumā pieturēties pie Ribentropa dotām instrukcijām. SA priekšnieks V. Luce pavēl saviem vīriem, kas jau kļuvuši aktīvi, darbu

turpināt. Redzams, gauleiters Kochs, par kuru mēdza teikt, ka viņam esot "koka galva", palicis mazākumā.

Bet "koka galva" Kochs tik ātri neatlaidās. 18. martā viņš no jauna pavēlēja Dr. Neimanim ierasties pie viņa Kēnigsbergā. Tas, kas notiekot Klaipēdā, neesot nekas vairāk kā bērnu spēlēšanās. Šī Kocha neatlaidība traucēja ārlietu ministrijas izstrādāto scenāriju par Klaipēdas teritorijas "likumīgu" pievienošanu Vācijai, t. i., vienošanās ceļā ar Lietuvu. Dr. Neimanis tālab saņēma rīkojumu no Berlīnes palikt Klaipēdā līdz tālāko instrukciju saņemšanai no ārlietu ministrijas. Kocham otru reizi nācās piekāpties.

Vēl Klaipēda nebija pievienota Vācijai, kad tika veikta rinda priekšdarbu: nodibinātas SA vienības "kārtības uzturēšanai", pagatavoti lielā daudzumā kāškrusta karogi Hitlera apsveikšanai. Pat GESTAPO okšķeri pasāka darboties bez sevišķas kautrēšanās no Lietuvas oficiālām iestādēm. Kad Klaipēdu sasniedza ziņa par Čehoslovākijas pievienošanu Vācijai, vācieši nelaikā un bez attiecīgiem rīkojumiem greznoja namus ar kāškrusta karogiem. Pēc Berlīnē saņemtām ziņām vācieši Klaipēdā dzīvojot tādā satraukumā, ka mazākais iegants no lietuvju puses radītu nemierus un kaušanos.

Šādā, no vācu puses mākslīgi radītā atmosfērā 1939. gada 20. martā Berlīnē notika Ribentropa un Urbša apspriede Klaipēdas jautājumā. Īstenībā šo sastapšanos ir grūti apzīmēt par apspriedi, jo Ribentrops nodiktēja Urbšim, kas Lietuvas valdībai darāms, pie tam visisākā laikā, lai Klaipēdas teritoriju bez sarežģījumiem atkal pievienotu Vācijai. Ja Lietuva labprātīgi piekristu vācu prasībām, Vācija būtu pretimnākoša brīvostas piešķiršanā Lietuvai un arī citos saimnieciskos jautājumos. Ja, turpretim, Lietuvas valdība patlabanējo stāvokli novērtētu nepareizi un izvairītos laikus noslēgt tai izdevīgu līgumu, viņš nezinot, kas tad varētu notikt. Ja rastos nemieri un apšaudīšanās Klaipēdas teritorijā, Vācija nepalikšot vienaldzīga novērotāja. Tādā gadījumā Fīrers rīkošoties zibenīgi un situācijas izšķiršanu no diplomātu

rokām pārņemšot militaristi. Neviens tādā gadījumā nevarot paredzēt, kāda tad radišoties situācija un kur tad būšot robežas. Ribentrops tālāk paskaidroja, ka tie, kas rakstījuši Versaļas miera līgumu, izdarījuši sliktu darbu. Tautu uzdevums tagad esot draudzīgā saprašanās garā radītās kļūdas labot.

Pēc Ribentropa monologa, kurā izskanēja solījumi un draudi, Urbšis atbildēja, ka viņš vienpersonīgi nevarot šo atbildīgo jautājumu izšķirt. Viņš nekavējoties došoties uz Kauņu, lai informētu valsts prezidentu un valdību, bet tam vajadzīgs laiks. Ribentrops aizrādīja, ka laika esot maz. Ja Klaipēdā sāktos ielu cīņas, mierīga vienošanās būtu nokavēta.

Vēl Urbšis nebija paspējis atgriezties Kauņā, kad Vācijas sūtnis Zechlins saņēma telefonisku rīkojumu no valsts sekretāra Veicsekera, ka laiku zaudēt nedrīkst. Ārlietu ministrija sagaidot, ka pilnvarota lietuviešu delegācija ierodas Berlīnē jau nākamā dienā. Pusdienas laikā Zechlins telefonēja atpakaļ, ka Urbšis tikko ieradies Kauņā. Saskaņā ar saņemtām instrukcijām Zechlins viņu apmeklējis, bet Urbšis nav varējis viņam sniegt Lietuvas valdības galīgo atbildi. Lietuvas parlaments, nepiedaloties trim deputātiem no Klaipēdas teritorijas, kopš 11 rītā esot sesijā, kabineta sēde notikšot vienos pēcpusdienā, bet divos notikšot apspriede pie valsts prezidenta Smetonas. Pirms apspriedes Urbšis informējis Zechlinu, ka viņš ieteikšot prezidentam pieņemt vācu prasības. Sarunas laikā Zechlins informējis Urbši, ka lietuviešu delegācijai jāierodas Berlīnē nākamā dienā, 22. martā.

Tagad sākās īsta skriešanās ar laiku. 22. martā Lietuvas sūtnis Škirpa paziņoja Vācijas ārlietu ministrijai, ka lietuvju delegācija izlidos no Kauņas 22. martā apmēram divos pēc pusdienas. Delegācija sastāvēšot no ārlietu ministra Urbša, Lietuvas sūtņa Vācijā Škirpas, militārā atašeja plkv. Griņus un diviem juridiskiem padomniekiem. Sarunas laikā Škirpa teicis, ka Urbšis, ierodoties Berlīnē, būšot stipri noguris, tālab, ka viņš visu iepriekšējo nakti strādājis. Grundhers atbildējis, ka arī

viņi visu iepriekšējo nakti strādājuši, bet tālab tūlītējas sarunas neesot atliekamas.

Kāpēc tik traka steiga, ka nevar atļaut pat dažas stundas atpūtai? Iemesls — Adolfa Hitlera nepacietība. Hitlers vēlējas personīgi piedalīties Klaipēdas pievienošanas svinībās. Vienas nedēļas laikā viņš bija paveicis Čehoslovākijas un Klaipēdas pievienošanu Vācijai. Tas no vāciešu viedokļa bija sasniegums. Visīsākais un parocīgākais ceļš uz Klaipēdu būtu dzelzceļš, bet tad jāšķērso Poļu koridors. Tas nav izdarāms, neizprasot poļu piekrišanu. Uz šo un to, varbūt, Hitleru varētu pārliecināt, bet prasīt kaut ko no poļiem — nekādā gadījumā. Hitlers tādēļ izšķīrās doties uz Klaipēdas pievienošanas svinībām pa jūras ceļu, šim nolūkam izvēloties kaujas kuģi "Deutschland". Hitlers nav varējis panest jūras braucienus, jo pie mazākās šūpošanās saslimis ar jūras slimību. Kad Urbšis ieradās Berlīnē, Hitlers jau bija uz kuģa, ar nepacietību gaidīdams no Ribentropa ziņu par līguma parakstīšanu, lai pēc iespējas drīzā laikā kā triumfators varētu izkāpt Klaipēdas ostā. 11.40 no "Deutschland" Ribentrops saņēma radiogramu, ka Fīrers ar nepacietību gaidot informāciju par sarunu gaitu. Ribentrops steidzina sarunu vedējus, līguma teksta pārrakstītājus un tulkotājus, cik spēdams. 1.30 1939. gada 23. martā Ribentrops ar sarunām ir tik tālu, ka var paziņot Fīreram, ka līgums parakstīts un ka līdz septiņiem vakarā no Klaipēdas būs izvāktas visas Lietuvas militārās vienības.

Kad karogiem plīvojot kaujas kuģis "Deutschland" piestāja Klaipēdas ostā, pārņemšanas formalitātes bija nokārtotas. Legālā ceļā, ar "draudzīgu vienošanos" Klaipēda un teritorija ap to atgriezās pie Vācijas, no kuras to bija atdalījis Versaļas miera līgums. Pārpildītā pilsētas teātrī, varenām ovācijām sagaidīts, Hitlers viņa stilam piemērotā runā zvērēja, ka nekādas varas virs zemes vairs nespēšot atšķirt vāciešus no vāciešiem. Viņa nodoms neesot sagādāt ciešanas citām tautām, bet ciešanas, ko citas tautas sagādājušas vāciešiem, jāizbeidzot.

Līguma teksts, kas oficiāli parakstīts 1939. gada 22. martā, bet faktiski 23. martā, ietverts piecos īsos paragrafos. Pirmais līguma paragrafs noteic, ka Klaipēdas teritorija, kas pēc Versaļas miera līguma atdalīta no Vācijas, tiek apvienota ar Vāciju, skaitot no līguma parakstīšanas brīža. Līguma otrs paragrafs nosaka, ka nekavējoties no Klaipēdas teritorijas jāizvāc visas Lietuvas militārās un policijas vienības. Trešais paragrafs satur dažas pīles cukurūdens lietuvjiem, jo tajā tiek solīta brīvosta. Līguma ceturtnā paragrafā abas līguma slēdzējas puses apņemas nākotnē uzturēt draudzīgas attiecības, nelietojot varu vienai pret otru un neatbalstot kādu trešo valsti varas pielietošanā pret vienu vai otru līguma slēdzēju. Lai saīsinātu Hitleram nepatīkamo šūpošanos Baltijas jūrā, piektais — noslēguma paragrafs paredz līguma stāšanos spēkā parakstīšanas brīdī.

Isā laikā mūsu dienvidu kaimiņš pārdzīvoja divas grūtas krīzes, bet reizē tas atbrīvojās no divām smagām obligācijām, kas garā gadu rindā apgrūtināja tās rīcību un brīvību un Baltijas valstu ciešāku sadarbību. Abas krīzes Lietuva pārdzīvoja bez smagiem iekšējiem sarežģījumiem.

Latvijas valdība ar augošu nemieru vēroja notikumu attīstību Eiropā jau 1938. gadā. Tautu Savienība, kas pēc Vācijas izstāšanās bija kļuvusi par Anglijas un Francijas dominētu iestādījumu, bija apšaubāma miera saglabāšanai. Pēc Čehoslovākijas sadalīšanas briesmu draudi Eiropas mieram šķita vēl reālāki. Karam izceļoties starp Vāciju, Franciju un Angliju, izeja no Baltijas jūras tiktu noslēgta un kuģu satiksme starp Baltijas valstīm un Rietumeiropu pārtraukta. Mūsu ražojumu lielākā noņēmēja bija Anglija. 1937. gadā mēs uz Angliju eksportējām 38,4 procentus no mūsu eksporta kopvērtības un no Anglijas ievēdām 20,7 procentus importa preces ar kopējo preču apgrozību — par 148 miljoniem latu. Zaudējot Anglijas tirgu, mēs nonāktu pilnīgā atkarībā no Vācijas, kas jau 1937. gadā ar 35 procentiem bija otra lielākā mūsu eksportpreču noņēmēja. Zaudējot Rietumeiropas un aizjūras tirgus, daļa mūsu

rūpniecības, kas pārstrādāja no ārzemēm ievestās izejvielas, nonāktu grūtībās un daļa mūsu rūpniecības strādnieku zaudētu darbu. Tas galvenā kārtā attiecās uz tekstilrūpniecību, gumijas rūpniecību, apavu un metāla apstrādāšanas rūpniecību. Arī lielāko daudzumu mākslīgo mēslu ieveda no citām valstīm — tāpat kā akmeņogles un šķidrās degvielas. Šie draudi, ko mūsu saimnieciskā dzīvē varēja radīt karš Eiropā, nodarbināja prezidentu Kārli Ulmani un valdību.

Lai kaut cik laikus sagatavotos šāda veida grūtību novēršanai vai vismaz tās mazinātu, prezidents Kārlis Ulmanis deva rīkojumu saimnieciskiem resoriem iegādāties ārzemēs ražošanai un dzīvei nepieciešamākās preces tik lielos vairumos, cik vien iespējams, netaupot valūtu. Arī rūpniekus un tirgotājus valdība mudināja darīt to pašu.

Daļēji šie valdības piesardzības soļi sekmējās. 1939. gada pirmā pusē, pēc Statistiskās pārvaldes ziņām, importēts 662.428 tonnas preču par 139,9 miljoniem latu. No tām izejvielas ražošanai bija par 120 miljoniem latu. Siļķes ievestas divas reizes tik daudz kā iepriekšējā gadā tajā pašā laikā. Arī citas nepieciešamības preces ievestas lielākā vairumā, piemēram, kafija 1937. gadā ievesta 88 tonnas, bet 1939. gada pirmā pusgadā — 144 tonnas. Sāls ievedums pārspēj visus agrākos gadus. Gada pirmos sešos mēnešos tā ievesta 18.000 tonnas. Mākslīgie mēsli ievesti 108.000 tonnas pret 86.000 tonnām iepriekšējā gadā. Ja karš ieilgtu, neskarot mūsu zemi, ar šīm rezervēm, taupīgi saimniekojot, valdība uz kādu laiku spētu apmierināt iedzīvotāju vajadzības.

Lielas rūpes valsts prezidentam Ulmanim, valdībai un armijas vadībai sagādāja armijas apbruņošana. Normālos apstākļos valsts aizsardzības budžetā paredzēja tuvu pie ceturtās daļas no visiem ienākumiem. 1937. gadā, piemēram, 23 procentus no budžeta kopsummas. Modernam karam nepieciešamie ieroči, kā tanki, lidmašīnas, pretgaisa aizsardzības ieroči, motorizēta artilērija un rinda citu tehnisko ierīču bija tik dārgas,

ka mazas valstis, kas pašas saimnieciski nevarēja atļauties šos ieročus ražot, nespēja tos iegādāties pietiekamā daudzumā. Nevajadzēja būt kara zināšanu speciālistam, lai saprastu, ka ne atsevišķi, ne visas trīs Baltijas valstis kopā bez palīdzības no kādas lielvalsts nespēj sekmīgi aizstāvēties, ja tām uzbrūk kāds no mūsu iespējamiem ienaidniekiem — Padomju Savienība vai Vācija.

Katra valdība arī tādos apstākļos ir atbildīga par savas zemes un valsts aizsardzību. Valdībai ir jārūpējas, lai labākie ieroči, kādus tā spējīga sagādāt, būtu briesmu brīdī karavīru rokās. Šo pienākumu centās pildīt arī Latvijas valdība. Jau 1938. gada 31. martā, drīz pēc Austrijas pievienošanas Vācijai, nodibināja valsts aizsardzības fondu, kā pamatkapitālu tajā ieskaitot 1 miljonu latu no iepriekšējā gada valsts budžeta atlikuma. Bez speciāliem nodokļiem par labu Valsts aizsardzības fondam — prezidents aicināja pilsoņus ziedot fondam pēc katra spējām. Tas bija domāts nevien papildus līdzekļu iegūšanai bruņošanās vajadzībām, bet arī ar nolūku radīt sajūtu katram individuālam ziedotājam, ka arī viņš piedalījies savas valsts aizsardzības stiprināšanā. No brīvprātīgiem ziedojumiem fondā ienāca pāri par 1 miljonu latu.

Mūsu tradicionālā ieroču piegādātāja bija Anglija. Ar Angliju mūs saistīja simpatijas kopš atbrīvošanas cīņām un arī valsts neatkarības gados ar izveidotajām saimnieciskajām attiecībām. Valdība uzdeva kara ministrijai jau 1938. gada vidū pasūtīt Anglijā modernas kara lidmašīnas, zenīrtaleriju un tanku apkarošanas ieročus. Angli kavējās ar pasūtījuma izpildi, sevišķi lidmašīnām. Lidmašīnu rūpniecība esot pārslogota ar pašu angļu armijas pasūtījumiem, kas droši vien atbilda patiesībai. Pēdējo ieroču pasūtījumu mūsu kara ministrija izdarīja Anglijā 1939. gada oktobrī, kad karš jau bija sācies. Angli pasūtījumu pieņēma, arī attiecīgo iemaksu, bet ieročus nepiegādāja.

Vēsturnieks Dr. E. Andersons, pētot angļu kara

laika dokumentus, atradis angļu cinisku atzīmi uz Latvijas ieroču pasūtīnājuma dokumenta: "Pēc dažām nedēļām Latvija jau var būt pilnīgi okupēta, cik mēs zinām, un tādēļ mums jāatrod visi iespējamie iemesli pasūtīnājuma novilcināšanai. Pasūtīnājums var palīdzēt tikai krieviem."

Tā rīkojās valsts, uz kuras draudzību mēs lielā mērā dibinājām mūsu valsts neatkarības pastāvēšanu.

Nevarēdama dabūt no angļiem vajadzīgos ieročus, mūsu kara ministrija griezās pie vāciešiem. Arī tie pasūtīnājumu pieņēma, bet — cik palicis atmiņā — atsūtīja tikai niecīgu daļu haubices un nelielu skaitu apvidus transportmašīnu. Vācu motivācija ieroču pasūtīnājumu nepildīšanā neatšķīrās no angļu: "Vai tad jums būtu kāds labums, ja šie ieroči nonāktu krievu rokās?"

Mūsu un pārējo Baltijas valstu likteni tomēr neizšķīra ne angļu neatsūtītās lidmašīnas, ne vācu nepiegādātā artilērija, bet Hitlera-Staļina nodevīgais līgums 1939. gada 23. augustā.

1939. GADA VASARA

Līgums, ko 1938. gada 29. septembrī Minchenē parakstīja Čemberlens un Daladjē ar Hitleru un Musolini, bija liktenīgs Čehoslovākijai. Nepilnu pusgadu pēc šī līguma parakstīšanas Čehoslovākija zaudēja neatkarību, kļūstot par Vācijas provinci. Laiks, kas daudz ko izdzēš cilvēku atmiņā, nav tomēr spējis mazināt Minchenes līguma ļauno slavu, jo šis līgums no politiskā viedokļa bija aplams un no morālā viedokļa — zemisks. Francijas ministru prezidents Daladjē, bez vienas nopūtas pameta sabiedroto, ar kuru to saistīja savstarpējās palīdzības līgums. Pat vairāk — Daladjē spieda Benešu atdot Vācijai bez pretošanās Sudētiju, reizē arī labi izbūvētos nocietinājumus un iespēju pretoties.

Jo drīz Francija un Anglija dabūja pārliecināties, ka ar uzticīga sabiedrotā upurēšanu nav iemantots jauns sabiedrotais miera uzturēšanai Eiropā, bet ka Eiropa nu ir tuvāk kara briesmām nekā pirms līguma parakstīšanas.

Arī ūsainais Kremļa kungs Maskavā kļuva nemierīgs. Lielās "tīrīšanas" akcijās pāris gadu laikā viņš bija "iztīrījis" armijas augstāko vadību tik pamatīgi, ka armijai trūka piedzīvojušu vadītāju un apbruņojuma. Ko darīt, ja Hitlers savu spēcīgo kara mašīnu pagriež pret austrumiem? Pagaidām starp Vāciju un Krieviju bija Polija, bet tā bija par vāju, lai atvairītu daudz pārākās vācu armijas uzbrukumu. Polijas sabrukuma gadījumā Krievija atrastos robežu kaimiņos ar bīstamu ienaidnieku, kas atkārtoti bija zvērējis komūnismu iznīcināt zemes virsū. Bez Polijas bija vēl trīs Baltijas valstis, bet arī tās, vai nu kopā ar Poliju, vai atsevišķi, bija par vājām, lai aizturētu vāciešu virzīšanos uz austrumiem.

Varbūt šo raīžu ietekmē 1939. gada 23. martā ārlietu komisārs M. Litvinovs aicināja pie sevis Latvijas sūtni F. Kociņu, lai norādītu uz starptautiskā stāvokļa nopietnību. Čehoslovākija, neraugoties uz labu apbruņojumu un stipriem nocietinājumiem, bija atteikusies no brīvības

bez pretošanās. Pēc tam Lietuva, tāpat bez pretošanās, bija atdevusi Klaipēdu vāciešiem. Litvinovs gan aizmirsa pateikt, ka Čehoslovākijas gadījumā Padomju Savienība, tāpat kā Francija, nepildīja noslēgto palīdzības līgumu.

28. martā Litvinovs iesniedza Latvijas sūtnim Kociņam un Igaunijas sūtnim Reijam deklarāciju, kurā darija zināmu, ka Padomju Savienība ir ieinteresēta Latvijas un Igaunijas saimnieciskā un politiskā neatkarībā un tālab nevarēs palikt novērotājas lomā, ja atklātā vai maskētā veidā tiktu sašaurināta šo valstu neatkarība. Ar šo deklarāciju, diplomātiskā valodā runājot, Maskava darija zināmu, ka tā vienpusīgi nolēmusi, ka Latvija un Igaunija atrodas tās aizsardzībā. Šī deklarācija bija nepārprotami vērsta pret Vāciju.

Uz šo Litvinova 1939. gada 7. aprīļa deklarāciju Latvijas valdība atbildēja, ka tā arī turpmāk stingri pieturēsies pie neitrālītes politikas un aizstāvēs savu nacionālo brīvību un valstisko neatkarību. Šo apsvērumu dēļ Latvijas valdība nepieļaus kādai citai valdībai tieši vai netieši ietekmēt tās ārējo, iekšējo un saimniecisko politiku. Līdzīgs saturs bija arī Igaunijas valdības atbildei Litvinovam. Saņemot Latvijas valdības atbildi, Litvinovs piebilda mūsu sūtnim, ka Padomju Savienības atbildība sāksoties tajā brīdī, kad Latvijas pašas rūpes būs nepietiekamas jaunajos, draudīgajos apstākļos.

Viltīgais Staļins saprata, ka ar tik nedrošu brīdinājumu, ar kādu Litvinovs pieteica krievu intereses Igaunijā un Latvijā, nevarēs Hitleru ne nobiedēt, ne aizkavēt viņu meklēt sen pieteiktās dzīves telpas vāciešiem austrumos no Vācijas. Viņš labi zināja, ka Maskavas komūnisms nav patīkams arī Francijai un Anglijai. Ja abas lielvalstis tik viegli atdeva Čehoslovākiju Hitleram, vai ir izslēgta slepena vienošanās ar Hitleru, ka viņš neinteresēsies par to, kas notiek rietumos no Vācijas, bet ar Anglijas un Francijas klusu svētību vērsīsies pret austrumiem? Jau domājot vien pār šādu iespēju, Staļins varēja zaudēt miegu.

Bet pastāvēja arī otra iespēja, lai cik niecīga un

nedroša tā varēja likties — saprašanās ar Hitleru. Katrā ziņā bija vērts šādu iespēju uzmanīgi pārbaudīt. Un Staļins to darija. Komunistu partijas 18. kongresā 1939. gada 10. martā Staļins, kā parasti, teica galveno runu. Jau pirms kongresa Padomju Savienības presē jūtami samazinājās uzbrukumi Hitleram un nacionālsociālistu partijai. Ārzemju novērotājiem šī pārmaiņa uzkrīta, bet tai nepiegrieza sevišķu vērību. Bet kad Staļins savā runā vispār, ne labā, ne ļaunā nozīmē, nepieminēja Hitleru, skaidri varēja nojaust uzmanīgi plānotu politikas maiņu. Staļina vārdi, ka Padomju Savienība vēlas mieru ar visām tautām, ka viņa uzdevums ir novērst, lai provokatori un kara kūdītāji neierauj Padomju Savienību karā un ka Padomju Savienība nebūs tā, kas "vilks kastaņus no karstiem pelniem priekš citiem", bija ar sevišķu nozīmi. Tas bija nepārprotams aicinājums "Hitleru uz deju".

Vai Hitlers to dzirdēja un saprata? Un kā vēl! Tikai Hitleram bija vajadzīgs laiks, lai viņš pārvarētu nepatiku pret komūnismu un lai domātu par kaut kāda veida saprašanos, neraugoties uz to, ka Staļins kā personība pēc viņa vērtējuma bija pārkāps par daudziem — kā Hitlers domāja — Eiropas valstsvīriem. Bez tam Staļina runa varēja būt provokācija. Ja Hitlers uz to viegli uzķerties, tas būtu nepatīkams pazemojums un personīgs prestiža zaudējums ārzemēs un paša mājā. Hitlers izšķīrās gaidīt un vērot tālākos notikumus, dodot rīkojumu propagandas aparātam Maskavas komūnisma kritikā pieturēties pie tāda pat toņa, kāds dzirdams Maskavā attiecībā uz Hitleru.

1939. gada 14. aprīlī Ruzvelts griezās pie Hitlera un Musolini ar aicinājumu slēgt neuzbrukšanas līgumu kā drošāko līdzekli kara novēršanai. Pēc Ruzvelta domām, ieteicamākais neuzbrukšanas līguma ilgums būtu desmit vai pat divdesmit gadu. No savas puses vienošanās gadījumā uzsāktu diskusijas par starptautisko tirdzniecību, lai visām tautām pasaulē tiktu garantētas līdzīgas tiesības preču apmaiņā. Vācijai būtu jādod neuzbrukšanas garantijas trīsdesmit valstīm. Šajā sarakstā bija uzskai-

tītas visas valstis Eiropā un Tuvos austrumos, sākot ar Skandināvijas un Baltijas valstīm ziemeļos, ieskaitot arābu valstis un Ēģipti. Vai nu paviršības, vai vājo ģeografijas zināšanu dēļ Valsts Departamentā, šajā sarakstā trūka Grieķijas un Transjordānijas. Uzskaitot visas valstis vārdiski, prezidents Ruzvelts, redzams, vēlējies pateikt, ka visām tām ir pamats baidīties no vācu uzbrukuma un ka Savienotās Valstis turpmāk nepaliks vienaldzīgas skatītājas Hitlera tālāko uzbrukumu gadījumos.

Uz šo Ruzvelta ierosinājumu Hitlers garā runā atbildēja Krolla operā 1939. gada 28. aprīlī. Tā bija viena no arogantākām Hitlera ārpolitikas runām un demagoģijas meistardarbs. Ruzveltu viņš tēloja kā neatbildīgu cilvēku, kas bez pamata jaucas citu darīšanās. Efektīgi un vāciešu auditorijas ausīm patīkami viņš sevi notēloja kā miermīlīgāko radījumu, kura vienīgais grēks tas, ka viņš mīl vācu tautu un tās labklājībai gatavs jebkurā brīdī ziedot pats sevi. Viņa vēlēšanās neesot nekas vairāk, kā tikai labot to, ko citi vāciešiem nodarījuši pāri. Kara kūdītāji un ļaundari meklējami demokratiskās valstīs. Ar meistariski izmantotiem vārdiem un grūti pārspējamu dinamismu viņš sevi uzcēla klausītāju prātos kā labsirdīgāko, taisnīgāko un miermīlīgāko valsts vadītāju, kas, tumšu spēku ielenkts, spiests cīnīties, lai taisnība valdītu tautu un cilvēku starpā.

Raksturīgi, ka, runādams par kara kūdītājiem un citāda veida ļaunu darbu darītājiem, Hitlers nepieminēja ne komunistus, ne Staļinu, kuram viņa agrākās runās vienmēr tika rezervēti sulīgākie uzbrukumi. Tā bija uzmanīga, netieša atbilde Staļinam uz viņa 10. marta runu.

Čehoslovākijas pievienošana Vācijai, teica Hitlers, esot bijusi vēsturiska nepieciešamība, ko pareizi izpratuši labākie un saprātīgākie čehi. Baumas par vāciešu gatavošanos uzbrukt Polijai neesot nekas vairāk kā starptautiskās preses izdomājumi. Notiekot pretējais: poļi, sadarbībā ar angļiem, apdraudot Vāciju. Vācija ar

Poliju noslēgusi neuzbrukšanas līgumu. Vai tas jau neesot pierādījums Hitlera miermīlīgumam? Ka Hitlers gatavo uzbrukumu Polijai jau tuvākos mēnešos, bija zināms partijas un armijas vadībai, bet tas viņu netraucēja melot ar tādu pašpārliecību, it kā katrs vārds, kas nāk no viņa mutes, būtu kristaltīra patiesība.

Prezidents Ruzvelts esot rakstījis, ka lielvalstu vadītāju uzdevums esot pasargāt pasauli no draudošām briesmām. Taisnība! Bet tādā gadījumā lielvalstu vadītājiem esot jāsavalda viņu laikraksti, kas nodarbojoties ar kūdīšanu uz karu. Ruzvelts rakstījis, ka trīs valstis Eiropā un viena Afrikā zaudējušas neatkarību. Dažas valstis Eiropā esot zaudējušas neatkarību, tas atbilstot patiesībai, bet tām nav bijušas tiesības būt neatkarīgām, jo tās radītas ar Versaļas miera līgumu. Kas attiecoties uz vienu valsti Afrikā, lai rietumu demokrātijas paraugoties, cik tautas un valstis tās pakļāvušas savai varai!

1939. gada pavasarī Anglija galīgi šķīrās no ilūzijām, ka ar Hitleru iespējams sadarboties, lai Eiropā uzturētu mieru. Sadarbības vietā Anglija plānoja Vācijas ielenkšanu pēc 1914. gada parauga, slēdzot aizsardzības savienību ar Franciju un Krieviju. Starp 1914. gadu un 1939. gadu starpība tomēr bija ļoti liela: Pēterpilī vairs nevaldīja cars, bet jaunais Krievijas valdnieks, kas piederēja pie cara noslepkavotājiem, bija Maskavas Kremlī. Principā viņam Anglija, Francija un Vācija bija vienlīdz nepatīkamas kapitālistiskas valstis, kurām pēc Leņina teorijas jāiet bojā, atbrīvojot vietu pasaules komūnismam. Staļinam vislabāk patiktos, ja kapitālistiskās valstis plūktos savā starpā līdz pilnīgai noasiņošanai, atstājot viņu neskartu. Kad karā Eiropas valstis būtu nogurušas, sistu viņa lielā stunda.

Tāpat kā Staļins neuzticējās kapitālistiskām rietumu valstīm, tās neuzticējās arī Staļinam. Šī iemesla dēļ 1939. gada pavasara mēnešos notika uzmanīga taustīšanās, kurā virzienā sveras politiskais barometrs. Kad Anglijas valdība 3. aprīlī paziņoja pilnīgu garantiju Polijas neat-

karībai, Staļinam bija pamats smaidīt. Tā bija skaidra liecība, ka Anglija un Francija vairs nedomā par saprašanos ar Hitleru. Bet tas nozīmēja arī karu ar Poliju, Angliju un Franciju vienā, Vāciju un varbūt Itāliju otrā pusē. Notikumi vecajā Eiropā likās virzoties revolūcijas virzienā, pie kam tās centīgākie gatavotāji bija kapitālistiskās iekārtas aizstāvji. Staļinam šādos apstākļos atbrīvotam no bailēm par kapitālistisko valstu savvērestību pret viņu, nevajadzēja darīt neko citu kā gaidīt, kurš sola vairāk, lai iegūtu viņa labvēlību. Pēc neatkarības garantijām Polijai un Rumānijai angļiem maz kas palika pāri, ko piedāvāt Staļinam par sadarbošanos pret Hitleru. Vienīgi Baltijas valstis un Somija. Hitlers varēja piedāvāt to pašu un vēl daudz vairāk, ja vajadzīgs — pusi Polijas un prāvu gabalu no Rumānijas, piedevām solot atrunāt japāņus no neoficiālā robežu kara ar krieviem Mongolijā. Angļi neticēja, ka divi tik nāvīgi ienaidnieki kā Hitlers un Staļins varētu jebkad saprasties, bet politikā nereti atgadās, ka neiespējamais kļūst iespējams.

Hitleram 1939. gada 20. aprīlī piepildījās 50 gadi. No nezināma, pusakla frontes karavīra, kas karu zaudējušai Vācijai nebija vajadzīgs, 21 gada laikā viņš bija sasniedzis tādu vienpersonīgu varu, ka viņu varēja apskaust pat Staļins Maskavas Kremli, sēdēdams aiz biežām mūra sienām un čekas sardzēm. Vācijas apvienošanā viņš īsā laikā bija paveicis varbūt pat vairāk nekā Bismarks. Bismarks apvienoja vienā valstiskā vienībā dažādās Vācijas hercogistes, Hitlers — visus vāciski runājošos Vācijas robežu tuvumā, piedevām vēl Čehoslovākiju. Vai nebūtu laiks apstāties un baudīt lielo sasniegumu augļus mierā un labsajūtā? Rakstos ir teikts: kas zobenu ceļ, no zobena krīt. Hitlers bija cēlis zobenu pret vājiem un miermīlīgiem kaimiņiem. Vai viņam būs lemts krist no paša pārgalvībā celtā zobena?

Piecdesmit gadu vecumā Hitlers izskatījās jaunāks par saviem gadiem. Matos vēl neredzēja sirmus pavedienus, un seja nebija raīžu grumbu izvagota. Fiziski

viņš bija spēcīgs un veselīgs. Viņa prāts bija ass un ātrs, atmiņa apskaužama. Maz kas no tā, ko viņš bija lasījis vai dzirdējis, izslidēja no viņa atmiņas. Viņa runām nepiemita labu runātāju retorikas krāšņums vārdu izvēlē un pasniegšanā, bet viņš zināja, kas un kā kurā brīdī sakāms, lai savilņotu līdz pamatiem pūļa instinktus. Viņa runām piemita sugestējošs spēks, kas izplūda no viņa dēmoniskās personības.

Hitlers savas lielās runas partijas dienās un citos svarīgos gadījumos parasti sagatavoja Berghofā. Tur viņš jutās vismazāk ārēju iespaidu traucēts. Runas sagatavošanu viņš uzsāka nedēļas divas vai pat vairāk pirms runāšanas. Pirms uzmetuma bijušas dažāda rakstura piezīmes, par kurām viņš nodomājis runāt. Piezīmēm pakāpeniski viņš pievienojis citas, kas kā jaunas idejas radušās starplaikā. Pēc vairākām dienām viņš piezīmes pārlasījis, svitrojis nevajadzīgo un papildinājis ar kaut ko jaunu, vairāk efektīvu. Adjutanti velti nopūlējušies viņu pārliecināt, lai runas uzmetumu nodiktē stenografistei. Hitleram trūkusi darba disciplīna un vēlēšanās paveikt sātko līdz galam. Nereti gadījies, ka pāris pēdējās naktis bijušas jāziedo, lai paveiktu nokavēto. Viņam bijusi arī paraša ļaut idejām nogulēties, un tad, nonākot laika trūkumā, viņa domas un idejas — kā aizsprostu pārrāvusi straume — plūdušas ar lielu spēku.

Pirmskara periodā Hitleram bijis paradums, ja viņš bijis Berlīnē, ēst pusdienas kopā ar partijas dižvīriem. Apmēram 40—50 personām bijusi piešķirta šī privilēģija. Uz pusdienām viesi nav speciāli aicināti. Pieticis piezvanīt Hitlera adjutantam, lai tiktu rezervēta vieta pie galda. Raksturīgi, ka starp šiem privileģētajiem viesiem nav bijis neviens no armijas augstākiem vadītājiem. Jāpieņem, ka Hitlers jutās brīvāks partijas vadītāju sabiedrībā. Bez tam viņš zināja, ka starp armijas vadītājiem un partijas vīriem pastāv grūti pārvaramas pretīšķības.

Kopējām pusdienām raksturīgs bijis tas, ka reti kāds no viesiem ieradies formas tērpā un arī bez partijas nozī-

mes. Hitleram ierodoties, kas parasti noticis ar kādas pusstundas nokavēšanos, viņš nav sveicināts ar publiski obligāto "Heil Hitler", bet parasto, pilsonisko "Guten Tag".

Pasniegtais ēdiens bijis ļoti vienkāršs: vīra, kāds gaļas ēdiens ar saknēm un kāds pēcēdiens. No dzērieniem — alus vai lēts vīns. Hitlers pats dzēris minerālūdeni. Slimojot ar māgas nerviem, viņš bijis spiests izvairīties no gaļas ēdieniem, tālab viņam servēti speciāli sagatavoti salāti un saknes. Galvenais pavārs Kennebergs reizēm centies vienmuļo ēdienu karti padarīt interesantāku, servējot kaviāru. Hitleram kaviārs garšojis itin labi, bet izdzirdis, ka kaviārs ir dārgs prieks, kategoriski noliedzis uz priekšu to celt galdā.

Gerings, kas bija pazīstams kā liels gardēdis, reti kad piedalījies Hitlera pusdienās. Kādreiz, pēc viena šāda mielasta, viņš piezīmējis, ka, godīgi atzīstoties, ēdieni bijuši nebaudāmi. Un piedevām vēl šie Minchenes partijas mulķi! Tas esot neizturami!

Hitleram trūcis humora izjūtas, bet viņš labprāt klausījies komiskas epizodes, pat drastiskus jokus par saviem līdzstrādniekiem vai citām izcilām personībām. Asprātīgākais un dzēlīgākais anekdotu stāstītājs bijis J. Gebelss. Reizēm arī Hitlers pats izteicis dažas kodīgas piezīmes par klāt neesošiem ministriem vai citām augstām amata personām. Kādā sarunā par partijas ideologu Alfredu Rozenbergu viņš izteicies, ka tas esot aprobežots Baltijas vācietis, kas pūloties domāt ļoti komplicētā veidā un rakstot tā, ka grūti saprast.

Pusdienojot 1939. gada 21. augustā, galda sarunās klīdušas baumas, ka Ribentrops gatavojoties doties uz Maskavu uz kādām sarunām ar Kremļa vīriem. Pusdienu laikā pie Hitlera pienācis adjutants un pasniedzis kādu zīmīti. To izlasījis, Hitlers uz brīdi raudzījies griestos. Seja pārvērtusies. Tad viņš ar dūri uzstis uz galda tik spēcīgi, ka glāzes nošķindējušas, un satrauktā balsī teicis: tagad viņi ir manās rokās. Neviens no galda viesiem nav iedrošinājies jautāt, kas tie "viņi" ir.

Pēc maltītes Hitlers sapulcinājis dalībniekus ap sevi un paziņojis, ka tikšot noslēgts neuzbrukšanas līgums ar Krieviju. "Še lasiet! Tā ir telegrama no Staļina!"

23. augustā Gebelss ārzemju žurnālistus informēja par Ribentropa atrašanos Maskavā un gaidāmo neuzbrukšanas līguma parakstīšanu. Hitlers tajā laikā bijis Berghofā un ar lielu interesi gaidījis informāciju, kādu iespaidu šī ziņa atstājusi uz žurnālistiem. Gebelss ziņojis, ka iespaids bijis grūti aprakstāms. Pēc informācijas kāds angļu žurnālists teicis, ka līgums iznīcināšot Britu impēriju. Šī angļu žurnālista piezīme atstājusi uz Hitleru tādu iespaidu, it kā viņš tagad būtu pacēlies pat liktenim neaizsniedzamos augstumos.

Tajā naktī, Hitleram izejot Berghofas terasē, piedzīvota Vācijā neparasta dabas parādība. Piepeši zvaigžņotās nakts debesis pāršķēlusi spēcīga ziemeļblāzma. Debesis atblāzmojušas visādās krāsās, kamēr ielejas otrā pusē esošo Untersbergu un uz terases Hitleru ar viņa pavadoņiem apgaismojusi sarkana gaisma. Cilvēku sejas un rokas izskatījušās kā asinīs mērcētas. Uz brīdi iestājies kāds dīvains apjukums. Klusumu pārtraucis Hitlers, teikdams kādam tuvumā esošam adjutantam — liekoties, ka priekšā stāvot liela asins plūšana.

Kad Hitlers bijis varas augstumos, viņu mocījušas bažas par panākumiem un nākotni. 1936. gadā viņam bijusi gara saruna ar katoļu kardināli Faulhaberu Oberzalcbērgā divatā. Pēc šīs sarunas Hitlers sēdējis, ilgāku laiku iegrimis pārdomās. Tad pagriezies pret grandiozo Berlīnes pārbūves architektu A. Speeru un teicis: "Man ir tikai divas iespējas — vai nu sasniegt visu nodomāto, vai zaudēt visu. Ja es sasniegšu, es būšu viena no vēstures lielākām personībām, ja ne, tikšu iznīcināts un nolādēts."

1943. gadā, pēc neveiksmēm karā, Hitlers it kā sācis atsvešināties no cilvēkiem, jo juties viņu piekrāpts. Kādā sarunā viņš rezignēti bildis, ka pienākšot diena, kad viņam būšot palikuši tikai divi uzticami draugi — Brauna jaunkundze un viņa suns. Šī rūgtā nojauta piepildījās

1945. gada 30. aprīlī, kad visi trīs kopīgi šķīrās no dzīves Berlīnes drupās.

Personīgās sarunās Hitlers varēja būt laipns, patikams, reizēm asprātīgs un tuvu paziņu starpā pat sirsniņgs. Viņa atturība no alkoholiskiem dzērieniem nebija tik pilnīga, kā par to runāja tauta. Viņš labprāt dzēra pa kausam alus ar bavāriešu iemīļotām desinām un pa reizei arī vīnu. Smēķēt viņš nesmēķēja un necieta arī, ja kāds cits viņa tuvumā smēķē. Viņš nebija arī tik pilnīgs veģetārietis, kā par to runāja, kauču gaļa nebija viņa mīļākais ēdiens. Hitlera vājība bija dažādi saldumi, kūkas un tortes. Brīvos vakarus viņš labprāt pavadīja kopā ar draugiem, noskatoties kādu filmu vai lasot grāmatas. Īstenībā lasīšana bija viņa patīkamākā nodarbošanās no valsts pienākumiem brīvā laikā. Piemērotas grāmatas atvieglāja viņam izpratni valsts un starptautiskos jautājumos, kas viņam nebija pazīstami.

Arī zīmējoties uz sievietēm viņš nebūt nebija atturībnieks. Bez zināmām Geli Raubal un Evas Braun, viņam bijušas vairākas gadījuma mīļākās. Eva Brauna, strādādama pie Hitlera oficiālā fotografa H. Hofmana 1932. gadā, kad viņai bija 20 gadu, iepazīsies ar Hitleru un jo drīz kļuva viņa mīļākā. Viņa nebija tik daudz skaista, cik sievišķīgi šarmanta un inteligenta. Bez tam viņa bija bez apgrūtinošām pretenzijām. Vai Hitleram pret Evu Braunu bijušas dziļākas jūtas, to grūti pateikt, bet Evai viņš nozīmējis daudz, varbūt pat visu. Baiļodamās, ka Hitleram varētu būt vēl citas mīļākās, viņa divas reizes mēģināja izdarīt pašnāvību un bez šaubīšanās, kad viss bija zaudēts, aizgāja ar Hitleru kopīgā nāvē.

Savus uzskatus par sievietēm Hitlers izteicis apmēram šādi: augsti intelligentam vīrietim esot vajadzīga vienkārša sieviete. Lai kāds iedomātos, ka viņam būtu sieva, kas jauktos viņa darbā. Atpūtas stundās viņš vēloties mieru.

1939. gada pavasarī angļi un franči bija noskaņoti uzsākt tūlītējas sarunas par militāru savienību, vērstu pret Vāciju. Staļins necēla iebildumus. Šķiet, viņš nekad

nebija domājis nopietni slēgt savienību ar angļiem un frančiem, varbūt vienīgi tad, kad uzmanīgi sāktais mēģinājums saprasties ar Hitleru ciestu neveiksmi. Sarunas ar angļiem un frančiem Staļinam kalpoja kā līdzeklis pamudināt Hitleru uz ātrāku izšķiršanos.

Apmeklējot Musolini Romā 1938. gadā, Hitlers ierosināja noslēgt starp Vāciju un Itāliju draudzības un sadarbības līgumu. Musolini bija draudzīgs pret Hitleru, bet ne tik draudzīgs, lai saistītu Itālijas likteni ar Vāciju. 1939. gada pavasarī Ribentrops pēc rūpīgas sagatavošanās devās uz Milānu, lai tiešās sarunās ar Itālijas ārlietu ministru grāfu Čano panāktu līguma noslēgšanu. Runāja gan par sadarbības līgumu, kam vēlāk varētu pievienoties arī Japāna. Tas būtu vērstas galvenā kārtā pret Maskavu. Šoreiz Itālija pievienojās un Milānā parakstīja tā saukto "tērauda paktu". Ar šī pakta parakstīšanu Itālija zaudēja rīcības brīvību ārpolitikā un Vācija ieguva sabiedroto, par kura uzticamību un noderīgumu vāciešiem labā atmiņā bija palicis 1914. un 1915. gads Pirmā pasaules kara laikā.

Ribentrops atgriezās Berlīnē ar noslēgto "tērauda paktu" un ordeni, kura īpašnieks kļūst par Itālijas karaļa brālēnu. Hermanis Gerings, kas, kā zināms, bija gaužam kārs uz ordeniem, ņēma to ļaunā. Lai viņu kaut cik nomierinātu, Vācijas sūtnis Makensens saņēma rīkojumu parūpēties, lai jo drīzā laikā tāds pat ordenis tiktu piešķirts arī Geringam.

Maskavā tikko bija sākušās sarunas ar angļiem un frančiem, kad Staļins no jauna vērsa Hitlera uzmanību uz iespēju saprasties ar Padomju Savienību. 3. maijā Staļins nomainīja ilggadīgo ārlietu komisāru Lītvinovu ar V. Molotovu, kurš pēc ārlietu komisāra amata pārņemšanas kļuva arī Tautas komisāru padomes priekšsēdis. Lītvinovs, istā vārdā Valachs, dzimis 1876. gadā Bielostokā, bija židu tautības. 1903. gadā, Londonas sociāldemokrātu kongresā, viņš pievienojās Ļeņinam. Slepni atgriezies Krievijā, viņš kļuva par toreizējās sociāldemokrātu partijas locekli Rīgā, pārstāvēdams ļeņinisko novirzienu. Jo drīz, vairīdamies no apcietinā-

šanas, viņš Rīgu atstāja un apmetās uz dzīvi Londonā. Pēc oktobra revolūcijas Ļeņins viņu izraudzīja par pirmo Padomju Krievijas sūtni Anglijā. 1930. gadā viņš pārņēma ārlietu komisariāta vadību. Precējies ar anglieti, viņš centās panākt saprašanos ar Rietumeiropas valstīm. 1934. gadā viņš panāca Padomju Savienības uzņemšanu Tautu Savienībā. Pēc Hitlera nākšanas no varas viņš, kopā ar Franciju, noslēdza Padomju Savienības aizsardzības līgumu ar Čehoslovākiju. Ļitvinova pēcnācējs ārlietu komisāra amatā V. Molotovs, pēc īstā vārda Skrjabins, dzimis 1890. gadā, turīgu vecāku ģimenē, Vjatkas guberņā. Apmeklējot Kazaņas vidusskolu, 16 gadu vecumā viņš iestājās boļševiku partijā. Par nelegālu darbību cara žandarmērija viņu 1909. gadā apcietināja un izsūtīja uz Vologdu. 1915. gadā viņu apcietināja no jauna un izsūtīja uz Irkutskas guberņu. No turienes viņš aizbēga un slepeni uzturējās Petrogradā, aktīvi piedalīdamies komunistu apvērsumā 1917. gadā. Pēc Ļeņina nāves viņš kļuvis par uzticamāko un centīgāko Staļina kalpu, kālab jo drīz tiek iecelts komunistu partijas politbirojā, bet 1930. gadā — Tautas komisāru padomes priekšsēža amatā.

Molotovs bija apbalvots ar lielām darba spējām. Saka, ka viņa ķermeņa izturīgākā daļa bijusi sēdvieta. Centībā izpildīt Staļina pavēles viņš bija nepārspējams. Līdzīgi Staļinam, uz visiem ārzemniekiem viņš raudzījās ar neuzticību, kā uz Padomju Savienības iekārtas ienaidniekiem. Diplomātiskās sarunās viņš ir nenogurdināmi stūrgalvīgs un nepiekāpīgs, ar savām strupajām atbildēm nepatīkams. Viņu neinteresēja, ko citi cilvēki, ārpus Staļina, par viņu domāja. Jāpieņem, viņu neinteresēja arī viņa sieva, jo kad Čeka to apcietināja un izsūtīja uz Sibīriju, viņš nepūlējās, lai to atbrīvotu. Ja Staļins domāja, ka tā ir pareizi, arī Molotovam tas bija pareizi.

Reizē ar Ļitvinova aiziešanu notika lielas pārmaiņas ārlietu komisariāta personāla sastāvā. Ārzemju pārstāvjiem Maskavā radusies sajūta, ka jaunie darbinieki izrau-

dzīti tālab, ka tiem trūkst piedzīvojumu ārpolitikā. Starp jaunieceltiem bija arī Andrejs Gromiko, ekonomisko zinātņu profesors, pilnīgi nepazīstama persona Maskavas diplomātiskā korpusā. Pirmo reizi piedaloties pieņemšanā Savienoto Valstu vēstniecībā, viņš juties stipri neveikli, laikam baidījies izdarīt kaut ko nepareizu, centies atstāt vēstniecību, cik ātri vien iespējams.

Piektajā maijā, 1939. gadā Padomju Savienības vēstniecības padomnieks G. Astachovs ieradās Vācijas ārlietu ministrijā Berlīnē. Sarunās ar Dr. K. Snurri, viņš apvaicājās, kādu iespaidu Berlīnē atstājusi Lītvinova nomainīšana ar Molotovu ārlietu komisariāta vadībā. Molotovs gan neesot speciālists ārpolitikas jautājumos, bet viņam būšot sevišķi liels iespaids Padomju Savienības ārpolitikas plānošanā. Sarunas laikā Astachovs izteica apmierinātību, ka pēdējā laikā Vācijas preses tonis esot kļuvis draudzīgāks Maskavai. Maskavā valdot bažas, ka tas varot būt tikai kāds taktisks apsvērumš. Viņš būtu priecīgs, ja šīs aizdomas izrādītos nepamatotas.

Jau marta sākumā, pirms Čehoslovākijas okupēšanas, vācieši uzsāka sarunas ar poļiem par Dancīgas un Poļu koridora jautājuma nokārtošanu. Sākumā runa bija par "vācu koridoru" caur "poļu koridoru", kas savienotu Vāciju ar Austrumprūsiju. Poļi šāda veida priekšlikumu noraidīja. Iespējams, ka Anglijas bezrobežu garantijas Polijai radīja poļos aplamas ilūzijas, ka Hitlers blefo, lai poļus iebiedētu, bet neuzdrošināsies uzbrukt Polijai, jo tas nozīmētu karu ar Angliju un Franciju. Normāli slēdzot palīdzības vai garantijas līgumus, abas puses apņemas sniegt viena otrai militāru palīdzību neprovocēta uzbrukuma gadījumā. Kad militārā palīdzība sniedzama, izšķir palīdzības sniedzējs. Angļu-poļu līguma gadījumā Varšavai bija atstāta izšķiršana, kad tā tiek apdraudēta un kad britu impērijai jāiet tai palīgā.

Reichstāga runā 1939. gada aprīlī, Hitlers piedāvāja slēgt neuzbrukšanas līgumus ar Eiropas un arī ārpus Eiropas valstīm. Uz šo piedāvājumu pozitīvi atsaucās Dānija, Igaunija un Latvija. Latvijas vārdā līgumu 1939. gada 7.

jūnijā parakstīja ārlietu ministrs V. Munters. Pēc līguma parakstīšanas Munteru pieņēma Valsts kancelejā Hitlers personīgi. Saruna bijusi īsa. Tā skārusi galvenā kārtā tikko parakstīto neuzbrukšanas līgumu, kas pēc Hitlera domām apstiprinot Vācijas miermīlīgo nostāju pret citām valstīm. No isās sarunas Munters guvis iespaidu, ka Hitlers ir nervozs un nepacietīgs. Sarunājoties viņš bieži pārgājis no viena temata uz otru, reizēm žestikulējot ar rokām. Munters izjutis arī, ka Hitleram piemīt neparastas sugestējošas īpašības. Šķiet, ka Hitlers parādīja uzmanību Munteram ar nodomu nervozēt krievus un poļus.

No Berlīnes Munters devās uz Londonu ar divkāršu uzdevumu: pirmajā kārtā, lai informētu angļus par 7. jūnijā Berlīnē parakstīto neuzbrukšanas līgumu, kam bija maza praktiska nozīme, jo toreizējos apstākļos Latvija nejutās Vācijas apdraudēta, arī Latvija nedomāja atsevišķi vai kolektīvi jebkādā veidā apdraudēt Vāciju. Munters tālāk paskaidroja, ka šim līgumam nav pievienots nekāds slepens protokols, nav arī doti jebkāda veida mutvārdu solījumi ārpus parakstītā un publicētā līguma teksta. Šī piesardzība bija nepieciešama tālab, ka sarunās, kas nupat notika starp Angliju, Franciju un Padomju Savienību, Molotovs varētu izmantot parakstīto līgumu par Vācijas iespaيدا pastiprināšanos Baltijas valstīs.

Aprīlī Maskavā sāktās sarunas par savstarpējā palīdzības pakta slēgšanu starp Angliju, Franciju un Padomju Savienību nesekmējās. Molotovs stūrgalvīgi palika pie savām prasībām, ka līgumā paredzama palīdzība arī Somijai, Igaunijai un Latvijai, ja šo valstu neatkarība tiktu kaut kādā veidā apdraudēta, pie tam neatkarīgi no tā, vai šīs valstis pašas jūtas apdraudētas vai ne un vai tās vēlas vai nevēlas palīdzību. Otra prasība bija tāda, ka konflikta gadījumā ar Vāciju Polijai un Rumānijai jāļauj sarkanai armijai brīvs ceļš caur viņu zemēm.

Latvijas, Igaunijas un Somijas valdības noteiktā veidā darīja zināmu angļiem, ka tās nekādos apstākļos

nedos tiesības kādai citai valstij lemt, kad tām sniedzama palīdzība. Anglijas ārlietu ministrs lords Halifakss, atbildot Latvijas sūtnim K. Zariņam — sakarā ar Latvijas valdības iebildumiem pret Molotova prasībām — paskaidroja, ka Anglijas valdība pilnīgi izprot Latvijas vēlēšanos pasargāt savu neitrālītāti un ka līdzšinējās sarunās Anglija nav bijusi noskaņota sniegt palīdzību valstīm, kas to neprasa.

Sagādīšanās pēc tam pašā dienā, 12. jūnijā, kad mūsu sūtnis K. Zariņš iesniedza Anglijas ārlietu ministram Latvijas valdības notu, Halifaksu apmeklēja arī Padomju Savienības vēstnieks Maiskis. Savas valdības vārdā Maiskis paskaidroja, ka Baltijas valstis — Somija, Igaunija un Latvija — esot pamatjautājums, bez kura atrisināšanas sarunas Maskavā nevarēšot sekmīgi noslēgt.

13. jūnijā "Pravda" garā ievadrakstā, lapas pirmajā pusē, polemizē ar "dažiem" ārzemju žurnālistiem, kas neizprotot pareizi Somijas, Igaunijas un Latvijas jautājumu. Nenoliedzot Molotova argumentu pareizību attiecībā uz minēto triju valstu neitrālītātes garantijām, daži žurnālisti rakstot, ka garantijas nebūt nav Baltijas valstu interesēs, jo vajadzības gadījumā tās būtu spējīgas aizstāvēt neatkarību pašu spēkiem.

Nemot vērā, ka minēto trīs Baltijas valstu oficiālie reprezentanti esot noraidījuši miermīlīgo valstu palīdzību, tiekot izteikti uzskati, ka būtu nepareizi šīm valstīm palīdzību uzspiest. Šādi uzskati esot vai nu jautājuma neizpratne, vai dažu valstsvīru neveikli slēpta vēlēšanās izjaukt miermīlīgo valstu cenšanos nodibināt kopēju pret-agresoru fronti. Igaunijas, Latvijas un Somijas iedzīvotāju interesēs esot nodrošināt miermīlīgo valstu atbalstu tieša vai netieša uzbrukuma gadījumā. Ja Baltijas valstu vadītāji šo atbalstu noraidot, tad tas esot izskaidrojams vai nu ar agresijas draudu nepareizu novērtējumu, vai arī šādu rīcību ietekmējuši tie, kas vēlas izjaukt kopējas pret-agresoru frontes nodibināšanos.

Padomju Savienības nolūks ikvienam ir pārāk

skaidrs. Veltas ir pūles to slēpt ar miera un citu tautu drošības mīlotājas masku; ja izceltos karš ar Vāciju, divas Baltijas valstu neitrālītātes garantētājas — Anglija un Francija — būtu atgrieztas no iespējas piekļūt Baltijas valstīm, lai sniegtu palīdzību. Paliktu tikai viens garantētājs — Padomju Savienība, kas izšķirtu, kad Baltijas valstis apdraudētas, kad un kādā veidā tām sniedzama palīdzība, isi sakot — Padomju Savienībai būtu pilnvaras okupēt Somiju, Igauniju un Latviju pēc ieskatiem. Šis Molotova nolūks, pie kura viņš tik stūrgalvīgi turējās, bija nepārprotams Baltijas valstu valdībām, un tādēļ tās nepiekāpīgi pretojās garantiju uzspiešanai. Padomju Savienības nolūkus taisni tā saprata arī angļi, nepieņemot Molotova daudzkārt atkārtoto prasību.

Pagājušas jau 75 dienas kopš sarunu sākšanās Maskavā, bet panākumi nav ieraugāmi. 29. jūnijā Molotovam palīgā nāk Ždanovs ar rakstu "Pravdā". Vainīgi esot angļi. Neraugoties uz Padomju Savienības pūlēm, sarunas nonākušas strupceļā. Ja Anglija un Francija patiesi vēlētos panākt vienošanos, tas būtu isa laika jautājums. Mākslīgi radītie šķēršļi esot trīs līgumu slēdzēju garantijas Latvijai, Igaunijai un Somijai šo valstu neitrālītātes apdraudēšanas gadījumā no agresoru puses. Neesot pamata apgalvojumiem, ka Baltijas valstis nevēloties garantijas. Šī iemesla dēļ Anglija un Francija nevarot pieņemt Padomju Savienības priekšlikumus. Atrunāšanās liecinot, ka angļi un franči patiesībā nevēloties panākt vienošanos ar Padomju Savienību. Vainodamas Padomju Savienību stūrgalvībā, tās istenībā sagatavojot noskaņojumu eventuālam darījumam ar agresoru.

Ždanovs saka, ka rakstā teiktais esot viņa personīgās domas. Tā ir tukša atrunāšanās, jo Ždanovam kā politbiroja loceklim nebija iespējams izteikt savas personīgās domas. Ja viņš kaut ko ar savu parakstu iespieda "Pravdā", tad tas varēja notikt tikai ar politbiroja un Staļina piekrišanu vai pareizāk — Staļina uzdevumā. Šī raksta nolūks bija izdarīt spiedienu uz angļiem un

frančiem, lai tie piekāpjas Baltijas valstu jautājumā Maskavai vēlamā virzienā, jo grūti pat aizdomīgajiem krieviem būtu pieņemt, ka pēc Anglijas garantijām Polijai angļiem pastāvētu slepens nodoms saprasties ar Hitleru uz Krievijas lēses.

1939. gadam ieejot vasarā, atmosfaira Eiropā jo dienas kļūst karstāka un spiedīgāka. Vērojamas daudzas pazīmes par negaisa tuvošanos. Negaisa centrs ir Danciga. Vācieši prasa Dancigas jautājuma tūlītēju nokārtošanu viņiem pieņemamā veidā, poļi kategoriski pretojas jebkādam pārmaiņām. Abas puses izdara mobilizāciju un pastiprina bruņošanos. To pašu, gan mazākos apmēros, dara arī Anglija un Francija. Pēc Hitlera rīkojuma pretī Mažino līnijai izbūvē Zigfrīda līniju Reinas labajā krastā. Jūlija beigās Vācijas armijā zem ieročiem jau bija tuvu pie diviem miljoniem vīru. Armija labi apgādāta ar moderniem kaujas ieročiem. Ko vēl gaida Hitlers, kas pieradis rīkoties ātri? Vai viņš tic, ka sarunas ar poļiem varētu dot miermīlīgu atrisinājumu?

Bez kāda sevišķa iemesla 11. augustā Hitlers uzaicina pie sevis uz Berchtesgadenu Tautu Savienības komisāru Dancigā K. Burkhartu. Lai tikšanos neaizkavētu, Burkhartu no Dancigas atveda Hitlera privātā lidmašīnā. Sarunu laikā klāt bija arī Dancigas gauleiters A. Foresters.

Saruna sākās neparasti draudzīgā noskaņā. Hitlers apvaicājās, kā Burkhartam patīcis lidojums viņa "Kondor" lidmašīnā? Tā gan neesot tik ātra kā angļu "Duglas" tipa lidmašīna, bet noderīgāka kaujas uzdevumiem. Pēc šī īsā ievada Hitlers pievērsās Dancigas jautājumam. Kaut gan viņam nepatīkot Tautu Savienība, viņš esot uzdevis Dancigas jautājumu kārtot ar šīs iestādes starpniecību. Polija, kas laikam esot Tautu Savienības locekle, esot šo viņa labo nodomu izpostījusi. Prese rakstot, ka viņš zaudējis nervus. Draudi un nepiekāpība esot pareizais veids kā rīkoties. Poļu nostāja esot bijusi pareiza. Hitlers esot blefojis pagājušā gadā. Poļiem esot drosme, čehiem tās trūcis. Hitlers neesot

redzējis idiotiskākus apgalvojumus par tiem, kas atrodami franču presē, ka viņš pazaudējis nervus, nevis poļi.

Runājot par preses rakstiem, ka viņš pazaudējis nervus, Hitleru pārņēmis tik negants niknums, ka viņš labu brīdi nav spējis runāt. Lai kaut cik Hitleru nomierinātu Burkharts iebildis, ka prese esot nožēlojamākā mūsdienu parādība, ieskaitot arī vācu presi, kālab neesot vajadzība to ņemt nopietni.

Kaut cik nomierinājies, Hitlers atbildējis, ka viņš to arī nedarot. Pēc izcelšanās viņš nākot no proletariāta aprindām. Uz dažiem jautājumiem tālab viņš raugoties citādām acīm. Valstsvīriem, ja tie vēloties novērst katastrofu, tas būtu ņemams vērā. Hitlera atbilde tiem, kas runājot par zaudētu nervu karu, esot šī: ja gadīsies kaut mazākais incidents, viņš sadragāšot poļus bez kāda brīdinājuma un tik pamatīgi, ka pēc tam no Polijas nekas vairs nebūs atrodams. Ar mechanizēto armiju, kurai poļi neesot pretinieki, viņš uzbrukšot zibenīgi. Krieviem trūkstot bruņoto spēku uzbrukumam. Tie nedomājot vilkt kastaņus priekš citiem no karstiem pelniem. Valsts, kas gatavojoties karam, neslepkavojot savus virsniekus. Mēs krievus piekāvam Spānijā, un Japāna tagad darot to pašu.

Pēc Isa klusuma brīža Hitlers turpināja, izteikdams jautājumu — kādas tad ir "neatrisināmās problēmas"? Tikai tās, ka vāciešiem nepieciešama labība un koki. Viņš nepieļaušot, ka viņa tautieši cieš badu. Tad jau labāk atstāt divus miljonus karalaukā nekā zaudēt vēl vairāk bada nāvē. Viņa pienākums esot rūpēties, lai vācu tauta varētu dzīvot netraucētu dzīvi. Viss cits esot bez nozīmes.

Viņš neesot romantiski noskaņots, un viņam neesot vēlēšanās dominēt pār citiem. Viņš neko nevēloties no rietumiem, bet viņam esot nepieciešamas brīvas rokas austrumos. Kas attiecoties uz Poliju, viņš esot vēlējis sāpīgos jautājumus nokārtot miera ceļā. Viņš esot vēlējis koridoru caur Poļu koridoru, kas savienotu Vāciju ar Prūsiju. Tas neradītu grūtības, jo ceļi viens otru šķērsotu

vai nu pa gaisa tiltiem, vai tuneļiem. Tagad atdalītās provinces tādā kārtā būtu savienotas ar valsts pārējo daļu. Uz Burkharta jautājumu — vai šāda veida atrisinājums tagad nebūtu vairs iespējams, Hitlers atbildeja, ka diemžēl šādu iespēju poļi esot iznīcinājuši.

Šķiroties Burkharts griezies pie Hitlera, lūgdams padomu, kas būtu darāms ar viņa ģimeni? Vai tai palikt Dancigā, jeb sūtīt to uz kādu drošāku vietu ārpus Dancigas? Atbildot uz šo jautājumu, Hitlers teica, ka Burkharta ģimenei drošākā vieta būtu Šveice. Notikumi Dancigā varot sākties kuru katru dienu, ja tāda būtu poļu vēlēšanās.

Nsiedzot roku atvadām, Hitlers skumjā noskaņā teicis, ka Burkharta apmeklējums viņam sagādājis prieku. Burkharts nākot no kādas citas, viņam svešas pasaules. Burkharts pūloties saglabāt mieru. Viņam esot lielas simpatijas vēl pret vienu vīru, tas esot lords Halifakss. Viņam esot stastīts daudz kas ļauns par Halifaksu, bet viņš domājot, ka Halifakss esot plašu uzskatu cilvēks un cenšoties panākt mieru. Viņš cerot kādu dienu sastapt Halifaksu personīgi.

Neskaidrs un līdz šim neatbildēts ir jautājums, kālab Hitlers tik pēkšņi vēlējās redzēt pie sevis Tautu Savienības komisāru Dancigā K. Burkhartu? Tas vien, ka Burkharts bija uzskatos, ka poļu nepiekāpība un arogance ir lielā mērā vainīga pie konflikta saasināšanās, nebūtu iemesls viņu vest uz Berchtesgadenu, lai viņš noklausītos Hitlera nodomus un prātojumus. Hitlers taču labi zināja, ka tas, ko viņš pateiks Burkhartam, visisākā laikā un pa tuvāko ceļu nonāks Londonā un Parīzē. Varbūt tas bija kalkulēts nodoms, lai šādā neoficiālā ceļā pateiktu angļu un franču valsts vadītājiem, ka Hitlera intereses nav rietumos, bet austrumos. Ja tā, vai viņa nolūks bija izvairīties no kara rietumos, vai arī tas bija jauns mēģinājums vēl lieku reizi apmānīt rietumu valstu vadību?

Hitlers komūnismu uzskatīja par kaut ko tik ļaunu, ka tas ar visām saknēm būtu izravējams no zemes virsas.

Sarunu laikā ar Burkhartu Hitlera pilnvarotās personas veda slepenas sarunas ar Padomju Savienību par naidīgo attiecību izbeigšanu starp abām varām. Šķiet, Hitleram nenācās viegli tikt pāri šai pretīguma sajūtai, kauču politiskie aprēķini nepārprotami norādīja uz priekšrocībām, kādas dotu saprašanās ar krieviem kara gadījumā ar poļiem. Varbūt viņš cerēja, ka, izjaucot krievu saprašanos ar angļiem un frančiem, viņam izdosies karu ar poļiem lokalizēt? Bet kālab tad sarunā ar Burkhartu viņš izteicās tik noniecinoši par krieviem?

Jūlija vidū zviedru rūpnieks Dāleruss mēģina panākt to, kas nav izdevies valstsvīriem un diplomātiem — izbeigt nesaskaņas starp Angliju un Vāciju. Viņam ir pazišanās ar Vācijas iespaidīgo vīru maršalu H. Geringu, jo pēdējā padēls nodarbināts Dālerusa uzņēmumā. Tirgojoties kā ar vāciešiem, tā angļiem, Dāleruss guvis iespaidu, ka ne viena, ne otra puse karu nevēlas, ka briesmas slēpjas apstākļi, ka abu valstu vadītāji viens otram neuzticas. Vācijas oficiālās aprindās, pēc Dālerusa vērojumiem, nostiprinājies maldīgs uzskats, ka angļi nekādos apstākļos karā nepiedalīsies. Bez tam sarunām nebūtu nozīmes, ja, mainoties valdībām Anglijā rastos jauni apstākļi.

Angļi, no otras puses, baidās ierosināt sarunas, jo Hitleram to varētu saprast kā Anglijas vājuma pazīmi un bailes no vācu armijas, kas varētu Hitleru pamudināt uzbrukt Polijai.

Dāleruss — vai nu tiekoties ar Geringu, vai sarunās ar citiem vāciešiem — guvis iespaidu, ka kara jautājumā Hitleram tuvu cilvēku starpā pastāv uzskatu pretišķības, pie kam Gerings ir kara pretinieku pusē. Dālerusa ideja ir izmantot šīs pretišķības un mēģināt piedabūt Geringu uz slepenām sarunām ar angļiem. Šajā nolūkā viņš ierodas Geringa vasaras mītnē "Karinhallē". Gerings ideju par tikšanos ar angļiem nenoraida, bet ar noteikumu, ka tai jānotiek pilnīgā slepenībā. Uz Dālerusa bažām, ka sarunas varētu izjaukt Ribentrops, kas vēlas karu ar Angliju, Gerings atbildēja, lai par to nebažījoties, jo ārpolitiku nenoteicot Ribentrops, bet Hitlera personīgi.

Pēc šīs sarunas sākās Dālerusa braukāšana starp Angliju un Vāciju, lai piedabūtu angļus uz slepenām sarunām ar Geringu. Principā viņš vienošanos panāca. Par sarunu partneriem angļi izraudzīja trīs angļu tirgotājus: C. Spenseru, A. Holdenu un S. Ravsonu, ko Dāleruss labi pazina un kam angļu oficiālās aprindas uzticējās.

Lai ievērotu pilnīgu slepenību, sākumā domāja uzaicināt Geringu kā Dālerusa viesi jachtas izbraukumā, kur tad viņš, neviena netraucēts, varētu tikties ar angļiem. Ideja par tikšanos uz jachtas Geringam tomēr likās nepiemērota. Dālerusa sievai piederēja lauku īpašums Ziemeļjūras piekrastē Siltā. Netālu no šīs vietas vasaru pavadīja arī Gerings. Dālerusa sievas īpašums likās piemērota vieta, kur tikties ar angļiem. Tam piekrita arī Gerings.

Sastopoties Dālerusa mājā ar F. Spenseru, A. Holdenu un S. Ravsonu, Gerings izteica vēlēšanos pārrunāt visus jautājumus, kas pēc 1938. gada septembra radijuši pārpratumus starp Angliju un Vāciju. Uz šo priekšlikumu Ravsons atbildēja, ka svarīgākais jautājums esot Čehoslovākijas okupācija bez iepriekšējas konsultēšanās ar Angliju. Tas nozīmējot Vācijas pilnīgu atteikšanos no Minchenes vienošanās. Hitlera apliecinājums, ka viņam pēc Sudētijas pievienošanas Vācijai nebūs citu teritoriālu prasību, izrādījies pilnīgi nepatiess un tālab jāpretojas Hitlera tālākiem nodomiem panākt savus mērķus, lietojot varu.

Atbildot Ravsonam, Gerings pasvītvoja, cik nepieciešami ir vāciešiem saprasties ar angļiem. Tagadējā stāvoklī karš esot pastāvīgs risks. Geringam asins izliešana starp divām radniecīgām nācijām liekoties kaut kas neiedomājams. Arī Fīrers esot atkārtoti izteicies, ka Vācijas ārpolitikas pamatprincips esot saprašanās ar Angliju. Uz Hitlera ierosinājumiem angļi esot atbildējuši ar atturību. Kas attiecoties uz Čehoslovākiju, tad īstenībā tā vienmēr esot bijusi saistīta ar vāciešiem. Pēdējos notikumus izraisījusi Beneša pretvācu politika. Ja Benešs būtu izšķīries saprasties ar Vāciju, Čehoslo-

vakija pastāvētu vēl šodien. Kas attiecoties uz Dancigu, tai agrāk vai vēlāk jāatgriežoties Vācijā. Kā virsnieks un džentlmenis viņš ar savu goda vārdu varot apliecināt, ka Dancigas pievienošana esot Vācijas pēdējā teritoriālā prasība Eiropā.

Zīmējoties uz angļu sarunām ar krieviem Maskavā, Gerings tās apzīmēja par pazemojošām. Mēneši esot pagājuši sarunās, bet nekādi rezultāti neesot panākti. Angļiem nevajadzētu aizmirst, ka arī vāciešiem sarunu ceļš uz Maskavu esot atvērts un ka 1922. gadā noslēgtais Rapallo līgums esot vēl spēkā. Saprašanās starp Vāciju un Angliju esot iespējama, ja Anglija nodarbotos ar saviem jautājumiem un ja abas puses sanāktu uz kopējām pārrunām, lai noskaidrotu, kādos jautājumos katra ir ieinteresēta.

Astotā augustā, dienu pēc šīs sarunas, Dāleruss atkal apmeklēja Geringu. Gerings apliecināja, ka viņš piekrit četru valstu konferencei, kurā piedalītos Vācija, Anglija, Francija un Itālija un ka ieteicamākais veids būtu, ja šādas konferences ierosinātājs būtu Zviedrijas karalis. Dālerusam tikko bijusi garāka saruna ar ģenerāli Bodenšacu, kas par iepriekšējās dienas sarunām informēšot Fīreru. 12. augustā Gerings sazinājās ar Dālerusu Stokholmā, lai informētu, ka sarunas ar angļiem atstājušas labu iespaidu un ka dots rīkojums vācu preseī samazināt uzbrukumus Anglijai. 15. augustā viņš personīgi tikšoties ar Fīreru, lai sniegtu pārskatu par patlabanējo stāvokli.

Svarīgs ir Geringa konstatējums par Hitlera absolūto, vienpersonīgo varu. Ja Fīrers par kaut ko esot izšķīries, nekas vairs neesot grozāms. Ne argumenti, ne lūgšanas, pat ne viņam tuvu cilvēku asaras neesot spējīgas ietekmēt viņa lēmumu. Fīrera tuvākā apkārtnē esot nesaskaņas starp viņa līdzstrādniekiem; valdības iestādes reizēm strādājot viena pret otru, bet nekad neesot bijis gadījums — un tāds arī nebūšot — kad kāds būtu darbojies pretī Fīrera rīkojumiem. Pat valsts augstākās amatpersonas esot bez nozīmes. Fīrers varētu atcelt, piemēram viņu,

no visiem amatiem, nekāda pretestība nenotiktu. Vācijas iedzīvotāji, pēc Geringa domām, esot gandrīz vai mistiski padevīgi Fīreram. Neviens svarīgs valdības lēmums, nedz pasākums nevarot tikt iedzīvināts bez Fīrera piekrišanas.

No Geringa sarunām ar angļiem un Dālerusu redzams, ka tās notikušas ar Hitlera iepriekšēju piekrišanu un ka Hitlerš bijis ieinteresēts piedalīties četru Eiropas valstu konferencē ar noteikumu, ka tajā nepiedalās Padomju Savienība un ka konferenci ierosina kāda neitrāla valsts, piemēram Zviedrija.

Dālerusa ierosinājumā notikušās sarunas augusta pirmajā pusē starp Geringu un trim angļu tirgotājiem angļu ārlietu ministrija vērtē kā maz nozīmīgas. Strengs, kas piedalījās angļu nesekmīgajās sarunās ar krieviem Maskavā, pēc iepazīšanās ar ziņojumiem, konstatē, ka sarunas neesot izdarījušas neko ļaunu un, jāpieņemot, arī neko labu. Patiesībā angļu un vācu politiskie mērķi esot tik dažādi, ka tos neiespējami apvienot. Hitlerš Burkhartam Berchtesgadenā teicis, ka viņš vēloties brīvas rokas austrumos. Gerings teicis — tuvos austrumos. Gerings bijis mērenāks un runājis par saimnieciskām interesēm. Kā vienā, tā otrā gadījumā tas nozīmētu neatkarības vai neitrālītātes zudējumu tām valstīm, kam angļu valdība devusi garantijas. Šādos apstākļos angļi varot palikt tikai pie savas politikas un gaidīt notikumu tālāko attīstību. Tas esot nervus plosošs stāvoklis, jo vērojams, ka krīzes atrisinājums bez asins izliešanas attālinoties. Angļi cerot, ka vācieši jutīšoties norūpējušies par kara sekām un būšot ar mieru pieņemt kādu miermīlīgu atrisinājumu Dancīgas jautājumā. To vācieši varētu izbazūnēt par jaunu uzvaru, bet tas no otras puses nekaitētu poļu interesēm.

Kā redzams, vēl augusta vidū angļi nav pareizi novērtējuši Hitleru, neraugoties uz informāciju, kādu viņi saņēma caur Burkhartu no Hitlera personīgi, kā arī no sarunām ar Geringu. Neraugoties uz angļu neveiksmēm Maskavā, kas mudināja Hitleru uzbrukt Polijai, un neraugoties uz vācu un poļu karaspēka koncentrāciju robežu tuvumā, angļi vēl cer, ka viņu dotās garantijas poļiem

atturēs Hitleru no kara. Bīstamākais šajā situācijā bija aizskartā Hitlera patmīlība ar rakstiem franču un poļu laikrakstos, ka poļu noteiktā nostāja iebiedējusi Hitleru.

Angļu, franču un krievu sarunas Maskavā nebija pavirzījušās uz priekšu. Molotovs joprojām stūrgalvīgi noraida vienu pēc otra angļu un franču pārveidotos priekšlikumus, kuros sabiedrotie velti nopūlas tuvināties krievu prasībām. Nepārvarams šķērslis ir līguma pirmais pants, kurā ir runa par tiešās un netiešās agresijas formulēšanu. Kā to jau varēja paredzēt, Molotovs nekavējās izmantot Muntera braucienu uz Berlīni parakstīt neuzbrukšanas līgumu, uzsverot Baltijas valstu, sevišķi Latvijas noslieci Vācijas pusē. Brīvprātīgi vai zem spiediena Baltijas valstis varot piekrist vācu dominēšanai viņu zemēs, bet tas būtu tiešs apdraudējums Padomju Savienībai. Atsaucoties uz ne ar ko nepamatotām vācu briesmām Baltijas valstīs, Molotovs no jauna prasa tiesības iejaukties Baltijas valstu neatkarības sargāšanā tad, kad Maskava atrod to par nepieciešamu.

Daladjē, kam jau ir pieredze līgumu laušanā, tirgojoties ar citu valstu neatkarību, jūlija otrā pusē ir ar mieru piekāpties Molotova prasībām. Ko viņam dotu triju tautu un valstu neatkarība pie Baltijas jūras, ja, upurējot tās Maskavai — līdzīgi kā pirms nepilna gada upurējot Čehoslovākiju Vācijai — viņi ar to var panākt militārās savienības līgumu ar krieviem? Anglijas viedoklis pagaidām šai jautājumā paliek negrozīts. Dodot norādījumu, pie kādiem principiem Anglijas vēstniekam Maskavā V. Sidam jāturas sarunās ar Molotovu, lords Halifakss pasvītro, ka tekstā varot mainīt izteiksmes formu, bet nedrīkstot atkāpties no Anglijas valdības principiem par neiejaukšanos citu valstu iekšējā dzīvē. Vēl skaidrāk lords Halifakss Anglijas viedokli izteicis telegramā Anglijas vēstniekam Nečbulam Istambulā. Padomju Savienības valdība esot noraidījusi Anglijas definīciju, ko nozīmē netieša agresija. Krievu formulējums esot ar tādu raksturu, kas pieļauj iejaukties Baltijas valstu iekšējā dzīvē. Neatkarīgi no šāda veida nemorālas

ricības, saņemtā informācija liecinot, ka šāda veida līgums Baltijas valstis lielā mērā tuvinātu Vācijai. Tādā pat garā izteicies arī ārlietu ministrijas apakšsekretārs Batlers Anglijas parlamenta sēdē 31. jūlijā. Anļu valdība darot visu iespējamo, lai nolīdzinātu domstarpības ar Padomju Savienību. Svarīgākais šķērslis, kam nevarot tikt pāri, esot jautājums, vai iejaukties Baltijas valstu iekšējā dzīvē vai ne. Pēc viņa domām, anļiem nevajadzētu to atzīt.

Batlera runu Molotovs nekavējās izmantot saviem nolūkiem. Esot noticis Padomju Savienības apvainojums. Padomju Savienības priekšlikumi tiekot tulkoti kā vēlēšanās apdraudēt Baltijas valstu neatkarību. Pretēji šim apgalvojumam Padomju Savienība vēloties garantēt Baltijas valstu neatkarību.

Dažas dienas pēc runas parlamentā Batlers ieradās Padomju Savienības vēstniecībā, lai apliecinātu vēstniekam Maiskim savu nožēlu. Viņa runa esot nepareizi izprasta. Bet arī atvainošanās nav spējusi mazināt Molotova "aizskartās jūtas". Sūtnis Sids raksta, ka pēc šī notikuma Molotovs esot kļuvis pavisam citāds cilvēks, viņam radies iespaids, ka sarunas turpmāk kļūšot vēl grūtākas.

Ne tikai grūtākas, bet veltīgas. Jo augusta sākumā Hitlera un Staļina saprašanās iespēja jau bija kļuvusi varbūtība.

Šajā kritiskajā laikā Angliju Rīgā pārstāvēja vecs, saīdzis, Latvijai un laikam arī pārējām Baltijas valstīm nesimpatizējošs sūtnis C. Ords. Šis kungs, ar sēdekli Rīgā, laikam uz Baltijas valstīm bija atsūtīts, lai mierīgos apstākļos izkalpotos pensiju. Pretēji Savienoto Valstu, Francijas un mazāko valstu sūtniem, viņš latviešu sabiedrību ignorēja, tikai nepieciešamos gadījumos ieradās ārlietu ministrijā vai kādā oficiālā pieņemšanā. Cik gadījās viņu sastapt, nekad nebija redzams laipns smaidis viņa sejā, kā tas parasti vērojams pie diplomātiem.

Jūlija sākumā, ceļā uz Maskavu, Rīgā ieradās

Anglijas konsuls Maskavā Trants. Munters viņu uzaicināja apmeklēt viņu ārlietu ministrijā. Sarunās klāt bija arī Ords. Munters izteica šaubas par angļu, franču un krievu līguma iespēju. Pēc visām pazīmēm spriežot, krievi nevēloties šādu līgumu noslēgt, un ja tāds tiktu noslēgts, krievi, kā visus agrāk noslēgtos līgumus, arī to nerespēktētu. Par sarunām Maskavā Munters izteica savus uzskatus asākā formā nekā parasts. Pēc viņa domām labākais Latvijai būtu, ja lielvalstis to atstātu ārpus jebkāda veida vienošanās. Pēc Muntera domām neesot pamata bīties, ka vācieši varētu saprasties ar krieviem. Iespējams, ka šādu pārliecību Munters bija guvis sarunās ar Hitleru pēc Latvijas-Vācijas neuzbrukšanas līguma parakstīšanas.

Atbildot uz angļu sūtņa Orda jautājumu, Munters paskaidroja, ka informācija, kas parādījusies dažos laikrakstos, it kā Vācijas valdība būtu griezusies pie Latvijas valdības ar jautājumu, vai Latvijai būtu pieņemamas vācu un krievu garantijas, neatbilst patiesībai.

Trijos mēnešos Molotovs angļus bija tik tālu "nokausējis", ka tie nezināja, vai sarunas turpināt vai braukt mājās. Viens no sarunu vedējiem Strengs ziņo uz Londonu, ka sarunas esot pazemojošas. Angļi iesniedzot savus priekšlikumus, lai pēc nedēļas ņemtu tos atpakaļ. Esot radies iespaids, ka Molotovs rikojoties pārliecībā, ka angļi galu galā no saviem priekšlikumiem atteiksies. Angļu iniciatīvā sarunas esot sākušās. Viņiem neatliekot nekas cits kā radīt miera fronti. Krieviem, sarunu neveiksmju gadījumā, paliekot vēl divas alternatīvas: izolēties no notikumiem, vai panākt saprašanos ar vāciešiem. Angļu prese un sabiedrība spiežot noslēgt līgumu ar krieviem, cik ātri iespējams, tāpēc krieviem neesot raizes, ka angļi varētu sarunas pārtraukt. Tas ir krievu stiprums, un no tā jānāk pie atzinuma — ja angļi vēlas panākt līguma noslēgšanu, viņiem jāmaksā prasītā cena.

4. augustā lords Halifakss atsauc Strengu no Maskavas, atstājot politisko sarunu turpināšanu vēstnie-

kam V. Sidam un viņa palīgiem. Īstenībā tas nozīmēja politisko sarunu novirzīšanu otrā plānā, jo pēc Molotova ierosinājuma pirms politiskā līguma parakstīšanas būtu noslēdzams militārās palīdzības līgums. Angļu un franču militārās misijas ieradās Maskavā 11. augustā un jau 12. augustā, maršala Vorošilova vadībā, notika pirmā sēde. Angļu delegāciju vadīja admirālis Drēkss, kam komunistu izrīcības bija pazīstamas.

Militārajiem sarunu vedējiem Anglijas ārlietu ministrija bija izstrādājusi rūpīgas instrukcijas, kas skāra nevien militāros, bet arī politiskos jautājumus. No instrukcijas teksta redzams, ka angļi nav krieviem uzticējušies. Angļi nolieguši militārai delegācijai ņemt līdz uz Maskavu dokumentus par saviem militārajiem plāniem. Delegācijai pieteikts būt piesardzīgai un norādīts, cik tālu tā drīkst būt atklāta sarunās ar krieviem, jo sarunu gaitā paredzamas lielas grūtības panākt saprašanos. Neesot izslēgta iespēja, ka starp krievu un vācu ģenerālštābiem pastāv kaut kāda veida sadarbošanās, kālab ievērojama vislielākā slepenība un piesardzība.

Gadījumā, ja krievi ierosinātu, lai angļu un franču valdība stājas sakaros ar Polijas, Rumānijas un Baltijas valstu valdībām par sadarbošanos ar Padomju Savienību vai sarkanarmijas ģenerālštābu, delegācija nedrīkstot dot nekāda veida solījumus pirms sazināšanās ar savu valdību. Delegācijai jāatturas no diskusijām par Baltijas valstu aizsardzību, jo ne Anglija, ne Francija nav devusi šīm valstīm garantijas. Ja gadījumā tiktu runāts par krievu flotes pastiprināšanu Baltijas jūrā, varētu tikt izlietots Baltās jūras kanāls. Flotes bāze varētu būt Kronštātē.

Attiecībā uz krievu apbruņojumu, instrukcijās norādīts, ka krieviem varētu būt apmēram 9.000 viegli apbruņotu tanku, kas nav spējīgi pretoties modernizētiem tankiem un prettanku aizsardzībai. Vāja esot arī artilērija. Tikai krievu pretgaisa aizsardzības ieroči pēdējā laikā esot modernizēti. Par vājāko uzskatāma transporta noorganizēšana. Dzelzceļa līnijas esot sliktā stāvoklī, tāpat arī

vagoni un lokomotīves. Bez tam — 30—60% lokomotīvu parasti esot remontā. Arī Armijas vadībā — pēc 1937. gada lielās tīrīšanas — trūkstot kvalificētu un piedzīvojušu vadītāju.

Pēc rakstura krievi esot aizdomīgi. Sevišķi piesardzīgi tie kļūstot, ja pūloties tos pārliecināt par priekšrocībām, kādas tie iegūtu, slēdzot līgumu. Krievi visu pārspīlējot un tālab pieņemot, ka arī pretējā puse dara to pašu. Piemēram: angļi parasti minot tikai pirmās līnijas lidmašīnas, neskarot rezerves. Krievu uzdoto lidmašīnu skaitā būšot minēts ievērojams daudzums lidmašīnu, kas atrodoties labošanā vai ir citādi nelietojamas.

Pēc šāda veida instrukcijām militārās misijas vadītājiem, dodoties ceļā uz visāda veida pārsteigumiem bagāto Maskavu, nevarēja būt ilūziju par drīzu līguma noslēgšanu, kauču Daladjē franču militārās delegācijas vadītājam ģenerālim Dumenkam bija devis rīkojumu sadarboties ar krievu armijas vadību visos jautājumos.

Apkaunojošākais angļu un franču militārām misijām bija sarunu noslēgums: krievi ar tiem turpināja sarunas arī pēc tam, kad jau bija parakstīts Ribentropa-Molotova līgums!

Jūlija pēdējā pusē un augusta sākumā vācu-poļu attiecības ar katru dienu kļuva ļaunākas. Pēc Čehoslovākijas un pēc Klaipēdas jautājuma nokārtošanas Hiteram pieņemamā veidā nevarēja būt šaubu, ka nākamais jautājums būs Danciga un Poļu koridors, kas atdalīja Austrumprūsiju no pārējās Vācijas un bija Vācijai daudz svarīgāks nekā Klaipēda.

Sabiedroto militārās misijas sarunas neveicās labāk kā politiskās. Padomju Savienības pārstāvim bija daudzi jautājumi, bet maz atbilžu. Jau pirmajās pāris sēdēs Vorošilovs izjuta, ka franču delegācijas vadītājs Dumenks (Doumenc) ir piekāpīgāks pret krievu prasībām un tālab vēlējās noturēt vienu apspriedi divatā. Tā norisinās 22. augusta vakarā un ilgst 50 minūtes.

Vorošilovs vēlas iegūt dokumentu, kuru ģenerālis it kā saņēmis no savas valdības. Tāpat viņš vēlas zināt, vai arī angļu delegācija saņēmusi kāda veida atbildi, zīmējoties uz diskutējamiem jautājumiem. Franču delegācijas vadītājs ir nelaimīgs. Viņam šeit neesot nekādi dokumenti, tikai telefoniska piekrišana parakstīt militāru konvenciju, ja vienotos par krievu specifiskām prasībām. Pēc franču delegācijas vadītāja domām iešanai caur Poliju varētu lietot Viļņas koridoru.

Poļiem šī šaurā zemes josla, kas piesienas Latvijas robežai, būtu ērtākā, bet aiz šī Viļņas koridora sākas Lietuva. Kas notiktu ar Lietuvu, nemin ne Dumenks, ne Vorošilovs. Liekas pavisam viekāršs jautājums, jo Lietuva ir maza valsts, viņas uzskati par krievu armijas laišanu cauri nav svarīgi. Francūzis domā, ka apmēram tādā pat veidā varētu nokārtot krievu karaspēka laišanu caur Galiciju un Rumāniju.

Vorošilovu mutiskas koncesijas neapmierina. Viņam vajaga valdību rakstiskus apliecinājumus, lai vispār varētu ķerties pie nopietnākām sarunām. Ģenerālis Dumenks jūtas aizskarts, ka netic viņa mutiskiem solījumiem, un vaicā, vai Vorošilovs domā, ka franču nolūks esot krievus krāpt?

Vorošilovs rāda pārsteigtu seju. Aizdomas par krāpšanu? Nepavisam arī ne. Bet poļi esot tādi, par kuriem neko nevarot galvot, kamēr viss neesot skaidri nolikts uz papīra. Tālab, pēc viņa domām, sarunām neesot nozīmes, pirms nav saņemti vajadzīgie dokumenti.

Ģenerālis Dumenks apjūk. Viņš ieradies lielās cerībās, ka divatā ar Vorošilovu, kuru viņš godā par maršalu, varēs draudzīgākā atmosfērā nekā stīvo angļu klātienē nokārtot dažu labu jautājumu — un piepeši — nav nozīmes sanākt uz sēdēm. Viņš pārjautā, vai pareizi sapratis, ka sarunas tiek pārtrauktas. Ja tā, viņš tomēr cerot, ka tās varēsot ar sekmēm turpināties. Šis viņa cerības, tāpat kā daudzu citu sarunu vedēju cerības sapratis ar ļaunu nolūku apsēstajiem komunistiem Maskavā, izrādījās veltas.

Uz pēdējo tikšanos 25. augustā pie Vorošilova ieradās angļu un franču militārās delegācijas samazinātā sastāvā. No angļiem piedalījās admirālis Drēkss (Drax) un pulkvedis Faierebreiss (Firebrace), no frančiem — ģenerāli Dumenks un Palass (Palasse), no krieviem — maršals Vorošilovs, korpusa komandieris Hmelnickis un pulkv. Osetrovs.

Tikai divas nedēļas bija pagājušas, kopš angļu un franču militārās misijas ieradās Maskavā. Pirmās sēdes pagāja zināmā draudzības atmosfērā, kamēr puses viena otru "aptaustīja" un sākās runas par krievu prasībām. Tās bija apmēram tās pašas, kas politiskās: iešana cauri Polijai un Rumānijai kara gadījumā ar Vāciju un "palīdzības sniegšana" Baltijas valstīm tad, kad krievi to uzskata par nepieciešamu. Vorošilovs pa revolūcijas un miera gadiem ir taisījis labu karjēru, no Donas ogļu raktuvēm līdz sarkanarmijas maršala stāvoklim, pie tam saglabājot galvu uz pleciem Staļina lielās ģenerāļu tīrīšanas laikā. Blakus militārai karjērai viņš ir iemācījies arī tirgoties pēc krievu parašām. Jau kādā no pirmajām sarunām viņš krievu prasības nosauc par maznozīmīgām. Krievu prasības, salīdzinājumā ar atbildību, kādu krievi uzņemoties, esot maznozīmīgas. Viņiem būšot jādod armija karošanai ar ienaidnieku un par neko. Ka arī angļiem un frančiem būs jādod armijas, tas viņam kaut kā izgājis no prāta.

Pēdējā atvadišanās sēdē no sabiedrotiem runā angļu delegācijas vadītājs Drēkss. Viņi esot nelaimīgi, ka nav varējuši Vorošilovu sastapt vakar, tālab viņi vaicājos šodien, vai pēc politiskiem notikumiem iepriekšējā dienā (Molotova-Ribentropa līguma parakstīšana) Padomju Savienības valdība domājis militārās sarunas turpināt.

Vorošilovs kaut kā tomēr nav juties vairs savā elementā. Vai nu viņš neko nav zinājis par gaidāmo vācu-krievu līgumu un tālab bija tikpat pārsteigts kā angļi un franči, vai arī viņš jutās neveikli par citu armiju augstu virsnieku krāpšanu.

Viņam esot jāatvainojoties. Vakars viņš bijis pīļu

medībās un tālab nav varējis dot ātrāku atbildi. Viņam par lielu nožēlu jākonstatē, ka jaunajos politiskajos apstākļos sarunas zaudējušas nozīmi.

Pirms atvadīšanās admirālis Drēkss izteica cerības, ka, neraugoties uz visu, kas noticis, krievi turpināšot pūlēties, lai nodrošinātu mieru. Protams, protams, atbildējis Vorošilovs. Miera uzturēšana esot Padomju Savienības tradicionālā politika.

Sniedzot roku atvadām, Vorošilovs patiesā nervozā satraukumā teicis, ka visā sarunu laikā poļi neesot vēlējušies Padomju Savienības atbalsta. Rumānija pat neesot atbildējusi. Vai tad krievi vajadzējis Poliju iekarot pirms palīdzības sniegšanas, vai arī lūgties uz ceļiem, lai tie ļauj sev palīdzību sniegt? Krievu stāvoklis esot bijis neciešams.

Pēdējo ziņojumu par savu neveiksmīgo misiju Maskavā admirālis Drēkss sūta ārlietu ministram lordam Halifaksam ar angļu sūtniecības Varšavas kurjēra starpniecību 28. augustā. Ziņojumā viņš konstatē, ka, aicinot angļu un franču militārās misijas uz sarunām, krieviem bijuši divi nolūki — izdarīt lielāku spiedienu uz vāciešiem, ar kuriem tiem jau risinājušās slepenas sarunas, un otrs — tā kā politiskās sarunās krievi nav panākuši to, pēc kā centušies, viņi cerējuši, ka varbūt militārā misija pieņems viņu diktētos noteikumus.

Krievu nolūki Polijā un Rumānijā neesot bijuši skaidri, bet, zīmējoties uz Baltijas valstīm, viņi vēlējušies, lai sabiedrotie tādā vai citādā ceļā sagrābj savās rokās dažas salas un ostas, lai tās nostiprina, un tad ierastos Padomju Savienības flote un tās pārņemtu, lai it kā mums "palīdzētu". Krievu plāns bijis nepatīkami divkosīgs un ar tik cinisku nodomu, kādu varot sagaidīt tikai no tādiem cilvēkiem, kas šodien valdot Kremli. Raugoties no ilgāka laika distances, pēc viņa uzskatiem esot labāk, ka krievi sabiedrojušies ar vāciešiem, ne ar angļiem.

Sakarā ar Versaļas miera līguma 104. pantu, Dancigas pilsēta bija iedalīta Polijas muitas robežās.

1920. gadā Parīzē paredzētais līgums paredzēja Dancigu un Poliju kā vienu muitas vienību, kas pakļauta Polijas muitas likumiem un tarifiem. Polijas muitas ierēdņi piedalījās Dancigas pārvaldē un attiecīgiem ierēdņiem bija jāprot poļu valoda. Poļu muitas ierēdņiem bija tiesības nēsāt formas tērpus un ieročus, ja arī Dancigas brīvpilsētas muitas ierēdņiem tiktu dotas tiesības nēsāt ieročus. Poļu muitas ierēdņu uzdevums bija raudzīties, lai tiktu ievēroti Polijas muitas noteikumi un tarifi, bet nebija tiesības dot rīkojumus Dancigas muitas ierēdņiem. Muitas ienākumu sadalīšanu starp Dancigas brīvpilsētu un Poliju regulēja speciāli nolīgumi.

Šī komplicētā kārtība radīja biežus pārpratumus. Ar Hitlera nākšanu pie varas Dancīgā nodibinājās spēcīga nacionālsociālistu partijas grupa, kuras uzdevums bija radīt sarežģījumus, lai sagādātu ieganstu Dancigas pievienošanai Vācijai.

Ir iespējams, ka Hitlerš Dancigas un Poļu koridora jautājumu vēlējās nokārtot līgumu ceļā, tāpat kā tas notika ar Klaipēdu. Poļi Hitlera priekšlikumu noraidīja, būdami pārliecināti, ka pēc Anglijas garantijām Polijai vācieši neuzsāks karu. Tā bija liktenīga kļūda.

Kā bieži tas notiek, lielas lietas sākas ar sīkumiem. Dancigas vācieši ieveda slepeni ieročus. Lai pastiprinātu kontroli, poļi pavairoja savu muitas ierēdņu skaitu no sešiem līdz vienam simtam. Vācieši šo pārspilējumu uztvēra tā, ka jaunie muitas darbinieki īstenībā ir poļu valdības slepenie aģenti. Dancigas senāts prasīja piekodomandēto muitas darbinieku atsaukšanu, poļi šo prasību noraidīja un ķērās pie saimnieciskām represijām. Viņi atsauca savu inspektoru no Amada margarīna fabrikas, apturēja arī siļķu ievēšanu. Incidents turpinājās ar notu apmaiņām, kurās viena puse vainoja otru, un tas notikumus tuvināja karam.

Anglijas vēstnieks Berlīnē N. Hendersons pūlējās visiem spēkiem, lai samazinātu asumus starp Vāciju un Poliju. Viņš neuzticējās poļiem un saprata, ka tie ar savu iedomību un nepiekāpību var ieigrūst Eiropu karā. Hender-

sona attiecības ar Polijas vēstnieku Lipski Berlīnē bija tik asas, ka viņš atteicās ar Lipski sastapties. Sakarus ar Lipski Hendersons uzturēja ar Beļģijas vēstnieka starpniecību. Šajās kritiskajās dienās Lipskis saņēma rīkojumu no Varšavas — izvairīties no sastapšanās ar Vācijas ārlietu ministrijas darbiniekiem. Tas radīja sajūtu, ka poļiem nav vēlēšanās konfliktu izlīdzināt. Dancigas Tautu Savienības komisārs velti nopūlējās pārliecināt poļu ierēdņus Dancigā būt piesardzīgiem un saprast, ka viņi spēlē bīstamu spēli nevien ar Dancigu, bet ar visu Eiropu. 7. augustā poļu konservatīvais laikraksts "Čas" rakstīja: ja vācieši mēģinās sagrābt varu Dancigā, poļi kā atbildi lietos ieročus. Vācijas laikraksti to izmantoja, lai parādītu poļus kā provokātorus un agresorus. Anglijas vēstnieks Hendersons, kas neatlaidīgi pūlējās atrast miermīlīgu atrisinājumu, rakstīja uz Londonu, ka pēc viņa izpratnes poļi domā, ka kara gadījumā viņi nespēs pretoties Vācijai, bet ka sabiedrotie karu uzvarēs un rezultātā pēc kara Polija būs vēl lielāka un stiprāka.

Augusta vidū kādā runā Polijas parlamentā ārlietu ministrs Beks, Piļsudska armijas pulkvedis un tipisks poļu pans, runāja par nācīgas godu. Jau tā sakarsēto atmosfairu šāda veida runa noveda līdz patriotiskam vārišanās punktam, kad prāts vairs nekontrolē jūtas.

Liekas, būs tuvu patiesībai, ka Hitlers, runādams par Dancigas un Poļu koridora jautājuma nokārtošanu miermīlīgā ceļā, jau plānoja uzbrukumu Polijai, mēģinot ar maldinošiem izlīgšanas piedāvājumiem radīt vācu tautā iespaidu, ka kara izraisīšanā nebūs vainojams viņš, bet poļi. Lords Halifakss vēstulē vēstniekam Hendersonam saka, ka Hitlers esot tas, kas iznīcinājis uzticību sev un neviens cits, tikai Hitlers pats varot to atjaunot ar darbiem, kas pārlicina.

Kad vācu sarunas ar Staļinu bija jau pieņēmušas kaut cik konkrētas formas, solot panākumus, Ribentrops uzskatīja par nepieciešamu informēt sabiedroto Itāliju par gaidāmo karu ar Poliju. Čano šī ziņa pilnīgi pārsteidza. Kālab karu? Kālab mēs netikām jau agrāk informēti? Kālab visai Eiropai jāiet bojā kara liesmās?

Nākamā dienā Čano apmeklēja Hitleru Berghofā. Uz milzīga galda bijušas kartes, un Hitlers savā fantazijā jau uzbrucis Polijai. Lai Itālija neraizējoties, viņš mierinājis Čano, karš būšot cauri dažās dienās. Karu lokalizēšot, un Anglija un Francija tajā nepiedalīšoties. Kad Čano izteicis šaubas un protestējies pret karu, kas pēc viņa uzskatiem neesot vajadzīgs, Hitlers atbildējis, ka Čano kā dienvidnieks nesaprotot, cik ļoti vāciešiem nepieciešami Polijas meži. Sarunās ar Burkhartu Hitlers teica, ka Vācijai esot nepieciešama labība un meži, bet citos gadījumos runāja par dzīves telpu austrumos no Vācijas.

Lai kādi ir ieskati par Čano morāli, ārpolitikā viņš ievēroja Itālijas intereses. Viņš nojauta, ka Hitlera avantūra — vai nu tā tiek vai netiek lokalizēta, novedīs pie tā, ka vai nu Sabiedrotie iekaros Itāliju, vai arī tai būs jāpakļaujas Hitlera dikātam. Čano pretojās Hitleram, lai pasargātu Itāliju kā no vienas, tā otras iespējas. Kara gaitā vēlāk Itālija piedzīvoja kā vācu, tā sabiedroto okupāciju.

Čano apspriede ar Ribentropu Zalcburgā un ar Hitleru Berghofā radīja lielu interesi un minējumus angļu un franču presē. Franču vadošie laikraksti izteica uzskatus, ka sarunu ieilgšanai pamatā esot vācu un itāļu nesaskaņas. Musolini vēl vienmēr domājot, ka Danciga nav kara vērtā. "Excelsior" un daži citi Parīzes laikraksti 14. augusta izdevumos pat apgalvoja, ka Musolini ierosinājis no jauna savu agrāko ideju par četru valstu konferenci, papildinot to ar Poliju. Konferencē izlemtu Viduseiropas un Dienvidaustrumeiropas jautājumus. Šāds konferences plāns franču presē neatrod piekrišanu, jo franču, angļu un krievu sarunas Maskavā tagad solot labus panākumus.

Londonas laikraksts "Daily Telegraph" 14. augustā raksta, ka Čano un Ribentropa sarunu rezultāti vēl neesot zināmi. Kāds Vācijas ārlietu ministrijas ierēdnis esot teicis, ka starp Vāciju un Itāliju panākta simtprocentīga saprašanās, bet kādos isti jautājumos — neesot zināms. Pēc šī laikraksta ziņām Čano ieteicis Hitleram kādu plānu, kas nokārtotu Dancigas jautājumu abām pusēm labvēlīgi.

Dancigas jautājumā ievadrakstu veltī arī "News Chronicle". Angļi esot sagatavoti uz visu, pat ultimātu. Angļu nervi esot stipri. Tā esot liela starpība starp pagājušo gadu un tagad. Angļu laikraksti visumā izsaka pārliecību, ka itāļu noteicējas aprindas uz Čano un Ribentropa sarunām raugoties ļoti nopietni. To liecinot kaut vai tas, ka Musolīni steidzami atgriezies Romā, lai tūlī pēc Čano atgriešanās noklausītos viņa ziņojumu.

Geringam tuvais "Essener Nationalzeitung" raksta, ka Vācija ar Itāliju, plecu pie pleca, raugoties mierīgi uz visām varbūtībām. Ne Berlīne, ne Roma neesot atbildīga par ielenkšanas politiku un poļu naidīgo izturēšanos. Dancigas jautājums, poļu noraidīgā izturēšanās un ielencēju bloka politika kļuvusi izšķirīga visas Eiropas problēma. Sakūditajā pasaulē ass valstis ejot savu ceļu mierīgi. Tās karu nevēloties, bet arī no kara nebaidoties.

Kā jaunu notikumu Parīzes laikraksti ziņo par arestiem Dancīgā — sakarā ar tūkstošiem skrejlapu izplatīšanu, kurās asi uzbrukts naci vadonim Forsteram. Skrejlapās esot teikts: "Mēs negribam atgriezties pie Vācijas."

Bīstami starpgadījumi starp poļiem un vāciešiem vairojas. Kā līdzīgos gadījumos, viens cenšas vainu uzvelt otram. Poļi apcietinājuši vācu minoritātes līderi un viņa organizācijas 60 vadošos darbiniekus. Londonas "Daily Herald" apcietināto skaitu vērtē pāri simtam. Poļi Augšsilēzijā apcietinātos jaunvācu partijas piekritējus apsūdz spiegošanā un slepenu militāra rakstura ziņu nogādāšanā uz Vāciju un izdara daudzas kratīšanas vācu dzīvokļos.

Dancigas teritorijā nošauts kāds poļu karavīrs. Poļi, pēc Londonas laikrakstu ziņām, apgalvo, ka tas aiz pārskatīšanās iegājis Dancigas teritorijā, bet vācieši apgalvo, ka nošautais robežu pārgājis ar sevišķu nolūku un šāvis pirmais. Sakarā ar šo incidentu poļu iestādes devušas rīkojumu šaut bez iepriekšēja brīdinājuma uz katru vācieti, kas nelegāli pārnāk robežu. Šī rīkojuma sekas dabūjuši piedzīvot daži vācu žurnālisti, kas robežas

apskates laikā iemaldījušies poļu teritorijā. Robežsargi pret viņiem nekavējoties atklājuši uguni, bet laimīgā kārtā neviens nav cietis. Dancigas iestādes sakarā ar šo notikumu iesniegušas asu protestu poļu ģenerālkomisāram Dancigā.

Ar katru dienu uzbrukumi poļiem vācu presē kļūst asāki. "Angriff" noraida jebkāda veida konferences Dancigas jautājumā. Danciga un koridors interesējot vienīgi vāciešus, un citiem gar to neesot nekāda daļa. Vācijas ārlietu ministrijā paskaidro žurnālistiem, ka Dancigas problēma vairs nevarot būt kādas konferences objekts, jo neesot taču jāpierāda, ka Danciga ir vācu pilsēta. Ja kāda konference sanāktu, tad vienīgi, lai nokārtotu Dancigas pārņemšanas formalitātes.

Arī Varšavas preses raksti kļūst jo dienas asāki pret vāciešiem. Lasāmi tādi virsraksti kā "Vājprātīgo muldēšana", "Vācieši zaudē galvu" un līdzīgi. Laikraksts "Kurjer Polski" asiem vārdiem vēršas pret to, ka vācieši sagroza faktus. Sevišķi asi laikraksts uzbrūk vāciešu radio raidījumiem, draudot ar pretsoļiem. Praktiski tas nozīmētu "radio karu" starp Poliju un Vāciju. Blakus preses karam abas puses turpina mobilizēt un koncentrēt karaspēku robežu tuvumā. Tikai brīnums vēl var pasargāt no drīza kara uzliesmošanas. Angļu vēstnieks Berlīnē Hendersons izsaka domas, ka varbūt Romas pāvesta un Musolīni tūlītēja iejaukšanās varētu vismaz aizturēt katastrofas sākšanos, pāvestam nomierinot poļus, bet Musolīni iespaidojot Hitleru. Anglijas ārlietu ministrija šim uzskatam kā nereālam nepiegiež nopietnu vērību.

Šajā sarežģīto notikumu virknē Lietuva likās aizmirsta. Ne angļu, franču, krievu līguma sarunās, nedz citos aktuālos jautājumos Lietuvu pat nepieminēja. Lietuva jutās pat aizskarta par šādu neuzmanību. Šāda Lietuvas "aizmirstāna" lielvalstu sarunās izskaidrojama ar to, ka tai nebija kopēju robežu ar Padomju Savienību.

Latvija un Igaunija uz politisko notikumu attīstību pie Baltijas jūras raudzījās ar lielām bažām, bet vairāk

par neitrālītātes paziņošanu un protestiem pret neprasi-
tām vai uzspiestām garantijām, kurās piedalītos Padomju
Savienība, neko darīt nespēja. Lielo valstu spēlē, kur
izšķirās karš vai miers, mazajām Baltijas valstīm bija
niecīga nozīme. Klusēja arī Tautu Savienība, kur mazās
valstis cerēja aizstāvēt savas tiesības.

Augusta vidū Igaunijas ārlietu ministrs K. Selters ar
kundzi privāti apmeklēja Latviju. Siguldā viņš sastapās
ar mūsu ārlietu ministru V. Munteru, lai neoficiāli
pārrunātu radušos starptautisko stāvokli un apspriestos,
ko darīt, ja Maskavā angļi un franči piekāptos krievu
prasību priekšā par trijām Baltijas valstīm.

Tajā pat laikā neoficiālā vizītē sabiedrisko lietu
ministrs ieradās pie Igaunijas iekšlietu ministra Vermā
viņa lauku īpašumā. Pie Vermā viesojās arī sociālo lietu
ministrs O. Kasks, tieslietu ministrs Asors un otrās
divīzijas komandieris ģenerālmajors Krūss. Privāti
pārrunāja, ko kara izcelšanās gadījumā varētu darīt ar
nepieciešamo izejmateriālu sagādi un kur izvietot darbā
tos, kas kara apstākļu dēļ darbu rūpniecībā būs zaudējuši.
Nākamā dienā viesi apmeklēja Petserus un Igaunijas
armijas nometni Verskā.

Hapsalā Igaunijas ministru prezidents Empalu
runāja vairāku tūkstošu lielā sapulcē par starptautiskām
problēmām. Viņš uzsvēra, ka Igaunijai jāizvairās no visa,
kas varētu to ieraut bruņotā konfliktā. Igaunijas
deklarētā neitrālītāte izteic tās viedokli. Līgumi, kas
noslēgti bez Igaunijas piekrišanas vai pāri tās galvai, nav
saistoši. Ministru prezidents izteica pārliecību, ka neviens
valstsvīrs Eiropā karu nevēlas. No otras puses, esot
redzams, ka visas valstis pastiprina bruņošanos. To darot
arī Igaunija, jo par savas valsts neatkarību igauņi esot
gatavi cīnīties ar ieročiem rokās. Lielākais atbalsts
valdībai būšot tautas mierīgā nosvērtība.

Latvijā dzīve 1939. gada vasarā ritēja puslīdz
parastos apstākļos. Iedzīvotāji apzinājās, ka to, kas
notiek ārpus mūsu zemes, mēs grozīt nespējam. Ko mēs
paši varam darīt mūsu tautas un valsts labā, tas mums

jādara ar apņēmību un nopietnību, bez pānikas. Augusta vidū Latvijas vismazākā pilsētā Lejasciemā notika dziesmu svētki, kuros piedalījās ap 3.000 koristu un svētku viesi. Svētku runu teica tieslietu ministrs H. Apsītis.

13. augustā visā Latvijā godināja brīvības cīnītāju piemiņu. Brāļu kapos pie svētās uguns altāra novietojās Rīgas garnizona un kara flotes karavīri. Svētrunu teica garnizona mācītājs P. Apkalns.

Sapieru pulka gada svētkos parādi pieņēma un uzrunu teica kara ministrs ģenerālis J. Balodis. Viņš pasvītvoja, ka mūsu pienākums gādāt, lai 15. maijā radītais vienības gars nepastāvētu tikai uz papīra, bet tam jādod dziļāks saturs un nozīme, jo kā vēsture rāda — vienota tauta nevar tikt uzvarēta. 20 gadus mēs esam dzīvojuši patstāvīgu dzīvi un darbos pierādījuši, ka esam spējīgi dzīvot bez aizbildniecības. Mums tālab jācenšas visiem spēkiem nosargāt mūsu neatkarību.

Augusta vidū Rīgā pienāca skumjā vēsts, ka Holandē, viesojoties ar kundzi un jaunāko dēlu Daini pie mūsu ģenerālkonsula B. Pavasara, pēkšņi miris valsts kancelejas direktors ministrs D. Rudzītis. Nelaiķis no Latvijas neatkarības pirmajām dienām bez pārtraukuma bijis valsts kancelejas direktors. Viņa izcilās spējas atzina visas valdības, bet sevišķi tuvas attiecības viņam bija ar prezidentu Kārli Ulmani. Ar savu mierīgo nosvērtību un humoru viņš bija iemantojis Rīgas sabiedrībā daudz draugu un cienītāju.

Vilcienam pienākot Meitenes pietātnē, nelaiķi un viņa piederīgos valsts prezidenta Kārļa Ulmaņa uzdevumā ar līlīju pušķi sagaidīja nelaiķa tuvs draugs, sabiedrisko lietu ministrs A. Bērziņš, lai apliecinātu nelaiķa piederīgajiem prezidenta, valdības un personīgo līdzjūtību.

Sēru dievkalpojumā Doma baznīcā ieradās valsts prezidents K. Ulmanis, valdības locekļi, darba biedri un daudzi aizgājēja cienītāji. Sēru mūziku atskaņoja profesors N. Vanadžiņš, piedaloties Reitera korim. Nelaiķi guldīja viņa dzimtas nodaļumā Meža kapos. Pie visām

valsts iestādēm sēru dienā karogi bija nolaisti pusmastā.

Ministra Dāvida Rudziša ilgu gadu labs paziņa Arturs Bērziņš atvadu vārdos "Jaunākās Ziņās" rakstīja: "Rudzītis nevienu nenopaļāja, bet nevienu arī sevišķi neuzlielīja. Bet šai atturībā, pašsavaldībā un pašdisciplinā bija jūtams auklējošs, labvēlīgs gara plūdums, kultūras cilvēka takts un noblese. Nav jābrīnās, ka Rudzītis daudzām lietām zināja to istos vārdus."

1939. gada vasarā pēc ilgas slimošanas no dzīves šķīrās arī "Jaunāko Ziņu" nodibinātājs un ilggadīgais izdevējs Antons Benjāmiņš. No niecīga sākuma Pirmā pasaules kara laikā viņš bija pratis "Jaunākās Ziņas", piesaistot tām labus līdzstrādniekus, padarīt par tautas avīzi, ko vienlīdz lasīja kā pilsētā, tā laukos. Laikraksta lielās tirāžas dēļ Benjāmiņam bija jūtams iespaids valsts politiskā dzīvē, sevišķi parlamenta laikā.

Latvijas prese kritiskajās augusta dienās atturējās sniegt satraucošas ziņas un apmierinājās galvenā kārtā ar informāciju. Prese, pieskaņojoties valdības politikai, izvairījās izteikt nepatiku vai apliecināt simpatijas lielvalstu konfliktā. Bez laikrakstu uzmodinājumiem bija zināms, ka mūsu valsts iedzīvotāju lielais vairākums ir noskaņots gan pret Maskavas komūnismu, gan pret Berlīnes nacionālsociālismu, jo no abām terrora un iekarojumu kārajām imperiālistiskajām varām izjuta briesmas, kas apdraud mūsu valsts neatkarību.

Iedzīvotājos bija vērojamas rūpes par nākotni, bet ne satraukums. Darbs lauksaimniecībā un rūpniecībā ritēja parastā gaitā. Preces neizpirka lielākos vairumos kā parasti krīzei tuvojoties. Tikai cukuru iedzīvotāji iagādājās nedaudz vairāk nekā iepriekšējos gados. Augusta mēneša pirmā pusē pārdeva 3.814 tonnas cukura, pret 2.938 tonnām tajā pašā laikā pirms gada.

Ar Ķeguma spēkstacijas celšanas darbu nobeigumu un valdības plānotām termiskām spēkstacijām Sedas un Ploča dedzināmās kūdras purvos valdība uzsāka arī elektriskās enerģijas piegādi laukos. Ūdensspēka izmantošanā Latvija starp trim Baltijas valstīm ieņēma pirmo

vieta. Igaunija, izmantojot bagātīgos degakmens krājumus, elektrisko enerģiju ieguva galvenā kārtā no termiskām stacijām.

Plānojot ciešāku sadarbību nākotnē starp Baltijas valstīm, Rīgā paredzēja sasaukt no 5. līdz 8. oktobrim konferenci, kurā spriestu par Baltijas valstu sadarbību enerģijas izmantošanas jautājumos. Viens no svarīgākiem jautājumiem, kas bija paredzēts konferencē, bija panākt vienošanos par elektrisko vadu vienveidību, lai pierobežu apgabalos viena valsts varētu otru ērtāk apkalpot ar enerģijas piegādi iedzīvotājiem.

Sākoties angļu un franču sarunām ar krieviem Maskavā 1939. gada aprīļa vidū, V. Munters sniedza valdībai plašāku pārskatu par ārpolitikas jautājumu attīstību Eiropā. Pēc viņa vērtējuma Anglijas garantijas Polijai un sarunu uzsākšana Maskavā par kopējas aizsardzības frontes radišanu nozīmējot atgriešanos pie 1914. gada angļu ielenkšanas politikas. Neraugoties uz to, ka plānotā vienošanās ar krieviem notiek aizsardzības nolūkos, lai atturētu Hitleru no tālākiem iekarošanas plāniem, kara draudi nav novērsti. Vācija var vērsties pret Poliju un Krieviju, lai plānoto ielenkumu salauztu. Karš starp Vāciju un Krieviju, pēc Muntera vērtējuma, ir briesmas Baltijas valstīm, jo tām būtu grūti nosargāt neitralitāti.

Apjukums ārpolitikā esot liels. Angļiem un frančiem neesot skaidri zināms, ko domā darīt Hitleri. Pieņem, ka viņa tuvākais mērķis būs Dancigas pievienošana Vācijai. Nav skaidrības arī par krieviem. Skandināvijas valstis, pēc Pirmā pasaules kara parauga, centīšoties palikt neitrālas un tirgoties ar abām pusēm, ja vien tas būs iespējams. Lietuva, pēc Klaipēdas satraukumiem, noraizējusies par Polijas nodomiem. Lietuvai nav kopējas robežas ar Krieviju, tālab tā krievu briesmas neizjūtot tik asi kā igauņi un latvieši. Igauņi ar vāciešiem draudzīgo somu starpniecību cenšoties panākt sev labvēlīgu noskaņojumu Berlīnē. Visi šie apstākļi radījuši tādu stāvokli, ka patlaban nav kopējas Baltijas tautu

ārpolitikas. Munters izteic cerības, ka jau tuvākā laikā sagaidāmā Baltijas valstu ārlietu ministru konferencē apjukuma stāvoklis noskaidrosies.

18. maijā Munters par ārpolitikas jautājumiem runā Valsts saimniecības un kultūras padomes slēgtā sēdē. Šajā runā viņš ir atturīgs ar Eiropas politiskā stāvokļa kritisku novērtēšanu, lai nedotu iegānu aizdomām par Latvijas nostāju vienā vai otrā pusē. Zīmējoties uz angļu, franču un krievu kopējām garantijām, viņš konstatē, ka patlaban mūsu patstāvību neviens neapšaubā un tālab mums garantijas nav vajadzīgas.

Pēc pirmā laika apjukuma, kad notikumi Eiropā kļuva kaut cik pārskatāmi, Baltijas valstu sadarbība ārpolitikas jautājumos iegāja normālās sliekšņos, apmainoties ar informāciju un saskaņojot kopējās akcijas.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in approximately 15 horizontal lines, with some lines appearing as distinct paragraphs. The characters are too light and blurry to be transcribed accurately.

23. AUGUSTS

Vai iespējams atrisināt Vācijas-Polijas konfliktu sarunu ceļā un novērst karu Eiropā, vai krievi noslēgs aizsardzības līgumu ar angļiem un frančiem un — visbeidzot — vai iespējama saprašanās Hitleram un Staļinam, tie bija minējumi, kas 1939. gada vasarā nodarbināja Eiropas valstsvīru prātus. Kā līdzīgos gadījumos parasts, minējumi ievērojami atšķīrās viens no otra.

Pēc kara publicētās atmiņās Vācijas valsts sekretārs Ernests fon Veicsekers par šo laiku raksta: “No mūsu vēstnieka Londonā mēs bijām informēti, ka angļi un franči turpina sarunas Maskavā, un — kā jau es agrāk minēju — man bija personīga informācija, ka angļi nepieļaus Hitleram viņus Maskavā izmanevrēt. Hitlers pats vēl necentās pēc līguma ar Maskavu. Viņš ar zināmu aprēķinu atturējās izrādīt pārsteidzīgu interesi. Viņš baidījās no neveiksmes, saņemot no Maskavas noraidījumu reizē ar nirdzīgajiem tatāru smiekliem. Viņš tāpēc pagaidām pieturējās pie saimnieciskā līguma. Tie bija krievi, kas saimnieciskās sarunas saistīja ar politiskām...”

Latvijas valdība baidījās no krievu-vācu kara, kas varētu apdraudēt mūsu neatkarību, jo — lai nodrošinātu aizmuguri — kā krievi, tā vācieši censtos nostiprināties Baltijas telpā. Veicsekers baidījās no Hitlera saprašanās ar Staļinu, domādams, ka krievu vienošanās ar angļiem un frančiem vai pēdējiem paliekot neitrāliem — ir pēdējais šķērslis, ko Hitlers neriskētu pārkāpt, uzbrūkot Polijai. Musolīni uzskatīja karu ar Poliju kā nevajadzīgu un bīstamu, kas var ieraut karā visu Eiropu. Anglijā valdīja optimistiska pārliecība, ka saprašanās Hitleram ar Staļinu nav iespējama tāpat kā ugunij ar ūdeni. Bez saprašanās ar Staļinu Hitleram būtu jārēķinās ar karu divās frontēs, un tas liktu viņam būt apdomīgam un meklēt saprašanos ar poļiem Dancigas un Poļu koridora jautājumos. Poļi,

Anglijas garantiju iedrošināti, dzīvoja pārliecībā, ka Hitleris blefo un tāpēc pareizākais ir nepiekāpties nevienai Hitlera prasībai. Un Francija? Ministru prezidents Daladjē un viņa ārlietu ministrs Bonnē, kara baiļu nomākti, centās noslēgt līgumu ar krieviem, maksājot katru cenu. No aizjūras Amerikas Savienoto Valstu prezidents Ruzvelts ieteic Hitleram un Musolini noslēgt ar visām Eiropas valstīm neuzbrukšanas līgumus uz nākamām desmit vai divdesmit gadiem kā drošāko līdzekli kara novēršanai.

Ļauni viltīgais Staļins Maskavas Kremli pagaidām neteica neko. Partijas 18. kongresa runā viņš lika Hitleram saprast, ka sadarbība starp abām varām, neraugoties uz lielām ideoloģiskām pretrībām, ir iespējama. Viņa uzticības vīrs Molotovs, novilcināšanas sarunas ar angļiem un frančiem veica pēc labākiem Kremļa paraugiem. Staļinam bija laiks mierīgi nogaidīt.

Bet Staļins neko arī nezaudēja, paostot gaisu Berlīnē. Krievu vēstnieks A. Merekalovs saņem rīkojumu bez kāda redzama iemesla apmeklēt valsts sekretāru E. Veicsekeru, ar kuru viņš nav ticis kopš akreditēšanās 1938. gada 5. jūnijā. Sarunas laikā Merekalovs apvaicājas par vācu un poļu attiecībām un it kā notikušām sadursmēm uz robežas. Veicsekers atbild, ka nekādas sadursmes nav notikušas. Tad Merekalovs uzstāda tiešu jautājumu — ko viņš domā par vācu-krievu attiecībām? Veicsekers atbild izvairīgi. Par šo sarunu Merekalovs maz ko varēja ziņot savam kungam un pavēlniekam. Bet Staļins daudz arī negaidīja. Vēstnieka apmeklējums jau nebija nekas vairāk kā netiešs atgādinājums Hitleram, ka Staļina 18. partijas kongresā piedāvātā saprašanās iespēja ir spēkā.

5. maijā Dr. K. Šnurri, ārlietu ministrijas saimnieciskā departamenta Eiropas nodaļas vadītāju, apmeklēja Padomju Savienības vēstniecības lietvedis Astachovs, lai apvaicātos par krievu agrākiem pasūtījumiem Škodas ieroču fabrikā Čehoslovākijā. Neuzstādot tiešus jautājumus, Astachovs mēģina noskaidrot, kādu iespaidu uz vāciešiem atstājusi Lītvīnova nomainīšana ar

Molotovu? Pūles veltas, jo Šnurre izliekas, ka viņš jautājumu vai nu nav sapratis, vai nav dzirdējis.

17. maijā krievu vēstniecības padomnieks Astachovs atkal apmeklēja Šnurri. Šoreiz viņš ir nedaudz atklātāks un skar politiskus jautājumus. Starp Vāciju un Padomju Savienību nepastāvot nekādi ārpolitiski konflikti un tālab neesot iemesla nesaskaņām. Arī 1922. gada Rapallo līgums esot vēl spēkā. Uz Šnurres jautājumu par sarunu gaitu Maskavā ar angļiem un frančiem, Astachovs atbild, ka patlaban esot grūti iedomāties, ka sarunas varētu dot panākumus. Valstis ar dažādu ideoloģiju varot itin labi saprasties, saka Astachovs un kā piemēru min Musolini. Krievijai ar Itāliju attīstoties normālas saimnieciskās un politiskās attiecības.

Ar Astachova muti Molotovs jautā — ko Hitleris vēl gaida?

20. maijā Molotovs aicina Vācijas vēstnieku Maskavā grāfu Šulenburgu ierasties pie viņa ārlietu komisariātā. Šulenburgs, stalta auguma sirms kungs ar aristokrātiskām manierēm, iemantojis pie krieviem lielas simpatijas. Viņš ir no citas pasaules, kas mazos apmēros saglabājusies Vācijā, bet kuru revolūcija un komunistu terrorsi Krievijā pilnīgi iznīcinājis. Šulenburgs prot arī nepatīkamas lietas pasacīt mierīgā, patīkamā formā.

Pāri par stundu garā sarunā Šulenburgs no Molotova izlobījis, ka vienīgais veids attiecības uzlabot abu valstu starpā esot kaut kas, ko abām valstīm vajadzētu apsvērt. Šulenburgs velti nopūlējies no Molotova izdabūt, ko tad abām valdībām vajadzētu apsvērt? Molotovs, redzams, bijis izšķīries šajā sarunā pateikt tikai tik daudz un ne vārda vairāk.

Pēc ziņojuma par šo sarunu Berlīnei Šulenburgs saņem no Veicsekera rīkojumu būt pilnīgi atturīgam un nogaidīt, kamēr krievi sāk runāt skaidrāku valodu.

20. aprīlī Hitleram piepildījās piedesmit gadi. Tā bija viņa pēdējā dzimšanas diena, ko viņš nosvinēja pēc paša projekta un norādījumiem izbūvētajā Berghofā. Celtne ne tikai vārda pēc bija tiešām kā ērgļa lizda augstā

klints kalnā, no kura atvērās plašs skats uz pasauli kalna pakājē, kas, no augšas raugoties, likās sīka un niecīga, bet tajā mājaja arī neizdibināmi un nekontrolējami spēki, kas varēja valdniekus celt un gāzt, nodibināt impērijas un tās iznīcināt.

Hitleram patika šī vientuļā vieta augstu kalnā. Berghofā lielā mērā atspoguļojās Hitlera chaotiskais raksturs un lieluma mānija. Dzīvojamā istaba, kur pieņēma viesus, bija sešdesmit pēdu gara un piecdesmit pēdu plata. Sienas greznoja itāļu gobelēni un vecmeistaru gleznas. Tikpat lielas un neparastas kā telpas bija arī mēbeles. Milzīgi krēsli, lielas, vecmodīgas, kokgriezēju darinātas lādes stāvēja gar sienām. Tieši no šīs telpas trīs kāpieni veda uz atklātu verandu.

Otrā stāvā bija Hitlera un viņa darbinieku darba telpas. Hitlera personīgo guļamistabu no Evas Braunas guļamistabas atdalīja pārspilēti liela, grezni iekārtota mazgāšanās telpa.

Pārveidojās arī Berghofas apkārtnē. Šaurā kalnu taka, kas kādreiz veda uz nelielo kalna mājiņu, tika paplašināta un nobruģēta līdz Berchtesgadenai. Gerings, Ribentrops, Gebelss un citi partijas dižvīri iekārtojās Berghofas tuvumā. Apmēram divu kilometru attālumā neviena persona bez sevišķas atļaujas nedrīkstēja uzturēties Hitlera kalnu valstībā. Kara laikā ceļu mīnēja un kalnu pārvērta par mazu cietoksni, apbruņotu ar ložmetējiem un pretgaisa artilēriju.

Reizē ar Hitleru bojā aizgāja arī šī celtnē, kam bija lemts tikai par dažām dienām pārdzīvot šīs neparastās celtnes cēlāju. 1945. gada 4. maijā SS vīri piepildīja celtnes pagraba telpas ar benzīnu un to nodedzināja. Kad amerikāņu karavīri ieradās Berghofā, tie maz ko vairs atrada. Viss bija nopostīts un iznīcināts, Hitlera slepenos dokumentus ieskaitot. Amerikāņu sprāgstmīnas saspriecināja pēdējās celtnes paliekas.

Pāri Hitlera kādreizējās mītnes gruvešiem pacēlās varenā Kēlšteina granīta smaile kā kontrasts starp pārējo un mūžīgo.

Vācu tautas ķēniņu leģendas stāsta, ka Kēlšteina kalnā mājot karalis Barbarosa. Kādreiz viņš atstāšot savu kalna mītni, lai palīdzētu vācu tautai atgūt tās varenību. Varbūt Adolfs Hitlers, dodams uzbrukuma plānam Krievijai "Barbarossa" segvārdu, bija ieņēmis prātā, ka viņš varētu būt Kēlšteina kalnā mītošā karaļa Barbarosas iemiesojums, kuram jāpiepilda Lielvācijas misija?

Fridrihs I Barbarosa (Sarkanbārdis) ir vācu tautas vēsturē liels valstsvīrs. Viņš dzimis 1122. gadā un noslīcis trešā krusta karā 1190. gadā Salefas upē Mazāzijā. Viņš bijis ievērojams karavadonis, valstsvīrs un impērijas atjaunotājs. Ap viņu patiesība savijas ar leģendām, kuras radījusi tautas fantazija.

Vācu mītoloģija un misticisms lielā mērā ietekmēja Hitlera nākotnes vizijas, kurās brīžiem viņš jutās kā Barbarosa, brīžiem kā Zigfrīds un brīžiem kā traģiskais Votāns, kam lemts sevi iznīcināt. Zigfrīda vārdā viņš pavēlēja nosaukt Reinas krasta nocietinājumus pretī Mažino līnijai Francijas krastā. Votāna kults un vācu mītoloģija atspoguļojās nevien Hitlera domāšanā, bet arī viņa partijas kāškrusta karogos. No vācu komponistiem viņš visvairāk cienīja Richardu Vāgneru. Sevišķi spēcīgus pārdzīvojumus viņš guvis no Vāgnera operas "Goetterdaemmerung". Šī opera, liktenīgā kārtā, bijusi pēdējā, kuru Hitlers noklausījies 1940. gada jūlijā.

Šī cilvēka rokās, kura smadzenēs jaucās reālitate ar iztēli, pagātnes misticisms ar nākotnes vizijām, 1939. gada vasarā atradās Vācijas, Eiropas un visas pasaules liktenis. Neizprotamākais ir tas, ka viņa armijas vadība paredzēja katastrofu kara gadījumā, ķeizārvalsts laikā izaugušie diplomāti redzēja liktenīgas kļūdas, kuras novērst Hitlers pēc viņu domām nav spējīgs. Daļa armijas augstāko vadītāju par vienīgo līdzekli, kā Vāciju glābt no kara posta, uzskatīja Hitlera likvidēšanu, taču tajā pat laikā paklausīgi pildīja Hitlera rīkojumus, zinādami, kurp tie novedīs Vāciju. Vai tās bija bailes no nepaklausības sekām, vai arī Hitlera tuvumā tie zaudēja pretošanās spējas?

Ir iesākusies tikai pirmā uzmanīgā taustīšanās starp Hitleru un Staļinu. Iespaids tāds, ka abas puses vēlas panākt saprašanos, katra aiz saviem specifiskiem iemesliem, bet neviena puse, lai sevi nekompromitētu, nevēlas spert pirmo soli.

Vācu-krievu sarunu sākumā notiek visai neparasts gadījums. Vācijas vēstniecības otrais sekretārs Hanss Heinrichs Hervarts bijis labos draugos ar Savienoto Valstu vēstniecības otro sekretāru Č. Bolenu. Draudzība ir viena lieta, vēstniecības noslēpumi cita. Vācijas vēstniecības otrais sekretārs, kuru Maskavas diplomātiskās aprindās sauķi "Džonijs", 1939. gada 16. maijā pēc atgriešanās no Irānas pirmo reizi uzticējis Bolenam vācu vēstniecības "jaunumus". Džonijs pavadījis Vācijas vēstnieku Šulenburgu kādā oficiālā misijā. Irānā Šulenburgs no Ribentropa saņēmis rīkojumu tieši no Irānas ierasties Berlīnē, lai konsultētos ar Hitleru. Džonijam nav bijusi pagaidām tuvāka informācija, bet viņš pieņēmis, ka kaut kas slepeni tiek gatavots attiecībā uz vācu-krievu attieksmēm. Iepriekšējā nedēļā arī militārais atašejs bijis izsaukts uz Berlīni. Viņam jautāts, vai krievi militārās gatavības ziņā esot stiprāki nekā 1938. gada septembrī? Militārais atašejs atbildējis, ka pēc viņa vērojumiem — nē.

Nemot vērā informācijas svarīgumu un nepieciešamību visiem līdzekļiem sargāt informācijas sniedzēju, Džonija informāciju vēstniecība nosūtījusi slepenā telegramā tieši valsts sekretāram Hullam Vašingtonā. Sarunām starp angļiem, frančiem un krieviem ievēloties, Džonijs informējis Bolenu, ka krievi līgumu neparakstīs, baidoties no riska izprovocēt Hitleru. Par katru svarīgāko notikumu krievu-vācu sarunās Džonijs informējis Bolenu, Bolens savukārt steidzami Vašingtonu. Valsts departaments informējis Anglijas un Francijas vēstniekus. Arī sensacionālo ziņu par Ribentropa gaidāmo ierašanos Maskavā Džonijs laikus paziņojis Bolenam. Šī ārkārtīgi svarīgā informācija, par kuru Valsts departaments informējis Anglijas vēstnieku, nav sasniegusi laikā Anglijas

ārlietu ministrijas vadību. Anglijas ārlietu ministrija par Ribentropa došanos uz Maskavu uzzinājusi tikai no vācu oficiālā paziņojuma.

Potsdamas konferences laikā 1945. gadā Bolenam bijusi izdevība par šo divaino gadījumu runāt ar Anglijas ārlietu ministru A. Idenu. A. Idens paskaidrojis, ka šis gadījums esot izskaidrojams ar to, ka kāds komūnists, kas atradies ārlietu ministrijas slepenā šifra nodaļā, aizkavējis slepeno ziņojumu par Ribentropa braukšanu uz Maskavu nodot viņam.

Nākošā rītā, pēc vācu-krievu līguma parakstīšanas, Džonijs piezvanījies Bolenam, lūdzot atnākt pie viņa uz Vācijas vēstniecību. Kamēr Ribentrops pēc iepriekšējās nakts tostiem atpūties vēstniecības otrā stāvā, Džonijs sīki informējis Bolenu par sarunu gaitu, līguma parakstīšanu un slepenā protokola saturu pie līguma, ar kuru Austrumpolija, Latvija, Igaunija un Besarābija atstāta Maskavas iespaidu sfairā.

Kas bija Džonijs un kālab viņš, riskēdams ar dzīvību, regulāri un sīki informēja Hitlera Vācijai naidīgas vēstniecības darbinieku? Viņš nekādā gadījumā nav uzskatāms par spiegu parastā nozīmē. Viņš informāciju sniedza labprātīgi, nepierunāts un bez materiālas vai citāda rakstura kompensācijas. Līdzīgi Vācijas vēstniekam Šulenburgam, kuru pēc neveiksmīgā atentāta pret Hitleru 1944. gada 20. jūlijā, notiesāja un pakāra kā atentāta līdzzinātāju, arī Džonijs bija noskaņots pret Hitleru. Kā labs vācietis viņš nav vēlējies kaitēt Vācijai, bet Hitleram, cerībās, ka ar amerikāņu starpniecību izdosies laikus brīdināt angļus un frančus, lai tie aizkavētu Hitlera līgumu ar Staļinu, kas pēc Džonija pārliecības nozīmētu vistuvākā laikā Vācijas karu ar Poliju.

Vai Džonijs par vācu-krievu sarunām informējis amerikāņus saziņā ar vēstnieku Šulenburgu, jāšaubās. Viņa attiecības ar vēstnieku bijušas draudzīgas, jo abu noskaņojums bijis pret Hitleru. Šulenburgs piederēja pie Vācijas vecās diplomātu skolas, kas domāja, ka Vācijas interesēs ir saprašanās ar Krieviju. Būdams pret Hitleru,

viņš nebija noskaņots pret saprašanos ar Padomju Savienību, kas liek pieņemt, ka Džonijs izšķīries sniegt informāciju amerikāņiem aiz personīgās pārlicības.

Tik neparastā ceļā Ribentropa-Molotova 23. augustā parakstītais līgums ar tā slepeno protokolu jau pēc dažām stundām bija zināms amerikāņiem un caur amerikāņiem arī angļiem un frančiem. Mūsu ārlietu ministrija pirmo informāciju par līguma slepeno protokolu ieguva dažas dienas pēc līguma parakstīšanas no Francijas sūtniecības Rīgā.

Paiet turpat mēnesis ar vācu ārlietu ministrijas gadījuma rakstura sarunām ar krievu vēstniecības pārstāvjiem Berlīnē. Tikai 28. jūlijā, pēc atgriešanās no Berlīnes, Šulenburgs apmeklēja Molotovu. Stundu garā sarunā Šulenburgs pasvītro, ka Vācija vēl vienmēr uzskatot par spēkā esošu 1926. gada 24. aprīlī parakstīto neitralitātes un draudzības līgumu starp Vāciju un Krieviju. Par šādu Vācijas viedokli Molotovs izteicies ar gandarījumu. Attiecībā uz jūnijā parakstīto Vācijas neuzbrukšanas līgumu ar Baltijas valstīm Molotovs teicis, ka tos vācieši neesot slēguši aiz mīlestības pret krieviem, bet savu interešu dēļ. Ņemot vērā pieredzi ar Poliju, viņš apšaubīja šāda veida līgumu ilgumu.

Šulenburgs sarunās guvis iespaidu, ka Molotovs ieinteresēts uzturēt kontaktu ar Vāciju. Neatkarīgi no neuzticēšanās, kas bieži izpaudusies sarunu laikā, Molotovs licis saprast, ka attiecību normalizēšana starp Vāciju un Padomju Savienību ir iespējama un vēlama.

Neraugoties uz Molotova nepārprotamo apstiprinājumu, ka Padomju Savienība ir gatava uz konkrētām sarunām, Hitlers vēl vienmēr nevar izšķīrties. Ar telegramu 30. jūnijā Veicsekers ziņo vēstniekam Šulenburgam, ka ārlietu ministrs Ribentrops esot uzskats, ka par politiskiem jautājumiem jau pietiekami runāts, kālab līdz tālāku instrukciju saņemšanai no tiem jāatturas.

26. jūlijā Dr. K. Šnurre, Ribentropa uzdevumā,

vakariņo ar Padomju Savienības lietvedi Astachovu un tirdzniecības misijas vadītāju Babarinu. Vakariņas notiek "Evest" restorānā, ko ārlietu ministrija bieži izmanto slepenām sarunām. Vakariņas ieilgst. Pārrunu pirmais posms skar sadarbību saimnieciskā plāksnē, slēdzot kreditešanas līgumu. Otrs jautājums, kas aizņem vakariņu lielāko daļu, skar politiskās attiecības abu valstu starpā.

K. Šnurre, izklāstīdams dīvainas teorijas, paskaidro, ka viņš neredzot tādas pretrunas, kas varētu kavēt abu valstu saprašanos no Baltijas līdz Melnajai jūrai. Zīmējoties uz politiskām doktrinām, vismaz viens ideoloģisks punkts esot kopējs Vācijai un Padomju Savienībai — opozīcija pret kapitālistiskām demokrati-jām. Ne Vācijai, ne Itālijai neesot nekas kopīgs ar rietumu kapitālistiem. Būtu dīvaini, ja Padomju Savienība kā sociālistiska valsts nostātos rietumu demokrātiju pusē. Šīs dīvainības nav Šnurres izdomājums. Viņš pēc iespējas precīzi nodeklamē to, ko Ribentrops viņam uzdevis pateikt.

Astachovs, Babarina atbalstīts, norāda, ka sapra-šanās ar Vāciju nāktu par labu abām valstīm. Tomēr laikus jāuzsverot, ka ceļš uz saprašanos būšot lēns un pakāpenisks. Padomju Savienībai esot iemesls baidīties no Vācijas ārpolitikas, kas — pēc krievu domām — izejot uz Padomju Savienības ielenkšanu. Astachovs kā pie-mērus min Antikominterna paktu, Vācijas attiecības ar Japānu un Minchenes vienošanos. Padomju Savienība uzskatot, ka tās intereses Baltijas valstīs, Somijā un Rumānijā tiekot apdraudētas. Padomju Savienībai šādos apstākļos esot grūtības saprasties ar Vāciju.

Šnurrem atbilde uz šiem jautājumiem ir gatava, it kā viņš uz tiem būtu sagatavojies. Molotovs esot pareizi apzīmējis Antikominterna paktu kā maskēšanas pret rie-tumu demokrātijām. Ka Vācija respektēs Baltijas valstu un Somijas integritāti, izrietot pavisam skaidri no neuz-brukšanas līgumiem. Attiecības ar japāņiem esot drau-dzīgas, bet ne vērstas pret Padomju Savienību.

Tālākā sarunu gaitā Astachovs no jauna atgriežas pie Baltijas valstīm. Viņš vēlas zināt, vai Vācijai Baltijas valstīs bez saimnieciskām esot vēl citas tālāk ejošas politiskas intereses? Zīmējoties uz Poliju, viņam neesot šaubu, ka koridora jautājums tiks nokārtots Vācijai labvēlīgi. Viņu interesēja arī, vai vāciešiem sakarā ar apvienošanos ar Austriju neesot intereses Galīcijā un Ukrainā?

Šnurres atbilde ir nomierinoša: vāciešiem Baltijas valstīs esot saimnieciskas intereses, bet tas nevarētu radīt interešu sadursmi ar Padomju Savienību. Tas pats esot attiecināms arī uz Galīciju un Ukrainu.

Astachovs šajā sarunā ir sevišķi ziņkārīgs. Jautājums seko jautājumam. Astachovs vēlas zināt, vai vācieši arī tad apstiprinātu šajā sarunā Šnurres izteiktās idejas, ja kāds prominents Padomju Savienības pārstāvis runātu ar kādu prominentu Vācijas pārstāvi? Šnurre atbild apstiprinoši. Ar šo jautājumu Astachovs ir noskaidrojis, ka Šnurre runā ar viņu vai nu Ribentropa, vai pat Hitlera uzdevumā.

Apmierināts ar sarunu, Astachovs atvadoties izceļ tās sevišķo nozīmīgumu. Viņš par to ziņoņot uz Maskavu un cerot, ka tai būšot jūtami panākumi notikumu tālākā attīstībā.

Berlinē GESTAPO dažos speciālos restorānos un arī kompromitējošās vietās ar ārlietu ministrijas piekrišanu ierīkojis noklausīšanās ierīces. Kompromitējošās vietās varēja izdarīt arī ārzemnieku slepenos foto uzņēmumus kompromitējošās pozās un tos vajadzības gadījumos varēja izmantot attiecīgo personu kompromitēšanai. Jāpieņem, ka "Evest" restorāns bija viens no šāda veida iestādījumiem. Kauču Šnurre ar krieviem runāja Ribentropa uzdevumā, sarunu pierakstīšana bija vajadzīga, lai precīzi, vārds vārdā, būtu zināms, par ko krievi interesējas, uzstādīto jautājumu saturs un veids, kā arī tas, ko sarunas laikā teicis Šnurre. Jāpieņem, ka krievi, kuriem bija pazīstamas "Čekas" labi izkoptās spiegošanas ierīces, bija pārliecināti, ka GESTAPO rīkojas līdzīgā veidā.

Šajās sarunās neizprotamas ir Šnurres pārsteidzoši mulķīgās un naivās atbildes uz dažiem Astachova jautājumiem, piemēram par Antikominterna paktu. Neskaitāmas reizes Hitlera prese ir atkātojusi, ka šis pakts ir vērsti pret Maskavas komunistisko iekārtu un tās speciāli radīto organizāciju Kominternu, kuras uzdevums organizēt un atbalstīt komunistu sazvērestības demokrātiskās valstis. Pēc Pirmā pasaules kara nogurusī vācu tauta bija speciāli Maskavas izraudzīts mērķis. Hitlera prese gadiem ilgi nepārtraukti un ar lielu niknumu uzbruka kā Maskavas komunistu partijas vadībai, tā Kominternam, bet Šnurre, acis nepamirkšķinādams, saka, ka Antikominterna pakts vērsti pret angļiem. Līdzīgs ir arī Šnurres apgalvojums, ka vismaz viens ideoloģisks punkts esot Vācijai kopīgs ar Padomju Savienību — abas esot pretkapitalistiskas valstis.

Kāpēc krievi uz šāda veida blēņu stāstīšanu nereagēja? Redzams, viņu uzdevums nebija sākt ideoloģisku strīdu, bet dzirdēt Vācijas viedokli, zīmējoties uz saprašanās iespējām abu valstu starpā. Ne krievi, ne vācieši neticēja viens otram. Abus aiz dažādiem motīviem interesēja kaut īslaicīga saprašanās, neatkarīgi no tā, kādus izskaidrojumus lieto viena vai otra puse.

29. jūlijā ar šīs sarunas saturu Veicsekers iepazīstina vēstnieku Šulenburgu, uzdodams noskaidrot, vai Astachova un Babarina ziņojums par sarunu ar Šnurri guvis labvēlīgu iespaidu Maskavā. Ja Šulenburgam būtu kāda laba ideja, vajadzētu noorganizēt tuvākā laikā sarunu ar Molotovu, mēģinot izdibināt viņa domas, ja vajadzīgs, atkārtot Šnurres izteiktās idejas. Ja Molotovs atkāpjas no līdz šim ieturētās rezervēšanās, Šulenburgam jāspēr solis tālāk. Tas attiektos galvenā kārtā uz Poliju. Vai maiņas šeit notiktu miera ceļā, kā to vēloties Vācija, vai arī ar citiem līdzekļiem, Vācija būšot gatava ievērot saprašanās ceļā visas Padomju Savienības intereses. Ja sarunas ievirzās arī Baltijas valstu jautājumā, jāliek saprast, ka Vācija arī šo jautājumu izkārtos tādā veidā, lai Padomju Savienības vitālās intereses tiktu respektētas.

Ēsma āķim ir uzmaukta — Polija un Baltijas valstis. Daudz prāvāks kumoss nekā Anglija un Francija triju mēnešu ilgās sarunās Maskavai jebkad piesolījušas! Hitleram, ja tas vēl par maz, rezervē paliek arī Besarābija un Bukovina. Piedevām — palīdzība nokārtot krieviem tik ļoti nepatīkamo konfliktu ar japāņiem Mongolijā.

5. augustā Veicsekers informē vēstnieku Šulenburgu, ka neatkarīgi no viņa paredzētās satikšanās ar Molotovu, sarunas notikšot arī Berlīnē, lai noskaidrotu vācu-krievu interešu saskaņošanas iespējas. Šajā nolūkā Šnurre atkal sastapšoties ar Astachovu, lai pateiktu, ka vācieši gatavi runāt par konkrētiem jautājumiem, ja tāda ir arī krievu vēlēsšanās. Vēl Veicsekera telegrama nav sasniegusi Šulenburga darba kabinetu no Sifrēšanas nodaļas, kad pienāk no Ribentropa personīgi sevišķi steidzama telegrama. Tajā Ribentrops informē Šulenburgu, ka nevis Šnurre sastapsies 3. augustā ar Astachovu, bet viņš pats to jau izdarījis iepriekšējā 2. augusta vakarā. Viņa nolūks, sastopoties ar Astachovu, bijis runāt par jautājumiem, par kuriem ar viņa piekrišanu jau iepriekš runājuši ārlietu ministrijas darbinieki. Tirdzniecības sarunas risinoties apmierinoši, un tas esot prāvs solis uz priekšu attiecību normalizēšanai abu valstu starpā. Vācu preses tonis, zīmējoties uz Krieviju, vairāk nekā pusgadu esot jau citāds. Sarunā ar Astachovu Ribentrops teicis, ja krieviem būtu vēlēsšanās, vācu-krievu attiecību pārveidošana būtu iespējama uz sekojošas bāzes: ar neiejaukšanos otras valsts iekšējās lietās un ar atteikšanos no politikas, kas būtu vērsta pret Vācijas vitālām interesēm. Uz pirmo punktu Astachovs atbildējis, ka viņš tam varot jau tagad pievienoties, bet lai atbildētu uz otru, viņam jāsazinoties ar savu valdību. Viņš tomēr jau tagad varot apstiprināt Padomju Savienības valdības vēlēsanos saprasties ar Vāciju.

Sarunai turpinoties, Ribentrops teicis Astachovam, ka Vācijas valdība esot noskaņota pret Maskavu labvēlīgi. Tagad esot jautājums, kādā virzienā domājot iet Padomju Savienības valdība? Ja Maskava ieņemtu

negatīvu nostāju, vācieši zinātu, kāds ir viņu stāvoklis un kas tiem darāms. Pretējā gadījumā starp Baltijas un Melno jūru nebūtu problēmu, kurās abas valstis nevarētu saprasties. Telpas Baltijā pietiekot abiem, un tādēļ nebūtu vajadzība radīt sadursmi abu valstu starpā. Attiecībā uz Poliju vācieši vērojot tālāko attīstību uzmanīgi, bet bez satraukuma. Provokācijas gadījumā vācieši poļu jautājumu nokārtošot nedēļas laikā. Šajā sarunas posmā Ribentrops uzmanīgi ieminējās, ka šādā gadījumā vācieši būtu ar mieru Polijas nākotni izšķirt kopīgi ar krieviem. Ar Japānu vāciešiem esot labas attiecības. Attiecībā uz Japānas un Padomju Savienības sadursmēm Tālos Austrumos Ribentropam esot dažas personīgas idejas.

Sarunas noslēgumā Ribentrops Astachovam teicis, ka starptautiskā politikā vācieši nepieturoties pie tādas taktikas kā demokratiskās valstis. Vācieši esot pieraduši celt attiecības ar citām valstīm uz solidiem pamatiem. Viņiem neesot vajadzība pēc sabiedrības atbalsta un tālab viņi izvairoties no sensācijām. Ja sarunas, kādas norisinoties tagad, nevarot turpināties nepieciešamā slepenībā, tad tās pārtraucamas. Vācija nedomājot ar šīm sarunām sacelt veltu troksni. Izšķiršanās atrodoties Maskavas rokās. Ja Molotovs ieinteresēts Ribentropa idejās, viņš jebkuru brīdi varot sākt sarunas ar vēstnieku Šulenburgu.

Personīgi Šulenburgam Ribentrops norāda, ka sarunā nav izrādāma sevišķa steiga. Sarunājoties ar Astachovu, pēdējais vairākkārt vēlēties, lai viņš izsakoties par dažām idejām konkrētāk, bet viņš atbildējis, ka savas idejas viņš formulēšot konkrēti tādā gadījumā, ja Padomju Savienība būšot sarunās ieinteresēta.

2. augusta saruna ar Astachovu ir pirmā, kurā Ribentrops personīgi iesaistījies. Viņa piedāvātā samaksa par sadarbību ir tik augsta, ka angļiem un frančiem nav iespējams to pārsolīt. Vai tas krievus iekārdinās? Krieviem tomēr ir daži "bet", kas mudina uz piesardzību.

Vācija par sadarbošanos piesolījusi to, kas tai nepieder. Tas īstenībā nav nekas neparasts lielvalstu attiecību kārtošanā, tomēr arī šādos apstākļos tas izklausās pārmērīgi daudz. Otrs, varbūt pats svarīgākais, ir tas, ka Poliju sadalot un krieviem sagrābjot Baltijas valstis, tiek iznīcinātas "buferu valstis" starp abām ideoloģiski naidīgajām lielvarām. Vācija iegūst ar Krieviju vairāk nekā 1000 kilometru garu kopēju robežu, kas nav nosargāta dabīgiem šķēršļiem. Hitlers jau daudzkārt pasaulei atgādinājis, ka vācu tautai nepieciešama "dzīves telpa". Samērā maz apdzīvotā Krievija, bagātā Ukraina un uz augsta attīstības līmeņa esošās Baltijas valstis varētu būt šīs Hitlera Lielvācijas idejas realizēšanai piemērotākais virziens.

Bet Kremlim var būt arī citi apsvērumi. Angļi un franči mēnešiem ilgi kaulējās par tādu "nieka lietu" — no Maskavas morāles viedokļa raugoties — kā par Somijas un Baltijas valstu iekļaušanu Padomju Savienības iespaidu sfairā. Angļi un franči nav spējīgi nokārtot, lai Polija un Rumānija, kara gadījumā ar Vāciju, ļautu sarkanai armijai caur savām zemēm brīvu ceļu. Vācijas uzbrukums Polijai, šķiet, nenovēršams. Padomju Savienībai, slēdzot militāras aizsardzības līgumu ar Angliju un Franciju, tas nozīmē tūlītēju iesaistīšanos karā pret Vāciju. Un tad pastāv droša iespēja, ka pēc poļu sakaušanas vācu varenās tanku divīzijas maršē tālāk pret karam nesagatavoto Krieviju. Noslēdzot līgumu ar Vāciju, Padomju Savienība iegūtu laiku, ļaujot Vācijai noasiņot karā ar Angliju un Franciju.

Ir radies kutelīgs stāvoklis: divi sarunu partneri viens otram nepavisam neuzticas, pat vēl vairāk — viens otru nīst kā mēri. Vācijas mērķis Maskavai ir skaidrs — slēdzot līgumu ar Krieviju izvairīties no ielenkšanas un no kara divās frontēs. Ribentrops ir pateicis pietiekami daudz un pietiekami skaidri, kādā veidā Vācija, sadarbošanās gadījumā, būtu ar mieru sadalīt laupījumu. Ribentrops pateicis arī to, ka nākamais solis tagad jāspēr Maskavai. Staļins tomēr vēl vilcinās. Vācieši viņam pieso-

lijuši vairāk nekā varēja cerēt. Bet ko nozīmē vācu solījumi? Pārspīlētie solījumi pavedina uz domām, ka Hitlers dotos solījumus nodomājis maksāt ar viltotu naudu. Sabiedrotie sola maz, bet tiem var uzticēties vairāk, tālab labāk vēl nogaidīt.

Sekojoš Ribentropa instrukcijām, Šulenburgs ierodas pie Molotova 4. augustā. Saruna ilgst stundu un ceturksni. Molotovs ir laipns, pat neparasti laipns. Viņš ir apmierināts, ka tirdznieciskās sarunas norit sekmīgi un cer uz drīzu to noslēgumu. Par Astachova sarunu ar K. Šnurri viņš esot informēts. Atsaucoties uz Astachova informāciju, Molotovs jautā, vai Šnurres izteiktās idejas Vācijas atbildīgās personas atbalstot? Uz šo jautājumu Šulenburgs atbildēja, ka viņš ir tiesīgs apstiprināt, ka attiecīgās autoritātes Šnurres teikto atbalsta un ka Vācija attiecību normalizēšanu ar Padomju Savienību uzskata par vēlamu.

Tālākā sarunas gaitā Šulenburgs atkārtoti, ka telpā starp Baltijas un Melno jūru Vācijas un Padomju Savienības intereses nav tādas, ka tās nevarētu labvēlīgi atrisināt. Tāpat arī Antikominternā pacts neesot vērsts pret Padomju Savienību. Neuzbrukšanas līgumi ar Baltijas valstīm apstiprinot Vācijas izšķiršanas respektēt šo valstu integritāti. Zīmējoties uz Poliju, nokārtojumu varot atrast tādā formā, kas apmierina abas puses, un tālab Vācijas valdība gaidot Padomju Savienības atbildi.

Garā atbildē Molotovs norāda, ka arī Padomju Savienība ir ieinteresēta attiecību normalizēšanā ar Vāciju. Tā neesot Padomju Savienības vaina, ka attiecības starp abām valstīm saspīlētas. Viņš atsaucas uz Antikominternā paktu, uz Japānas attiecībām ar Vāciju, kas pamudinājusi Japānu uzbrukt Padomju Savienībai. Zīmējoties uz Baltijas valstīm, Molotovs vēlējās zināt, vai arī Lietuva ir starp tām? Polijas jautājumā Molotovs izrādīja dzīvu interesi, bet piezīmēja, ka miermīlīgs atrisinājums atkarājoties no Vācijas. Sarunas noslēgumā Molotovs apsūdzēja iepazīstināt valdību ar Šulenburga priekšlikumiem, atkārtodams, ka arī Padomju Savienības valdība vēloties uzlabot attiecības ar Vāciju.

Neraugoties uz Maskavas un Berlīnes uzmanīgajiem apliecinājumiem par saprašanās vēlamību starp abām valdībām, ne viena, ne otra puse nevēlas pirmā atklāt savas kārtis šajā neparastajā politiskā pokera spēlē. Abas puses zina, ka spēlēta tiek negodīga spēle ar viltotām kārtīm. Maskavā pa to laiku turpinās nesekmīgās sarunas ar angļiem un frančiem. Satiekoties ar Šulenburgu 4. augustā, Molotovs liek saprast, ka sarunas ar angļiem un frančiem nonākušas tādā stadijā, ka iespējama drīza saprašanās. Lai spiedienu uz vāciešiem pastiprinātu, Molotovs pieprasa, lai sabiedrotie nekavējoties sūtītu uz Maskavu militārās delegācijas.

Cik lielu uzmanību Hitleris pievērsis Staļina politiskajiem manevriem ar sarunu uzsākšanu militārā plāksnē, grūti pasakāms. Hitleram viens ir skaidrs: Ribentrops Maskavai nepārprotami ir darījis zināmu, ka rēķini ar poļiem tiks noslēgti vistuvākā laikā. Vācija gaidot drīzu krievu atbildi. Ja tā būtu negatīva, vācieši zinātu, kādā situācijā tie atrodas un kas būtu darāms. Tie nav tieši draudi, bet šajos vārdos saklausāms brīdinājums, kas varētu notikt sarunu noraidīšanas gadījumā. Varbūt ar vācu ziņu japāņi atsākuši jūlija otrā pusē uzbrukumu krieviem Mongolijā, kaujās iesaistot vairākas divīzijas ar tankiem, artileriju un lidmašīnām. Krieviem nav viegli atrisināms uzdevums pa vienu dzelzceļa līniju vairāku tūkstošu kilometru tālumā apgādāt karaspēku, lai tas būtu spējīgs pretoties japāņiem. Ribentrops, pareizi novērtēdams krievu grūtības, sarunās ar Astachovu piebilst, ka, zīmējoties uz krievu-japāņu sadursmēm, viņam esot dažas personīgas idejas. Kādas tās ir, viņš izvairās pateikt, ar gudru ziņu tās paturot pie sevis līdz sarunu noslēgšanās brīdim. Īstenībā šīs sarunas laikā Ribentropam nav prātā nekādas idejas kā izbeigt krievu-japāņu konfliktu, atskaitot japāņu piekrāpšanu.

Staļins vairs ilgāk nevar riskēt ar sarunu vilkšanu garumā. Viņam jāizšķiras uz vienu vai otru pusī. Angļu un franču sarunu vedēji vēl ir Maskavā. Tiem nav ne jausmas par krievu un vāciešu slepenām sarunām,

neraugoties uz Vācijas vēstniecības otrā sekretāra "Džonija" slepeniem brīdinājumiem. Ja Staļins izšķirtos par sarunu noraidīšanu ar Hitleru, viņam steidzami vien jāpanāk vienošanās ar sabiedrotiem, lai nenonāktu izolētā stāvoklī. Vācu uzbrukums Polijai šķiet nenovēršams. Noraidot tagad Hitlera priekšlikumu, Staļins nevarētu cerēt uz saprašanos ar viņu pēc Polijas sakaušanas. Ar vāji apbruņotu armiju viņš būtu ierauts karā divās frontēs — ar Japānu un ar Vāciju. Pat ja Anglija un Francija uzbruktu Vācijai rietumos, Staļina "neuzvaramā" armija bija toreiz par vāju, lai cīnītos reizē pret divām tā laika labākām armijām pasaulē.

Vienoššanās ar Hitleru arī bija risks. Ko darīs Hitlers pēc Polijas sakaušanas, neraugoties uz noslēgto līgumu? Staļins bija paradis lauzt slēgtos līgumus viņam izdevīgā brīdī. Kālab Hitlers nevarētu rīkoties tādā pat veidā? Bet tas jau bija tālākas nākotnes jautājums. Līgumam ar Hitleru tomēr bija vairākas priekšrocības: Staļins iegūtu Baltijas valstis, daļu Polijas un daļu Rumānijas un varbūt arī šobrīd svarīgāko — mieru ar Japānu un tik dārgo laiku! Ja Vācija rietumos iestīgtu ilgā cilvēku un tehnisko ieroču iznīcināšanas karā, pastāvēja iespēja, ka pēc pāris gadiem, paliekot ārpus kara, Padomju Savienība būs pietiekami spēcīga, lai karā nogurušai Eiropai uzspiestu savu gribu. Staļins izšķirās par saprašanos ar Hitleru.

Neraugoties uz Staļina izšķiršanos par labu Vācijai, Molotovs ar atbildi nesteidzas. Viņš nevēlas parādīt vāciešiem, ka sarunu turpināšanā krievi ir sevišķi ieinteresēti. Pāriet vairākas klusas dienas. Šajā klusuma laikā Šulenburgs un viņa darbinieki Maskavā savākuši interesantas ziņas, kuras 7. augustā nosūta uz Berlīni. Anġļu sarunu vedējs Maskavā Strengs esot atgriezies Londonā. Nedēļas nogalē paredzama anġļu un franču militārās misijas ierašanās Maskavā. Anġļu militārais pārstāvis Maskavā arī uz šīm sarunām raugoties skeptiski. Zīmējoties uz līdzšinējām sarunām, anġļi esot žēlojušies, ka ar Molotovu nav bijis iespējams sarunāties.

Viņš reti kad atvēris muti un, ja ko teicis, tas bijis paziņojums, ka viņa valdība nav pilnīgi apmierināta ar sabiedroto priekšlikumiem. Anglijas un Francijas vēstnieki esot pārguruši no līdzšinējām sarunām un izteikuši gandarījumu, ka militārās sarunās Molotovs nepiedalīšoties.

Nesenā pagātnē Dānijas sūtnis apmeklēja Molotovu. Sarunās skarts Vācijas-Dānijas neuzbrukšanas līgums. Molotovs nav bildis ne vārda. Pie Molotova ārlietu komisariātā ieradušies Latvijas un Igaunijas sūtni, tie raksturojuši noslēgto neuzbrukšanas līgumu ar Vāciju kā miera veicinātāju, un tas esot pilnīgi saprotams, jo līdzīga veida neuzbrukšanas līgums jau agrāk noslēgts ar Padomju Savienību. Šajā gadījumā Molotovs cēlis iebildumus: līgums norādot uz Baltijas valstu noslieci, kas vairāk simpatizē vāciešiem. Neraugoties uz sūtņu iebildumiem, Molotovs palicis pie sava.

Sarunā ar Vācijas vēstnieku Šulenburgu Igaunijas sūtnis Reijs ieteicis ideju, ka, ņemot vērā Maskavas izturēšanos pret Baltijas valstīm, būtu labi, ja Vācija, līdzīgi kā Beļģijai, garantētu Baltijas valstu neatkarību. Šulenburgs to noraidījis. Padomju Savienība nepiekrītīšot Vācijas garantijām Baltijas valstīm. Zinādams, kādā stadijā atrodas Vācijas un Padomju Savienības sarunas, Šulenburgs itin labi zināja, ka Hitlers jau piesolījis Baltijas valstis Staļinam kā samaksu par draudzību.

7. augustā Šulenburgam vienošanās ar krieviem vēl šķiet krietni tālu. Viņš griežas pie Veicsekera ar lūgumu piešķirt viņam atvaļinājumu. Viņš esot uzaicināts piedalīties 1. septembrī paredzētās partijas dienās Nirnbergā. Pirms tam viņam vajadzīgas dažas dienas Berlīnē, lai pasūtinātu jaunu vēstnieka formas tērpu.

Ko šajās kritiskajās dienās dara angļi? Viņu izslavētais slepenais dienests neko nezina par vācu-krievu slepenām sarunām. Arī vēstnieks Sids Maskavā nav neko dzirdējis par abu totalitāro varu saprašanās iespējām. No Savienoto Valstu vēstniecības saņemtā informācija, ka sarunas starp Vāciju un Krieviju ir jau sākušās, Londonā

nav atstājusi vajadzīgo iespaidu. Lords Halifakss paziņo vēstniekam Maskavā, ka atrasta jauna formula, definējot netiešu agresiju, un viņš cerot, ka tā varbūt apmierināšot Molotova prasības, tajā pat laikā neskarot citu valstu intereses un angļu līdzšinējo viedokli. Sarunās ar Polijas vēstnieku Ražinski Halifakss izsaka pārliecību, ka notikumam tālākā attīstības gaitā Beks apzināsies, ka viņš atbildīgs nevien par Polijas interesēm, bet ka viņa rīcība var skart arī Anglijas vitālas intereses. Romā ārlietu ministrs grāfs Čano nopūlas atrast formulu, kā varētu saprašanās ceļā nokārtot Dancigas saspilējumu, Dancigu pašu pievienojot Vācijai, bet Polijai garantējot Gdiņas ostu un tiesības lietot koridoru. 18. augustā Čano atsauc uz pārrunām pie sevis Polijas vēstnieku Romā. Uz Čano jautājumu, vai ir iespējams atrast veidu Dancigas jautājuma nokārtošanai miera ceļā, vēstnieks atbild, ka tāda iespēja esot, bet tikai pamatojoties uz poļu priekšlikumiem. Polija nekad nepaklausīšot Hitlera pavēlēm. Kur tas novedot, rādot notikumi Čehoslovākijā.

Ne Vatikānā, ne Romā, ne Parīzē augusta vidū nav informācijas par Krievijas un Vācijas slepenajām sarunām, kas jau tuvākās pāris nedēļās radikāli grozīs spēku samērus Eiropā un ka "ielenkta" būs nevis Vācija, bet Polija. Vatikāna valsts sekretārs sarunā ar angļu vēstnieku izsaka cerības, ka Čano izdosies Hitleru pārliecināt uz mērenību. Kā Musolini, tā Čano esot ļoti norūpējušies par miera uzturēšanu, bet neesot droši, cik liels iespajds viņiem būšot uz Hitleru.

Parīzē ministru prezidents Daladjē šajās dienās atrodas atvaļinājumā. Franču armijas komandieris ievācis ziņas, ka vāciešu spiediens pret poļiem esot nedaudz pastiprinājies. Bet ārlietu ministrs Bonnē prāto, ka Itālijas valdība, pēc viņa domām, ieteikšot Hitleram mērenību attiecībās ar poļiem.

Anglijas vēstnieks Berlīnē N. Hendersons dod padomu ārlietu ministrijai un poļiem neizprovocēt Hitleru ar asumiem Dancigas jautājumā. Pēc viņa uzskatiem, ja

karu izdotos novērst tagad, varbūt būtu iespējams atrast kaut kāda veida atrisinājumu un karš vispār nenotiktu. Ja karu izdotos attālināt, sabiedrotie pēc gada būtu labākā stāvoklī nekā tagad. Poļiem viņš ieteic nespēlēt Hitleram rokās tādas kārtis, kas dotu viņam iespēju teikt vācu tautai, ka uzbrucēji ir poļi. Pēc viņa vērojumiem, ļauna pazīme esot, ka vācu prese sākusi runāt par vāciešu goda aizskaršanu, kas nozīmējot, ka Hitlers konfliktu ar poļiem padarījis par prestiža jautājumu.

14. augustā sarakstē ar Veicsekeru vēstnieks Šulenburgs ieteic ar sarunām nesteigties. Steiga šādos gadījumos parasti nodarot ļaunu. Pēc viņa uzskatiem esot pareizi, ka attiecības ar Padomju Savienības vēstniecību Berlīnē pakāpeniski uzlabojas.

No pēdējām sarunām ar Molotovu viņš guvis iespaidu, ka vāciešu viedoklis Baltijas valstu jautājumā Molotovu apmierinot. Molotovs tikai vēlēties zināt, vai arī Lietuva esot ietilpināta apzīmējumā — Baltijas valstis. Zīmējoties uz konfliktu ar Poliju, Molotovs teicis, lai kas arī notiktu, atbildība gulšoties uz Vāciju. Smagama punkts sarunā bijis, lai Vācija pārtrauc atbalstīt Japānas agresiju. Arī šajā vēstulē Šulenburgs atkārtoti lūdz piešķirt viņam atvaļinājumu, sākot ar 26. augustu.

Vēstnieka Šulenburga vēstule vēl nav sasniegusi Berlīni, kad Šnurre viņu telegrafiski informē par jaunām sarunām ar Padomju Savienības vēstniecības lietvedi Astachovu. Molotova uzdevumā Astachovs ieradies pie Šnurres, lai darītu zināmu, ka Padomju Savienība ieinteresēta diskutēt ar Vāciju par dažiem jautājumiem vai jautājumu grupām, kas skartas iepriekšējās sarunās. Šie jautājumi varētu būt prese, kulturāla sadarbība, Polijas jautājums un agrākie Vācijas-Padomju Savienības līgumi. Kaut kādu iemeslu dēļ Molotovs šajā gadījumā nav uzdevis Astachovam runāt par Baltijas valstīm, kas visās līdzšinējās sarunās ar angļiem un vāciešiem tika izvirzītas pirmajā plāksnē.

Padomju Savienība, nevarēdama pēc Astachova sarunas ar Ribentropu tālākus piedāvājumus sagaidīt,

izšķirusies spert nākamo soli, pie tam krietni platu: Molotovs nevien apliecina vēlēšanos uzsākt konkrētā veidā sarunas, bet par sarunu vietu min Maskavu. Tas būšot ērtāk Padomju Savienībai. Nevien ērtāk — Maskavai tas ir arī prestiža jautājums un varbūt arī pārbaudes līdzeklis, cik lielā mērā Hitlers ir ieinteresēts turpināt sāktās sarunas. Pagaidām Molotovs atstājis atklātu jautājumu, kādā līmenī sarunām jānotiek.

Kopš Molotova piedāvājuma saņemšanas, ka ir vēlams uzsākt politiskas sarunas, Ribentrops vairs nav savaldāms. 14. augusta naktī viņš sūta steidzīgu telegramu vēstniekam Šulenburgam ar sīki izstrādātām instrukcijām, kas viņam nekavējoties darāms. Viņam steidzami jāstāp Molotovs un jānodod viņam mutiskā veidā principi, uz kādiem bazējoties varētu notikt sadarbošanās starp abām valstīm.

Ribentrops sāk ar ideoloģiju. Esot jau taisnība, ka starp nacionālsociālistu Vāciju un Padomju Savienību pastāvējušas ideoloģiskas nesaskaņas. Šī iemesla dēļ abas valstis bijušas naidīgās attiecībās. Starplaikā esot radušies notikumi, kas liecinot par iespēju valstīm ar dažādu ideoloģiju tomēr saprasties. Nesaskaņas esot iespējams izbeigt un atrīvot ceļu jaunam laikmetam abu valstu starpā. Ribentrops neredz interešu pretrīškību Vācijas un Padomju Savienības starpā. Rajonā starp Baltijas jūru un Melno jūru neesot jautājumu, kurus nebūtu iespējams atrisināt tā, ka abas valstis ir apmierinātas. Sarunas, kas sākušās Berlīnē un turpināšoties Maskavā, būšot ar lielu nozīmi abu valstu iedzīvotājiem paaudzēm ilgi.

Ribentropam liekas, ka bez mīlestības apliecinājumiem nav iespējams izbeigt gadiem ilgu niknu naidu. Viņš tālab uzdod Šulenburgam apliecināt Molotovam, ka neraugoties uz strīdiņiem vāciešu dabīgās simpatijas pret krieviem nekad neesot izzudušas. Ļaunie angļi tagad tāpat kā 1914. gadā gribot panākt, lai krievi piedalās karā pret Vāciju, no kā profitētu tikai rietumu demokrātijas.

Pēc šī ievada, kurā Ribentrops izklāstījis ideoloģiju,

abu valstu iedzīvotāju brīnišķīgo nākotni un Pirmā kara vēsturi, nāk svarīgākais — Ribentrops piedāvājas personīgi ierasties Maskavā, lai iepazīstinātu Staļinu personīgi ar Fīrera uzskatiem sadarbības jautājumā. Lai šis, pēc Ribentropa domām, svarīgais ziņojums nepasliedētu garām Staļina ausīm, viņš pilnvaro Šulenburgu pieprasīt personīgu vizīti pie Staļina.

15. augustā Šulenburgam ir garāka saruna ar Molotovu. No sarunas viņš guvis iespaidu, ka Molotovam glaimo Ribentropa vēlēšanās personīgi ierasties Maskavā. Molotovs pārsteidzošā kārtā nav izvirzījis nekādas prasības, pat ne rezi neminot Antikominterna paktu. Attiecībā uz vāciešu atbalstu japāņiem viņš izteicis cerības, ka šis konflikts varētu tikt likvidēts. Kādi nolūki Molotovam Baltijas valstīs, Šulenburgam nav izdevies noskaidrot.

16. augustā Šulenburgs saņem jaunas instrukcijas no Ribentropa. Viņam nekavējoties jādārot zināms Molotovam, ka Vācija ir ar mieru noslēgt neatsaucamu neuzbrukšanas līgumu uz 25 gadiem un ka tā ir ar mieru kopā ar Padomju Savienību, dot garantijas Baltijas valstīm un, izmantojot savu iespaidu, panākt krievu un japāņu attiecību uzlabošanos. Pēc Fīrera domām Vācijas un Padomju Savienības attiecību noskaidrošana esot steidzama, jo Vācija nedomājot vairs ilgi panest poļu provokācijas. Ribentrops esot gatavs ierasties Maskavā jebkuru dienu pēc 18. augusta ar pilnām Fīrera pilnvarām līguma parakstīšanai.

Molotovs nav sajūsmināts par tik lielu steigu. Ka piedāvātais līgums uz 25 gadiem, pie tam neatsaucams, ir bez kādas nozīmes, par to Molotovam un vēl vairāk Staļinam nav nekādu šaubu. Tikpat maznozīmīgi ir arī Ribentropa apliecinājumi par vācu tautas draudzību pret krievu tautu. Staļins labi zina, ka politikā nepastāv draudzība, bet tikai aprēķins vai nepieciešamība. Molotovam ir grūti izdomāt, ko no vāciešiem varētu vēl prasīt? Varbūt saimniecisku līgumu? Viņš ieteic tālab pirms neuzbrukšanas līguma noslēgt saimniecisku līgumu. Sta-

Ļīnu viņš personīgi iepazīstinājis ar Ribentropa priekšlikumiem, un tie Staļinu apmierinot.

Ribentropam un, protams, arī Hitleram, bez kura piekrišanas viņš baidās pat degunu noslaucīt, šķiet, zeme deg zem kājām. Viņa nepacietība ir tik liela un neapvaldāma uz līguma parakstīšanu, ka 18. augustā viņš dod jaunu telegrafisku rīkojumu Šulenburgam nekavējoties noorganizēt tikšanos ar Molotovu un darīt viņam zināmu, ka attiecības ar Poliju neciešamas un tālab, lai panāktu ātrākus rezultātus, jāatkāpjas no parastām diplomātiskām metodēm. Ribentrops domā, ka projektētais neuzbrukšanas līgums esot tik parasts, ka pie tā sagatavošanas nevajadzētu daudz laika.

Īstenībā tas ir neparastākais un nemorālākais līgums, kādu parakstīt spējīgi tikai cilvēciski zema rakstura vīri, kādi ir Staļins un Hitlers.

19. augustā, pēc tikšanās ar Molotovu, Šulenburgs ziņo savam nepacietīgajam šefam, ka Molotovs piekrit, ka Ribentrops ierodas Maskavā nedēļu pēc saimnieciskā līguma parakstīšanas. Tas nozīmē — ja līgumu paraksta nākamā dienā, Ribentrops varētu ierasties Maskavā 26. vai 27. augustā.

Ribentrops sāk nojaust, ka Molotovs nevar atbrīvoties no parastās novilcināšanas taktikas, tāpēc viņš ķeras pie iespaidīgākiem līdzekļiem. Piemērotākais šķiet Hitlera personīga vēstule Staļinam. Hitlers Ribentropa priekšlikumu pieņem. Hitlers atkārtoti Ribentropa minēto par neciešamo stāvokli attiecībās ar Poliju. Krīze varot iestāties jebkuru dienu. Viņš tālab ieteic Staļinam pieņemt vācu ārlietu ministru 22. augustā.

Staļina atbildi vēstnieks Šulenburgs saņem 21. augustā. Vēstulē Staļins izsaka cerības, ka neuzbrukšanas līgums nodrošinās labākas attiecības starp abām zemēm. Ribentropa ierašanās Maskavā būtu vēlama 23. augustā.

Staļins nesaka "labas", bet labākas. Nepieņem arī Ribentropa līguma neatsaucamību uz 25 gadiem. Staļins ir reālists. Viņš no pieredzes zina, ka tas, kas daudz sola, nodomājis maz dot. Cik daudziem savas karjēras laikā un

cīņā pēc varas viņš nav solījis dažādus labumus un augstus amatus, kas beigušies vai nu ar lodi pakausī, vai labākā gadījumā — ar vergu darbu nometni. Līgums, lai uz cik ilgu laiku, Staļinam ir nepieciešams, un tālab viņš ir ar mieru pieņemt Hitlera sūtni iespējami drīzā laikā.

Nododot Staļina atbildi Hitleram, Molotovs izteic vēlēšanos, ka paziņojums par Ribentropa ierašanos paziņojams Maskavā. Tas būtu angļiem un frančiem gaužam jauks pārsteigums, ja viņi to uzzinātu, apspriežoties pie Vorošilova par militāro līgumu. Molotovam būtu iespēja parādīt pasaulei, ka Padomju Savienības diplomātija ir lieku reizi apmānījusi izslavēto rietumu diplomātiju.

Tagad notikumi steidzas ne ar dienām, bet stundām. 22. augustā Hitlers izdod Ribentropam pilnvaras Vācijas vārdā parakstīt ar Padomju Savienību neuzbrukšanas līgumu. Ribentropa kārotais lidojums uz Maskavu nodrošināts un reizē ar to arī karš.

Sagaidīšanas ceremonijas noorganizēšana sagādāja Molotovam ievērojamas grūtības. Visā Maskavā, pēc sešu gadu ilgā un negantā naida starp abām varām, nebija kāškrusta karogu. Tik īsā laikā tos nespēja pagatavot arī gausās Maskavas darbnīcas. Izeju atrada tādā veidā, ka kino studijās atradās pietiekamā daudzumā kāškrusta karogi, lietoti prethitleriskās filmās. Uz karogiem jau nestāvēs rakstīts, kādām vajadzībām tie agrāk lietoti. Un kurš nu tik sīki ievēros, ka karogi pagatavoti no ļoti sliktā materiāla un ka kāškrusts ir izšūts cauri, tāpēc vienā pusē tas pareizs, bet otrā apgriezts.

Filmu mūzikas arhīvs sagādāja steigā arī notis Horsta Veseļa dziesmai ko spēlēt, Ribentropu sagaidot Maskavā. Visu nakti kara orķestris mācījās to svinīgi nospēlēt. Ribentropu Maskavā sagaidīja neparasti notikumi, kādus grūti bija iedomāties pirms pāris mēnešiem un kādi tik viegli nebūs sagremojami ne vācu, ne krievu tautai. Blakus sirpja un āmura sarkanajam karogam plīvoja kāškrusta karogs, pēc Horsta Veseļa dziesmas, kas laikam Maskavā nekad vairs netika atkārtota, atskaņoja Internacionāli. Tā nebija divu brāļu — Kaina un Ābela

tikšanās, lai upurētu Dievam, bet divu Kainu tikšanās, lai sagatavotu asins dzīres kara dievam.

Kamēr Ribentrops bija ceļā uz Maskavu, Veicsekeram bija uzdots nepatīkamais uzdevums informēt Japānas vēstnieku ģenerāli Ošimu par gaidāmo līguma parakstīšanu. Ģenerālis Ošima, atrazdamies Berlīnē militārā atašeja uzdevumā, bija nodibinājis draudzīgas attiecības ar naci partijas vadītājiem un sevišķi ar Ribentropu. Viņš bija lielā mērā palīdzīgs Antikominterna pakta noslēgšanā starp Vāciju un Japānu. Šo labo attiecību dēļ Japānas valdība viņu izraudzīja par vēstnieku Berlīnē cerībās saņemt no Vācijas politisku un militāru palīdzību sadursmēs ar krieviem Mongolijā un karā pret Ķīnu.

Tagad viņa uzticamais draugs Ribentrops šo uzticēšanos atmaksāja tik aizskarošā veidā, ka nepaziņoja viņam personīgi par došanos uz Maskavu, bet uzdeva to izdarīt valsts sekretāram Veicsekeram. Ierodoties 22. augusta pusnaktī Veicsekerā privātā dzīvoklī, viņš bija pārsteigts un dziļi nelaimīgs, kad dzirdēja par Ribentropa lidojumu uz Maskavu. Viņa personīgam prestižam tas bija smags sitiens, un ne mazāk smags sitiens tas bija Japānas un Vācijas attiecībām, kas oficiāli palika draudzīgās, bet savstarpējā uzticība bija izirusi. Vēstnieku Ošimu ne mazāk pārsteidza un sarūgtināja Ribentrops pēc līguma parakstīšanas Maskavā, ieteicot japāņiem panākt saprašanos ar krieviem. Ošimam šī Ribentropa divkosība un cinisms bija par daudz. Drīz pēc līguma parakstīšanas Maskavā viņš atstāja vēstnieka amatu Berlīnē.

Japāna līdzīgā veidā norēķinājās ar Vāciju 1941. gadā dažas nedēļas pirms Hitlera uzbrukuma Krievijai. Japānas ārlietu ministrs Mitsuoka parakstīja savukārt neuzbrukšanas līgumu ar Padomju Savienību taisni tai laikā, kad Hitleram Japānas kara darbība pret krieviem Tālajos Austrumos daudz palīdzētu. Neuzbrukšanas līgumu ar Padomju Savienību Japāna, droši vien, nenošlēdza tikai aiz atmaksas kāres Vācijai, bet arī tāpēc, ka viņa plānoja karu ar Savienotām Valstīm. Slēdzot

ligumu ar Maskavu, Japāna 1941. gadā centās atbrīvoties no kara divās frontēs, līdzīgi kā to darija Hitlers 1939. gada augustā.

Kamēr Ribentrops lielā steigā posās lidojumam uz Maskavu, Hitlers deva rīkojumu armijas vadībai ierasties pie viņa uz svarīgu apspriedi Oberzalcbērgā. Hitlera runa, kuras atreferējums pēc kara atrasts Vācijas armijas virspavēlniecības arhīvos, ir laikam dīvainākais, ko kāds valstsvīrs jebkad pateicis savai pavēlei pakļautiem karavadoņiem. Tajā izpaužas viņa lielummānija, ticība likteņa sūtībai un savam vienreizīgumam, ka grūti izprast, kur beidzas normāla cilvēka loģika un kur sākas maniaka fantazija.

Runas ievadā Hitlers saka, ka esot uzaicinājis armijas vadību pie sevis, lai izskaidrotu politisko situāciju un lai stiprinātu pašvērtību. Viņam esot skaidrs, ka konfliktam ar Poliju jānākot ātrāk vai vēlāk. Viņš esot domājis, ka pirms konflikta ar Poliju viņš vērsīšoties pret Rietumiem un tikai pēc dažiem gadiem pret Austrumiem. Tagad viņam esot kļuvis skaidrs, ka konflikta gadījumā ar Rietumiem Polija uzbrukšot Vācijai. Ka ir pienācis laiks rīkoties, rādot vairāki faktori.

Pirmais — viņš personīgi un Musolini. Esenciālākais esot viņš pats, viņa esamība un politiskais talants. Iespējams, ka neviens pēc viņa neiemantošot tik lielu vācu tautas uzticību. Iespējams, ka nekad vairs nākotnē neradīšoties neviens ar tik lielu autoritāti, kāda esot viņam. Viņa eksistence tālab esot faktors ar lielu nozīmi. Bet viņu varot iznīcināt kāds noziedznieks vai garā vājš jebkurā brīdī.

Otrs svarīgs faktors esot Musolini. Ja kaut kas ar viņu notiktu, Itālijas lojalitāte būšot apšaubāma. Musolini esot vīrs ar visstiprākiem nerviem Itālijā.

Izšķiršanās neesot grūta. Vācijai neesot nekas ko zaudēt, tā varot tikai iegūt. Ņemot vērā ierobežojumus, kādos jādzīvo vāciešiem, esot iespējams izturēt vēl pāris gadus. Vāciešiem neesot citas izvēles kā rīkoties. Anglijai kara risks esot nesalīdzināmi lielāks. Ienaidnieku pusē neesot personības. Tie vērtējami zem vidusmēra.

Neatkarīgi no minētā, arī politiskā situācija esot Vācijai labvēlīga: Vidusjūrā "rīvšanās" starp Itāliju, Franciju un Angliju, Tālos Austrumos nesaskaņas starp Japānu un Angliju, Tuvos Austrumos — saspilējums muhamedāņu starpā. Visi šie Vācijai labvēlīgie apstākļi nebūšot ilgstoši, varbūt divus vai trīs gadus. Bez tam — neviens nevarot pateikt, cik ilgi viņš dzīvošot. Tālab piemērotākais esot — sākt tagad.

Attiecības ar Poliju kļūstot ar katru dienu nepanesamākas. Ilgu laiku šādi saspilējumi neesot panesami. Pretinieki jau sākot runāt Versaļas stilā. Stāvoklis patlaban esot visizdevīgākais. Atentāts pret viņu vai Musolīni pilnīgi grozītu situāciju uz ļauno pusi. Vāciešiem jāuzņemoties risks. Neviens nedomājot par ilgu karu. Esot aplamība domāt, ka Anglija vēloties ilgu karu. Ienaidnieki cerot, ka pēc Polijas sakaušanas krievi kļūšot Vācijas ienaidnieki. Šie ienaidnieki esot sīki knišļi, ko viņš jau sastapis Minchenē.

Hitlers esot bijis pārliecināts, ka Staļins nekad nepiekritis angļu piedāvājumiem. Krievi neesot ieinteresēti Polijas pastāvēšanā. Litvinova atcelšanai bijusi izšķirīga nozīme. Sakarā ar tirdzniecības līgumu radusies iespēja runāt par politiskiem jautājumiem, par neuzbrukšanas līgumu. Pirms četrām dienām viņš esot spēris izšķirīgu soli. Rezultāts — Staļina atbilde, ka krievi ar mieru parakstīt neuzbrukšanas līgumu. Personīgs kontakts ar Staļinu esot jau nodibināts, un parīt Ribentrops līgumu parakstīšot. Tagad Polija esot tādā stāvoklī, kādā Hitlers vēlējies to redzēt. Arī no blokādes neesot jābaidās. Austrumi Vāciju apgādāšot ar iabību, gaļu, oglēm, svinu un cinku. Mērķis esot varens un prasīšot lielu piespiešanos. Hitleru tikai baidot, ka kāds cūka pēdējā brīdī nenākot pie viņa ar izlīgšanas priekšlikumu. (Tāds "cūka" pēc dažām dienām bija Musolīni).

Hitleram pateicību izteica maršals Gerings, apliecinādams, ka armija pildīs tās pienākumu.

Runas beigu daļā Hitlers devis pamācības, kā armijai

jārkojas uzbrukuma gadījumā Polijai. Vispirms tikšot sagatavots propagandas ceļā psiholoģisks iegants uzbrukumam, neesot svarīgi — ticams vai apšaubāms. Uzvarētājam neviens neprasot, vai viņš runājis patiesību vai ne. Armijas uzdevums — rīkoties ātri un brutāli. Astondesmit miljoniem vāciešu jāiegūstot tas, uz ko viņiem tiesības. Vācu eksistence nodrošināma. Taisnība esot stiprākā pusē.

Kādu iespaidu varēja atstāt uz Vācijas armijas augstāko vadību Hitlera runa? Murgi vai īstenība? Pēc divām dienām Ribentrops parakstis neuzbrukšanas līgumu ar Padomju Savienību? Pēc līguma parakstīšanas jāuzbrūk Polijai. Uzbrukumam jābūt ātram, brutālam. Tiks gādāts, lai ar propagandas palīdzību, lietojot patiesus vai izdomātus notikumus, apkrāptu vācu tautu, to psiholoģiski sagatavojot karam.

Armijas vadībai bija pieredze par sadarbību ar sarkano armiju. Versaļas miera līgums Vācijai bija noliedzis būvēt kara lidmašīnas, tankus vai citāda veida uzbrukuma ieročus. Pēc 1926. gada slepenā līguma ar Maskavu pirmos "Junkerus" būvēja Padomju Savienībā, tur trenējās arī vācu lidotāji. Arī Otrā pasaules karā slavenās tanku vienības radās Krievijā. Tik tālu ģenerāļiem nebūtu ko iebilst. Arī ne pret neuzbrukšanas līgumu, kas pasargātu Vāciju no kara divās frontēs. Bet kālab karš? Armijas vadība, kas bija studējusi daudzu karu vēsturi, zināja, ka karu iesākt ir viegli, bet nobeigt ļoti grūti. Starp sapulcinātiem armijas augstākiem komandieriem, droši vien, bija ģenerāļi Beks, Halders, Vīclēbens, slepenā dienesta priekšnieks Kanariss. Tie visi slepeni bija vienojušies likvidēt Hitleru, lai Vāciju paglābtu no kara posta. Arī dižciltīgais armijas komandieris fon Brauchičs. Tie bija izcili vīri, kam vienlīdz augsts bija Vācijas un armijas gods. Kāda varēja būt šo vīru sajūta, klausoties sava augstākā pavēlnieka Hitlera izklāstītos plānus, ka viņš domā ar ļaunprātīgas propagandas palīdzību apmulķot vācu tautu ieigrūst karā un ka karam jābūt brutālam un cietsirdīgam? Ar kādu

noskaņojumu viņi atstāja Hitlera sasaukto sanāksmi — paliek minējums. Fakts tomēr ir, ka viņi, ar maz izņēmumiem, pildīja tālākos Hitlera rīkojumus.

Tās pašas dienas vakarā, kad armijas vadība noklausījās Hitlera dīvainībām pārbagāto runu, Ribentrops satraukts gatavojās ceļojumam uz nepazīstamu zemi, pie nepazīstamiem cilvēkiem, kas vēl nesen tika uzskatīti par ļaunākajiem pretiniekiem. 22. augusta naktī divas "Kondor" tipa lidmašīnas ar Ribentropu un viņa kuplo pavadoņu skaitu ieradās no Berlīnes Kēnigsbergas lidlaukā, lai 23. augusta agrā rīta stundā dotos tālākā lidojumā uz Maskavu. Ribentrops jau iepriekš caur vēstnieku Šulenburgu brīdināja Molotovu, ka viņš Maskavā var uzturēties ne ilgāk par 24 stundām, kālab steiga nepieciešama.

Lai nekas no šī "slavenā" Ribentropa ceļojuma un līguma parakstīšanas neietu zudumā, bez sekretāriem, tulkiem, līguma speciālistiem un žurnālistiem, Ribentropu pavadīja arī nevis viens, bet divi fotografi. Neraugoties uz oficiālo optimismu, lidmašīnā Ribentropa pavadoņu starpā izskanējušas arī bažas, vai tikai krievi nesagaidīs vāciešus Maskavā ar svaigi parakstītu angļu-franču līgumu? Ja arī nebūtu tik ļauni, pastāvēja varbūtība, ka Molotovs ar vāciešiem rīkosies līdzīgi kā ar frančiem un angļiem, velkot sarunas garumā.

Maskavas lidostā Ribentropu un viņa pavadoņus sagaidīja ārlietu komisāra vietnieks Potjomkins un protokola šefs Barkovs. Pēc sasveicināšanās atbraucējus savā gādībā pārņēma Vācijas vēstnieks Šulenburgs. Horsta Veseļa dziesma krievu orķestra izpildījumā skanējusi itin braši, tāpat arī Internacionāle, tikai tas, ka kāškrusta karogi vienā pusē bijuši pareizi, otrā nepareizi, nav pagājis garām atbraucēju vēriņajām acīm.

Ieradies sūtniecībā, Ribentrops pēc nogurdinošā nakts lidojuma tomēr atteicās no atpūtas. Satraukums viņu dzina pēc iespējas drīz tikties ar Staļinu, kura vārdu vien pieminot bailēs nodrebēja 180 miljoni Krievijas impērijas iedzīvotāju sirdis. Pēc mazām brokastīm Riben-

trops izsaka vēlēšanos, lai vēstnieks un vēstniecības darbinieki viņu iepazīstinātu ar jaunākiem notikumiem Maskavā un diplomātiskām parašām. Viņš vēlas būt tik "krievisks" cik iespējams. Kad vēstniecības darbinieki sāk izklāstīt rūpīgi izstrādāto nākamo dienu programmu, Ribentrops tos nepacietīgi pārtrauc, uzdodams Šulenburgam atgādināt Kremlim, ka vēlākais 24 stundu laikā viņam jābūt atpakaļ Berlīnē. Rīkojums tiek nekavējoties izpildīts, un stundu vēlāk Ribentrops, vēstnieka Šulenburga un laba krievu valodas pratēja padomnieka Helgera pavadīts, dodas uz apspriedi.

Pirmās sarunas ilgst vairākas stundas. Uz vakariņām Ribentrops ierodas vēstniecībā. Par Staļinu viņš ir sajūsmā. Viņam vēl nekad neesot bijusi izdevība sastapt sarunu partneri, kas tik īsi un skaidri pasakot savu viedokli. Polijas jautājumā saprašanās panākta ātri. Sarežģītāka esot interešu robežu novilkšana Baltijas valstīs, kuras angļi un franči pilnīgi pārdevuši krieviem. Vācieši par interešu robežu izraudzījušies Daugavu. Staļins vēloties, lai krievu interešu sfairā tiktu iedalītas arī neaizsalstošās Liepājas un Ventspils ostas, kas praktiski nozīmē visu Igauniju un Latviju. Tagad Fīreram jāizšķiras, vai viņš būtu ar mieru piekrist Staļina prasībām.

Kamēr vakariņas turpinās, blakus telpā sekretārs nodod Ribentropa slepenu telegramu Hitleram. Cauri glāžu šķindēšanai un satrauktām valodām vienmuļi tikšķ telegrafa aparāts ar ziņu, ka pirmā apspriede beigusies ar pozitīviem rezultātiem. Neskaidrība esot ar Staļina vēlēšanos, lai krievu iespaida sfairā tiktu iedalītas Latvijas ostas Liepāja un Ventspils. Ribentrops lūdz Fīreru šīm prasībām piekrist. Nepilnās divās stundās pienāk Fīrera atbilde. Tā sastāv tikai no vienā vārda — jā.

Sajūsmināts Ribentrops dodas atpakaļ uz Kremli lielākas svītas un fotogrāfu pavadībā. Līguma parakstīšanai no vācu puses nav šķēršļu. Pricīgā noskaņojumā Ribentrops paziņo Staļinam, ka Fīrers piekritis viņa prasībām. Staļins it kā saraujas. Liekas,

zemapziņas bailes viņu brīdina, ka tik ātra piekāpšanās no vācu puses slēpj briesmas. Īsu brīdi viņš kavējas satvert Ribentropa pasniegto roku, bet tikai īsu brīdi. Uzliesmo fotokameru gaismas, un liktenīgais līgums ir noslēgts. Staļins personīgi spēlē viesmīlīgu namatēvu. Paukšķēdami gaisā lido Krimas šampanieša korķi. Tiek uzdzerti tosti. Staļins pirmais paceļ glāzi uz Fīrera veselību. Viņš zinot, cik ļoti vācu tauta mīlot Hitleru. Ribentrops savu glāzi paceļ uz Staļina veselību, izteikdams cerības uz Vācijas un Padomju Savienības draudzīgo attiecību tālāku izveidošanos.

Atvadoties Staļins paņem Ribentropu zem rokas un apliecina viņam ar savu goda vārdu, ka viņš uz noslēgto līgumu raugoties ar lielu nopietnību un ka Padomju Savienība nekad nepiekrāpšot savu līguma partneri. Tas izklausās kā divu mīlētāju saruna kādā melodrāmā, ja vien kaut viens vārds no apliecinātās uzticības būtu patiesība. "Hitlers bez šaubām ir geniāls vīrs. Bet viņam ir viena liela kļūda: viņš neprot laikus apturēt savu braucamo", tā Hitleru raksturoja Staļins. Bet tas bija 1942. gadā, kad Staļins jau karoja ar Hitleru.

Ir jau turpat četri rītā, kad Ribentrops ar pavadoņiem no Kremļa ierodas vēstniecībā. Viņš vēlas nekavējoties doties uz lidlauku lidojumam atpakaļ uz Berlīni. Technisku iemeslu dēļ lidmašīnām vajadzīgas dažas stundas laika, lai tās sagatavotu startam.

Šajā agrajā rīta stundā, būdams labā garastāvoklī, Ribentrops gari un plaši izklāsta notikumus, kas noveduši pie līguma parakstīšanas. No Ribentropa stāsta kļūst redzams, ka Hitlers ar lielu atturību un vilcināšanos izšķīries par līgumu ar Maskavu. Viņam licies, ka spēlēšanās ar krievu uguni ir bīstama. Tikai poļu pretošanās Dancigas un koridora jautājumā pamudinājusi Hitleru izšķirties par saprašanos ar Staļinu. Pārsteidzošākais šinī Ribentropa agrā rīta stundā sniegtajā informācijā bija tas, ka viņš un Hitlers esot pārliecināti, ka noslēgtais līgums nevien palīdzēs ar vienu chirurgisku griezienu izārstēt "poļu slimību", bet ar to būs novērsts

arī Anglijas un Francijas uzbrukums Vācijai. Staļins bijis skeptisks par šāda veida uzskatu analīzi, bet Ribentrops ar faktiem un skaitļiem viņu pārliecinājis.

24. augusta priekšpusdienā lidmašīnas startam sagatavotas. Ceļā uz lidlauku vāciešiem iespējams iegādāties Pravdas rīta izdevumu. Pirmā lappuse pilna lieliem virsrakstiem un bildēm par noslēgto vācu-krievu līgumu. Pie laikrakstu kioskiem redzamas garas, pārsteigtu padomju pilsoņu rindas.

24. augusta vakarā Ribentrops ierodas pie Hitlera ar ziņojumu par līguma slēgšanas gaitu Maskavā. Viss noritējis labāk, nekā varēts domāt. Sarunu laikā viņš esot juties apmēram tā kā Vācijā starp veciem partijas biedriem. Hitleru mazāk interesēja, kā Ribentrops Maskavā uzņemts un kā viņš juties Staļina un Molotova sabiedrībā, bet gan līguma saturs un slepenais protokols, kas nodrošināja Padomju Savienības neiejaukšanos, ja Vācija uzbruktu Polijai.

Līgums parakstīts. Neraugoties uz Staļina goda vārdu, tas dibināts uz savstarpēju neuzticību. Tas ir vairāk nekā loģiski, jo abas līguma slēdzējas puses to darījušas aiz pārliecības, ka tā otru pusi izdevīgā brīdī piekrāps. Ka vismaz Staļins bijis tajos uzskatos, lasāms Čruščova atmiņās.

Dienu pirms Ribentropa ierašanās Maskavā Čruščovs ieradies pie Staļina viņa "dačā". Smaidīdams Staļins stāstījis par gaidāmo Ribentropa ierašanos un vērojis, kādu iespaidu šī ziņa atstās. Čruščovs bijis pārsteigts un vaicājis, kālab Ribentrops gribot sastapt Padomju Savienības vadītājus? Vai viņš esot izšķīries bēgt komunistu pusē vai kādu citu iemeslu dēļ?

Nē, atbildējis Staļins. Hitlers esot lūdzis pieņemt viņa ārlietu ministru, kas atvedīšot dažus konkrētus priekšlikumus. Rītu viņš ar Ribentropu tikšoties.

Vakarā Čruščovs un vēl daži partijas "varenie" devušies uz piļu medībām Vorošilova medību rajonā. Pēc atgriešanās no medībām Čruščovs atkal ieradies pie Staļina. Viņš to sastapis labā omā. Licies, ka Staļins ar sevi

loti apmierināts. Staļins teicis, ka angļu un franču delegācijas, kas vēl esot Maskavā, īstenībā nekad neesot nopietni domājušas slēgt līgumu pret Vāciju. Viņu istais mērķis bijis Hitleru uzrīdīt Padomju Savienībai. Tādos apstākļos esot radies Ribentropa-Molotova līgums, kā to apzīmējot rietumnieki. Līgums esot tikai spēle, kurš kuru piekrāps. Hitlers domājot, ka viņš veiklāks par Staļinu, bet īstenībā veiklākais esot viņš.

No Čruščova sarunas ar Staļinu redzams, ka par sarunām un līgumu ar Hitleru nav bijuši informēti pārējie komunistu partijas vadošie darbinieki un valdības locekļi, pat ne Vorožilovs, kas vadīja sarunas ar angļu un franču militārām misijām. Īstenībā šo tirgošanos ar citu tautu brīvību un miljoniem cilvēku dzīvībām paveica četri morāliski vienlīdz zema rakstura cilvēki, kurus liktenis — pasaulei par neapprakstāmu postu — bija izvirzījis divu lielvalstu priekšgalā: Staļins ar Molotovu un Hitlers ar Ribentropu.

Ribentropa sekretārs Henke, kas piedalījies līguma parakstīšanas ceremonijā un vēlākās sarunās, atstājis interesantas piezīmes par Staļina un Ribentropa sarunām naktī no 23. uz 24. augustu. No šīm piezīmēm redzams, ka Staļins izvaicājis Ribentropu, bet izvairījies pateikt savus uzskatus un slēdzienus. Sarunas galvenā kārtā skārušas attiecības ar Eiropas valstīm un Japānu. Zinādams Staļina lielo interesi izbeigt konfliktu ar Japānu, Ribentrops pats piedāvājis, ja tāda būtu Staļina vēlēšanās, izlietot savu iespaidu uz japāņiem. Staļins atbildējis, ka Padomju Savienībai tiešām esot interese uzlabot attiecības ar japāņiem, atturēdamies izteikt pateicību Ribentropam par piedāvāto palīdzību.

Zīmējoties uz Itāliju un Musolini, Staļins vaicājis, vai Itālijai esot vēl citas intereses bez Albānijas aneksēšanas, piemēram Grieķija? Ribentrops atbildējis, ka Musolini esot stingra rakstura vīrs. Itālijai Albānija bijusi vajadzīga aiz stratēģiskiem apsvērumiem. Musolini jo sirsnīgi apsveicot neuzbrukšanas līgumu starp Vāciju un Padomju Savienību. Ar turkiem neesot veicies ne Vācijai,

ne Padomju Savienībai. Turcija esot pirmā valsts, kas pievienojusies Vācijas ielenkšanas politikai. Uz to Staļins piezīmējis, ka angļi izdevuši vairāk nekā piecus miljonus mārciņu, lai uzpirktu turku politiķus.

Attiecībā uz Angliju arī Molotovam bijis kas bilstams: angļu militārā misija nekad neesot teikusi krieviem, ko viņi īsti vēlas. Uz to Ribentrops atbildējis, ka angļu nolūks bijis un vēl tagad esot izjaukt draudzīgu attiecību nodibināšanos starp Vāciju un Padomju Savienību, kam Staļins pievienojies, piebilstot, ka angļu armija esot vāja un arī flote vairs neesot ar tik lielu nozīmi kā agrāk.

Par Franciju domas nedaudz dalījušās jauno draugu starpā. Staļins teicis, ka Francijai ir armija, ar kuras stiprumu jāreķinās. Ribentrops atbildējis, ka Vācijas viena gada iesaukums divas reizes pārsniedzot franču iesaukumu. Ja Francija iedomātos uzsākt karu pret Vāciju, tā noteikti būtu zaudētāja.

Abiem sarunu partneriem daudz omulības sagādājis Antikominterna pakts. Ribentrops no jauna atkārtojis, ka Antikominterna pakts neesot bijis vērst pret Padomju Savienību, bet pret rietumu demokratijām. Staļinam šis absurda apgalvojums izvilinājis smaidu, un viņš piekritis Ribentropam, ka šis pakts tiešām esot visvairāk nobiedējis Londonu un angļu tirgotājus.

Šis nenormālās laulības pirmās nakts garās sarunas iss kopsavilkums varētu tikt formulēts apmēram šādi: vācieši mīl krievus, krievi ir sajūsmā par mieru mīlošo vācu tautu, starp abām totalitārajām varām nekad nav pastāvējis naidis, tikai pārpratumi, kas radušies ļauno angļu ietekmē. Tagad tie novērsti, un sācies jauns draudzības un sadarbības posms.

Cik vāji par šo notikumu ir bijuši informēti angļi un cik naivi uzticējušies Molotovam — to raksturo Ā. Bolens. Anglijas vēstnieks un galvenais sarunu vedējs ar krieviem vēstnieks Sids dažas stundas pirms jau noslēgtā līguma oficiālās teksta daļas publicēšanas vēl ticējis Molotova apgalvojumam, ka Ribentrops gan ir ieradies Maskavā uz

sarunām, bet ka vienošanās esot tālu. Ja kāds līgums ar vāciešiem tikšot noslēgts, tas neatstāšot iespaidu uz angļu un krievu pret agresijas savienību. Sids pat izjutis ļaunu prieku, ka Molotovs dancinās vāciešus tādā pat veidā kā angļus un frančus.

Negaidītais neuzbrukšanas līgums starp diviem nīknākiem ienaidniekiem sacēla pasaulē nepiedzīvotu savīļojumu. Kad divi ļaundari par kaut ko vienojas, godīgiem cilvēkiem ir pamats bažām. Vislielākās bažas šis līgums sagādāja tām mazajām valstīm, kas atradās starp Vāciju un Padomju Savienību. Somijas valdības aprindas un prese pauž uzskatus, ka vāciešiem ar veiklu manevru izdevies novērst ielenkšanas briesmas, bet jautā: kas maksās ielenkuma novēršanas cenu? Vai tās nebūs Baltijas valstis? No Somijas ārpolitikas viedokļa noslēgtais līgums ir lielākais drauds, kāds varējis rasties satrauktajos Eiropas apstākļos.

23. augustā, bez Ribentropa ziņas, pie Hitlera Bergdorfā ierodas Anglijas vēstnieks N. Hendersons, lai Hitleram personīgi nodotu Anglijas valdības vēstījumu. Hendersons ir Vācijai draudzīgi noskaņots un pieliek visas pūles, lai kā labs starpnieks nomierinātu savu valdību Londonā un pārliecinātu Hitleru, ka Anglijai nav naidīgu nodomu pret Vāciju. Saruna ir gara ar pārtraukumu pusdienā. Hitlers arī šajā sarunā pielieto daudzkārt izmēģināto faktu sagrozišanas taktiku. Ne viņš, bet Anglija pie visa vainīga! Pirms gada viņš būtu ar Čehoslovākiju panācis saprašanos miera ceļā, ja Anglija nebūtu saprašanos izjaukusi. Tas pats esot attiecināms arī uz sarežģījumiem ar poļiem Dancigas jautājumā. Anglija, vienīgi Anglija pie visa vainīga. Visa vācu tauta par to ir pārliecināta. Vācijas militārai gatavībai esot tikai aizsardzības raksturs, kamēr Čemberlens armiju sagatavojot citiem mērķiem. Ja viņš dzirdēšot par Anglijas tālākiem soļiem šajā virzienā, viņš nekavējoties izsludināšot vispārēju mobilizāciju.

Uz Hendersona jautājumu, vai teiktais jāsaprot kā draudi, Hitlers atbild, ka tie nav draudi, bet aizsargāšanās.

Pusdienas pārtraukuma laikā Hendersons iepazīstas ar Hitlera atbildi Anglijas valdībai. Viņš izteic Hitleram nožēlu par tās saturu. Uz to Hitlers atcērt, ka Anglijas valdībā esot cilvēki, kas vēloties karu ar Vāciju. Hendersons to noliedz. Čemberlena miermīlīgo noskaņojumu apliecinot fakts, ka viņš nav piekritis Čerčila uzņemšanai viņa valdībā. Naidīgais noskaņojums pret Vāciju esot židu un naci ienaidnieku darbs.

Hendersona pūles pārliecināt Hitleru uz mērenību, ko viņš cerēja panākt ar personīgo apmeklējumu, bija veltas. Sekmes nebija arī Čemberlena personīgai vēstulei, kurā viņš apliecināja Anglijas saprašānās gribu, tomēr reizē noteiktā formā pasakot, ka lai kāds būtu vācu-krievu līgums, tas nemainīs Anglijas dotās garantijas Polijai.

Hitlera atbilde uz Čemberlena vēstuli ir tikpat divkosīga kā saruna ar vēstnieku Hendersonu — pie visa vainīga Anglija. Visu mūžu Hitlers esot cīnījies, lai panāktu Vācijas un Anglijas draudzīgu sadarbību, bet notikumi liecinot, ka viņa pūles bijušas veltīgas.

Mūsu sūtņi Berlīnē Edgars Krieviņš par Ribentropa ceļojumu uz Maskavu raksta, ka diplomātiskais korpuss Berlīnē bijis aprādīs ar pārsteigumiem, bet tik strauju kā Ribentropa došanos uz Maskavu un neuzbrukšanas līguma parakstīšanu nav sagaidījis neviens. Viņš ar Lietuvas sūtņi Škirpu tūlīt mobilizējuši visus iespējamās informācijas avotus un jau 24. augustā visi pavedieni viņiem bijuši rokās. Viņš ieguvis informāciju nevien par pašu līgumu, bet arī par slepeno protokolu pie līguma. Par Vācijas perfido soli sevišķi nepatīkami bijis pārsteigts Somijas sūtņi Arno Vuorima. Sūtņi Krieviņš informāciju vairākkārt pārbaudījis un par rezultātiem informējis Munteru. Pārliecināts par informācijas pareizību, Krieviņš apmeklējis Vācijas ārlietu ministrijas politiskās daļas vadītāju Vermanu un pateicis, ka Vācija iztirgojusi Latviju krieviem. Vermans to kategoriski noraidījis.

Vermana piezīmēs atrodams, ka Latvijas sūtņi viņu apmeklēja 30. augustā, lai apvaicātos par attīstību

poļu-vācu konfliktā. Tālāk sūtnis vaicājis, vai vācu-krievu sarunās esot kaut kāda veida vienošanās attiecībā uz Baltijas valstīm? Krieviņš esot minējis dažādas baumas, bet konkrēti atsaucies uz rakstu "Koelnische Zeitung", kurā netieši minēts, ka vācieši ar krieviem savā starpā sadalījuši "dzīves telpu" austrumos. Vermans atbildējis, ka rakstā patiesības esot tik daudz, ka vācieši uzskatot, ka Austrumeiropas jautājumi attiecoties tikai uz Vāciju un Padomju Savienību. Viņš neko nesaka, ka sūtnis Krieviņš būtu minējis par Latvijas iztirgošanu krieviem.

Latvijas valdība ziņu par Ribentropa došanos uz Maskavu un neuzbrukšanas līguma parakstīšanu uzņēma ar dziļām bažām. Līgums atbrīvoja Hitleram ceļu, lai uzbruktu Polijai. Ja Hitlers izšķīries Poliju iznīcināt, karš varēja sākties jebkuru dienu. Anglijas garantijas Polijai pēc vāciešu vienošanās ar krieviem bija ar mazu nozīmi, tās nespēja Hitleru aizkavēt. Karš un pārmaiņas mūsu robežu tuvumā bija tiešs apdraudējums kā no Vācijas, tā Padomju Savienības. Baltijas valstu diplomātijai zuda iespēja manevrēt starp Padomju Savienību, Poliju, Vāciju un Angliju. Mēs bijām noslēguši neuzbrukšanas līgumus ar Padomju Savienību un Vāciju, bet kāda nozīme līgumiem, kas parakstīti ar Staļinu un Hitleru? Kā viens, tā otrs — kā piedzīvojumi rādīja — līgumus parakstīja ar iepriekšēju nodomu tos lauzt viņiem izdevīgā brīdī. Vienīgais trauslais salmiņš, pie kā turēties, bija neitrālitate. Bet arī neitrālitatei ir maza nozīme, ja nav pietiekams divīziju skaits ar ko to aizsargāt.

Mūsu valsts politisko stāvokli un iedzīvotāju noskaņojumu samērā pareizi izsaka raksts "Jaunākās Ziņas" 1939. gada 25. augusta numurā: "Kritiskajās dienās". Raksta autors, izanalizējis Maskavā parakstītā līguma īpatnējo raksturu, saka: "Abas lielvalstis, starp kurām liktenis lēmis mums dzīvot, grib turpmāk sadzīvot draudzībā. Viņas solās izbeigt ideoloģisko cīņu, kurā šad tad centās ievilkt arī mūs. Diemžēl, jaunā līguma parakstīšanai seko ārkārtēja starptautisko attiecību saasināšanās

Rietumeiropā. Arvien biežāk dzird par rezervistu iesaukšanu dažādās valstīs, arvien draudošāki kļūst militārās gatavošanās soļi. Mākoņi strauji sabiezē, un izšķirēji notikumi uz vienu vai otru pusi, liekas, ir vairs tikai īsa laika jautājums.

Mēs varam dažādi raudzīties uz starptautisko notikumu norisi, bet viens mums svēts un kopīgs visiem — mūsu tautas un valsts labums. Tāpēc šajās kritiskajās dienās mēs visi izjūtam dziļu apmierinājumu, ka vispārējais saspīlējums un draudošās briesmas šoreiz mūs tieši neskar. Tie ir mūsu tālredzīgi ievadītās neitrālītātes augļi, ko mēs tagad sākam baudīt...”

Sarunā ar raksta autoru ārlietu ministrs Munters teicis, ka starptautiskās attiecības mēs bieži uztverot naivi, kā kādu pasaciņu, kur ir tikai labie gari, no kuriem mēs negribam atkāpties, un sliktie, par kuriem negribam neko dzirdēt. Nevajagot aizmirst, ka šādas pasaciņas mūsu dienās atrodamas vairs tikai bērnu bilžu grāmatās. Reālo starptautisko pasauli nupat nodemonstrējušas divas lielvalstis, kas aizmirsušas vēl nesen teiktos skarbos vārdus un savstarpējus apvainojumus.

Savu rakstu autors nobeidz ar konstatējumu, ka mūsu ārpolitikas ceļš ir pareizs.

Notikumi nevien virzās, bet aulekšo pretī katastrofai. Dienu pēc līguma parakstīšanas, t.i. 24. augustā, Čemberlens sasauca Anglijas parlamenta ārkārtēju sesiju. Ministru prezidents izskatās sabrucis un ļoti bāls. Viņa balss tik klusa, ka tikai ar piespiešanos un uzmanību varēja sekot runas saturam. Runa bija samērā īsa, bet tajā nepārprotami izpaudās vecā valstsvīra tragēdija. Čemberlens, kas visus savus spēkus bija veltījis miera saglabāšanai, gatavībā nest lielākos upurus, tagad bija spiests sagatavot tautu iespējamam vai pat nenovēršamam karam. Viņā runā nebija neviena teikuma, kurā viņš runātu par varonību vai kara glorificēšanu. Pretēji tam — viņš pasvitroja kara šausmas un nelogiķismu. Pat mierīgos angļus savīlņoja mirklis, kad sirmmais prezidents, pacēlis savus nogurušo acu

plakstiņus, teica: "Dievs zina, ka esmu darījis visu, itin visu, kas manos spēkos, pēc labākās apziņas, lai glābtu mieru."

Par Vācijas un Padomju Savienības neuzbrukšanas līgumu Čemberlens atzinās, ka tas nācis kā bumbas sprādziens un līdz ar to visgrūtākais pārsteigums Anglijas valdībai. Anglijas, Francijas un Padomju Savienības sarunas risinājušās pilnīgā savstarpējas uzticības un lojalitātes garā. Ne Anglijai, ne Francijai nav ticis teikts ne vārds par to, ka Padomju Savienība un Vācija ved slepenas sarunas. Paziņojums par Vācijas un Padomju Savienības neuzbrukšanas līguma noslēgšanu Berlīnē esot uzņemts ar gavilēm, iztulkojot to kā lielu diplomātisku uzvaru, kas novērsišot kara briesmas, jo Anglija un Francija vairs nepildīšot Polijai dotos solījumus. Uz šīm vāciešu cerībām Čemberlens atbild ar pasvītrotu noteiktību, ka Lielbritānijas impērija neatteiksies no savu pienākumu pildīšanas un ka valdība nolēmusi pilnos apmēros izpildīt savu pienākumu pret Poliju.

Visi parlamenta runātāji, sākot ar strādnieku partijas pārstāvi, apliecina angļu tautas miera gribu, bet arī gatavību pildīt saistības ar Poliju. 85 gadus vecais Lensberijs lielā savīļņojumā runā par miera glābšanu, ieteicot prezidentam Čemberlenam personīgi braukt uz Maskavu pie Staļina, lai vēl divpadsmitā stundā glābtu mieru.

Ja Berlīnē vēl spekulēja Hitlers, bet jo sevišķi Ribentrops, ka Maskavas līgums nobiedēs angļus un tie vācu uzbrukuma gadījumā nesteigsies poļiem palīgā, tad nobalsošana Anglijas parlamentā par valdības pieprasītām ārkārtējām pilnvarām apliecināja pretējo: šo svarīgo likumu pieņēma ar milzīgu balsu vairākumu — par to balsoja 472 deputāti, pret tikai četri, kas nāca no strādnieku partijas galējā kreisā spārna.

Ne mazāk nospiedošu iespaidu Maskavas līgums atstāja Parīzē. 24. augustā, kad panākumu sajūsminātais Ribentrops bija atceļā no Maskavas uz Berlīni, Francijas republikas prezidenta Lebrēna vadībā notika ārkārtas

sēde. Pēc sēdes iekšlietu ministrs Saro preses pārstāvjiem ziņo, ka sēde bijusi veltīta starptautiskā stāvokļa novērtēšanai. Komunistu laikraksts "Humanité" turpina prasīt, lai Francija un Anglija slēdz aizsardzības līgumu ar Padomju Savienību. Frančiem vajagot pārliecināt poļus, lai viņi pieņem Padomju Savienības palīdzību. Pārējā franču prese sevišķi asā tonī pārmet komunistu laikrakstam par šāda veida ieteikumu. Nevienam vairs nevarot būt šaubu par Padomju Savienības izturēšanos: krievi savus sabiedrotos frančus pārdevuši.

Pievakarē Parīzē izplatās ziņa, ka Savienoto Valstu vēstniecība ieteic saviem pilsoņiem atstāt Franciju, bet franču valdība aicina visus pilsoņus, kuru palikšana nav nepieciešama, atstāt Parīzi. 25. augustā valdība publicē vairākus kara apstākļiem piemērotus rīkojumus: par virsnieku skolu vecāko audzēkņu paaugstināšanu aktīvās armijas apakšleitnanta pakāpē un par visu fabriku rekvizīciju, kas strādā valsts aizsardzības vajadzībām. Politiskās partijas apspriežas par lielās koalīcijas nodibināšanu, kurā Daladjē vadībā piedalītos visas partijas, atskaitot komunistus. Galvenajās ielās strādnieki pierīko spuldzēm melnus aizsegus ielu aptumšošanai, ja pēkšņi sāktos karš.

Pilsoņos Parīzes ielās nav vērojams sevišķs satraukums. Ar kārtējiem vilcieniem Parīzi atstāj daudzas sievas ar maziem bērniem, kas, paklausot valdības aicinājumam, dodas uz laukiem. Piemērotā pazib lielo, gaidāmā kara ainu pirmie drāmatiskie skati: kāds vecs, akls, Pirmā pasaules kara invalids ieradies piemērotā, lai pavadītu dēlu, rezerves virsnieku. Tēva krūtīs grezno vairākas medaļas, pogcaurumā redzama goda leģiona lenta. Ne vārdu nerunājot, tumšām brillēm segtās neredzīgā tēva acis vērstas pret dēlu. Tikai tad, kad pienāk šķiršanās brīdis, tēvs, cieši spiezdams dēla roku, saka: "Dzīvo vesels, mans dēls."

Berlīnē Maskavas līgumu uzņem ar dalītām jūtām. Oficiālā prese pilna ar rakstiem par Anglijas neveiksmēm "Vācijas ielenkšanas politikā". Austrumos ar līgumu esot

nevien novērstas otras frontes briesmas kara gadījumā, bet no turienes sagaidāmas arī Vācijas kara rūpniecībai nepieciešamās izejvielas un pārtika. Vecākā paaudze, kas vēl labi atceras Pirmo pasaules karu, ir skeptiska. Tā klusībā cer, ka varbūt Hitlers būs tik piesardzīgs, ka neizprovocēs karu.

Gaidāmo notikumu barometrs ir Danciga. Jūrmalā peldsezona ir pilnā spēkā, bet pilsētas ielās vērojama neparasti dzīva bruņoto spēku kustība. Dancigas iedzīvotājos valda lielāks optimisms nekā Berlīnē. Vairums pārliecināti, ka kara nebūs. Angļi nenāksot poļiem palīgā, un poļi, nevarēdami vieni paši karot ar Vāciju, piekāpsoties. Sagaida, ka Hitlers, pēc runas Tannenbergas kaujas atceres svinībās Austrumprūsijā ieradīsies Dancigā. Hitlera runa Tannenbergas kaujas atceres dienā nenotiek. Nenotiek arī paredzētais Hitlera apmeklējums Dancigā. 25. augustā Dancigā ierodas cits apmeklētājs. Tas ir 1908. gadā būvētais kreiseris "Schleswig-Hollstein", kas vecuma dēļ pārvērsts par apmācību kuģi. Hitlers to atsūtījis morāles stiprināšanai Dancigas vāciešos. Dancigas laikraksti ziņo, ka pie robežas sapulcinātas lielas poļu karaspēka vienības. Sāk parādīties arī raksti par poļu "briesmu darbiem", kurus Vācija vairs necietīšot. Šo rakstu tonis lielā mērā atgādina iepriekšējā gada vācu preses kampaņu pret Čehoslovākiju.

Arī tālā aizjūrā Amerikas Savienotās Valstis pārsteigtas par Vācijas un Krievijas līgumu. Līdz līguma teksta saņemšanai politiskās aprindas šaubījās, vai Staļins iedrošināsies saistīties ar Hitleru tādā veidā, kas izslēgtu saprašanos ar angļiem un frančiem Vācijas uzbrukuma gadījumā. 24. augustā Ruzvelts atgriežas no atvaļinājuma Vašingtonā. Kongresā ir spēcīgs izolacionistu virziens, bet Maskavas vienošanās padarījusi viņu stāvokli daudz neizdevīgāku. Preses un sabiedrības noskaņa tāda, ka Amerikai noteikti jāatbalsta Francija un Anglija. Valda uzskats, ka pēc Krievijas pāriešanas vācu pusē Francija un Anglija var zaudēt karu, kas tik lielā mērā mainītu

spēku samērus Eiropā, ka arī Savienoto Valstu drošība tiktu apdraudēta.

Šādus uzskatus pārstāv arī prezidents Ruzvelts. Viņš noteikti nostājas Eiropas demokrātisko valstu pusē, lai tās briesmu brīdī atbalstītu morāli un materiāli. Tūlīt pēc ierašanās Vašingtonā viņš griežas pie Itālijas karaļa Viktora Emanuēla ar aicinājumu darīt iespējamo, lai glābtu mieru Eiropā. Karš sagādātu lielas ciešanas visām tautām, kā uzvarētājām, tā zaudētājām. Amerikāņiem esot grūti izprast naida jūtas, kas valdot Eiropas tautu starpā. Vēsture pierādījusi, ka pieņēmums, ka stiprākam jāvalda pār vājākiem, novedot nevien pie kara, bet arī pie nākotnes agresijām no uzvarētāju puses un pie uzvarēto sacelšanās. Vēstījumā karalim viņš atgādina 14. aprīļa ierosinājumu sasaukt nekavējoties konferenci, kurā vienotos, ka vienas valsts bruņotie spēki nedrīkst uzbrukt citas valsts teritorijai. Ruzvelts apliecina, ka Itālijas karalis var būt drošs par Savienoto Valstu ļoti draudzīgām simpatijām, ja Itālijas valdība spētu formulēt priekšlikumus tagadējās krīzes atrisināšanai miera ceļā.

Arī pāvests Pius XII radio runā dedzīgi aicina, lai tautas un valdības noliktu ieročus, atteiktos no draudiem un censtos konfliktus atrisināt saprašanās un miera ceļā. Iekarojumi un impērijas, kas nav dibinātas uz taisnību, nekad nebaudišot Dieva svētību.

Varētu domāt, ka Vācijas un Krievijas līguma parakstīšana Varšavā radītu lielāku trauksmes iespaidu vai kara baiļu sajūtu, nekā tā bija pirms līguma parakstīšanas. Raksturīgi tomēr, ka iedzīvotājos Varšavas ielās lielāks satraukums vai pānisks noskaņojums nebija manāms. Vai poļi neapzinājās briesmu lielumu, kas tagad bija dubultojies, vai arī tie bija pārliecināti, ka karš nenovēršams un tālab jāiet tam pretī ar poļiem piemītošo bravūru? Polijas ārlietu ministrijai tuvu stāvošais laikraksts "Express Poranny" 25. augustā ievietoja ievadrakstu "Uz varu mēs atbildēsim ar varu". Ievadrakstā teikts, ka visa poļu tauta tagad esot kā viens cilvēks un tālab varot bez bažām

raudzīties nākotnē. Poļu garu uzturot ticība taisnībai un svētai lietai. Poļus stiprinot brunnieciskās tradīcijas un uzticība vadoņiem. Poļi neizvairītos paklausīt saprāta balsij, lai sadarbotos ar pārējām Eiropas tautām, bet ja kaimiņš atmet visas saprāta normas un ķeras pie varas darbiem, poļi izaicinājumu pieņemot.

Šāda veida poļu preses raksti nepalīdzēja atrast nomierināšanos, ja tāda vispār vēl bija iespējama.

Bijušais Francijas ministru prezidents Flandēns, kuram vēl vienmēr liels iespaids politisko jautājumu izšķiršanā, saka, ka vēl vienpadsmitā stundā būtu iespējams saglābt mieru, ja vien Vācija skaidri formulētu savus Istos nolūkus. Ja tie būtu zināmi un ja tie būtu diskutējami, poļiem būtu dota iespēja vieglāk pieņemt vācu prasības. Pēdējās dienās Flandēns bijis kontaktā ar daudziem Francijas lauku iedzīvotājiem. Sarunās izvirzījies noteikts uzskats, ka piekāpšanās Polijas jautājumā smagi iedragāšot Francijas prestižu un Francija nonāksot lielās briesmās. Berlīnes lielākā kļūda pašreizējā stāvoklī esot franču tautas rakstura nepareiza izpratne un angļu nacionālā prestiža nepareiza novērtēšana. Vāciešiem nevajadzētu aizmirst, ka Maskavā viņiem bijusi darīšana ar dzimušiem blēžiem, kas jau nākamā dienā varot vāciešus piekrāpt.

Maskavā parakstītais līgums Beļģiju un Holandi skar mazākā mērā nekā Baltijas valstis, bet arī tās esot norūpējušās par savu likteni. Ja izceltos karš starp Vāciju, Angliju un Franciju, tās atrastos divu naidīgu armiju kara joslā, līdzīgi kā tas bija Pirmā pasaules kara laikā. Beļģijas vēstniekam bijusi saruna ar Anglijas vēstnieku Hendersonu pēc Hendersona tikšanās ar Hitleru. Hendersons neesot dzirdējis pat niecīgākās pazīmes, ka Hitleris būtu noskaņots uz saprašanos miera ceļā. Beļģija vēloties mieru, bet ja karš izceltos, tā visiem spēkiem censtos palikt neitrāla. Izdarīta daļēja mobilizācija, lai būtu iespējams neitrālītāti aizsargāt. Beļģi un holandieši domājot, ka karojošās puses mēģinās viņu neitrālītāti salauzt ar bada blokādi, bet beļģi drīzāk pacietīšot bada postu nekā atteiktos no neitrālītātes.

Kā redzams, kara sākumā arī šis mazās Vācijas kaimiņu valstis bija izšķīrušās palikt neitrālas, uzskatot neitrālītāti par vienīgo līdzekli, lai izsargātos no ieraušanas karā.

Notikumi seko notikumiem, viens drāmatiskāks par otru. 24. augustā Ribentrops, tikko atgriezies pēc Maskavā parakstītā līguma, steidzās pie Hitlera, lai saņemtu pateicības lauru vainagu par teicami veikto uzdevumu. Hitlers, ziņojumu noklausījies, klusē. Kaut kāda nojauta viņu kavē pievienoties Ribentropa sajūsmai. No atvaļinājuma Vašingtonā atgriežas prezidents Ruzvelts. Viņš steidzīgi nosūta vēstījumu Itālijas karalim, aicinot palīdzēt glābt mieru. Čemberlens Londonā sasauca parlamenta sesiju, pieprasot valdībai ārkārtējas pilnvaras. Francijā politiskās partijas apspriežas par lielās kara koalīcijas dibināšanu, Itālijā Musolīni un viņa ārlietu ministrs Čano raugās pēc veida kā kara gadījumā palikt ārpusē, atklāti nelaužot nesen noslēgto "tērauda paktu". Japāna zemes lodes otrā pusē jūtas no Vācijas smagi piekrāpta. Baltijas valstis, Skandināvijas valstis, Beļģija un Holande — visas steidzas pacelt neitrālītātes karogus. Jūtot Itālijas nedrošību, 24. augusta naktī Ribentrops telefonē Čano, lai viņu informētu par noslēgto līgumu. Nebūtu jau pārāk liela steiga naktī Čano izcelt no miega. Nakts telefona nolūks ir cits — nedot Čano iespēju atrunāties par neinformēšanu laikus sakarā ar tik svarīgu notikumu.

25. augusts tālu atšķirās no tā, kādu Hitlers to bija iedomājies. Agrā rīta stundā viņš kā pirmo izsauc pie sevis preses šefu Ditrichu, lai no viņa dzirdētu nakts un rīta jaunumus. Hitlers jautā Ditricham, kādu iesaīdu atstājis Londonā un Parīzē Maskavā noslēgtais līgums un kā esot ar kabinetu krīzēm?

Ditrichs, pareizi neizprazdams Hitlera jautājumu, pārprasa, par kādām kabinetu krīzēm viņš jautā? Tas Hitleru aizkaitina. Vai tad neesot saprotams, ka viņš jautā par kabinetu krīzēm Anglijā un Francijā? Neviena demokrātiskas valsts valdība neesot spējīga

panest šāda veida zaudējumu un apkaunojumu, kāds radies Čemberlenam un Daladjē ar Maskavas līgumu. Dītricham nācās apbēdināt Hitleru ar atbildi, ka nekādas kabineta krīzes Anglijā un Francijā nav notikušas. Noticis pretējais — abu valdību atbalsts parlamentos kļuvis stiprāks.

Ja valdības stabīlas, ar tām jārūnā. Hitlers, laiku nezaudēdams, ar saviem palīgiem gatavo vēstuli Anglijas ministru prezidentam Čemberlenam, kurš izrādījies vīrs ar stiprāku raksturu, nekā Hitlers viņu novērtēja Minchenē. Pulksten pusē divos viņš ataicina pie sevis uz valsts kanceleju Anglijas vēstnieku N. Hendersonu, kuru iepazīstina ar vēstules saturu, lūdzot to steidzami nogādāt Čemberlenam. Sarunā ar Hendersonu Hitlers saka, ka viņš vēlreiz apsvēris visas iespējas par saprašanos ar Angliju un izšķīries nākt ar jauniem priekšlikumiem. Viņš esot liela vērīena cilvēks. Arī šis priekšlikums esot ar izšķirīgu nozīmi. Viņš esot gatavs atzīt Anglijas impēriju un piesolīt tai personīgu un Vācijas valsts atbalstu, ja Anglija piekristu viņa prasībām. Poļu jautājums esot nokārtojams. Pēc tam varētu kārtot vēl citus jautājumus. Viņš uzskatot par nepieciešamu pasvītrot, ka Vācija nenāksot konfliktā ar Krieviju.

No vēstules satura redzams, ka Hitlers nav domājis to nopietni, jo viņš zināja, ka neviens Anglijas valstsvīrs viņa personīgās garantijas Anglijai neievēros. Šai vēstulei ir cits, iekšpolitīisks nolūks; lai parādītu vācu tautai, ka Hitlers darijis visu, kas cilvēka spēkos, lai novērstu karu ar Angliju.

26. augustā ar šo vēstuli kabatā Anglijas vēstnieks Hendersons dodas pie savas valdības uz Londonu. Pirms aizbraukšanas viņš raksta Ribentropam, ka cerot ar atbildi atgriezties ļoti ātri, varbūt jau nākošā dienā. Viņa vienīgā vēlēšanās esot novērst otru karu starp Vāciju un Angliju, kas būtu lielākā katastrofa.

Vēstnieka Hendersona apmeklējumam valsts kancelejā seko cita rakstura apmeklētājs. Tas ir ģenerālis Keitels. Hitlers viņu pie sevis norīkojis trijos pēcpus-

dienā, lai dotu armijai pavēli sagatavoties uzbrukumam Polijai. Divas stundas pēc uzbrukuma pavēles notiek kaut kas, ko ne Hitlers, ne viņa kara kalps nav paredzējuši. No Londonas pienāk ziņa, ka patlaban Londonā notiek Polijas-Anglijas palīdzības līguma parakstīšana. Šī līguma pirmais paragrafs paredz, ka gadījumā, ja kāda Eiropas valsts uzbrūk kādai no līguma parakstītājām, otrai līguma parakstītājai nekavējoties jāsniedz palīdzība, kāda ir tās spēkos. Tas nozīmē, ka vāciešu uzbrukums Polijai nenovēršami novedīs Vāciju karā ar Angliju.

Ap to pašu laiku, kad Berlīnē pienāk ziņa par Anglijas-Polijas līguma parakstīšanu, valsts kancelejā ierodas arī Francijas vēstnieks, lai paziņotu, ka Francija labprāt palīdzētu panākt Vācijas un Polijas saspilējumu mazināšanos, bet ja notiks uzbrukums Polijai, Francija noteikti sniegs palīdzību.

Pie Hitlera atsteidzas Ribentrops. Ko darīt? Viņš abu, bet jo sevišķi Ribentropa pārliecība bija tāda, ka Anglija Polijas dēļ neriskēs ar impērijas likteni. Vēlā pēcpusdienā pie Hitlera ar Musolini personīgu vēstuli ierodas Itālijas vēstnieks Atoliko. Vēstule satur ziņu, ka Itālijas armija nav tādā stāvoklī, lai tagad varētu piedalīties karā. Kā lojāls draugs Musolini uzskatot par pienākumu pateikt šo patiesību, lai izvairītos no nepatīkamām konsekvencēm vēlāk. Arī pašu mājā kara jautājumā nevalda vienprātība. Ribentropa pretspēlētājs Gerings pārstāv uzskatus, ka par katru cenu jāizvairās no atklāta konflikta ar Angliju un Franciju.

Ribentropam trūkst padoma, kas tagad būtu darāms. Viņš turpina malt savas dzirnavas, ka īstenībā angļu-poļu līgums esot blefs, lai iebiedētu Hitleru no kara ar Poliju. Ribentropa frāzes nepārliecina Hitleru. Viņa meistarplāns, ar līgumu Maskavā panākt izvairīšanos no kara divās frontēs un izolēt Polijas konfliktu, cietis neveiksmi. Hitlera nervi neiztur, un viņš dod rīkojumu tūlīt pārtraukt armijas sagatavošanu uzbrukumam, jo viņam esot nepieciešams laiks sarunām.

Kara ministrijā Bendlera ielā visi atviegloti uzelpo.

Rodas jaunas cerības, ka, atsaucot uzbrukuma pavēli, Hitlers izšķīries konfliktu nokārtot sarunu ceļā. Armijas izlūkošanas daļas vadītāja admirāļa Kanarisa tuvākais līdzstrādnieks pulkvedis Osters, kas Hitleru nīst tāpat kā viņa priekšnieks, pēc uzbrukuma pavēles atsaukšanas sarkastiski piezīmē: tā jau notiekot, kad dižkareivis kļūstot par karavadoni. Miers tagad esot nodrošināts uz nākošiem divdesmit gadiem.

Uzbrukums ir atsaukts. Hitleram palicis tikai viens sabiedrotais — Staļins Kremlī, kam var vismazāk uzticēties. Tas padara stāvokli neomulīgu. Hitlers tālab izšķiras rakstīt personīgu vēstuli Musolīni, lai noskaidrotu, kādus kara materiālus un ieročus viņš vēlas saņemt jau tuvākā laikā no Vācijas, lai varētu piedalīties karā. Vēstules patiesais nolūks ir pārbaudīt, vai uz Musolīni vispār var paļauties, ja sāktos karš.

Vācijas vēstnieks Romā Makensens, kas Hitlera vēstuli personīgi nodevis Musolīni, ziņo par iespaidiem, kādus guvis sarunāšanās laikā. Musolīni izteicis piekrišanu līgumam ar Staļinu, bet domājot, ka pārāk liela steiga varētu traucēt, jo ideoloģiskos nolūkos vācieši un itāļi vairāk nekā desmit gadus esot trenēti pret Maskavu. Zīmējoties uz attiecībām ar Poliju, Musolīni izteicis domas, ka mierīgs nokārtojums būtu panākams, ja Dancigas jautājumu nokārtotu tā, kā Hitlers to vēlas, bez liekām diskusijām. Koridora un Silēzijas jautājumu varētu atrisināt vācu un angļu tiešās sarunās. Šāda veida atrisinājumi esot iespējami. Tāpat koloniju, jēlvielu un bruņošanās jautājumi būtu nokārtojami sarunu ceļā, kas garantētu Eiropai mieru uz nākamajiem piecpadsmit līdz divdesmit gadiem. Sarunas beigās Musolīni teicis, ka viņam labāk patiktu, ja atklātu konfliktu atliktu uz diviem vai trim gadiem.

Atlikt! Šādu padomu dod draugi un ienaidnieki. Tas padara Hitleru vēl nervozāku un nepacietīgāku. Viņš nevēlas uzbrukumu Polijai atlikt kaut vai tikai tālab, ka citi viņam ieteiktu darīt. Noskaņojums valsts kancelejā ir kā pielādēts ar augstsprieguma elektrību, kas kuru katru mirkli var eksplodēt. Neviens, kas nav tieši aicināts,

pašreiz nevēlas būt Hitlera tuvumā. Stundas lēni rit uz priekšu, nezinot, ko nesīs nākošā. No Musolini pienāk garš pieprasījumu saraksts, kādi ieroči un jēlvielas viņam būtu vajadzīgas, lai savestu kārtībā armiju un kara rūpniecību. Prasības ir tik lielas, ka Hitleram, ja gribētu tās izpildīt, būtu vajadzīgi piecpadsmit līdz divdesmit tūkstoši preču vilcienu, lai pieprasīto mantu nogādātu no Vācijas uz Itāliju.

Naktī no 26. uz 27. augustu Geringam izdodas pierunāt Hitleru uzklaut zviedru rūpnieku Dālerusu, kas Geringa uzdevumā un ar Hitlera piekrišanu jau vairākas reizes ar miera piedāvājumiem ceļojis starp Londonu un Berlīni. Sarunāšanās notiek bez drāmatiskiem starpgadījumiem. Hitlerš ar neparastu pacietību uzklausa Dālerusu. Tad Hitlerš klāsta savus labos nodomus un miera piedāvājumus. Kādas pēkšņas idejas iespaidā viņš savu stāstu pēkšņi pārtrauc. Dālerusam vajadzēšot braukt ar viņa miera piedāvājumu uz Londonu, jo viņam palicis iespajds, ka vēstnieks Hendersons neesot viņu pareizi sapratis. Dāleruss priekšlikumam piekrīt un ar jauno Hitlera miera plānu dodas uz Londonu.

Kamēr vēstnieki drudžaini nopūlas informēt savas valdības par dažām ne visai sološām iespējām atrisināt vācu-poļu konfliktu miera ceļā, uz robežas vairojas bruņoti incidenti. Polijā dzīvo apmēram 1,1 miljona vāciešu, vairumā Vācijas robežas tuvumā Poznaņas un Silēzijas apgabalos. Vāciešu vairumam simpatijas dabīgi ir Vācijas pusē, kas izraisa poļu represijas. Abas puses apvairo viena otru par uzbrukumiem, vardarbību pret civiliedzīvotājiem un apšaudīšanos uz robežas. 25. augustā poļu vēstniecības iesniegtā nota Vācijas ārlietu ministrijai uzskaita veselu rindu robežincidentu. Vācu vienības vairākkārt iegājušas Polijas teritorijā, vietām apmēram 400 metru, metot rokas granātas un apšaudot poļu robežsargus. Viens poļu robežsargs nonāvēts. Poļu vēstniecība pieprasa notikušā incidenta rūpīgu izmeklē-

šanu, vainīgo sodīšanu un tālāku robežincidentu novēršanu.

Nepārtrauktie robežincidenti lielā mērā traucē miera aizstāvjiem Anglijā un Vācijā panākt ja ne vairāk, tad kara atvirzīšanu uz vēlāku laiku. Vācijas pierobežā dzīvojošie Polijas vācieši, līdzīgi Sudētijas vāciešiem, gaida uz pievienošanos Vācijai. Polijas uzraudzības iestāžu rokās ir nepārprotami pierādījumi, ka pierobežā dzīvojošie vācieši, sevišķi jaunatne, uztur nelegālus sakarus ar Vācijas iestādēm robežas otrā pusē. Šo iemeslu dēļ poļi kopš augusta vidus deportē lielāku skaitu pierobežas vāciešu uz Polijas iekšieni. Hitlerš šos Polijas valdības piesardzības soļus uzskata par apzinātu vāciešu apspiešanu, kas nav ne attaisnojama, ne pieļaujama. Ziņas par vāciešu vājašanām Polijā, kas droši vien pārspilētas, nepārtraukti tiek piegādātas Hitleram, un viņš niknumā zaudē mērenības izjūtu un spēju mierīgi apsvērt situāciju.

28. augustā Berlīnē atgriežas Anglijas vēstnieks N. Hendersons ar savas valdības atbildi Hitleram. Pusē vienpadsmitos vakarā viņš ierodas valsts kancelejā pie Hitlera personīgi. Čemberlens atbildes vēstulē Hitleram apliecina Anglijas labo gribu saprasties ar Vāciju, bet atkārtoti, ka Anglija nedomā lauzt Polijai doto vārdu. Čemberlens ieteic Vācijai, lai tā mēģina panākt miera ceļā saprašanos ar Poliju un apgalvo, ka pilnīgi aplams un ne uz ko nedibināts ir uzskats, it kā Anglija vēlētos iznīcināt Vāciju.

Iepazinies ar Čemberlena vēstules saturu, Hitlerš atbild vēstniekam Hendersonam, ka viņam nebūtu iebildumu nesaprašanos ar poļiem nokārtot uz saprātīgiem pamatiem. Bet, diemžēl, poļi ar katru dienu kļūstot izaicinošāki, kā piemērus minot veselu rindu gadījumu par poļu nelāgu izrīkošanos ar vāciešiem. Hitlera piezīme, ka šāda veida poļu izrīkošanās ar vāciešiem esot angļiem nenozīmīga, satrauc Hendersonu. Viņš šo piezīmi saprot kā adresētu sev personīgi. Iekarsis viņš atbild, ka kopš ierašanās Berlīnē viņš esot darijis

visu, kas viņa spēkos, lai novērstu karu un asins izliešanu. Izšķiršanās starp karu un mieru esot Hitlera rokās.

Šos pārmetumus Hitlers uzņēma mierīgi. Notikumi starp Poliju un Vāciju Anglijā neesot pareizi izprasti. Hitlers atrodies alternatīvas priekšā, vai aizsargāt vāciešu tiesības vai saprasties ar Angliju. Viņam šajā jautājumā neesot citas izvēles kā — aizstāvēt vāciešu tiesības. Ne-raugoties uz visām domstarpībām, viņš vēloties panākt draudzību ar Angliju un cerot, ka angļi nepalaidīšot šo izdevību garām.

Vēlā vakara stundā no Londonas Berlīnē atgriežas arī zviedrs Dāleruss. Viņš Londonā ticies ar Čemberlenu un Halifaksu. Dīvos naktī Gerings ar Dālerusa informāciju ierodas pie Hitlera. Gerings ir pacilātā garastāvoklī, jo Čemberlena atbilde zviedram, zīmējoties uz saprašanos, varētu būt Hitleram pieņemama. Nakts sarunā Gerings ieteic Hitleram atnest spēli "par visu vai neko". Hitlers atbild, ka visu mūžu viņš esot spēlējis "par visu vai neko". Redzams, nodomājis pie tā arī palikt.

Kamēr karš un miers karājas pavisam nedrošā un tievā diedziņā, Baltijas valstis jūras austrumu krastā ir neziņas un raižu nomāktas. Šo neziņas nomāktību padziļina nevarības sajūta kaut ko grozīt apstākļos, kad izšķiras viņu likteņi.

26. augustā Vācijas sūtnis Helsinkos Blichers ziņo Berlīnei, ka reakcija sakarā ar krievu-vācu līgumu mainoties no stundas stundā. Viņam bijusi saruna ar Somijas ārlietu ministru Erko. Somi esot aizdomīgi, vai slepenā līgumā viņi nav iedalīti "krievu iespaida sfairā"? Viņš neticot, ka krievi, līgumu slēdzot, būtu apmierinājušies tikai ar Vācijas solījumu tiem neuzbrukt. No franču un angļu aprindām Erko esot zināms, ka viņi ar krieviem nav varējuši noslēgt līgumu tikai tālab, ka nav vēlējušies atdot krieviem Baltijas valstis. Vāciešu sirdsapziņai šāda veida darījums neesot sagādājis grūtības. Saskaņā ar informāciju no angļiem un frančiem, vācieši ar krieviem esot vienojušies par pirms Pirmā pasaules kara robežām.

Blichers vaicā ārlietu ministrijai, ko lai viņš atbild uz līdzīgiem jautājumiem?

Vācijas sūtnis Tallinā Froveins 28. augustā ziņo uz Berlīni, ka igauņi oficiāli neizrādot sevišķu uztraukumu. Ārlietu ministrs K. Selters esot pat sūtni apsveicis sakarā ar līguma parakstīšanu Maskavā. Saskaņā ar Vācijas un Igaunijas jūnijā noslēgto neuzbrukšanas līgumu Vācija esot uzņēmusies zināmas rūpes, par ko igauņi esot Vācijai pateicīgi. Selters norādījis kā bezpamatotus Rietumeiropas laikrakstu ziņojumus, ka vienošanās esot bīstama Baltijas valstīm. Igaunijas prese, turpretī, rakstot atturīgi un ieteicot uzmanīgi vērot, kādas sekas būs līgumam, kad sāks to pildīt.

31. augustā Vācijas sūtnis Rīgā fon Kotze ziņo uz Berlīni, ka Latvijas ārlietu ministrs V. Munters viņam oficiāli darījis zināmu, ka Latvijas valdība nejūtoties kaut kādā veidā iespaidota no Vācijas-Krievijas līguma un ka konflikta gadījumā Austrumeiropā tiks pastiprināts Latvijas neitrālītes nozīmīgums, neraugoties uz to, ka Munters viņam agrāk vairākas reizes teicis, ka sabiedrībā pastāvot bažas par to, ka Vācija atdevusi Latviju krieviem. Munters jautājis, vai nebūtu lietderīgi, ja Vācija arī no savas puses izdarītu kādu nomierinošu žestu? Ja Vācijas valdība šādam priekšlikumam piekristu, viņš varētu informēt presi, ka sarunā ar Vācijas sūtni no kompetentas puses saņemta informācija, ka Maskavā noslēgtais līgums neapdraud Baltijas valstu integritāti un drošību un ka līgums nav saistīts ar kādu citu, nublicētu līgumu attiecībā uz Baltijas valstīm. Sarunas laikā Munters minējis vairākas Eiropas valstis, kurām dots solījums respektēt viņu neitrālītāti.

1. septembrī Veicsekers telegrafē vēstniekam Maskavā Šulenburgam, ka Somijas un Latvijas ārlietu ministri griezušies pie Vācijas sūtniem ar jautājumu, vai Maskavā noslēgtais līgums kaut kādā veidā neskar Baltijas valstis. Veicsekers vēloties dot rīkojumu sūtnim Rīgā, lai tas atbild, ka Latvijas un Vācijas attiecības nosaka jūnijā parakstītais neuzbrukšanas līgums un ka

Vācija nav saistījusies ar tādiem nokārtojumiem, kas būtu pretrunā ar Latvijas-Vācijas neuzbrukšanas līgumu.

Lai pārāk klaji nesamelotos, Veicsekers, pirms viņš norādījumus nosūta Vācijas sūtnim Rīgā, vēlas, lai Šulenburgs noskaidro, kāda veida atbildes devis Molotovs uz līdzīgiem jautājumiem?

Uz Molotova atbildi nav jāgaida ilgi. Jau nākošā dienā, 2. septembrī, viņš iepriecina Vācijas vēstnieku Šulenburgu ar ziņu, ka pēc konsultēšanās ar Staļinu Padomju Savienība piekrit atbildes formulējumam Latvijai par 23. augustā noslēgto Vācijas-Padomju Savienības neuzbrukšanas līgumu. Padomju Savienības diplomātiem pārstāvjiem tikšot nosūtītas instrukcijas lietot līdzīgu atbildi.

Melošanā un krāpšanā saskaņa starp Ribentropu un Molotovu ir pilnīga.

Lietuvas oficiālās aprindas klusē, jo Lietuvai nav kopējas robežas ar Padomju Savienību. Lietuvas klusēšana nepatīk Vācijas ārlietu ministrijai. Vācijas sūtnis Kauņā Zechlins saņem rīkojumu pateikt lietuvjiem, ka vācieši no viņiem sagaida visstingrāko neitrālītāti, kas nozīmē, ka Lietuvai jāpretojas visiem līdzekļiem, ja kāda trešā valsts aizskartu tās neitrālītāti. Trešā valsts noteikti domāta Polija. Ja Lietuva ieņemtu citādu viedokli vai nebūtu spējīga savu neitrālītāti aizstāvēt, Vācija atkarībā no apstākļiem, nodrošināšot tās intereses. Lietuvas ministru prezidenta vietnieks Kazis Bizausks, kam sūtnis Zechlins nodevis šo bargo Vācijas valdības rīkojumu, no savas puses apliecinājis, ka Lietuva apsveicot krievu-vācu līgumu kā ievērojamu notikumu, kas palīdzēšot nodrošināt mieru Austrumeiropā.

29. augustā Veicsekers Ribentropa uzdevumā telegrafē Zechlinam, lai tas noskaidro, vai lietuvji būtu ar mieru izdarīt militāra rakstura demonstrācijas pie Polijas robežas, varbūt izdarot karaspēka koncentrāciju?

31. augustā Vācijas sūtnis atbild, ka ministru prezidents Čerņus esot teicis žurnālistiem, ka Lietuva visiem līdzekļiem sargāšot savu neitrālītāti. Nepieciešamie soļi

tās sargāšanai jau esot sperti. Pagaidām neesot bažu, ka varētu no jebkādas puses notikt Lietuvas neitrālītātes aizskaršana. Aizsardzības soļi esot sperti galvenā kārtā pret Poliju, ar kuru Lietuvai nepastāvot neuzbrukšanas ligums. Lietuvas armijas komandieris ģenerālis Raščiķis esot informējis Vācijas militāro atašeju plkv.-ltn. Justu pilnīgā slepenībā, ka militārās piesardzības dēļ karaspēka vienības pastiprinātas tikai uz Polijas robežas. Slepenība tiekot ieturēta tālab, lai novērstu aizdomas, ka notiek militāra rakstura demonstrācija pret Poliju.

Zechlins ieteicis izdarīt militāras demonstrācijas Polijas robežas tuvumā. Uz šo priekšlikumu viņš saņēmis atbildi, ka par šo jautājumu ģenerālis Raščiķis jau esot informējis Vācijas militāro atašeju. Valdība patlaban neesot noskaņota uzsākt jebkāda veida akciju pret Poliju, jo daļa sabiedrības esot noskaņota atgūt Viļņu, bet cita daļa — arī valdības aprindas — esot nosvērušās Anglijas un Francijas pusē.

Kara draudu nomāktie Eiropas valstsvīri cenšas vest Hitleru pie prāta, pirms nav par vēlu. 27. augustā Francijas ministru prezidents E. Daladjē vēstulē brīdina Hitleru nesākt karu, pirms nav pārbaudītas visas iespējas karu novērst. No savas puses viņš, kā vācu draugs un Polijas sabiedrotais, esot ar mieru darīt visu, kas cilvēka spēkos, lai konfliktu izbeigtu miera ceļā. Daladjē brīdina: ja franču un vācu asinīm būtu no jauna jāplūst kā pirms 25 gadiem ilgā un nāvējošā karā, uzvarētājs būšot tikai posts un barbarisms.

Hitlera atbilde ir noraidīga. Ja liktenis lemšot, ka abām tautām atkal jāiet cīņā, tad viņš un vācu tauta to darišot, lai izlabotu tai nodarīto pārestību, kamēr citi — lai nekas netiktu grozīts. Viņam neesot šaubu par šāda veida konflikta konsekvencēm, bet grūtākā nasta būšot jānes Polijai. Viena alga, kā karš nobeigtos, Polijas vairs nebūšot.

29. augustā četros pēc pusdienas Hitlers saņem caur Itālijas vēstnieku Berlīnē Atoliko Musolini vēstuli. Vēstniekam dots rīkojums to tūlīt nogādāt Hitleram.

Vēstule sastāv tikai no nedaudz rindiņām, bet tās saturs ir tāds, kas ikvienam, pat Hitleram, liktu pārdomāt. Musolini raksta, ka viņam esot zināms, ka Fīrers patlaban iepazīstoties ar Anglijas atbildes saturu, kas esot arī viņam zināms. Kā patiess Fīrera un vācu tautas draugs viņš vēloties pateikt, ka pēc viņa pārlicības angļu priekšlikumi saturot priekšnoteikumus, kas nodrošinātu visu Vācijas problēmu labvēlīgu atrisināšanu. Ar šiem atrisinājumiem Fīrera lielie sasniegumi netiktu traucēti, bet tiem tiktu pievienoti jauni, neapstrīdami ieguvumi. Vēstules nobeigumā Musolini lūdz viņa vēstuli uzskatīt par jaunu solidaritātes apliecinājumu.

Ar šo vēstuli Musolini vēl lieku reizi mēģina pārliecināt Hitleru, ka vienošanās ceļā viņš var panākt daudz no tā, kas viņu interesē, bet ka karš var sagādāt postu un nelaimi kā Vācijai, tā arī tās sabiedrotajai Itālijai.

Staļins Maskavā šajās kritiskajās dienās neizrāda nekāda veida interesi par to, kas norisinās starp Vāciju, Angliju, Franciju un Poliju. Rietumu presē parādās ziņas, ka krievi domājot izvākt apmēram 300.000 karavīru no rietumu robežas. Vācieši to uzskata par neizskaidrojamu rīcību, kas nav savienojama ar nesen noslēgto līgumu. Šulenburgs saņem rīkojumu prasīt no Molotova paskaidrojumu. Molotovs kategoriski noliedz publicētās informācijas patiesību. Kad Šulenburgs prasa, lai Padomju Savienības valdība oficiāli atsauc minēto informāciju, Molotovs izvairās no tiešas atbildes, solot šajā jautājumā sazināties ar kara ministru Vorošilovu un dažiem citiem kolēģām.

Vāciešus dara nepacietīgus arī 23. augustā parakstītā līguma ratificēšanas vilcināšana. Pagājusi nedēļa, bet krievi, neraugoties uz solījumu, ar līguma ratificēšanu nesteidzas. Uz Šulenburga neatlaidīgiem jautājumiem Molotovs paskaidro, ka līguma ratificēšana esot tikai formalitāte. Ja Staļins personīgi esot kaut kam piekritis, tad visiem citiem iestādījumiem, ieskaitot Augstāko padomi, neesot vairāk nozīmes, tiem — sakarā ar konstitūciju — atliekot apstiprināt to, ko ieteic Staļins. Molotovs — acīmredzot — stāsta Šulenburgam niekus,

kālab ratificēšana kavējas. Daudzi Augstākās padomes deputāti dzīvojot tālu no Maskavas. Ierašanās uz sēdi šī iemesla dēļ aizkavējoties. Vakar vēl nav bijis kvorums. Ja 30. augustu nesvinēšot, tad iespējams, ka ratifikācija notiekot tajā dienā, bet vispirms tikšot skatīti cauri daži citi punkti: lauksaimniecības nodoklis un karaklausība. Tā kā 30. augustu Padomju Savienība tomēr svinējusi, tad ratifikācija varētu notikt ne ātrāk, kā 1. septembrī vakara sesijā.

Lai Vācijas vēstnieks nevarētu Molotovu atrast un traucēt ar savām prasībām no nervoziem "sabiedrotiem" Berlīnē, viņš aizbrauc pavadīt brīvdienu uz ārplisētas daču. Šāda "vistiņu spēlēšana" Berlīnē rada bažas, jo no Maskavas var sagaidīt dažāda veida pārsteigumus. Hitlers stāv lielas izšķiršanās priekšā, bet divi sabiedrotie — Musolini un Staļins — neizrāda vēlēšanos sniegt palīdzīgu roku.

Pēc sarunām ar Dālerusu Anglijas ārlietu ministrija sūta steidzamu rīkojumu vēstniekam Kennardam Varšavā, lai viņš nekavējoties informē Polijas valdību par patlaban labvēlīgu noskaņojumu sākt tiešas sarunas starp Poliju un Vāciju. Lai sarunas varētu sākties, poļiem nekavējoties jāpārtrauc vāciešiem naidīgā radio propaganda un jāļauj Polijā dzīvojošiem vāciešiem, ja viņi vēlas, bez traucējumiem pāriet robežu.

Kennarda atbildes telegrama, kuru viņš sūta pēc sazināšanās ar Polijas ārlietu ministru Beku, nav nomierinoša. Beks apsolās neizprovocēt tālākus stargadījumus, bet tūlīņ arī norāda, ka vāciešu provokācija Dancigā ir nepanesama. Kennarda personīgais iespaids ir, ka ne Beku, ne Polijas valdību nav iespējams pārliecināt sūtīt uz Berlīni kādu pilnvarotu personu sarunām ar Hitleru. Poļi drīzāk kaušoties līdz pēdējam vīram nekā pazemošoties Hitlera priekšā.

31. augustā Anglijas vēstniecības padomnieks Forbess apmeklē Polijas vēstnieku Lipski, jo Anglijas vēstnieks N. Hendersons vēl vienmēr izvairās ar Lipski satīkties. Forbesa uzdevums ir runāt ar Lipski personīgi

par Anglijas priekšlikumiem. Lipskis par šo tematu nav izrādījis ne mazāko interesi. Viņš jau pāri par pieciem gadiem esot Berlīnē. Viņam esot intīmas attiecības ar Geringu un citām iespaidīgām personām. Viņš esot pārliecināts, ka kara gadījumā Vācijā izcelšoties nemieri un poļi bez grūtībām maršēšot uz Berlīni.

Iespējams, ka Polijas vēstniekam Lipskim tiešām bijuši labi sakari ar vācu militārām aprindām, kuras gatavojās kara gadījumā likvidēt Hitleru. Tas viņam radījis pārliecību, ka no kara nav jābaidās, ka tas drīzāk vēlams, lai atbrīvotos no Hitlera briesmām. Varbūt, ka Polijas valdība šo vēstnieka Lipska pārliecību pieņēmusi kā reālu iespēju un tālab noraidījusi nevien vāciešu, bet angļu, itāļu, franču un Vatikāna mudinājumus meklēt saprašanās iespējas.

Lai pilnīgi nenoraidītu Anglijas priekšlikumu uzsākt tiešas sarunas ar vāciešiem, Beks 31. augustā dod rīkojumu vēstniekam Berlīnē Lipskim ierasties ārlietu ministrijā ar informāciju, ka Polijas valdība patlaban pārbauda Anglijas priekšlikumus par Polijas un Vācijas tiešām sarunām un ka Polijas valdība uz angļu priekšlikumu raugās labvēlīgi. Reizē ar šo rīkojumu Lipskis saņem slepenu norādījumu, ka gadījumā, ja Vācijas ārlietu ministrija nāktu ar kādiem jautājumiem vai priekšlikumiem, viņš nedrīkst ielaisties nekādās diskusijās, norādot, ka viņa uzdevums ir ierobežots ar valdības paziņojuma nodošanu Vācijas ārlietu ministrijai.

Ribentrops Polijas sūtni pieņem ledus auksti un jautā, vai Lipskim ir sevišķas pilnvaras sarunām? Uz Lipska atbildi, ka viņam tādu nav, Ribentrops vaicā tālāk, vai viņš esot informēts, ka, atbildot uz Londonas priekšlikumiem, Vācijas valdība tiem piekritusi un izteikusi gatavību uzsākt tiešas sarunas ar poļiem? Lipskis atbildējis, ka viņš līdz šim šajā jautājumā esot ieguvis tikai netiešu informāciju.

Izpildot šādā formā Polijas valdības uzdevumu, Lipskis nodarīja vairāk ļaunuma nekā labuma, ja vispār šajā dienā un stundā kas labs vēl bija sasniedzams, lai Eiropā saglabātu mieru.

30. augustā Vācijas ārlietu ministrija nosūta vēstniecībai Londonā rakstu ar sešpadsmit punktiem. Raksts domāts kā priekšlikums Dancigas, Poļu koridora un vācu mazākumtautības jautājuma nokārtošanai Vācijas un Polijas starpā — ar norādījumu līdz turpmākam rīkojumam turēt to slepenībā. Priekšlikumā paredzēts, ka Dancigas brīvpilsēta nekavējoties pievienojama Vācijai, bet tā sauktajā “Poļu koridorā” un Gdīnā izdarāms plebiscīts, dodot iedzīvotājiem iespēju izšķirt, vai tie vēlas palikt pie Polijas vai Vācijas. Gdīņa paliek arī uz priekšu Polijas osta. Tās robežas noteic Polija un Vācija tiešu sarunu ceļā, tāpat arī jautājumu par ceļiem, kas savieno Gdīņas ostu ar Polijas iekšieni.

Šis raksts telegrafiski nosūtīts arī Vācijas vēstniecībām Parīzē, Romā un Maskavā.

Raksts ieturēts nomierinošā garā. Lasītājam rodas iespaids, ka Hitlers tiešām vēlēties panākt konflikta nokārtošanu sarunu ceļā. Bet ņemot vērā apstākļus, ka raksts nosūtīts Vācijas vēstniecībām 31. augustā ar norādījumu līdz turpmākam rīkojumam turēt to slepenībā, tas zaudē praktisku nozīmi, jo 31. augustā Hitlers dod pavēli uzbrukt Polijai 1. septembra agrā rīta stundā.

31. augustā Gerings vairākas reizes mēģina pārliecināt Hitleru nesteigties ar uzbrukuma pavēles nosūtīšanu armijas vadībai, bet nesekmīgi.

Princis Maksis Hohenlohe 12. augustā noorganizēja privātu tikšanos Rensimanam ar Geringu viņa vasaras mītnē Karinhallē. Šī saruna ir interesanta, jo tā liecina par Geringa bailēm no kara un viņa vēlēšanos panākt saprašanos ar Angliju.

Hermans Gerings dzimis Rozenheimā 1893. gadā turīgu vecāku ģimenē, izpelnījās ievērību kā viens no labākiem slavenās Richthofena eskadras kaujas lidotājiem Pirmā pasaules karā. Pēc neizdevušos Hitlera puča 1923. gadā viņš aizbēga uz ārzemēm. Vācijā viņš atgriezās 1927. gadā un atkal pievienojās Hitleram. 1932. gadā

nacionālsociālistu partija jau bija tik stipra, ka viņu ievēlēja par Reichstaga prezidentu. Nodibinoties Hitlera pirmajai parlamenta valdībai, viņš tajā pildīja ministra bez portfeļa pienākumus. Hitleram pārņemot varu, viņš Geringu iecēla Prūsijas ministru prezidenta un Vācijas Gaisa satiksmes ministra amatos. Kad 1934. gada vasarā Hitlers Minchenē "likvidēja" Rēma puču, Gerings ar ne mazāku brutalitāti novāca pie malas režīmam naidīgas personības, pie reizes norēķinoties arī ar personīgiem pretiniekiem. Viņš ierīkoja arī pirmās koncentrācijas nometnes.

Neraugoties uz šīm tumšajām pusēm, viņam piemita zināms šarms, kas pie viņa saistīja nevien vāciešus, bet arī Vācijā akreditētos diplomātus. Pazīstama bija viņa lielā kāre pēc ordeņiem, labiem vīniem un gardiem ēdieniem. Speciāls drēbnieks gatavoja viņa privātos un feldmaršala uzvalkus, piemērojot tos viņa stipri apaļīgajam augumam. Savu vasaras mītni Karinhalli, kas atradās skaistā parkā apmēram 40 kilometrus no Berlīnes, viņš bija pārvērtis par istu mūzeju, labprāt tur uzturējās un pieņēma arī ārzemju viesus.

Laikam vairāk nekā par jebkuru citu Hitlera laika varasvīru par viņu cirkulēja dažādas anekdotes, bet viņš to neņēma ļaunā. Viņš pat labprāt šīs anekdotes vācis un savam šoferim par katru jaunu anekdoti maksājis desmit markas.

Karš Geringam neko vairāk nevarēja dot par to, ko viņš jau bija sasniedzis. Viņš varēja tikai zaudēt — vai nu daudz vai ļaunākā gadījumā visu. Vai nu aiz egoisma vai patiesas pārlicības, ka karš nodarīs daudz ļauna nevien Vācijai, bet visai Eiropai, viņš darīja iespējamo kara novēršanai. Viņa pretspēlētājs un kara kūditājs bija Ribentrops, pret kuru viņš uz laiku bija sabiedrojis pat ar Gebelsu.

Saruna ar Ransimenu 12. augustā skāra galvenā kārtā jautājumu — kā novērst karu starp abām spēcīgākām Eiropas valstīm. Patlaban svarīgākais jautājums esot Danciga un Poļu koridors. Poļiem vajadzētu saprast, ka

viņiem Dancigu nav iespējams aizstāvēt un ka Vācija nevar atstāt un neatstās Dancigu nepievienotu Vācijai. Ar čehu pievienošanu Vācijai tajā esot iekļauti septiņi miljoni cittautiešu. Vācieši nevēloties vairāk.

Viņam esot teikts, ka Anglijas ministru prezidents neiedrošināšoties izrādīt nevienu draudzības žestu pret Vāciju, lai netiktu atcelts no amata. Ransimens izteicis šaubas par šīs informācijas patiesīgumu. Čerčils esot spējīgs, bet nepieņemama alternatīva. Tas pats esot sakāms arī par Idenu un Dafu Kuperu (Duff Cooper). Gerings klausījies ar lielu uzmanību, bet palicis neskaidrs, par cik viņš Ransimena teiktajam uzticējies.

Sarunas beigu daļā Gerings runājis par Krieviju. Anglija un Vācija esot lielākās un spēcīgākās valstis Eiropā un tagad abas dzenoties pakal krieviem. Rezultātā istais uzvarētājs būšot Staļins. Atgāzies krēsla atzveltnē, Gerings brīdi klusējis, tad bildis: "O, ja vien man angļu valoda būtu labāka, es dotos pāri uz Angliju un izskaidrotu, kā isti lietas izskatās."

Vācu un angļu laikraksti darot daudz ļauna ar naidīgo propagandu, noskaņojot vienu tautu pret otru. Būtu labi, ja uz kādu mēnesi, vismaz sarunu laikā, laikrakstus abās zemēs noliegtu.

Atgriežoties atkal pie jautājuma par karu, Gerings teicis, ka Anglija neko neiegūtu ar tagadējā režīma iznīcināšanu Vācijā. Alternatīva būtu tikai boļševisms, kas pārņemtu visu Centrālo un Austrumeiropu.

Ir 31. augusts. Valstsvīri visā Eiropā jūt, ka liktenīgā stunda ir ļoti tuvu. Zvana telefoni: Londona-Parīze, Roma-Londona, Roma-Berlīne. Zvana arī vīrs, kas nerunā nevienas valsts vārdā, bet cenšas karu novērst kā neitrāls starpnieks, zvana Dāleruss. Lielvalstu sūtņi ar nopietnām sejām un aktu mapēm steidzas uz ārlietu ministrijām, ar speciālām lidmašīnām lido kurjeri. Vai pēdējā brīdī izdosies novērst ļaunāko? Vai izdosies pēdējā brīdī atrast kādu burvju formulu, kas spētu radīt uzticību starp Angliju un Vāciju?

Pulksten 11 priekšpusdienā Itālijas ārlietu ministrs zvana Anglijas ārlietu ministram Halifaksam. Viņš tikko saņēmis telegrammu no Itālijas sūtņa Berlīnē Atolico (Attolico): ja tuvākās stundās neizdošoties dot notikumiem jaunu virzienu, karš esot nenovēršams. Sūtņis Atolico nācis ar diviem priekšlikumiem:

1. Lai Majestātes valdība piespiež Polijas valdību dot rīkojumu savam vēstniekam Berlīnē nekavējoties uzsākt sarunas;

2. Musolini zvanītu Hitleram, lai tas nepārsteidzas. Musolini baidoties, ka patlabanējā stāvoklī, kad nav nekas jauns sakāms, zvanīt Hitleram būtu bez panākuma. Ja turpretī Polijas valdība būtu ar mieru Dancigu atdot Vācijai un par šo izšķiršanos informētu Anglijas un Itālijas valdības, Musolini zvanītu Hitleram, lai informētu viņu, ka radusies jauna situācija Dancigas jau-tājumā.

Halifakss atbildējis, ka viņš stāvokļa nopietnību izprotot, bet esot lielas grūtības nodibināt kontaktu starp vāciešiem un poļiem. Vācieši sagaidot, lai poļi ierodas pie viņiem un noskaidro, kādas ir vāciešu prasības. Poļi to nedarīšot, un Anglijas valdība nevarot spiest poļus, lai viņi to darītu. Pareizākais pēc viņa domām būtu, ja Vācijas ārlietu ministrija atsauktu pie sevis Polijas vēstnieku un nodotu viņam jaunus priekšlikumus. Tos tad viņš normālā, diplomātiskā praksē pieņemtā veidā varētu nodot savai valdībai. Poļu valdība Varšavā tad sazinātos ar Anglijas vēstnieku.

11.24 Halifakss saņem steidzamu telegramu no vēstnieka Berlīnē Hendersona. Vēstnieks ziņo, ka viņa draugs — pieņem, ka tas varētu būt fon Hasels (Hassel) — šorīt telefoniski sazinājies ar Geringu. Gerings raksturojis vāciešu prasības par ļoti mērenām, Hendersonam nav bijis laika šīs prasības rūpīgi pārbaudīt, bet arī viņam liekoties, ka tās ir mērenas. Gerings ieteicis, lai Polijas valdības pilnvarota persona nekavējoties ierodas Berlīnē sarunu vešanai, bet ja tas šajā laikā dēļ nav izdarāms, pietīktu, ja poļi caur savu vēstnieku darītu zināmu Riben-

tropam, ka sūtīs sarunu vešanai pilnvarotu personu, cik ātri iespējams.

Hendersons uz savu atbildību zvānījis poļu vēstniecības sekretāram un Vācijas ārlietu ministrijas valsts sekretāram Veicsekeram, ieteicot Vācijas valdībai nepārsteigties.

11.30 Itālijas vēstnieks Atoliko apmeklēja Veicsekeru, lai informētu, ka Musolīni šorīt kontaktējies Londonu. Musolīni lūdz informēt Hitleru un pateikt viņam, ka viņa starpniecības idejas realizēšanai esot nepieciešams daudz laika.

12.30 Anglijas vēstnieks Berlīnē Hendersons telegrafē Halifaksam vāciešu pēdējos miera piedāvājumus: pēc 12 mēnešiem jāizdara tautas nobalsošana Poļu koridorā. Šajā starplaikā "koridors" brīvi lietojams kā vāciešiem, tā poļiem. Pēc plebiscīta — iedzīvotāju apmaiņa. Dancīgā poļiem garantējamās visas saimnieciskās tiesības, kā arī ostas lietošanas tiesības. Arī Helas pussalā jānotiek plebiscītam. Sarunas iesākamas nekavējoties.

12.30 Dāleruss zvana no Anglijas vēstniecības uz Dauninga ielu 10. Viņš saka, ka nakts lielāko daļu pavadījis kopā ar Geringu. Vāciešu priekšlikumi esot formulēti ļoti liberālā formā. Tas liecinot, cik lielā mērā Hitlera esot ieinteresēts uzturēt labas attiecības ar Angliju. Kad Dāleruss sarunā sācis kritizēt poļus par miera sarunu sabotēšanu, H. Vilsons, kas šo sarunu pieņēmis Dauninga ielā, bijis spiests nolikt klausuli, būdams pārliecībā, ka sarunu vācieši noklausās.

1.30 Anglijas vēstnieks Romā P. Lorens (P. Loraine) zvana Halifaksam. Viņš bijis klāt, kad Čano zvānījis uz Londonu. Tas, ko Čano teicis Halifaksam, esot darīts zināms arī Francijas valdībai. Musolīni kalkulācija esot tāda: ja viņš iespējami drīz varētu informēt Hitleru, ka angļi un franči akceptējuši viņa priekšlikumus, Hitleram būtu lielas grūtības tos noraidīt. Čano piezīmējis — ja Hitlera tos noraidīšot, tad visi kaķi ņaudēšot.

Čano lūdzis Halifaksu pieņemt vācu priekšlikumus, ko arī viņš labā pārliecībā darot.

1.45 Halifakss nosūta steidzīgu telegramu angļu vēstniekam Varšavā H. Kennardam (Kennard) nekavējoties informēt poļu valdību un dot tai šādu padomu: ņemot vērā, ka tā principā piekritusi tiešām sarunām ar Vācijas valdību, nekavējoties dot instrukcijas savam vēstniekam Berlīnē ierasties vācu ārlietu ministrijā, lai noskaidrotu, vai ir kādi jauni priekšlikumi. Ja tādi būtu, viņš tos nosūtītu savai valdībai, ieteicot drīzas diskusijas.

1.50 N. Hendersons telegrafē Halifaksam, ka viņa padomnieka klātienē notikusi saruna starp Dālerusu un Polijas vēstnieku Lipski. Vēstniecības padomnieks iepazīstinājis Dālerusu kā privātu starpnieku, kas bauda Anglijas valdības, vēstniecības un Vācijas valdības uzticību. Dāleruss iepazīstinājis vēstnieku Lipski ar vāciešu pēdējiem priekšlikumiem un lūdzis nekavējoties sazināties ar valdību, jo stāvoklis esot kritisks. Viņš ieteicot piespiest Beku vai kādu citu piemērotu poļu pārstāvi nekavējoties ierasties Berlīnē, lai uzsāktu sarunas. Ja tas nebūtu iespējams, lai vēstnieks mēģinot dabūt vajadzīgās pilnvaras sarunu uzsākšanai pats un tūlī lai mēģinot dabūt satikšanos ar Hitleru personīgi.

Kamēr Dāleruss izgājis blakus istabā, lai vācu priekšlikumus uzrakstītu, Lipskis teicis Anglijas sūtniecības padomniekam, ka šis plāns esot pretrunā ar Polijas suverenitāti un tālab neesot debatējams. Tagadējais Vācijas režīms drīz sabrukšot, jo vāciešu morāle esot vāja. Pēc viņa domām Beka ierašanās Berlīnē būtu fatāla kļūda. Poļiem visiem spēkiem uzturama vienota fronte pat tad, ja sabiedrotie tos pamestu, un jābūt gataviem cīnīties arī vieni pašiem. Vācu piedāvājums esot viltīgi slazdi un reizē norādot uz vāciešu vājumu.

3.05 pāvests Pius XII ar Vācijas vēstnieka starpniecību griežas pie Hitlera ar lūgumu Dieva vārdā darīt visu iespējamo, lai novērstu konfliktu starp Vāciju un Poliju un lai novērstu apstākļus, kas pašreizējo stāvokli padarītu ļaunāku.

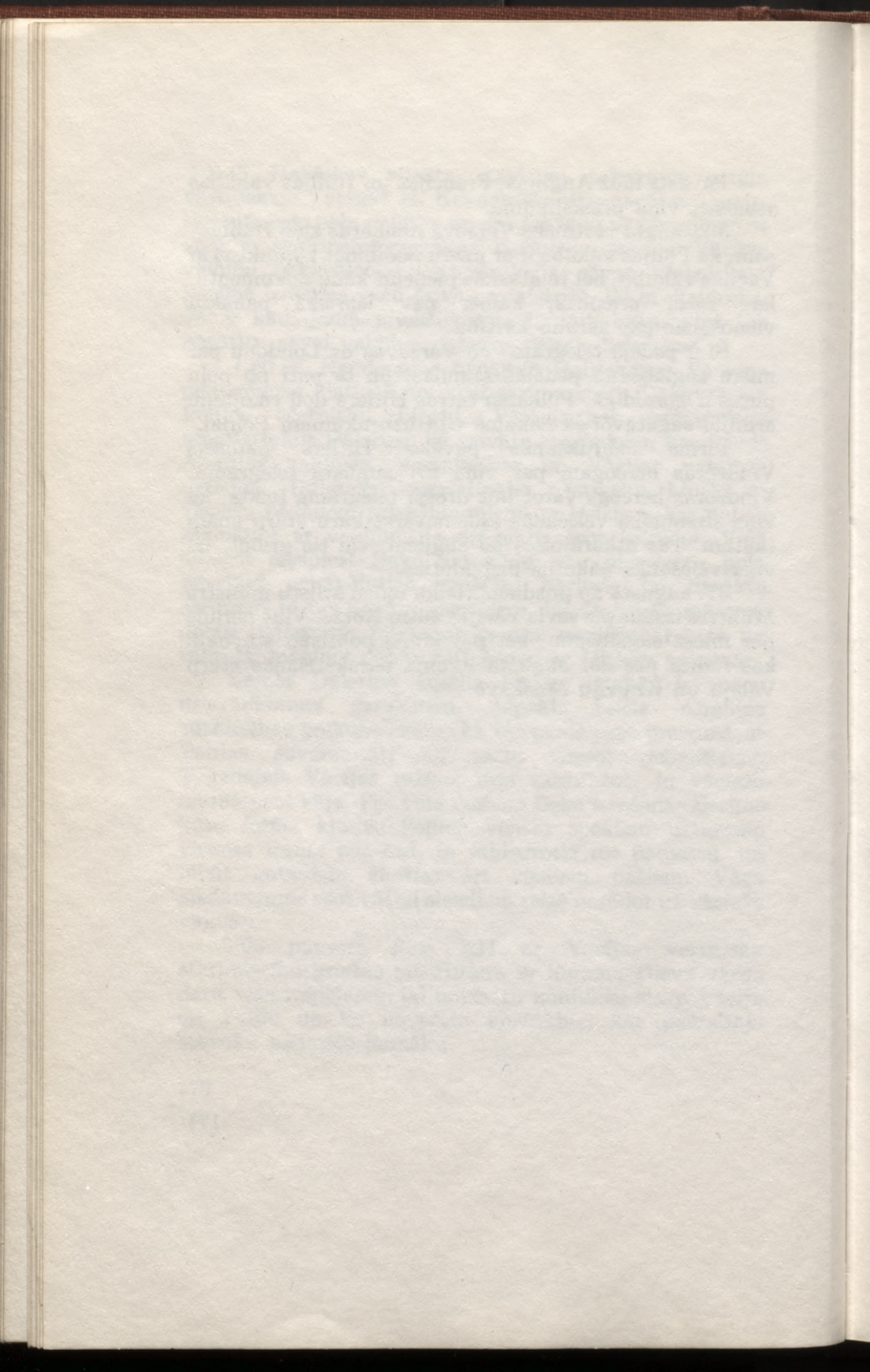
Pāvests lūdz Anglijas, Francijas un Itālijas valdības atbalstīt viņa priekšlikumu.

3.20 angļu vēstnieks Varšavā Kennards ziņo Halifaksam, ka Polijas valdība ir ar mieru nodibināt kontaktus ar Vācijas valdību, bet tā atsakās pieņemt kādu dokumentu, kas satur prasības, kamēr nav iepriekš panākta vienošanās par sarunu kārtību.

Ši ir pēdējā telegrama no Varšavas uz Londonu par miera saglabāšanu pēdējās stundās, un tā pati no poļu puses ir noraidīga. Pulksten četros Hitlers dod rīkojumu armijai sagatavoties nākamā rītā uzbrukumam Polijai.

Pirms uzbrukšanas pavēles Hitlers pateicas Vindzoras hercogam par viņa 27. augusta telegramu. Vindzoras hercogs varot būt drošs, telegramā teikts, ka viņa sirsnīgākā vēlēšanās esot novērst karu starp abām tautām. Tas atkarājoties no angļiem, vai tie gribot, lai viņa vēlēšanās nākotnē piepildoties.

31. augustā ap pusdienas laiku mūsu ārlietu ministrs Munters izsauca pie sevis Vācijas sūtni Kotze. Viņš nerunā par miera saglabāšanu, bet par jauno politisko stāvokli, kas radies pēc 23. augusta līguma parakstīšanas starp Vāciju un Krieviju Maskavā.

HITLERS DOD PAVĒLI UZBRUKT POLIJAI

Savā runā armijas vadībai Hitlers teica, ka iegansts uzbrukumam Polijai tikšot sagatavots, ticams vai apšaubāms. Uzvarētājam neviens neprasot, vai viņš runājis patiesību vai ne.

Kamēr Hitlers, ģenerālis Keitels un ģenerālštāba vīri pielika punktus un komatus jau gatavai uzbrukuma pavēlei, Himlera vīri parūpējās, lai laikā būtu sagatavota "poļu provokācija". 31. augusta agrā rīta stundā kādu pusduci apcietināto no tuvākās koncentrācijas nometnes, ietērtus poļu karavīru formas tērpos, nogādāja uz mazu pierobežas pilsētiņu Gleivicu. Viņu uzdevums bija inscenēt poļu uzbrukumu Gleivicas radio raidītājam. "Varonīgie" radio raidītāja aizstāvji visus uzbrucējus nošāva, pie tam tik veikli, ka necieta ne raidītājs, ne arī tā aizstāvji.

Noteiktā laikā notikuma vietā ieradās propagandas ministrijas norīkotie fotografi, lai dokumentētu "poļu uzbrukumu". Gebelss parūpējās, lai visi Vācijas laikraksti jau tajā pašā dienā tiktu apgādāti ar nošauto "uzbrucēju" attēliem un attiecīgiem rakstiem, kas neapšaubāmi pierādītu poļu izaicinājumu.

Attēliem un šausmu pilniem rakstiem vajadzēja katru istu vācieti pārliecināt, ka Vācija un vācu tautas gods nevar ilgāk paciest poļu provokācijas. Vai Hitlers, kas tik ļoti rūpējās par vācu tautas godu un labklājību, drīkstēja vēl ilgāk kavēties, kaut arī viņš bieži apliecināja miermīlīgumu?

Poļu armijas formas tērpos ietērtu koncentrācijas nometņu ieslodzīto noslepkavošana Gleivicas raidītāja durvju priekšā nepārliecināja. Himlera vīru inscenētā "poļu provokācija" bija šūta gaužam baltiem diegiem. Raidītāja varonīgie aizstāvji izrādījušies tik labi šāvēji, ka visi uzbrucēji bija nonāvēti, neatstājot nevienu pašu ievainoto, kurš varētu liecināt, kas uzbrukumu organizējuši

un kāds bijis uzbrukuma nolūks. Uzspriecināt vienu nenozīmīgu pierobežas pilsētas raidītāju liktos ar pārāk niecīgu nozīmi.

Vienā ziņā Hitleram bija taisnība, ka uzvarētāju neviens netiesā. Pēc neilga laika "Gleivicas provokācija" bija aizmirsta, bet lai vācu tautas acis attaisnotu uzbrukumu Polijai, ar to Hitleram pietika.

31. augustā četros pēc pusdienas armijas vadība saņēma Hitlera sevišķi slepenu pavēli Nr. 1. Uzbrukumam jāsākas 1. septembrī 4.45 minūtēs rītā saskaņā ar iepriekš izstrādāto uzbrukuma plānu "Fall Weiss". Tā kā poļi savu kara floti laikus bija aizsūtījuši uz Angliju, Baltijas jūrā atstājot tikai septiņas zemūdenes, uz Gdiņu lielākas kara flotes vienības nav sūtāmas. Baltijas jūra aizsargājama pret ienaidnieka flotes ierašanos, atstājot flotes komandiera izšķiršanai, vai ieeja Baltijas jūrā mīnējama. Holandes, Beļģijas, Luksemburgas un Šveices neitrālitate stingri ievērojama.

Tā kā nav zināms, kāda būs Anglijas reakcija sakarā ar vācu uzbrukumu Polijai, jāgatavojas arī uzbrukumam Anglijai. Plānojot uzbrukumu, jāpatur prātā, ka jāizvairās no daļējiem panākumiem, ja spēki nav pietiekami lieli. Gaisa uzbrukumi Londonai var notikt tikai pēc Hitlera personīgas pavēles.

Par uzbrukuma gatavošanu Francijai pavēlē nekas nav minēts. No tā secināms, ka par niknāko un nopietnāko ienaidnieku Hitlers uzskatījis jau kara sākumā Angliju. Iespējams, ka viņš dzīvoja vēl vienmēr pārliecībā, ka pēc ātras Polijas sakaušanas aukstasinīgie aprēķinātāji angļi vairs nekausies par zaudētu lietu.

31. augusta pēcpusdienā Hitlers paspēja vēlreiz pārslasīt jau iepriekš sagatavoto runu, ar kuru jāpaziņo vācu tautai un pasaulei, kālab viņš devis rīkojumu uzsākt kara darbību pret Poliju. Labi atpūties un ar sevi pilnīgi apmierināts, Hitlers 1. septembrī pulksten desmitos rītā, kad bija saņēmis informāciju par vācu armijas uzbrukuma sekmēm, runāja steigā sasauktā reichstāga sanāksmē Krolla operas namā. Runas smaguma punkts bija Polija.

Viņš nav izvēlējis karu un pūlējies to novērst, bet poļi atbildējuši ar izaicinājumiem, uzbrūkot Vācijas robežposteniem. Izaicinošākais bijis Polijas regulārās armijas vienību uzbrukums Gleivicas raidstacijai. Savā runā viņš no jauna apliecināja gatavību kalpot tēvzemei. Viņš neprasišot ne no viena vācieša vairāk, nekā pats to darījis, pildīdams karavīra pienākumus četrus gadus Pirmajā pasaules karā. Vācu tautai nebūšot jānes smagākas nastas, kādas viņš pats nesīšot. No šī brīža viņš piederot vācu tautai vairāk kā jebkad agrāk. Tagad viņš neesot nekas vairāk kā Vācijas pirmais karavīrs. Vēlreiz viņš uzgērbis uzvalku, kas viņam esot svētākais un dārgākais. Viņš to nenogērbšot, kamēr uzvara nebūšot izcīnīta, vai arī viņš nepiedzīvošot kara noslēgumu.

Pēc runas parlamentā, Hitlers ar Itālijas vēstnieka starpniecību nosūtīja sevišķi draudzīgā tonī ieturētu vēstuli Musolīni. Tonis bija draudzīgs, bet saturs melīgs. Divas dienas viņš veltīgi gaidījis poļu sarunu vedējus. Tajā vietā, lai sāktu sarunas, poļi izsludinājuši vispārēju mobilizāciju. Iepriekšējā naktī poļi četrpadsmit gadījumos uzbrukuši Vācijas robežai, pie kam trīs gadījumi bijuši ar sevišķi svarīgu raksturu. Izteikdams Musolīni pateicību par draudzību, kas parādīta līdz šim, viņš ieteic neuzsākt kaut kāda veida samierināšanas akciju. Šāda veida pūles nedošot rezultātus. Ja poļi būtu vēlējušies strīdus jautājumus nokārtot miera ceļā, viņi esot varējuši to darīt jebkuru brīdi.

Vācijas uzbrukums Polijai ir notikums ar tālu ejošām sekām. Eiropas ieinteresētās valstis tālab steidzīgi pieņem svarīgus lēmumus: trijos pēcpusdienā Musolīni sasauca kabineta sēdi, kurā lemj, ka Itālija nepiedalīsies militārā darbībā. Saņemot ziņu par Vācijas uzbrukumu Polijai, Francija izsludina mobilizāciju, bet lords Halifakss izsauca pie sevis Vācijas vēstniecības padomnieku, lai iegūtu no viņa informāciju par Hitlera tālākiem nodomiem.

Neraugoties uz Hitlera ieteikumu Musolīni nemaisīties viņa darīšanās un neuzsākt nekāda veida izligšanas ierosinājumus Vācijas un Polijas konfliktā, Musolīni jau

nākamā dienā, 2. septembrī, nāk ar priekšlikumu Hitleram, lai viņš pārtrauc kara darbību, jo pastāvot nopietna iespēja triju dienu laikā sasaukt ieinteresēto valstu konferenci. Konferences rezultāti, Musolini vērtējumā, varētu būt labvēlīgi Vācijai. Musolini neuzspiežot Hitleram savu ieteikumu, bet konferences noraidīšanas gadījumā karš varot kļūt vispārējs un ievilkties garumā.

Hitlers šo labi domāto Musolini priekšlikumu neņēma vērā, un par šo kļūdu viņš personīgi, vācu tauta un arī Musolini, kas ar Hitleru bija saistīties, dabūja maksāt ļoti bargu maksu.

Vašingtonā Valsts Departamenta preses sekretārs Vācijas ziņu dienesta pārstāvim darīja zināmu, ka Savienoto Valstu viedoklis, attiecībā uz Vāciju, vairs neesot salīdzināms ar 1914. gadu, pat ne ar 1917. gadu. Amerikāņi izjūtot nožēlu pret vācu tautu, bet Vācijas valdība tiekot darīta atbildīga par asins plūdiem, kas varētu sākties karā ar Angliju un Franciju. Sarunas, ko Vācijas valdība vedusi ar citu valstu valdībām, esot tik muļķīgas, cik muļķīgas vien varējušas būt.

Notika tas, ko ne Hitlers, ne Ribentrops nebija paredzējuši. Jau kara trešajā dienā, 3. septembrī, Anglijas vēstnieks N. Hendersons ieradās pie Ribentropa, lai nodotu Anglijas valdības ultimātu. Ribentrops atteicās to pieņemt, bet atļāva to nodot viņa tulkam Dr. P. Šmitam. Ultimātā bija teikts, ja Anglijas valdība nesaņem apmierinošu apstiprinājumu par Vācijas kara darbības pārtraukumu un Vācijas armijas vienību izvākšanu no Polijas līdz 11.00 pēc britu vasaras laika, iestāsies kara stāvoklis starp Angliju un Vāciju.

Ar angļu valdības ultimātu Ribentrops tulka Šmita pavadībā ieradās pie Hitlera. Kamēr Šmits, stāvēdams pienācīgā attālumā no Hitlera milzīgo apmēru darba galda, lēnā balsī tulkoja ultimātu, Hitlers neizrādīja ne pārsteiguma, ne nemiera pazīmes. Pat ne muskulis viņa sejā neizmainījās. Kad Šmits beidza ultimātu tulkot, Hitlers, pagriezies pret Ribentropu, niknā balsī izkiedza

jautājumu — un ko tagad? Uz šo jautājumu Ribentropam, kas neatlaidīgi bija kalis Hitlera smadzenēs, ka Anglija Polijas dēļ karā neies, trūka atbildes.

Francija pieteica karu Vācijai 3. septembrī. Kara stāvoklis starp abām valstīm stājās spēkā 5.00 pēc pusdienas.

Dažas stundas pēc Anglijas ultimāta saņemšanas Hitlers speciālā vilcienā atstāja Berlīni. Viņa ceļa mērķis bija Polija. Vilciens, kurā bija iekārtotas visas ērtības gan Hitleram personīgi, gan viņa pavadoņiem, bija apgādāts ar radio sazināšanās ierīcēm un apbruņots ar pretgaisa artilēriju. Šis speciālvilciens bija domāts kā Hitlera pagaidu štābs. Sagādīšanās pēc, tajā laikā, kad Hitlers atstāja Berlīni, vācu zemūdene Hebrīdu salu tuvumā torpedēja Anglijas pasažieru kuģi "Athenia" ar 1.400 pasažieriem. 112 pasažieri aizgāja bojā, starp tiem 28 amerikāņi. Barbariskais uzbrukums neaizsargātam pasažieru kuģim stipri savīļņoja Savienotās Valstis. Vācijas laikraksti un radio apgalvoja, ka kuģi, pēc Čerčila pavēles, nogremdējuši paši angļi, novietojot kuģi speciālu bumbu ar laika degli. Šis Hitlera propagandas apgalvojums izklausījās vēl neticamāks nekā poļu uzbrukums Gleivicas stacijai.

Kara sākuma dienā "uzpeld" kāds Pēteris Kleists. Viņš uzdodas par Ribentropa speciālu uzdevumu darbinieku, labi pārvalda krievu valodu un cenšas apliecināt speciālas simpatijas Baltijas valstīm. 9. septembrī viņš apmeklē Lietuvas sūtni Berlīnē Škirpu, lai to kārdinātu ar Viļņu. Lai Viļņu pievienotu Lietuvai, lietuviešiem esot tūlīt jāuzbrūk poļiem un Viļņa jāatbrīvo. Škirpa kā vecs karavīrs ir gaužam karsts karotājs. Viņš jau esot ieteicis Lietuvas valdībai uzbrukt poļiem ar saukli: "Izmest Želigovska bandas no Lietuvas galvaspilsētas!" Viņš cer, ka valdība piekritīšot viņa idejām. Škirpa lūdz Kleistu, vai steidzamības gadījumā vācieši nevarētu viņam palīdzēt ar lidmašīnu, lai viņš ātrāk nokļūtu Kauņā uz sarunām ar valdību. Kleists izvēlās lidmašīnu piesolīt.

Kad Kleists ziņo Ribentropam par sarunām ar Škirpu, Ribentrops piezīmējis: "Es teicu Škirpam, ka Lietuvai nekavējoties jāieņem Viļņa, bet nekas vairāk!"

11. septembrī Kleists atkal apmeklēja Lietuvas sūtni. Sūtnis nav vairs tik steidzīgs ar Viļņas atbrīvošanu. Viņš paskaidro Kleistam, ka Lietuvas valdība, neatkarīgi no visu trīs Baltijas valstu kopējās neitrālītātes deklarēšanas, esot neskaidrībā par krievu nodomiem. Kleists atkal ziņo Ribentropam par neveiksmi pierunāt lietuvjus uzbrukt poļiem. Uz šo ziņojumu Kleists saņem Ribentropa rīkojumu pārtraukt sarunas ar lietuviešiem. Tādu pat rīkojumu saņem arī Vācijas sūtnis Kauņā Zechlins 16. septembrī, dienu pirms krievu uzbrukuma Polijai.

Kamēr Kleists Berlīnē un Zechlins Kauņā nopūlas pārliecināt lietuvjus tūlīt ieņemt Viļņu, Vācijas vēstnieks Maskavā Šulenburgs cenšas pārliecināt Molotovu nekavēties ar uzbrukumu poļiem no austrumiem. Molotovs atbild, ka viss iespējamais tiek darīts. Mobilizēti esot apmēram 3 miljoni karavīru, tikai sarkanā armija vēl neesot tādā stāvoklī, lai uzbruktu.

Runājot par uzbrukuma politisko pusi, Molotovs izteic vēlēšanos, ka krieviem būtu ērti, ja tie varētu pasaulei teikt, ka, tā kā Polija sabrūk, vācieši apdraudot Baltkrieviju un Ukrainu, kālab Maskavai jāsteidzas tām palīgā. Šāda veida izskaidrojums būšot saprotams iedzīvotāju masām Padomju Savienībā un tai nevarēšot pārņemt agresiju.

5. septembrī laikrakstu "Pravda" un "Izvestija" ievados bija deklarēts, ka Padomju Savienības ārpolitika esot skaidra un nepārprotama. Padomju Savienība rīkojoties tikai pēc PSRS tautu interesēm. Tā cenšoties uzturēt mieru. Par miera sargātājiem tā uzskatot tikai savas zemes reālos spēkus. Pirmais no šiem reāliem spēkiem esot stipra sarkanā armija un flote. Padomju Savienība nekad necīnīšoties Anglijas pusē pret Vāciju, ne arī Vācijas pusē pret Angliju.

Patiešām izskatītos nelāgi, ja pēc tik svinīgas neitrālītātes deklarēšanas Padomju Savienība pēkšņi

uzbruktu Polijai, kas ir Anglijas sabiedrotā. Šāds uzbrukums nozīmētu nepārprotamu nostāšanos pret Angliju Vācijas pusē, un deklarētā "skaidrā Padomju Savienības ārpolitika" vairs nemaz nebūtu skaidra.

Vāciešiem nepatīk šāda veida Molotova gudriība, kas visu atbildību par krievu rīcību, okupējot Polijas teritoriju, grib uzkraut tikai vāciešiem. Ribentrops ieteic paziņojumu formulēt tādā veidā, ka abas valdības ieinteresētas Polijas sadalīšanā. Tas nepatīk Molotovam. Beidzot Molotovs izdomājis kaut ko vēl labāku: sajukumu, kāds tagad valdot Polijā, varot izmantot kādas citas varas, un tālab Padomju Savienībai jāsteidzas palīgā brāļiem baltkrieviem, lai tie, atbrīvoti no poļiem, varētu nodoties mierīgai dzīvei un darbam. Molotovs, pirms uzbrukšanas poļiem, vēlējies steidzīgi iegūt informāciju, kas notiks ar Viļņu? Padomju Savienība visiem līdzekļiem vēloties izvairīties no sadursmes ar lietuviešiem Viļņas dēļ.

Pēc informācijas saņemšanas par Vācijas uzbrukumu Polijai visas trīs Baltijas valstis 1. septembrī deklarēja, ka tās paliks neitrālas karā, kas sācies starp citām valstīm.

Paredzot, ka sakarā ar Anglijas un Francijas kara pieteikumu Vācijai nebūs iespējama preču apmaiņa ārpus Baltijas jūras, mūsu valdība izdeva jaunus noteikumus, kas aizkavētu preču nobēdzināšanu un neatļautu pacelt cenu precēm, kas jau bija Latvijā. Preču un cenu uzraudzība veicama cenu inspektoram. Sakarā ar šiem noteikumiem cenu inspektors 4. septembrī izdeva rīkojumu par preču krājumu pārraudzību. Rīkojums attiecās uz visiem uzņēmumiem, kas pērk, pārdod, tur krājumā vai izlieto kā izejvielas akmeņogles, koksu, dzelzi, tēraudu, čugunu, varu, misiņu, svinu, cinku, alumīniju, vilnu, kaučuku un smērvielas. Preču iegādāšanās neattaisnojamos apmēros nav pieļaujama.

Ievērojamu daudzumu no minētām, krājumā esošām mantām pārņēma savā zināšanā kara ministrija kara rūpniecības un armijas apgādes vajadzībām. No masu

patēriņa precēm ierobežoja cukura un ziepju pārdošanas daudzumu atsevišķiem pircējiem. Cukuru mūsu fabrikas ražoja pietiekamā daudzumā, bet to varēja izlietot kā apmaiņas precī pret igauņu degakmens eļļu, jo Igaunijai cukurs bija jāieved. Ziepju ierobežojums bija vajadzīgs parafīna, tauku un citu izejvielu mazo krājumu dēļ.

Tālāk valdība izdeva rīkojumu Latvijas kuģniecībai. Par pilnvarnieku iecēla tālbraucēja kapteini K. Meinertu, kura uzdevums bija raudzīties par mūsu tirdzniecības flotes kuģu lietderīgu izmantošanu. Noliecēja atklātībā izpaust ziņas, kur kuģi atrodas un uz kuriem paredzēti braucieni.

Anglijas un Vācijas sūtņi savu valdību uzdevumā paziņoja, ka vairāku kuģu ceļi sakarā ar kara darbību mīnēti. Vācija sola mīnu apdraudētos apgabalos loču dienestu, lai caur mīnu laukiem varētu uzturēt kuģu satiksmi.

Valdība bija spiesta atlikt uz nezināmu laiku no 16.—18. septembrim Rīgā paredzētās pasaules meistarsacīkstes svaru celšanā.

Kara pirmās dienās pilsoņi Latvijā izturējās mierīgi un labprātīgi klausīja valdības aicinājumiem un norādījumiem. Vienīgā nervozitātes pazīme, ja par tādu varēja runāt, bija pakāpeniska pieclatu izzušana no apgrozības.

Briesmas Baltijas valstīs ik brīdi kļuva lielākas. 17. septembrī pulksten divos rītā Molotovs aicināja pie sevis Vācijas vēstnieku Šulenburgu uz speciālu apspriedi. Apspriedē bez Molotova piedalījās Staļins un Vorošilovs. Molotovs informēja Šulenburgu, ka sarkanai armijai dots rīkojums uzbrukt Polijai visā frontē — no Polockas ziemeļos līdz Kameņec-Podoļskai dienvidos. Staļins izteica vēlēšanos, lai Vācijas armijas vadība pārpratumu novēršanai dod rīkojumu saviem lidotājiem, sākot ar 17. septembra rītu, nepārlidot Bielostokas-Litovskas-Ļvovas līniju.

Trijos rītā 17. septembrī Padomju Savienības ārlietu komisāra vietnieks M. Potjomkins atsauca pie sevis Polijas vēstnieku Maskavā M. Gržibovski, lai viņu

informētu, ka Padomju Savienībai nav iespējams palikt ilgāk neitrālai Polijas-Vācijas konfliktā. Savu interešu sargāšanas nolūkos Padomju Savienība esot spiesta uzsākt militāru darbību pret Poliju. Molotova parakstītā notā bija teikts, ka Polijas valdība faktiski beigusi eksistēt. Padomju Savienības valdība tālab izšķirusies pielietot visus līdzekļus, lai pasargātu nelaimīgo poļu tautu no tālākām kara briesmām, kādās to iegrūduši Polijas neprātīgie vadītāji.

Polijas vēstnieks Gržibovskis atteicās dokumentu pieņemt, izsakot protestu pret Padomju Savienības nepamatoto, pastāvošu līgumu laušanu, ieskaitot 1934. gada 5. maijā parakstīto neuzbrukšanas līgumu. Polijas vēstnieka protests tajā brīdī bija bez kādas praktiskas nozīmes, bet tas atstāja pierādījumu, cik zemiski un ļaunprātīgi Padomju Savienības vadība uzbrūk tiem, kas nav spējīgi aizsargāties. Ja vēsture var noderēt brīvās pasaules valstsvīriem kā padoma devēja, tad Polijas un Baltijas valstu gadījumi ir tādi, kuriem nedrīkstētu paiet garām, saistoties kaut kāda veida darījumos ar Padomju Savienību un komunistiem vispār.

Poļu pretestība vāciešiem izrādījās daudz sīkstāka nekā paredzēts. Ar pārgalvīgu varonību, reizēm ar kavaleriju uzbrūkot tankiem, poļi sīkstī cīnījās par katru savas zemes pēdu. Hitlera pareģojums, ka divu nedēļu laikā Polija būs iznīcināta, nepiepildījās. Vācieši Polijas galvaspilsētu Varšavu ieņēma pēc niknām cīņām tikai 27. septembrī, kad tā bija pārvērsta gruvešu kaudzē.

Ieradies Varšavā, Hitlers pacīlātā garastāvoklī teica, ka vācu tauta ar lepnumu raugoties uz savu armiju. Diemžēl vācu tautai un armijai trūka pamata būt lepna uz Hitlera nevajadzīgi izraisīto karu, kas vāciešiem maksāja 10.572 kritušos, 30.322 ievainotos un 3.404 bez vēsts pazudušos. Hitlers izteica aizdomas, ka bez vēsts pazudušie varbūt esot krituši poļu gūstā un nomocīti. Tas bija tālāks Hitlera izdomājums, lai vāciešus pārliecinātu par kara nepieciešamību pret mežonīgajiem poļiem.

Vācu armijas vadība sakarā ar Varšavas ieņemšanu

un Hitlera ierašanos sarīkoja uzvaras svinības. Tā kā sapostītā Varšavā trūka piemērotu telpu un bija arī jābaidās no pilsētas drupās noslēpušos partizānu uzbrukumiem, lidlaukā uzcēla lielu telti. Telti bija klāts pakavveidīgs galds ar dažādiem Varšavā atrastiem gardumiem un šampanieša groziem. Iegājis telti un redzēdams bagātīgi klāto galdu, Hitlers apgriezās, atstāja telti un devās uz lidlauku. Viņš kara laikā nekad neesot ēdis citu ēdienu kā vien to, kas izsniegts karavīriem no lauku virtuves. Tas netraucēja armijas vadību pakavēties pie šampanieša un uzkodām.

Bezcerību cīņa ielenktajā Varšavā ieilga. Pilsētu dragāja lidmašīnu bumbas un lielgabalu granātas, bet poļi stūrgalvīgi pretojās, noraidot padošanās priekšlikumus. Karavīri pilsētas centrā redzami maz. Tie ir priekšpilsētu nocietinājumos, kur katrs nams pārvērsts par mazu cietoksni. Ar pārtikas sagādi lielas grūtības. Katram iedzīvotājam izsniedz dienā 1 kg maizes un 100 g cukura. Kartupeļu, sviesta un piena ārkārtīgi maz, šīs pārtikas preces dabūt gandrīz neiespējami.

Rindās, kas gaida apšaudes pārtraukuma laikā, norisinās drāmatiski starpgadījumi. Kāds Pirmā pasaules kara invalids, kura sievu nogalinājusi lidmašīnu bumba, stāvējis rindā pēc maizes un cukura. Kad paziņots, ka maizes krājumi jau izpirkti, tēvs nošāvis savu mazgadīgo dēlu un arī pats nošāvis.

Varšava kļuvusi par pilsētu bez logiem. Tie visi izbīruši. Veikalu logi aiznagloti dēļiem. Iedzīvotāju skaits pilsētā pieaudzis, jo lielas bēgļu masas, vāciešiem tuvojoties, sabēgušas Varšavā. Arvien vairāk tiek apdzīvotas namu kāpnes un pagrabi.

Karš Varšavā pārsteidzis arī nedaudz latviešu un mūsu sūtniecības darbiniekus. Bombardēšanai un gaisa uzlidojumiem pastiprinoties, sūtniecības darbinieki un vairākas privātpersonas, skaitā 14, paglābušies sūtniecības pagrabā. Tas bijis nepieciešams, jo sūtniecības namu ķērušas četras granātas. Uztura krājumi sūtniecībā bijuši vēl pietiekami, visus pagraba iemītniekus apgādājusi kopēja virtuve, kas iekārtota veļas mazgātavā.

Bez nepieciešamām guļas vietām un traukiem sūtniecības darbinieku rīcībā bijis arī radio uztvērējs. Itin labi varējuši uztvert Rīgas raidītāju. Visus mākušas raizes, kā paziņot piederīgajiem, ka visi ir dzīvi un veseli. Dažas reizes poļu raidītājs devis iespēju sūtniecības darbiniekiem paziņojumus noraidīt, bet tie Rīgā nav uztverti.

Norvēģijas sūtnis pa radio uzsācis sarunas ar vācu armijas vadību Varšavas frontē par diplomātiskā korpusa un ārvalstu pavalstnieku evakuāciju no Varšavas. Vienošanās panākta, un jo drīz pie sūtniecības piebraucis poļu autobuss. Ārzemnieku autobusu un smago mašīnu karavāna bijusi stipri gara, jo evakuēts 1.200 ārvalstu pilsoņu un 178 diplomātiskā korpusa locekļi.

No Varšavas evakuētie 48 latvieši pēc divu dienu pavadīšanas ceļā laimīgi ieradās Latvijā 25. septembrī.

Krievu uzbrukumu Polijai Latvijas valdība un iedzīvotāji uzņēma ar lielām rūpēm. Nebija zināms, kāda vienošanās pastāv starp vāciešiem un krieviem, sarkanarmijai piedaloties uzbrukumā Polijai. Lai iegūtu tuvāku informāciju, ārlietu minists V. Munterš 18. septembrī atkārtoti griezās pie Vācijas sūtņa Rīgā, Kotzes. Munterš teica Kotzem, ka viņš ir pārliecināts, ka pirms krievu uzbrukuma panākta jauna vienošanās starp krieviem un vāciešiem. Munteru interesējot, cik tālu paredzēta krievu virzīšanās uz rietumiem un vai "nejauša" Latvijas un Lietuvas robežu pārkāpšana varētu atgadīties? Kotze velti nopūlējās Munteru nomierināt, stāstot jau agrāk lietoto pasaciņu par Latvijas-Vācijas neuzbrukšanas paktu.

Veicsekers uz Kotzes pieprasījumu atbild, lai viņš paskaidrojot Munteram, ka viņa jautājums pirmā kārtā attiecoties uz krieviem, bet ka pēc viņa pārliecības krievi respektēsot noslēgtos neuzbrukšanas līgumus ar Baltijas valstīm.

Baltijas valstu grūto stāvokli padarīja vēl ļaunāku poļu zemūdenes "Orzel" izbēgšana no Tallinas ostas, kur tā bija internēta. Šo gadījumu nekavējoties izmantoja Maskava, vainojot igauņus par Krievijas ienaidnieku atbalstīšanu.

Kaut pēc Polijas iznīcināšanas Lietuva bija nonākusi tiešās robežās ar Padomju Savienību, tā uzskatīja sevi drošākā stāvoklī nekā Latviju un Igauniju. Šo pārliecību stiprināja Ribentropa aicinājums, lai Lietuvas ārlietu ministris Urbšis viesotos pie viņa Dancigā. Urbšis atbildēja, ka viņš ir sevišķi pateicīgs par Ribentropa aicinājumu un labprāt to pieņemot. Pie reizes viņš pateicās arī Vācijas valdībai par Lietuvas nacionālo interešu pareizu izpratni.

Urbša cerības un paļaušanās uz Vāciju bija gaužām neilga. 22. septembrī sūtnis Zechlins saņēma no Berlīnes rīkojumu lūgt Urbši paredzēto viesošanās atlikt. Urbšis tomēr vēlas Ribentropu sastapt un izsaka vēlēšanos apmeklējumu nolikt uz 28. septembri. Tieši šajā dienā Ribentrops bija Maskavā, lai parakstītu ar Molotovu jaunu līgumu par interešu sfairas robežām, atdodot arī Lietuvu krieviem. 2. oktobrī Urbšis saņēma citu aicinājumu viesoties. Šoreiz tas nāca no Molotova, un šo aicinājumu Urbšis nevarēja ne atlikt, ne atteikt.

Ribentropa otrreizēja ierašanās Maskavā 27. septembrī pulksten sešos pēcpusdienā notika bez sevišķām ceremonijām. No lidostas viņš devās uz Vācijas vēstniecību. Pirmā apspriede Kremli sākās desmitos vakarā un ilga līdz vieniem rītā jau 28. septembrī. Pirmās sarunas bija informatīva rakstura. Abas puses te izteica katra savu viedokli kā sadalīt kara laupījumu. Ribentrops vēlējās paturēt Lietuvu Vācijas iespaida sfairā, kā tas paredzēts 23. augusta slepenā protokolā. Staļins pieprasīja Lietuvu sev, piesolot kā kompensāciju prāvus poļu apdzīvotus apgabalus austrumos no Vislas. Ribentropa otram variantam pārdaļīt Lietuvu divās daļās, kur jaunā demarkācijas līnija ietu gar Nemunas upi un tālāk līdz Latvijas robežas dienvidu galam — Staļins nepiekrīt. Arī tālākās sarunās viņš stūrgalvīgi palika pie prasības Lietuvu "piešķirt" Padomju Savienības iespaida sfairai. No savas puses viņš ar mieru uzdāvināt Ribentropam prāvu gabalu Augustovas meža — labu medību rajonu. Šī Staļina "dāvana" pēc atgriešanās no Maskavas radīja

jaunas nesaskaņas starp Ribentropu un Geringu. Kad Ribentrops sajūsmināts ziņoja Hitleram par šo Staļina dāvanu, klāt bija Geringš. Tas protestēja. Nevarot būt runa par kādām privātām dāvanām. Viss, kas iegūts, dalot Poliju, piederot valstij. Tā kā viņš esot valsts medību meistars, tad teikšana par medībām Augustovas mežos piekritot viņam. Hitlers strīdu izšķīra par labu Geringam.

Ribentrops neriskēja personīgi ne pieņemt, ne noraidīt Staļina prasību pēc Lietuvas. Viņš no vēstniecības Maskavā telegrafēja Hitleram. Telegramā Ribentrops paskaidro, ka, mainot demarkācijas līniju Polijā, visi poļi nonāktu vācu pārvaldīšanā, kas mazinātu poļiem iespējas intrigēt starp vāciešiem un krieviem. Bez tam poļu nacionālās problēmas tādos apstākļos varētu izšķirt Vācija pēc savām interesēm. Vienojoties galīgā veidā, nelielu Lietuvas daļu, kas pieklāvās Vācijas-Polijas robežai, atstāja Vācijas zināšanā. Lai nedotu iespēju ienaidniekiem runāt par vācu imperiālismu, šī jautājuma galīgo nokārtošanu atlika uz vēlāku laiku. Hitlers visam piekrita. Tā vai tā, Maskavā nospraustās interešu robežas bija uz īsu laiku. Pie pirmās iespējas Hitlers bija paredzējis ar vācu tanku divīziju palīdzību tās pavirzīt krietni vien tālāk uz austrumiem.

28. septembrī Ribentrops un Molotovs paraksta piecus vienošanās dokumentus: par jauno teritoriju sadalīšanu starp Vāciju un Padomju Savienību; papildinot 23. augusta slepeno protokolu ar Lietuvas iedalīšanu Padomju Savienības iespaida sfairā; abas līguma slēdzējas nepieļaus poļu propagandu; vācu tautības personas repatriējamas no krievu ieņemtiem apgabaliem uz Vāciju un kā pēdējo — pēc Polijas iznīcināšanas Eiropas tautu interesēs esot panākt mieru un saprašanos. Ja Anglija un Francija šiem Vācijas un Padomju Savienības miermīlīgajiem centieniem nepiekritīsot, atbildība par kara turpināšanu gulšoties uz Angliju un Franciju.

Ribentrops ir apmierināts ar parakstītajiem līgu-

miem. Bet vairāk par Ribentropu ir apmierināts Staļins. Ne viņš, bet Ribentrops piekāpās Lietuvas jautājumā, ļaujot krieviem pievirzīties Austrumprūsijai. Bez tam, tai pašā laikā, pielietojot izspiešanu un draudus, viņš bija panācis Igaunijas piekāpšanos parakstīt savstarpējo palīdzības līgumu, kas atļāva Igaunijas teritorijā novietot sarkanarmijas un flotes vienības. Arī Latvijai un Lietuvai nav atstāta cita izeja kā parakstīt līdzīgu līgumu. Baltijas valstīm jāatgriežas "mātes Krievijas klēpi" — vai viņas to vēlas vai ne. Vara un spēks — pēc komunistu doktrīnas, un arī pēc Staļina pārliecības — rada tiesības. Un Staļinam ir tagad vara, lai bez sirdsapziņas pārmetumiem laupītu 6 miljoniem iedzīvotāju trijās Baltijas valstīs neatkarību un brīvību. Šo varu viņam deva Hitlers un karš.

26. septembrī Gerings atkal ierodas pie Hitlera "miera eņģeļa" zviedru rūpnieka Birgera Dālerusa pavadībā. Dāleruss ticies Oslo ar Anglijas sūtniecības padomnieku G. Forbesu, kas līdz kara sākumam pildīja padomnieka amatu Anglijas vēstniecībā Berlīnē. No sarunas ar Forbesu, Dāleruss guvis iespaidu, ka angļi pašreizējā situācijā būtu gatavi runāt par mieru. Polija esot zaudēta. Angļi tagad domājot kā saglabāt savu ādu.

Dālerusa miera ideja Hitleru nepārliecina. Viņa labos nodomus karu izbeigt angļi uzskatīšot par vājuma pazīmi. Angļi tagad runājot par triju gadu karu. Ja karš ieilgtu ne tikai trīs, bet septiņus vai pat vairāk gadus, Vācija tos izturētu, bet Anglija būšot pārvērsta drupu kaudzē. Viņš būtu ar mieru runāt ar angļiem, bet tikai pēc vienošanās, ka neviens nedrīkst iemaisīties poļu jautājuma kārtošānā.

Uz Dālerusa atkārtoto jautājumu, vai Vācijai būtu kādi iebildumi, ja angļi izteiktu vēlēšanos uzsākt miera sarunas, Hitlers atkal atgriežas pie Polijas. Sarunas varētu sākties tikai tādā gadījumā, ja viņam atstātu brīvas rokas poļu jautājuma kārtošānā. Ja tas notiktu, viņš būtu gatavs vienoties par Eiropas tagadējā stāvokļa atzīšanu. Vācijā dzīvojot 140 cilvēku uz viena

kvadrātkilometra, bet Polijā tikai 35. Tālab jānotiek lielai iedzīvotāju pārvietošanai.

Dāleruss šajā sakarībā piebilst, ka Polijas vēstnieks Berlīnē Lipskis pirms kara sākuma esot teicis, ka poļi nepiekāpsies. Viņš pazīstot Vāciju ļoti labi un zinot, ka, karam izceļoties, Vācijā būšot revolūcija. Redzams, šo informāciju Dāleruss ieguvis sarunā ar Forbesu, kam bijusi līdzīga saruna ar Lipski īsi pirms kara sākšanās Berlīnē. Pēc Dālerusa domām svarīgākais patlaban esot jautājums, kā panākt, lai angļi "nezaudētu seju".

Visas sarunas laikā Hitlers bijis pielipis kā muša pie mušpapīra, no kura netiek nost. Angļi varētu noslēgt ar Vāciju mieru divu nedēļu laikā, ja vien aizmirstu Poliju. Lai kāds angļis — pēc Dālerusa domām varbūt ģenerālis Aironsaids — varētu ierasties Berlīnē uz sarunām, pirms tam būtu jānoslēdz pamiers. Hitleram šī ideja nav pa prātam. Tad jau labāk Musolīni varētu uzņemties starpnieka lomu. To apstrīd Dāleruss. Musolīni netikšot uzskatīts par pietiekami neitrālu. Varbūt derētu noskaidrot, vai Holandes karaliene nevarētu būt palīdzīga nodibināt pirmos kontaktus.

Gerings pievienojās Dālerusa ieteikumam par Holandes karalieni kā starpnieci. Ar viņas palīdzību varētu noskaidrot, vai vienošanās vispār ir panākama, un tikai tad varētu runāt par mieru. Kaut kāds ceļš būtu jāatrod, lai pasargātu visas Eiropas sagraušanu.

Hitlers nav pārliecināms, ka sarunas Holandē varētu palikt nezināmas. Bez tam — Čemberlens būšot bezspēcīgs runāt par mieru, ja angļu parlaments vēloties karu. Pirmā pasaules karā vāciešiem bijušas 87 divīzijas un tie esot karojuši pret visu pasauli četrarpus gadus. Viņam tagad esot 156 divīzijas. Līdz šim ne angļi, ne franči neesot izdarījuši kaut cik nopietnus uzbrukumus vāciešiem.

Garajai sarunai beidzoties, Dāleruss sola, neatkarīgi no dzirdētā, nākošā dienā doties uz Londonu, lai izpētītu, kāds noskaņojums valda tur attiecībā uz miera sarunām.

Savienotās Valstīs turpinās niknas cīņas starp

izolacionistiem un Hitlera pretiniekiem. Izolacionistiem pārmet, ka viņi strādā Hitlera interesēs. Atbalstot Vācijas hegemoniju Eiropā, Vācija kādā dienā apdraudēsot arī Savienotās Valstis. Savienoto Valstu iedzīvotāju noskaņojums pret vāciešiem ir naidīgāks nekā 1917. gadā. Viņu vēlēšanās ir, lai Savienotās Valstis palīdz Anglijai un Francijai uzvarēt karu, sniedzot tām saimniecisku palīdzību, bet nepieļaujot iemanevrēt sevi karā. Tajā laikā populārais prezidents Ruzvelts ir Anglijas un Francijas pusē, kas padara izolacionistu cīņu gandrīz bezcerīgu.

Neraugoties uz pretkara noskaņojumu, Ruzvelts pastiprina bruņošanos. Kalifornijā un Havaju salās tiek palielinātas Klusā okeana kara flotes vienības. Amerikas kontinentā steidzīgi formē piecas ātrai pārvietošanai sagatavotas divīzijas. Jau esošās divīzijas pastiprina līdz kara laika sastāvam. Lidmašīnu fabrikām tiek dots norādījums izgatavot līdz 1940. gada beigām 5.500 kara lidmašīnas. Bruņošanos administrācija motivē ar valsts aizsardzības vajadzībām.

Reizē ar bruņošanās kāpinājumu Savienotās Valstis pieņem likumu, kas atceļ aizliegumu izvest ieročus uz karojošām valstīm. "New York Times" raksta, ka prezidenta Ruzvelta programma esot laba. Tā samazināšot risku Savienotām Valstīm tikt ierautām karā un došot Vakariropas valstīm tiesības pirkt Savienoto Valstu tirgū savai aizsardzībai nepieciešamos ieročus, kas palīdzēsot ātrāk izbeigt karu.

Senators Bors paziņo, ka tie senatori, kas pretojušies ieroču izvešanas aizlieguma atcelšanai uz karojošām valstīm, nodomājuši dibināt nacionālu komiteju, kuras uzdevums būtu informēt sabiedrību. Par komitejas locekļiem izraudzīti bijušais prezidents Huvers, Henrijs Fords, plkv. K. Lindbergs un citas sabiedrībā pazīstamas personas. Šīs grupas organizētāju uzskats ir tāds, ka ieroču izvešanas likuma atcelšana var ieraut Savienotās Valstis Eiropas konfliktā.

Kopš krievu uzbrukuma Polijai, Somija kļuvusi stipri nervoza. Tās ārlietu vadītājs Erko, pēc pārliecības

anglofils, zaudējis paļāvību uz Somijas tradicionālo neitrālītātes politiku. Ar Krievijas iestāšanos karā vācu pusē Somija, tāpat kā pārējās Baltijas valstis, zaudējusi iespēju manevrēt starp trim lielajām valstīm — Angliju, Vāciju un Krieviju. Atliek Krievija un Vācija. Bet pēc Maskavā parakstītā līguma zaudēta arī pēdējā iespēja — izspēlēt abas lielās valstis vienu pret otru. Vienīgā iespēja, neraugoties uz somu dziļo nepatiku pret krieviem un neuzticēšanos tiem — mēģināt saprasties gan ar vāciešiem, gan arī ar krieviem. Somiem vēl vienmēr nav skaidrības — kaut gan vācieši daudzkārt viņus mierinājuši — vai arī viņi, līdzīgi Igaunijai, Latvijai un Lietuvai, nav ieskaitīti samaksā par krievu draudzību pret vāciešiem. Starp šiem neticīgajiem ir arī feldmaršals Mannerheims.

Polijas sagrauves laikā rietumu frontē valdīja ipatnējs ne kara, ne miera stāvoklis. Notiek izlūku patruļu darbība no abām pusēm un artilērijas apšaudīšanās. Norvēģijas piekrastes tuvumā notikusi pirmā sadursme starp angļu kara kuģiem un vācu lidmašīnām. Vācieši ziņo, ka šajā kaujā starp flotī un aviāciju esot pierādīties lidmašīnu pārākums. Vāciešu lidotāji ar vienu 500 kg bumbu nogremdējuši angļu lidmašīnu bāzes kuģi. Čerčils šo ziņojumu atsauc kā nepamatotu. Vāciešu uzbrukuma laikā neviens angļu kuģis neesot cietis, bet gan nogāzta viena vācu lidmašīna.

Parīzē risinās dzīvas debātes par stāvokli rietumu frontē. Cilvēki spriež, kas noticis ar sabiedroto lielo ofensīvu, kas vēl arvien liekot uz sevi gaidīt. Vai franči gribot vilcināties tik ilgi, kamēr vācieši pārņem uzbrukuma ierosmi savās rokās, jeb vai vilcināšanās iemesls esot kādi svarīgi, stratēģiski apsvērumi? Parīzē uz nākamiem notikumiem raugās mierīgi pārliecībā, ka Mažino līnijā nav neviena vāja punkta. Vāciešu mēģinājumi ar artilēriju sagraut Mažino līnijas nocietinājumus būšot pilnīgi veltīga spēku šķiešana.

Londonas laikraksta "Daily Express" militārais lietpratējs 26. septembrī sniedz lasītājiem paskaidroju-

mus par sabiedroto kara taktiku. Rietumos esot iespējami divi karošanas veidi: viens — tāpat kā austrumu frontē gūt ātru uzvaru, otrs — uzskatīt Zīgfrīda līniju par neieņemamu, piespiest Vāciju padoties ar blokādes palīdzību. Francijas armijas virspavēlnieks ģenerālis Gamlēns (Gamelen) esot izraudzījis pēdējo no abām minētām taktikām. Lai karu turpinātu, vāciešiem esot nepieciešams tērauds, dažādi citi metāli, degvielas un uztura līdzekļi, kas, karam, turpinoties, pakāpeniski samazināšoties. Par blokādes panākumiem angļi ziņo, ka no 20.—26. septembrim apķīlātas apmēram 70.000 tonnas dažādu kara kontrabandas preču, kas atradušās ceļā uz Vāciju. Franču admirālitāte ziņo, ka no kara sākuma līdz 25. septembrim franči apķīlājuši vairāk par 100.000 tonnām dažādu Vācijai domātu kontrabandas preču.

Anglijas apakšnamā ministru prezidents Čemberlens sniedz paskaidrojumu, ka angļu saimnieciskā kara ministrija esot noorganizēta jau pirms diviem gadiem, lai sagatavotu visu, kas varētu satricināt Vācijas saimniecisko struktūru. Šī mērķa sasniegšanai angļi lietošot “bada blokādi”.

Anglijā valdība dara savu pienākumu, armija savu. Karš vēl Londonu nav tieši skāris, ja neskaita mobilizāciju, palielinātus nodokļus un dažus ierobežojumus. Viena no iedzīvotāju lielākām neērtībām pagaidām ir Londonas pilnīga aptumšošana. Cilvēki vēl nav pieraduši taustīties ar kabatas spuldzi rokās pa tumšām ielām. Bez tam, tumsas neērtības pavairo grūtības iegādāties kabatas spuldzes. Neviens uzņēmums nav laikus parūpējies ar šo, citkārt tik maz pieprasīto ražojumu sagatavošanu pietiekamos vairumos. Ja gadās iespēja spuldzi nopirkt vienā vietā, baterija jāmeklē kaut kur citur.

Mēness, kam maz romantiskie angļi piegrieza niecīgu vēribu, piepeši kļuvis tumšās naktīs gaidīts londoniešu draugs. Mēness apgaismotās naktīs cilvēki it kā atdzīvojas. Viens otru mudina uz ciemošanos vai uz satikšanos kādā nakts lokālā, lai kaut uz pāris stundām

atkratītos no grūtsirdības. Parastākā angļu satikšanās vieta ir mazie krodziņi, tā sauktie "pubi". Tur pie alus kausa vai viskija glāzes — par samērā niecīgu naudu — var pārspriest kara dīvainības un zilēt nākotni.

Jauniešiem ielu stūra krodziņi par garlaicīgiem. Tie meklē uzdzīves vietas, kur dziedot un dejojot var pavadīt vēl šo nakti, jo, kas zina, kur būs jāsagaida nākamā nakts. Sevišķi tas attiecināms uz karavīriem. Londonā saradušies lielā vairumā intimi nakts lokāli, kur aiz tumsas segas norisinās nakts dzīve, kas kļuvusi brīvāka un skurbinošāka nekā agrāk. Īstā kara gaidās londonieši uzjautrinās katrs pēc savas gaumes, bet visi vienlīdz priecīgi par mēness gaismu, kas palīdz atrast ceļu uz nakts lokālu un — ar policijas stundas iestāšanos — ceļu atpakaļ uz mājām.

Anglijas plānotai "bada blokādei" pret Vāciju Hitlers plāno "bada blokādi" pret Angliju. 1. oktobrī Hitleru apmeklēja Itālijas ārlietu ministrs Čano. Saruna notiek valsts kancelejā Berlīnē, Ribentropa klātienē. Uz angļu blokādi vācieši atbildēšot ar zemūdeņu blokādi. Līdz 28. septembrim vācieši nogremdējuši 290.000 tonnas. Ja Anglija un Francijaraudzītos uz notikumiem nopietni, tās nevienu dienu ilgāk nekarotu par vienu totāli bankrotējušu zemi, kāda bijusi Polija. Hitleram būšot vajadzīgi no 50 līdz 100 gadu, lai kolonizētu apgabalus, kas tikšot pievienoti Vācijai. Hitlers nemin, ka šie pievienojamie apgabali atrodas Polijā, bet runā daudzskaitli, kas nozīmē, ka viņam nodomā ir vēl kādas plašākas teritorijas pievienošana, kas atrodas ārpus Polijas. Vācijā nav sevišķs noslēpums, ka Hitlers ir iekārojis Baltijas valstis pievienot Vācijai, kas īstenībā esot senāk bijušas vācu pārvaldītas zemes.

9. oktobrī Hitlers dod rīkojumu armijas vadībai sagatavoties uzbrukumam rietumu frontē. Viņam esot pārliecība, ka angļi un franči nevēloties karu izbeigt un tālab neesot nozīme ilgāk ar uzbrukumu vilcināties. Uzbrukuma operācijas sagatavojamas frontes ziemeļu daļā caur Luksemburgu, Beļģiju un Holandi. Uzbrukuma

laiks atkarīgs no tanku un motorizēto vienību gatavības un laika apstākļiem.

8. novembrī Hitlers runā gadskārtējā veco partijas biedru sanāksmē "Burgerbraukeller" restorānā Minchenē. Vairāk nekā pusstundu garā runā viņš neparasti asi uzbrūk Anglijai. Angļi sakot, ka viņi cīnoties par taisnību nu jau 300 gadus. Par šo cīņu Dievs viņus apbalvojis ar 40 miljoniem kvadrātkilometru zemes visā pasaulē un valdīšanu pār 480 miljoniem cilvēku. Runu viņš pēkšņi pārtrauc gandrīz vai pus teikumā un kopā ar Himleru un miesas sargiem atstāj sapulces telpu, pretēji iepriekšējo gadu paradumam uzkavēties vēl kādu laiku sarunās ar veciem cīņas biedriem. Divpadsmit minūtes pēc telpas atstāšanas aiz runātāja tribīnes sprāgst bumba, nonāvējot septiņas un ievainojot 63 personas.

Dažas dienas vēlāk bumbas atentātā vainīgo, kādu namdari G. Elseru, apcietināja.

Pēc notikušā atentāta Himlers iecēla speciālu izmeklēšanas komisiju notikuma rūpīgai izmeklēšanai. Līdz 22. novembrim komisija savu darbu bija pabeigusi, un vācu iestādes publicē izmeklēšanas rezultātus. Notikums "Pilsonu alus pagrabā", kā teikts ziņojumā, visā pilnībā noskaidrots un par vainīgo atzīts 36 gadus vecais minchenietis Georgs Elsers. Viņš aizturēts uz Šveices robežas, mēģinot nelegāli nokļūt Šveicē. 14. novembrī Elsers atzinies, ka doma par atentāta sarīkošanu radusies jau 1938. gada septembrī vai oktobrī. Spridzināmo vielu novietošana vienā no Minchenes "Pilsonu alus pagraba" stabiem turpretim notikusi 1939. gada augustā. Vispirms Elsers pilārā iebūvējis spridzināmās vielas. Līdz oktobra beigām tas bijis padarīts. Naktī uz 3. novembri viņš ellesmašīnai pievienojis pulksteņa mehānismu, noregulējot tā, lai ellesmašīna eksplodētu pēc sešām dienām, resp. 144 stundām. Naktī uz 8. novembri Elsers ieradies alus pagrabā, lai pārlicinātos, vai pulksteņa mehānisms darbojas precīzi. Pulksteņa mehānisma tikšķēšana bijusi skaidri sadzirdama, tāpēc viņš parūpējies par trokšņa samazināšanu.

Nopratināšanā Elsers, kā teikts oficiālajos ziņojumos, atzinies, ka viņš rīkojies Anglijas slepenā dienesta uzdevumā, kas viņam piegādājis līdzekļus projekta realizēšanai. Tāpat Elsers atzinies, ka šīnī lietā iejaukta t.s. "melnā fronte" ar tās vadītāju Otto Štraseru, kas savā laikā izstājās no nacionālsociālistu partijas un kļuva par Hitlera nāvīgu ienaidnieku.

Angļu slepenam dienestam "centrālē" bijusi Hāgā. No turienes slepenā dienesta aģenti nodibinājuši sakarus ar SS darbiniekiem, domādami, ka darīšana ir ar neapmierinātiem Vācijas armijas virsniekiem. Slepenā dienesta vadītājs Betss un viņa palīgs Stīvenss slepeni mēģinājuši pārnākt Vācijas robežu, bet apcietināti.

"Deutscher Dienst" apraksta arī Elsera personību. Viņš nekādā ziņā neizskatoties pēc īsta noziedznieka. Viņa sejas vaibsti un acis liecinot, ka viņš esot inteligents cilvēks. Viņš mēdzot runāt klusā balsī, bet kad atbildot uz jautājumiem, ikvienu vārdu ļoti rūpīgi iepriekš apsverot.

Himlera paskaidrojumu Mīnchenes atentāta lietā angļu prese un valdības aprindas uzņēma ar pārsteigumu un sašutumu. Vācieša Elsera atzišanās esot panākta ar GESTAPO pazīstamām metodēm. To norādot arī oficiālais paziņojums, ka Elsers sešas dienas dziedies. Ne mazāku sašutumu angļos izraisījis gadījums par divu angļu pilsoņu — Betsa un Stīvensa — nolaušanu Holandes teritorijā un pārvešanu uz Vāciju. Par viņu likteni rodoties vislielākās bažas.

Angļu slepenā dienesta vadītājs Hāgā kapteinis Betss vairāk nekā gadu atradās man blakus — 43. cellē. Ar viņu apgājās labi. Ar Ženevas sarkanā krusta starpniecību viņš saņēma lielus pārtikas sūtījumus, ieskaitot svaigus augļus. Pirms Ziemassvētkiem pie viņa celles durvīm redzēju paprāvu kasti pilnu ar dažādiem gardumiem, pat dažas pudeles vīna. Pieņemu, ka visas šīs mantas viņam izsniedza.

Viņam bija dažādas privilēģijas. Pastaigāšanās viņam bija ilgāka nekā citiem apcietinātajiem. Viņš bija apgādāts pat ar podu puķēm, kuras viņš turēja uz loga

malas un, pakāpies uz ķebliša, rūpīgi kopa. Neraugoties uz to, ka viņu bez pārtraukuma cellē apsargāja viens SS vīrs, viņš reizēm, puķes kopdams, paspēja izmest pa logu man kā savam "tuvākam kaimiņam" kādu gabaliņu šokolādes vai siera, kad es savā "brīvtundā" pastaigājos zem viņa loga.

Betss bija gara auguma tipisks anglis ar mazām ūsiņām. Viņš staigāja tērpies pelēkā uzvalkā, jo pie viņa privilēģijām pieskaitāma arī tā, ka viņu neietērpa arestanta tērpā.

Viņš bija iekritis tiešām mulķīgi. GESTAPO viņam bija piespēlējis kādu aģentu, kas to apgādājis arī ar stipri ticamām ziņām un informējis, ka pāris prehitlera kustības dalībnieku vēlētos ar viņu tikties. Tikšanās vieta norunāta Holandē, Vācijas robežas tuvumā. Tie, ar kuriem viņš un Stīvenss sastapušies, bijuši GESTAPO vīri un vairāk nekā divi. Tie abus angļus pārvarējuši un aizveduši uz Vāciju.

Uz kuriem Betss tika aizvests no Saksenhauzenes, nezinu, bet pēc kara noskaidroju, ka viņš ir Anglijā un dzīvo kaut kur ārpus Londonas kā pensionārs.

Ar atentāta gatavotāju Elseru liktenis mani saveida kopā Zaksenhauzenes koncentrācijas nometnē, ziemeļos no Berlīnes. Viņš atradās A korpusa pirmā cellē, es — B korpusa 44. cellē. Turpat trīs gadu laikā vairākkārt tikāmies pie uztura izsniegšanas. Viņš bija tumšiem matiem, vidēja auguma, kalsnējs, kā jau visi koncentrācijas nometnēs ieslodzītie. Man palika iespaids, ka viņš vēl fiziski ir dzīvs, bet garīgi miris cilvēks. Likās, ka viņš neko neredzēja, kas notiek viņa apkārtnē, un ka viņu arī nekas neinteresē. Tā kā pastāvēja stingrs noliegums apcietinātiem sarunāties, ar Elseru neizdevās apmainīt ne vārda. Raksturīgi, ka viņa sejas izteiksmē nemainījās ne vaibsts, pat tad ne, kad kāds SS sargs uz viņu kļiedza vai to grūstīja. Kad es ierados Zaksenhauzenes nometnē, viņš bija tur priekšā, un kad turpat pēc trim gadiem nometni atstāju, viņš tur palika. Vēlāk lasīju, ka Elsers nonāvēts 1945. gada pavasarī.

1939. gada 23. novembrī Hitlers atkal atsauc pie sevis uz slepenu apspriedi armijas augstāko vadību. Viņam ir daudz ko teikt. Polijā karš ir beidzies, varbūt ne tik ātri un ne gluži tādā veidā, kā Hitlers sākotnēji vēlējas. Lai poļus uzvarētu, paredzēto divu nedēļu vietā iznāca cīnīties turpat veselu mēnesi. Varšava kapitulēja tikai 27. septembrī, neraugoties uz vāciešu milzīgo cilvēku un tehnikas pārsvaru.

Krietni garā runā Hitlers neparasti atklāti izklāsta tālākos kara plānus. Protams, svarīgākais visos gaidāmos notikumos ir viņš pats un viņa likteņa lemtās misijas piepildīšana. Balstoties uz vācu tautu, kas nesatricināma uzticībā stāvējusi aiz viņa, soli pēc soļa viņš virzījies uz priekšu. Vācijai pievienota Austrija. Tad sekojusi Bohēmijas un Morāvijas protektorāta nodibināšana un beidzot Polija. Viņam varbūt varot pārvest, ka viņš vēloties karot un atkal karot. Bet neviens, kas nevēloties tikt iznīcināts, nedrīkstot izvairīties no cīņas. Vācu tautai vajadzīga dzīves telpa. Tiem, kam trūkstot gribas to panākt, jānoejot malā. Atrisinājums sasniedzams tikai ar zobenu.

Krievija patlaban neesot bīstama. Tā novājināta iekšējos konfliktos. Bez tam, ar Krieviju parakstīts līgums. Jārēķinoties, ka krievi līgumu respektēs tikai tik ilgi, cik ilgi liksies izdevīgi. Krieviem tālu ejoši nodomi. Pirmajā kārtā viņi grib nostiprināties Baltijas telpā. Tālāk — krievi centīšoties pavairot savu iespaidu Balkānos un domājot virzīties uz Persijas jūras līci. Patlaban Krievijā internacionālismu atvietojis panslavisms. Krievijas mērķiem Vācija būšot spējīga pretoties pēc tam, kad vācu spēki būšot atbrīvoti rietumos. Tas ir nepārprotams norādījums, ka armijas vadībai paralēli ar karu pret Angliju un Franciju jāšāk plānot uzbrukums Krievijai.

Vācijas uzbrukums Francijai un Anglijai jāizdara iespējami drīzā laikā. Ienaidnieks sakaujams uzbrukuma kaujā. Cik ilgi viņam lemts dzīvot, viņš domāšot tikai par vācu tautas uzvaru. Viņš iznīcināšot katru, kas viņam

pretošoties. Svarīgākais faktors priekšā stāvošās cīņās esot viņš pats. Viņš esot neaizstājams. Neviens civilists, nedz armijas vīrs neesot spējīgs viņu aizstāt. Atentāti pret viņu varot atkārtoties, tālab viņam jāliekot lietā savs intelekts un gribas spēks, cik ilgi tas iespējams. Valsts liktenis atkarīgs pilnīgi un vienīgi no viņa.

Arī šajā runā redzama Hitlera apsēstība ar pārliecību, ka viņš un tikai viņš ir likteņa izraudzīts Lielvācijas misijas pildīšanai.

Kaut karš vēl tieši nebija skāris mūsu zemi, kara sekas kaimiņos sākām jau drīz izjust. Pirmajā kārtā tas atstāja iespaidu uz mūsu valsts saimniecību, kas savukārt skāra pilsoņu ikdienas dzīvi. Jau kara trešā nedēļā kā neitrāla valsts mēs bijām spiesti dot patvērumu poļu civiliem bēgļiem un karavīriem, kas ieradās Latvijas teritorijā. Poļu virsniekus novietoja Liepājā, daļu karavīru Daugavpili un Salaspils armijas vasaras nometnēs. Daļa poļu bēgļu labprāt gāja strādāt laukos, tādā kārtā atvieglot mūsu valdībai rūpes par uzturu un novietošanu. Kam no civiliem bēgļiem bija līdzekļi, tiem deva iespēju izceļot uz Zviedriju. Šo izdevību izmantoja arī daļa poļu virsnieku.

Latvijas neatkarības laikā cienītais rakstnieks un publicists Līgotņu Jēkabs "Jaunākās Ziņas" 23. septembra numurā raksta par neitrālītes tradīcijām. Agrākos gadu simteņos Austrumeiropā neesot izkarots neviens karš, kas neskartu Latviju vai neprasītu mūsu dēlu asinis. Tagad mēs esot tikai kara drausmu vērotāji un liecinieki. Pamatojoties uz neitrālītes likumu, esam aiz humanitāriem principiem devuši patvērumu poļu bēgļiem un internējuši poļu karavīrus līdz kara beigām. Bez politiskās un saimnieciskās neitrālītes, pēc Līgotņu Jēkaba domām, ir vēl trešais neitrālītes pienākums — garīgā, kulturālā neitrālīte. Šī neitrālīte prasot no pilsoņiem apsvērtu lietišķību. Par šo neitrālītes pienākumu viņš raksta: "Jūtu bagātā, atsaucīgā latvietī, ko raksturo mūsu tautasdziesmas, sastopam otru, ne mazāk svarīgu īpašību — viņa saprātu, viņa

apdomību un mērenību. Visumā — latvietis nav galējību cilvēks, ko mūsu tautai nosaka tās ģeografiskais stāvoklis un klimats. Mūsu apdomīgos tēvus senie latvieši raksturoja: zemu skatās, tālu redz. Tādēļ šī sakāmvārda gudriba būtu piemērojama arī mūsu dienās un mūsu laika notikumiem. Ne ar ekspresijām, ne patētiskiem izlēcieniem dzīvot šo pārmaiņu bagāto vēstures momentu, bet gan skatīties, vai šinīs notikumos un šī laika parādībās ko nevaram mācīties.”

Pēc Polijas sakāves karš mūsu zemes robežu tuvumā ir izbeidzies. Kamēr citas briesmas nav vēl uzbrukušas, svarīgākais jautājums ir taupība. Valsts prezidenta sekretariāts griežas caur laikrakstiem un radio pie iedzīvotājiem ar mudinājumu, ka, ņemot vērā pārdzīvojamā laika nopietnību, visur ievērojama taupība un atturība. Visiem jādomā par sašaurināšanos, rīkojot dažādus svētkus, svinības, dzīres, tāpat atvadības un tamlīdzīgas godības, kā arī deju izpriecās un dažādus izbraukumus. Lauciniekiem tiek dots norādījums ievērot lielāko taupību petrolejas patēriņā. Dažam labam saimniekam šoruden vakari būšot jāpavada kopā ar saimi, jo petrolejas lampu varēšot dedzināt tikai vienā istabā. Sakarā ar petrolejas trūkumu lauksaimniekiem ieteic uzkrāt liellopu un aitu taukus, lai vajadzības gadījumā mājas apstākļos varētu pagatavot svecēs. Visiem jāraugās, lai nekas, ko vēl var lietot, netiktu bez laika aizmests prom. Skolniekus uzaicina vākt vecus metālus, kas pārkausēti varot tikt izlietoti rūpniecībā. Prezidenta Kārļa Ulmaņa darba kabinets pārvērties it kā par mantu noliktavu, jo viņš personīgi pārbauda daudzus ieteikumus, kur ko var ietaupīt. Tās ir rūpes par nezināmu rītdienu.

Jūrniecības departaments sarīkoja plašu kuģniecības izstādi. 25. septembrī to apmeklēja valsts prezidents K. Ulmanis. Viņš izteic atzinību par krietniem sasniegumiem kuģniecībā. 1924. gadā Rīgas jūras līcī bijušas tikai 11 zvejnieku motorlaivas, tagad to skaits sasniedzis 513. No tirdzniecības flotes 92 procenti piederot latviešiem, kas pārvadā 40 proc. no mūsu eksporta un importa.

Universitātes vadība vienojusies par plašu programu universitātes 20 gadu jubilejas svētkiem. Jubilejas svinības paredzēts ievadīt ar dievkalpojumiem visu konfesiju katedrālēs. 27. septembrī, astoņos vakarā paredzēts koncerts lielajā aulā, piedaloties A. Vānei, prof. P. Saksam un prof. Vanadžinam. 28. septembrī 9.30 universitātes prezidijs ar fakultāšu dekāniem un studentu padomes prezidiju ieradīsies Brāļu kapos nolikt vainagu. Pulksten 11.00 lielajā aulā svētku akts ar rektora pārskatu par universitātes darbību. Akadēmisko runu teiks Dr. A. Tentelis par latviešu zinātnes tapšanu.

Divas dienas Rīgas Jūrmalā Asaros risinās aizsargu gadskārtējās šaušanas sacīkstes, piedaloties 800 dalībniekiem. Universitātes sportisti sacenšas internās sacīkstēs, bet Somijā latvieši uzvar somus futbola sacīkstēs. 26. septembrī Rīgā uz sēdi sanāk Rakstu un mākslas kameras otrā pilnsapulce. Kameras priekšsēdis J. Druva ziņo, ka kamera rīkos diriģentu kursus. Šiem kursiem liela nozīme, jo tie ievērojami sekmēs lauku koru darbību. Kameras jaunākais pasākums — četras ceļojošas mākslas izstādes, kas apceļo dažādus valsts novadus. Tā ir pirmā reize, kad mūsu māksla iet tieši pie tautas. Kamera izsludinājusi vairākas sacensības literātūrā un mūzikā, nodibinot pastāvīgu godalgu 6.000. latu apmērā. Godalgas paredzēts pasniegt 28. janvārī, Draudzīgā aicinājuma dienā.

Arī mūsu ziemeļu kaimiņus māc līdzīgas rūpes. Krievu briesmas nospiež kā lietuvēns, bet valdības vīri aplātībā par tām baidās runāt aiz bažām sacelt pāniku pašu mājās un dot krieviem kādu iemeslu pārņemt nedraudzīgu izturēšanos. 23. septembrī Igaunijas armijas virspavēlnieks ģenerālis Laidoners radio runā uzsver, ka droša griba aizsargāties un laba valsts iekšēja organizācija ir daudz vairāk vērtā nekā cerības uz citu palīdzību, kas ne vienmēr piepildās. Neitrālas valsts pilsoņiem pārvaramas dažādas grūtības un neērtības, bet tās vēl vienmēr daudz mazākas par tām, kādas spiestas pārdzīvot tautas, kuru zeme pārvērtusies kara laukā.

Ministru prezidents Enpalu, atklājot civilās gaisa aizsardzības nedēļu, uzsver, ka pašreizējos apstākļos neitrālītātes sargāšana esot tas pats, kas valsts sargāšana, tādēļ novēršams viss, kas varētu novest pie nelabvēlīgiem slēdzieniem par igauņu neitrālītāti. Tālāk ministru prezidents Enpalu norāda uz dažiem kaitētāju tipiem, ko varot iedalīt trijās kategorijās: pirmā — ieskaitāmi tie, kas vārdos un darbos izturas nedraudzīgi pret valstīm un tautām, kas ievēro Igaunijas neitrālītāti, otrā — tie, kas nedraudzīgi izturas pret Igaunijas mazākumtautībām, un trešā — politizējošie kaitētāji, kas satrauc tautu ar dažādām baumām. Pieskaroties jaunajam Igaunijas un Padomju Savienības tirdzniecības līgumam, viņš teica, ka tas apliecinot abu valstu savstarpējo uzticību. Ārlietu ministrs Selters esot devies uz Maskavu, lai parakstītu jaunu līgumu.

Ir jāpieņem, ka šīs runas laikā Igaunijas ministru prezidents jau bija informēts par politiskām prasībām piekrist novietot Igaunijas teritorijā sarkanarmijas un flotes vienības. Šīs prasības Molotovs lika priekšā Selteram 24. septembrī, nobīdot pie malas tirdzniecības līgumu, kura parakstīšanai Selters bija ieradies Maskavā. Enpalu bija informēts arī par to, ka Vācija pat pirkstu nepakustinās, lai sniegtu kaut kāda veida palīdzību. Neatlika nekas cits kā ļaunajā spēlē rādīt laipnu seju.

Arī Latvijas valdība 29. septembra sēdē pieņēma likuma grozījumus, kas deva iespēju bargāk sodīt neitrālītātes noteikumu pārkāpējus. Visos jautājumos valdība pieturējās pie Kārļa Ulmaņa norādījuma — kamēr vēl var kaut ko darīt tautas un valsts labā, ir jādara.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

AR DRAUDIEM UZSPIESTA DRAUDZĪBA

Tas izklausās pēc slihta joka, bet tā bija patiesība — Padomju Savienība, kuras iedzīvotājiem kopš komunistu diktatūras nodibināšanās Krievijā trūka uzturam nepieciešamo lauksaimniecības ražojumu, 1939. gada augustā rīkoja Maskavā lauksaimniecības izstādi. Grūti izprast, ko Staļins ar šīs izstādes rīkošanu vēlējās sasniegt. Pārlicināt izsalkušos maskaviešus, ka komunistu partijas izdomātie kolchozi un sovchozi ir lielisks atradums ceļā uz strādnieku un zemnieku valsts labklājības kalngaliem, liktos neiespējami. Ar to, ka izsalkušam parāda labi izceptu maizi, viņš vēl nav paēdis. Parādīt ārzemniekiem, ka komunistu iekārta lauksaimniecības sasniegumos pārspēj kapitālistiskās valstis, vēl neiespējamāk. Neraugoties uz to, viesus uz izstādi aicināja no tuvienas un tālienes. Arī no Baltijas valstīm.

Mūsu valdība kā piemērotāko personu izstādes apmeklēšanai izraudzīja zemkopības ministru J. Birznieku. No Igaunijas uzaicinājumu saņēma ārlietu ministrs K. Selters, lai pie tās pašas reizes viņš varētu parakstīt arī jauno tirdzniecības līgumu. Birznieks atgriezās Rīgā pirms Seltera ierašanās Maskavā. Pēc viņa vērtējuma izstāde nav sniegusi neko jaunu un interesantu. Krievu ražotās lauksaimniecības mašīnas bijušas pavirši nostrādātas, darba rīki neparocīgi. Palicis iespaids, ka izstādes rīkotāji devuši labāko, ko spējuši, un lepojušies ar saviem sasniegumiem. Pēc Birznieka vērtējuma, ja krievi būtu kaut nedaudz iepazinušies ar lauksaimniecību Rietumeiropā vai Savienotās Valstīs, tie varbūt būtu atturējušies šo izstādi rīkot. Izstādē bijušas redzamas daudzas diagramas par lieliem sasniegumiem kolchozu saimniecībās, bet tās nav spējušas citu zemju izstādes apmeklētājus pārlicināt, jo neatbildēts palicis jautājums — ja kolchozu iekārta ir tik sekmīga, kālab pilsētu iedzīvotājiem trūkst pietiekamā daudzumā pārtikas?

Igaunijas ārlietu ministrs K. Selters līdz izstādes

apmeklēšanai nemaz netika. Molotovam ar viņu bija kārtojamas steidzamākas darišanas.

Selters Maskavā ieradās 1939. gada 24. septembrī pēcpusdienā, kundzes un saimniecības ministrijas ekonomiskā departamenta direktora E. Uemaa pavadībā. Uz Molotova aicinājumu Selters, sūtņa Reja pavadībā, pulksten deviņos vakarā ieradās Kremli. No krievu puses bez Molotova sarunās piedalījās ārējās tirdzniecības komisārs Mikojans. Pēc sākuma laipnībām, kurās atzīmēts, ka Selters Maskavu apmeklējis arī 1934. gadā, noslēdzot tirdzniecības līgumu, kas attīstījies sekmīgi, sekojis kaut kas, ko Igaunijas viesis varējis vismazāk sagaidīt. Molotovs pēkšņi mainījis sarunu tematu, kļūdamas nepatīkami agresīvs. Tirdzniecības līgums, kura parakstīšanai Selters ieradies Maskavā, esot sagatavots, un ar to viss esot kārtībā. Bet politiskās attiecības starp Igauniju un Padomju Savienību neesot kārtībā, tās esot sliktas. Internētās poļu zemūdenes izbēgšana no Tallinas ostas liecinot, ka Igaunijas valdībai maz interesējot Padomju Savienības drošību. Igaunijas valdība vai nu neesot spējīga, vai nevēloties uzturēt zemē kārtību un tālab apdraudot arī Padomju Savienības drošību. Igaunijas valdības rakstiskie paskaidrojumi par poļu zemūdenes izbēgšanu neesot pietiekami. Padomju Savienība esot ļoti ieinteresēta Baltijas jūrā. Lielā Ļeņingradas tirdzniecības flote un Padomju Savienības kara kuģi neesot droši pret zemūdeņu uzbrukumiem. Somijas jūras līča mute atrodoties citu valstu rokās, un Padomju Savienībai jāsamierinoties ar to, ko tās dara pie ieejas Somu līcī. Tā tas tālāk nevarot turpināties. Padomju Savienībai jāiegūstot savai drošībai efektīvas garantijas.

Pēc šī Molotova garā ievada, kurā ne Selters, ne Rejs nav varējuši iebilst ne vārdu, sekojis Molotova paziņojums, ka partijas politbirojs un Padomju Savienības valdība esot tāpēc izšķīrušies prasīt no Igaunijas valdības nepieciešamās garantijas un tālab ieteicot noslēgt vai nu militārās savienības, vai

savstarpējās palīdzības līgumu, kas dotu Padomju Savienībai tiesības Igaunijas teritorijā ierīkot jūras un sauszemes bāzes.

Atbildot uz Molotova ļaunprātīgi konstruētiem pārmetumiem, ka Igaunijas valdība sakarā ar poļu zemūdenes izbēgšanu nav spējīga uzturēt kārtību zemē, Selters labi motivētā formā paskaidro, ka pārmetumi neatbilst faktiem, kas labi zināmi Padomju Savienībai. Igaunijas valdība ir nelaimīga par notikušo incidentu sakarā ar poļu zemūdeni, bet nekādā gadījumā no šī notikuma nav secināms, ka tā nav spējīga aizstāvēt savu neitrālītāti jeb — kā Molotovs teicis — uzturēt kārtību Igaunijā.

Zīmējoties uz Igaunijas un Padomju Savienības attiecībām, viņš ieradies Maskavā, lai labās kaimiņu attiecības tālāk nostiprinātu.

Zīmējoties uz savstarpējo palīdzības līgumu un bāzēm, viņš neesot tiesīgs runāt, bet viņam jākonstatē, ka šis priekšlikums esot tiešā pretrunā ar Igaunijas neitrālītes politiku. Neitrālītāte esot tik dziļi iesakņojusies igauņu tautas apziņā, ka tā nevēlēšoties atteikties no neitrālītes un slēgt militāru savienību ar lielvalsti — kāda esot Padomju Savienība, pat arī tad ne, ja to nosauktu par savstarpējās palīdzības līgumu.

Seltera noraidošā atbilde Molotovu redzami aizkaitina. Viņš skarbi atbild: "Kurš ir tas, kas nevēlas? Jūs nevēlaties, valdošā grupa nevēlas, bet Igaunijas iedzīvotāju plašas masas vēlas. Mēs to zinām."

Uz šo Molotova ne ar ko nepamatoto apgalvojumu Selters atbild, ka neitrālītāte un nesaistīšanās ar kādu lielvalsti ir igauņu tautas liela vairākuma pārlicība, no kuras tā nevēlas atteikties.

— Jums ir militārās savienības līgums ar Latviju. Kālab nevēlaties tādas pat attiecības ar Padomju Savienību? — jautā Molotovs.

Atbildot uz šo Molotova jautājumu, Selters norāda uz starpību starp savienību ar mazu un lielu valsti. Savienība ar lielu valsti varot novest pie tāda stāvokļa, ka

Igaunijas valdība tiek ierobežota tās suverenās tiesībās, sevišķi tad, ja Padomju Savienība ierīkotu flotes un gaisa spēku bāzes. Igaunijas neatkarības divdesmit gadi nepārprotami pierādījuši tās tiesības dzīvot kā suverēnai un neatkarīgai valstij.

Uz šiem Seltera iebildumiem Molotovs dod solījumu, ka palīdzības līgums ar Padomju Savienību nenozīmēot nekāda veida briesmas. Padomju Savienība nedomājot ierobežot Igaunijas suverenitāti un uzspiest komūnismu. Viņi nedomājot traucēt Igaunijas saimniecisko iekārtu. Igaunija paturēšot tās neatkarību, valdību, parlamentu, ārpolitiku, armiju. Krievi neko no visa tā neskaršot.

Selters pretojas. Neskatoties uz šiem solījumiem, viņš paliekot pie saviem izteiktajiem uzskatiem. Igaunijas un Padomju Savienības attiecības nosakot miera līgums un neuzbrukšanas līgums. Balstoties uz šiem līgumiem, abas valstis varot dzīvot saticībā un labklājībā. Viņš neredzot iemeslus, kālab būtu vajadzīgas bāzes?

Kopš Molotovu Staļins iecēlis ārlietu ministra amatā, viņam esot bijušas darīšanas un sarunas ar angļiem un frančiem. Viņš tos vazājis aiz deguna, bet tie turpinājuši pēc katra viņa "nē" meklēt citus ceļus kā tuvināties krievu prasībām. Pat ar Hitlera ārlietu ministru Ribentropu panākta ātra saprašanās daudz svarīgākos un komplicētākos jautājumos. Tagad kādas mazas valsts stūrgalvīgs ārlietu ministrs noraidot ierosināto savstarpējās palīdzības līgumu pat tad, kad viņš devis solījumu, ka ar līgumu netiks skarta Igaunijas suverenitāte, nedz valsti pastāvošā iekārta.

No pārliecināšanas Molotovs pāriet uz draudiem.

Padomju Savienība uzskatot poļu zemūdenes izbēgšanu no Tallinas ostas par ļoti nopietnu notikumu. Šis gadījums apdraudot Padomju Savienības drošību. Šajā sakarībā pašreizējais stāvoklis esot neciešams. Pirms divdesmit gadiem igauņi piespieduši krievus tupēt somu "pelķē". Tā tas tālāk nevarot turpināties. Toreiz Padomju Savienība bijusi bezspēcīga, bet starplaikā tā esot kļuvusi daudz spēcīgāka saimnieciski, kultūrāli un arī militāri.

Padomju Savienība tagad esot lielvalsts, kuras intereses nevarot tikt ignorētas. Viņš atkārtojot — Padomju Savienībai nepieciešams paplašināt tās drošības sistēmu. Šo iemeslu dēļ tai nepieciešama brīva izeja uz Baltijas jūru. Ja igauņi nevēlēšoties noslēgt savstarpēju palīdzības līgumu, kādu cēlis priekšā Molotovs, tad krieviem, lai garantētu savas valsts drošību, būšot jāķeras pie daudz drastiskākiem līdzekļiem. Viņš vēloties, lai igauņi nespēžot lietot pret sevi bruņotu varu.

Molotovs ir pateicis pietiekami skaidri — ja jūs mums nepaklausīsit un neparakstīsiet Padomju Savienības diktēto drošības paktu, pret Igauniju tiks pielietota bruņota vara.

Selteru nav iebiedējuši arī draudi. Viņš turpina argumentēt pret savstarpējo palīdzības līgumu. Igaunijas-Padomju Savienības miera līgums nav ticis nevienai pusei uzspiests. Tas bijis taisnīgs miera līgums starp divām valstīm. Arī neuzbrukšanas līgums noslēgts brīvprātīgi Padomju Savienības ierosmē. Tas lielā mērā sekmējis draudzīgu attiecību tālāku nostiprināšanos. Viņš domājot, ka Molotova piedāvātais līgums būšot pretrunā ar vasarā noslēgto Igaunijas un Vācijas neuzbrukšanas līgumu.

Uz Seltera argumentāciju Molotovs atbild, ka, lai novērstu konflikta iespējas Austrumeiropā, arī Padomju Savienība noslēgusi ar Vāciju neuzbrukšanas līgumu. Ja igauņiem esot raizes par pretrunām Padomju Savienības prasībās ar Vācijas-Igaunijas neuzbrukšanas paktu, Molotovs varot parūpēties par vāciešu piekrišanu. Viņš atkārtoti pasvīturo, ka savstarpējais palīdzības līgums ir krieviem absolūta nepieciešamība. Šis jautājums esot neatliekams. Viņš dabūšot tūlī tiešu savienojumu ar Tallinu, lai viņi varētu turpināt sarunas tādā pat veidā, kā viņš to darijis ar Vācijas ārlietu ministru Ribentropu.

Selters arī šo Molotova priekšlikumu noraida. Tik svarīgu jautājumu nevarot nokārtot ar telefona sarunu. Viņam jau nākamā dienā jāatgriežoties Tallinā.

Pirmai sarunai noslēdzoties 10.15 vakarā, Molotovs

Selteram ieteic piekāpties pret Padomju Savienības prasībām, lai izvairītos no kaut kā vēl ļaunāka. Lai igauņi nespiežot Padomju Savienību lietot varu savu mērķu sasniegšanai.

Apsverot viņa priekšlikumus, lai igauņi nepaļaujoties uz Anglijas vai Vācijas palīdzību. Anglijai neesot nekādas iespējas kaut ko darīt Baltijas jūrā, un Vācija esot saistīta karā rietumos. Tādos apstākļos cerības uz palīdzību no ārienes esot veltīgas ilūzijas. Lai teiktā iespaidu pastiprinātu, Molotovs ar uzsvaru piebilst: — Jūs varat būt pārliecināti, ka Padomju Savienība vienā vai otrā ceļā panāks savas valsts drošības nodrošināšanu.

Neilgi pēc atgriešanās savā sūtniecībā, tika zvanīts no Kremļa, ka Selteram jāierodas uz nākamo apspriedi pie Molotova 12 naktī. Molotovs esot sagatavojis līguma teksta uzmetumu un vēloties to ar Selteru pārrunāt.

Ierodoties Kremli, Molotovs Selteram un Reijam paskaidro, ka līguma uzmetums esot diskutējams un ka līgums domāts tikai Padomju Savienības drošībai, neskarot Igaunijas valsts suverenitāti.

Nocrādījis, ka viņš nav pilnvarots sarunām šajos jautājumos, Selters izsaka vēlēšanos pie Molotova līguma projekta izteikt dažus jautājumus, kam Molotovs nepretojas. Seltera pirmais jautājums attiecas uz līguma pirmo paragrafu par līguma slēdzēju palīdzības sniegšanu kādas trešās valsts uzbrukuma gadījumā. Selters vēlas zināt, kādu palīdzību Igaunija varētu sniegt Padomju Savienībai, ja tai uzbruktu piemēram Rumānija?

Līguma teksts jāprecizējot, jo domāts tikai Baltijas jūras rajons, atbild Molotovs.

Bet kā ar palīdzības sniegšanu apdraudējuma gadījumos? Piemēram, Padomju Savienība uzskata, ka Igaunija apdraudēta, bet Igaunija pati domā, ka tas tā nav un ka palīdzība tai var būt pat kaitīga? Uz šo jautājumu Molotovs atbild: no teksta esot skaidrs, ka palīdzība tiksot sniegta tikai uz līgumslēdzējas otras puses pieprasījumu.

Selters jautā, kālab līguma projektā neesot minēts,

kāda veida bāzes un kur Igaunijas teritorijā Padomju Savienība vēloties tās ierīkot? Molotovs domā, ka jūras bāzes varētu tikt ierīkotas uz salām, Tallinā un Pērnavā.

Bāzes Tallinā Selters kategoriski noraida tālab, ka Tallina ir Igaunijas galvaspilsēta. Pērnavā esot nepiemērota tālab, ka ziemā tā četrus mēnešus aizsalst. Bez salām runa varētu būt varbūt par Paldiski. Uz Seltera jautājumu, kālab ligums paredzēts uz 10 gadiem, Molotovs paskaidro, ka tas esot tālab, ka ligums ar Vāciju noslēgts uz tik ilgiem gadiem.

Kad Selters paziņo Molotovam, ka pēc Padomju Savienības priekšlikumu saņemšanas un Molotova paskaidrojumiem, viņš uzskatot par nepieciešamu informēt Igaunijas valsts prezidentu, valdību un parlamentu, Molotovs to uzskata par liguma novilcināšanas taktiku. Selters šādas aizdomas noraida. Viņam esot vajadzīgs piemēroti ilgs laiks, lai tik svarīgu jautājumu varētu apspriest piekritīgās Igaunijas valsts iestādes. Viņa priekšlikums ir uz sarunām ierasties Maskavā 29. septembrī. Molotovs tālākus iebildumus neceļ. Viņš pat parūpējies, lai būtu rezervētas vietas Selteram, viņa kundzei un trim pavadoņiem lidmašīnā Maskava-Rīga astoņos rītā.

Lai ātrāk nokļūtu Tallinā, Selteru Igaunijas armijas lidmašīna sagaida Rīgas lidostā. Viņa pavadoņi no Rīgas uz Tallinu brauc ar vilcienu.

Rīgas lidostā Selteru sagaidīja Igaunijas sūtnis Rīgā A. Rebane, kuru Selters informēja par savām sarunām ar Molotovu un par draudošām briesmām Baltijas valstīm no Maskavas, uzdodot informēt Latvijas ārlietu ministriju. Atgriezies Tallinā, Selters par Padomju Savienības priekšlikumiem un draudiem informē Vācijas sūtni Froveinu. Igaunijas valdība jautājumu apspriedīšot steidzamības kārtībā, lai visdrīzākā laikā varētu dot Igaunijas atbildi Maskavai. 26. septembra priekšpusdienā Vermans Berlīnē saņem ziņojumu no sūtņa Froveina. Selters viņu informējis, ka Igaunijas valdība attiecīgo lēmumu pieņemšot šodien. Noskaņojums esot Maskavas priekšlikumiem piekrist.

27. septembrī Vācijas militārais atašejs Tallinā telegrafē Vācijas armijas štābam, ka Igaunijas armijas štāba priekšnieks viņu informējis par krievu prasībām. Krievi prasot noslēgt savstarpēju palīdzības līgumu ar tiesībām krieviem ierīkot flotes un aviācijas bāzes uz salām un Paldiskos. Igaunijas ģenerālštābs ieteicis krievu prasībām piekrist, jo uz Vācijas atbalstu neesot cerību. Noraidīšanas gadījumā stāvoklis varētu kļūt ļaunāks. 25. un 26. septembrī padomju lidmašīnas vairākkārt pārlidojušas Igaunijas teritoriju. Lai stāvokli vēl vairāk nekomplicētu, Igaunijas armijas vadība noliegusi apšaudīt krievu kara lidmašīnas.

Arī Vācijas vēstnieks Šulenburgs no Maskavas ziņo, ka viņam 25. septembrī bijusi saruna ar Staļinu. Staļins izteicis interesi, lai priekšā stāvošās sarunās ar Ribentropu Vācija piekristu Lietuvas iedalīšanai krievu iespaidu sfairā, piebilstot, ja Vācijai nebūtu iebildumu, Maskava nekavējoties nokārtotu Baltijas valstu problēmu saskaņā ar 23. augusta līgumu, Staļins, runājot par Baltijas valstīm, minējis Igauniju, Latviju, Lietuvu, bet ne Somiju.

25. un 26. septembrī, pēc Seltera atgriešanās no Maskavas, notika Igaunijas valdības un armijas vadības apspriedes par krievu prasību pieņemšanu vai noraidīšanu. Krievu lidmašīnu pārlidojumi Tallinai bija nepārprotams brīdinājums, ka Molotova draudi — nepieņemšanas gadījumā lietot pret Igauniju bruņotu varu — nav tukši vārdi.

Pēc Seltera pēkšņās atgriešanās no Maskavas Tallinā Igaunijas valdība atturējās sniegt laikrakstiem plašāku informāciju. Valdības isā oficiālā ziņojumā teikts, ka sarunas ar Padomju Savienību par jauno tirdzniecības līgumu turpinās. Ņemot vērā, ka Padomju Savienības valdība, pirms tirdzniecības līguma parakstīšanas, iesniegusi ārlietu ministram Selteram priekšlikumus, kas tirdzniecības līgumu papildina, ārlietu ministrs atzinis par vajadzīgu apspriesties ar valdību. Vai ārlietu ministrs vēlreiz dosies uz Maskavu un kad tas notiks, pagaidām

nav zināms. Parlamenta abu palātu ārlietu komisiju kopsēde notiks šodien, un tajā, paredzams, ārlietu ministrs sniegs ziņojumu.

27. septembrī parlamenta priekšsēdētājs J. Uluots un bijušais ārlietu ministrs Pīps ieradās Maskavā, lai turpinātu pārtrauktās sarunas. Igaunijas sūtniecības darbinieki telefoniski informēja ārlietu komisariātu, ka atbraucēji no ceļa noguruši, kālab apspriede ar Molotovu varētu notikt tikai nākamā dienā. Neilgi pēc tam pienāca zvans no Kremļa, ka Molotovs vēlas igauņu delegāciju satikt deviņos vakarā Kremlī. Padomju Savienības valdībai neesot iespējams sarunas atlikt uz nākamo dienu.

Pulksten deviņos vakarā, kā pavēlēts, K. Selters, J. Uluots un A. Pīps ieradās Kremlī. Molotova darba kabinetā viņus sagaidīja Molotovs un Mikojans. Pēc sasveicināšanās un iepazīšanās ar jaunajiem delegācijas locekļiem Molotovs strupi vaicāja: — Kādu atbildi jūs atvedāt?

Uz šo jautājumu Selters delegācijas vārdā atbild, ka Igaunijas valdība un parlaments ar lielu nopietnību apsvēruši Padomju Savienības priekšlikumu slēgt savstarpēju palīdzības līgumu un pilnvarojuši viņu informēt Molotovu, ka tā principā iebildumus neceļ. Igaunijas valdība un arī viņš domājot, ka sarunas sekmētos labāk, ja tās norisinātos miermīlīgā atmosfērā. Igaunijas valdību un sabiedrību uztraucot Padomju Savienības lidmašīnu un karakuģu vairākkārtēja Igaunijas teritoriālo tiesību aizskaršana.

Protams, Molotovam par šādiem gadījumiem nekas nav zināms! Ja kaut kas līdzīgs noticis, tam varētu būt tikai pārpratuma raksturs. Ja igauņi vēlas, viņš varētu uzdot pārpratumus noskaidrot, neminot, kādā veidā viņš domā "pārpratumu" skaidrošanu izdarīt. Patlaban viņu interesējot Igaunijas valdības gatavība sarunas par bāzēm turpināt.

Nelaimīgā kārtā šo iepriecinājumu lielā mērā apēnojot kādas sliktas ziņas. Nesen viņa valdība saņēmusi ziņojumu, ka Somijas jūras līcī, iepretī Narvai, torpedēts

padomju tvaikonis "Metalists". Vairāki jūrnieki no "Metalista" komandas aizgājuši bojā. Šis notikums fundamentāli grozot tagadējo stāvokli. Padomju valdība pēc šī notikuma nevarot vairs apmierināties ar to, kas minēts pirmajā apspriedē un uzdevusi viņam nākt ar papildus priekšlikumiem: Igaunijai bez aviācijas un jūras bāzēm jāpiešķir Padomju Savienībai tiesības izvietot dažādās vietās Igaunijā līdz kara beigām 35.000 infanteristus, kavaleristus un lidotājus. Tas nepieciešams, lai pasargātu Igauniju un Padomju Savienību no ieraušanas karā un lai uzturētu Igaunijā iekšējo kārtību.

Šis jaunais Molotova papildinājums pie iepriekšējām Padomju Savienības prasībām nāca tik negaidīts un ar tādu saturu, ka igauņu delegācijai viņas grūto stāvokli padarīja nepanesamu. 35.000 sarkanarmiešu novietot Igaunijas teritorijā ar uzdevumu uzturēt zemē kārtību — nozīmēja Igaunijas tūlītēju un pilnīgu okupāciju. Selters šo priekšlikumu kategoriski un pilnos apmēros noraida. Pēc formas un satura Molotova priekšlikums nozīmējot ne vairāk un ne mazāk kā Igaunijas militāru okupāciju. Bez konsultēšanās ar valdību viņš tūlīt varot atbildēt, ka ne Igaunijas valdība, ne tauta šim priekšlikumam nekādos apstākļos nepiekrītīsot. Ja Molotovs domānot novirzīties no iepriekšējiem priekšlikumiem, sarunas kļūšot ļoti grūtas.

Molotovu Seltera atbildes nepārprotamā logika iespaidoja maz vai pareizāk — nemaz. Trīs mazās, bez palīdzības atstātās Baltijas valstis atradās viņa rokās. Viņš ar tām varēja rīkoties pēc patikas, pieturoties vienīgi pie Staļina norādījumiem. Varbūt viņam kā pārlicinātam komunistam sagādāja baudu redzēt šīs mazās demokratiskās valsts nevarību? Pirms divdesmit gadiem angļi un franči izveidoja ar rindu neatkarīgu valstu — tā saukto "sanitāro zonu", sākot no Ledus okeana līdz Melnajai jūrai. Šo mazo valstu uzdevums bija pasargāt rietumus no komūnisma sērgas. Šis jaunās valstis nesabruka pašas no sevis ne saimnieciski, ne politiski. Tās izrādījās dzīves spējīgas. Sajūsmā par brīvību un

valstisku neatkarību šīs mazās tautas no kara drupām uzcēla priekšzīmīgas valstis, kurās nebija vietas ne apspiedējiem, ne apspiestiem. Ar Hitlera palīdzību tagad bija laiks un izdevība iznīcināt šo "sanitāro zonu", reizē sabradājot arī mazo tautu nacionālo lepnumu un pārliecību, ka visām tautām, lielām un mazām, ir tiesības dzīvot brīvu cilvēku dzīvi savā valstī. Polija vairs neeksistēja, un tā bija lielākā un stiprākā šajā rietumu celtajā "sanitārajā zonā". Igaunija, Latvija un Lietuva nu bija kā trīs zivtiņas Molotova tīklā. Tās varēja drusku paspārdīties, bet izklūt no tīkla tām nebija iespējams.

Šajā pārākuma apziņā Molotovs atbildēja Selteram, ka vaina par pārmaiņām meklējama pie igauņiem. Ja Selters būtu tūlīt noslēdzis līgumu, viss būtu tā, kā sākumā domāts. Starplaikā radušies notikumi, kas daudz ko grozot. Padomju Savienības drošības nodrošināšana tagad prasot vairāk par to, par ko runāts iepriekšējā reizē.

Arī Igaunijas parlamenta priekšsēdis Uluots pievienojās Seltera kategoriskā formā izteiktajiem iebildumiem, pasvitrojot — ja Padomju Savienība pastāvēšot pie tagadējām prasībām, būšot grūtības atrast jebkādu bāzi sarunām.

Molotovs: Padomju Savienības valdība pastāv uz savām prasībām. Ja vēlaties, Staļins to var apstiprināt, paskaidrojot priekšlikumus tuvāk. Vai vēlaties ar viņu runāt?

Selters: Mēs vēlamies.

Molotova saruna telefonā: Biedri Staļin, nāciet šurp. Kungs Selters un citi igauņu kungi ir pie manis. Viņš un viņa pavadoņi ceļ iebildumus pret mūsu priekšlikumiem. Viņi apzīmē to par "okupāciju" un vēl citādos briesmīgos vārdos. Nāciet un palīdziet pārliecināt viņus par mūsu priekšlikumu nepieciešamību.

Pēc apmēram trim minūtēm Staļins ierodas apspriežu telpā.

Selters īsumā atstāsta Staļinam sarunu ar Molotovu. Motivācija iepriekšējo priekšlikumu grozīšanai esot preču kuģa "Metalists" torpedēšana no kādas nezināmas zemūdenes. Iepriekšējā dienā esot redzētas divas

zemūdenes. Neesot taču pamata apgalvot, ka abas būtu izbēgušas no Tallinas. Ir iespējams, ka otra zemūdene, kas nav izbēgusi no Tallinas, torpedējusi kuģi. Ņemot visus apstākļus vērā, Molotova priekšlikums neesot ne uz ko pamatots. Šis priekšlikums pēc satura un formas nozīmējot Igaunijas militāru okupāciju, kam Igaunijas valdība nekādos apstākļos nevarot piekrist.

Molotovs izdomāto pasaku par kuģa torpedēšanu cenšas dramatisēt. Pēdējo dienu notikumi liecinot, ka Padomju Savienība nevarot būt vairs droša. Jāpieņemot, ka Somijas jūras līcī kaut kur atrodies kāda vieta, kas apgādādot ārzemju zemūdenes ar degvielām. Ļeņingradas durvju priekšā tiekot torpedēti krievu kuģi! Esot jau iespējams, ka kuģi nav torpedējusi no Tallinas izbēgusi zemūdene. Tāpat esot iespējams, ka Baltijas jūrā atrodies vēl citu valstu zemūdenes, piemēram Anglijas. Bet fakts paliekot, ka Igaunijas valdība neesot spējīga nepieciešamo drošību garantēt.

— Pat pieņemot, ka minētie fakti ir pareizi, Molotovam atbild Selters, — nav nekāda veida pierādījumu, ka Igaunija ir vainīga par pēdējo dienu notikumiem. Bez pierādītas vainas Igaunija nevar tikt sodīta.

Mierīgi un redzami garlaikots noklausījies vārdu divkaujā starp Molotovu un Selteru, sarunās iejaucas Staļins. Krievu priekšlikums nekādā ziņā neesot sods, bet gan piesardzības līdzeklis. Staļins nezinot, kas palīdzējis poļu zemūdenei izbēgt no Tallinas. Pats par sevi saprotams, krievus vainot nevarot. Viņi ticot, ka arī Igaunijas valdība neesot vainojama. Acīm redzot kādi internacionāli spēki esot ieperinājušies Igaunijā, kas piedaloties līdzīgos gadījumos. Ja igauņi noslēgtu ar krieviem tikai savstarpēju palīdzības līgumu, tas nebūtu pietiekami. Būšot cilvēki, kas teikšot, ka Igaunijas valdība pārdevusi savu zemi. Šie neapmierinātie rīkošot nekārtības un diversijas. Šo iemeslu dēļ esot nepieciešams Igaunijā novietot spēcīgas sarkanarmijas vienības.

Nekārtības un diversijas. Cik pazīstami vārdi Staļinam. Gadiem ilgi cara Krievijā nekārtību organizē-

šana un diversijas bija viņa profesija. Šos amatus viņš pazīst kopš jaunības dienām. Bet šajā gadījumā ne igauņiem, ne Staļinam nav jābaidās no kādām ārzemju diversijām. Staļins zina to gaužam labi. Staļins jau varētu dot pavēli iemaršēt sarkanarmijas divīzijām Igaunijā bez lieku vārdu un laika tērēšanas, bet tas neizskatītos labi. Vienmēr visiem nedraugiem būtu iemesls teikt, ka Staļins okupējis mazu pretošanās nespējīgu valsti, apspiežot tās iedzīvotāju brīvību. Un kā gan Staļins pēc tam varētu apgalvot, ka viņš ir visu apspiesto tautu un nabadzībā smokošo cilvēku aizstāvis un cerības? Viņš pats taču nesen — partijas desmitā marta kongresa runā teica, ka Padomju Savienības ārpolitikas mērķis ir atbalstīt tautas, kuras ir agresijas upuri un kas cīnās par savas zemes neatkarību. Daudz labāk un smukāk izskatīsies, ja sarkanarmija Igaunijā iemaršēs uz vienošanās pamata, kaut arī pagaidām jābūt ar igauņu sarunu vedējiem drusku pacietīgiem un šur un tur jāpiekāpjas.

Ja Staļins tiešām domā, ka Igaunijas valdības iestādes nav vainojamas zemūdenes izbēgšanā, igauņi to uzņemot ar patiesu prieku, Staļinam atbild Selters, bet arī tad viņš nevarot piekrist, ka kādiem internacionāliem spēkiem būtu tik liels iespaids Igaunijā, kā Staļins to teicis.

Staļinam vārdu atbildei netrūkst. Cilvēki visur esot labi. Starp labiem cilvēkiem tomēr esot arī tādi ar ļauniem nodomiem. Arī Igaunijā esot dažāda rakstura ļaudis. Caur Igauniju Padomju Savienībā esot iesūtīts tūkstošiem spiegu. Daudzi no tiem esot notverti, un ar sāpošām sirdīm viņi esot bijuši spiesti tos nošaut. Igauņiem neesot pamata bažām. Karam izbeidzoties visas sarkanarmijas vienības tikšot pārvestas atpakaļ uz Padomju Savienību.

Cik aizkustinoši jauku cilvēku tēlo Staļins! Visur ir labi cilvēki, bet starp tiem kā dažas nezāles rožu dārzā gadās arī slikti. Un tie jāizravē. Un Staļins ir pazīstams kā centīgs dārznieks. Reizēm ar nezālēm viņš izrauļ arī pa rozei, ja tā nesmaržo gluži tā kā viņam patīk. Viņam sāp arī sirds, ja kāds noķerts spiegs jānošauj! Bet ko lai dara?

Šādas sāpes jāpārdzīvo pat tik jūtīgam cilvēkam, kādu sevi cenšas tēlot Staļins.

Tālāk risinās sekojošs dialogs starp Staļinu un Selteru.

Staļins: Mēs piekritam izdarīt dažus grozījumus mūsu priekšlikumos, saskaņojot tos ar jūsu priekšlikumiem.

Selters: Ja mēs runājam par drošības spēkiem un jūras bāzēm tagadējos kara apstākļos, tad 35.000 vīru ir par daudz šiem uzdevumiem.

Staļins: Samazināt šo skaitli es neatrodu par iespējamu. Igaunijai var būt 150.000 vīru liela armija.

Selters: Pat atbrīvošanas karā Igaunijas armijā nebija 150.000 vīru. Tagad, kad armija nav mobilizēta, nevar būt runas par 150.000.

Staļins: Bet jūs izdarijāt mobilizāciju pret mums.

Selters: Nē. Mēs neuzskatām mūsu attiecības ar Padomju Savienību par tādām, ka mums būtu jāizdara mobilizācija.

Staļins: Cik liela tad tagad ir jūsu armija?

Selters: Es nevaru pateikt, jo man trūkst precīzu ziņu. Bet neatkarīgi no tā 35.000 liels svešs karaspēks ir pārāk daudz.

Staļins: Labi, samazināsim uz 25.000.

Selters: Arī tas ir par daudz.

Staļins: Tas ir minimums.

Pēc šīs sarunas sēdi pārtrauc līdz nākamai dienai. Atvadoties kāds no igauņu delegātiem ieminas Staļinam, ka daži padomju funkcionāri esot labi pazīstami ar apstākļiem Igaunijā. Uz šo piezīmi seko visai zīmīga Staļina atbilde: — Man Igaunijā ir daudzi draugi. Tagad viņi ir kaut kur nozuduši. Kas ar viņiem noticis, nezinu. Varbūt jo drīz es viņus redzēšu. — Staļinam, to sakot, redzams, bijuši prātā Igaunijā apcietinātie komunistu pagrīdnieki, par kuru jo drīzu atbrīvošanu viņš parūpēsies.

Apspriede notika Molotova privātā kabinetā. Kad Selters ar pavadoņiem atstāja Molotovu, uzgaidāmā telpā tie sastapās ar Ribentropu un viņa pavadoņiem, kas

gaidīja uz sarunām ar Molotovu un Staļinu. Selters sasveicinājās ar Ribentropu, Gausu un dažiem citiem vāciešiem, Rejs apmanījās ar rokas spiedienu ar Vācijas vēstnieku Šulenburgu.

Kaut nākamā sēde Kremli bija nolikta četros pēcpusdienā, igauņu delegācija nekavējās pēc atgriešanās sūtniecībā tūlīt pārrunāt krievu jaunos priekšlikumus un iespaidus, kas gūti sarunās ar Staļinu. Pēc pārrunu un gūto iespaidu rūpīgas analīzes un spriežot pēc Staļina un Molotova priekšlikumiem un veida, kā tie izteikti, delegācija vienbalsīgi atzina, ka krievi izšķirušies sasniegt savus nolūkus vai nu piespiežot parakstīt līgumu, vai arī lietojot bruņotu varu. Visi saprata, ka igauņiem ir ļoti minimālas cerības izbeigt sarunas vai aizstāvēt savus pretpriekšlikumus. Iepriekšējās sarunās Kremli kā no Staļina, tā Molotova palicis iespaids, ka viņi piekāpsies, un krievu garnizonu uzdevums tiek ierobežots ar bāžu apsardzību, bet tie nav stacionēti "kārtības uzturēšanai Igaunijā." Dibinoties uz šiem apsvērumiem, delegācija atzina, ka sarunas nav nonākušas tādā stāvoklī, ka delegācijai uz pašas iniciatīvu, vai arī prasot valdības piekrišanu būtu jāatgriežas Tallinā. Bet attiecībā uz Staļina un Molotova pieprasīto Igaunijas teritorijā novietojamo sarkanarmiešu skaitu — sazināšanās ar valdību nepieciešama.

Desmitos rītā, 28. septembrī, no Kremļa pienāca ziņa, ka nākamā sēde nenotiks četros pēcpusdienā, kā bija paredzēts, bet vienos. Šajā sēdē piedalījās tās pašas personas no abām pusēm, kas iepriekšējā vakarā.

Sēdi ievadīja Selters, darot zināmu, ka igauņu delegācija izstrādājusi savu līguma tekstu, rezervējot tiesības vajadzības gadījumā to papildināt. Tā kā līdz šim brīdim nav saņemtas Igaunijas valdības instrukcijas attiecībā uz Padomju Savienības jaunajām prasībām, to galīgā izšķiršana būtu atliekama.

Par igauņu delegācijas izstrādātā līguma uzmetuma pirmo un otro pantu nav garas debātes, bet pret trešo pantu iebildumus ceļ Staļins. Viņiem nepietiekot ar bāzēm

tikai Saaremaa un Hiiumaa salās. Viņiem esot nepieciešama Tallina.

Uz Seltera kategorisku nostāšanos pret bāzēm Tallinā tālab, ka tā ir Igaunijas galvaspilsēta, Staļins atbild, ka tik ļauni jau nebūšot, jo bāzes rajonu varēšot ierobežot.

Arī Rejs Uluots un Pips pievienojas Seltera motīviem, ka Tallinā nevar tikt ierīkota Padomju Savienības flotes bāze, bet Staļina viedoklis paliek negrozīts. Krievi nevarot iztikt bez flotes bāzes Tallinā. Lai uz salām ierīkotu flotes bāzes, esot vajadzīgs ilgāks laiks. Vienīgā piemērotā osta esot Tallina, kauču arī viņš atzīstot, ka bāzes ierīkošana būšot saistīta ar zināmām grūtībām.

Garākas debates izcēlās sakarā ar bāzēs novietojamo sarkanarmiešu skaitu. Igaņu priekšlikums ir, ka pietiktu bāžu aizsardzībai ar ne vairāk par 5.000 vīriem. Staļins to noraida. Viņa karavīri ceļot iebildumus jau pret to, ka viņš piekāpies no 35.000 uz 25.000. Militāristiem jau īstenībā nekad neesot pietiekami lieli militārie spēki.

Selters nopūlas pārliecināt Staļinu, ka varētu iztikt ar mazāku skaitu. Neviens bāzes neaizskaršot. Tas nebūšot gudri novietot Igaunijā nevajadzīgi lielas karaspēka vienības. Tikai draudzīga sadarbība ar Igaunijas armiju varot solīt panākumus.

Staļinam ir daži laipni vārdi atbildei. Viņš augsti novērtējot Igaunijas armijas labo gribu sadarboties, bet tas nenozīmējot, ka bāzēs novietojami necīgi spēki. Kādā dienā tos varot ielenkt un iznīcināt.

Selters izmanto pēdējos Staļina vārdus par ielenkšanu un iznīcināšanu. Tas esot apvainojums. Mēs esam šeit, lai runātu par savstarpējo palīdzību, bet jūs runājat ar mums kā ar ļaunākajiem ienaidniekiem, kas gatavojas viens otram uzbrukt.

Staļins negribīgi atvainojas. Viņa nodoms neesot bijis igauņus aizskart, bet katrai armijas vienībai esot minimums, zem kura tā nevarot tikt samazināta. Bez tam — varbūt faktiski tas būšot vēl mazāks. No principiālā

viedokļa tas neesot izšķirīgi, vai atļauts novietot vienu vienīgu citas valsts armijas pulku vai nedaudz vairāk.

Nenonākot pie vienošanās, sēdi pārtrauc pulksten trijos, jo Molotova uzgaidāmās telpās atkal gaida Ribentrops ar savu svītu.

Atgriezusies sūtniecībā, delegācija konstatē, ka neraugoties uz Kremļa draudzīgo sarunu veidu, neesot šaubām vietas, kādas briesmas draud igauņu tautai līguma neparakstīšanas gadījumā. Delegācija atzīst, ka Padomju Savienības prasības ir grūti pildāmas. Izjutot atbildību tautas, valsts un vēstures priekšā, nav citas izejas kā sarunas turpināt. Delegācija pārliecināta, ka tādā veidā tā pilda valdības direktīvas un pienākumu pret igauņu tautu. Gadījumā, ja līgums netiktu noslēgts, igauņu tautu apdraudētu nevien karš un okupācija, bet tā tiktu daļēji iznīcināta.

Delegācija jūt, ka viņu sirdsapziņa neļauj uzņemties šādu atbildību, kaut arī igauņu tautas griba ir būt neatkarīgai. Saglabāt tautas dzīvību pašreizējā stāvoklī ir svarīgākais valdības uzdevums. Nākotnē nav nekādu cerību tautai, kas ir iznīcināta vai apspiesta uz ilgu laiku.

Igauņu delegācija Maskavā un valdība Tallinā bija lielākās un grūtākās izšķiršanās priekšā. Parakstīt līgumu — nozīmēja — ielaist savā zemē naidīgas varas karaspēku, kas labprātīgi zemi neatstās; bet neparakstīt to — nozīmē Staļina un Molotova izteikto draudu piepildījumu, tas ir: bezcerīgu karu un zemes izpostīšanu. Ne diplomātisku, ne militāru palīdzību ne no vienas puses nevarēja sagaidīt. Vai tad sastapšanās ar Ribentropu Molotova uzgaidāmā telpā neliecināja pietiekami skaidri, ka no vienīgās varas Eiropā, kas šajā situācijā varētu sniegt palīdzību, tāda nav gaidāma?

Dažas dienas vēlāk Latvija un Lietuva bija līdzīgā stāvoklī.

Tās pašas dienas vakarā pulksten deviņos Kremlī igauņu un krievu sarunas turpinās. Tajās piedalās tās pašas personas no abām pusēm kā iepriekšējās sarunās, atskaitot Staļinu, kas ierodas vēlāk.

Lasot līgumu vēlreiz pa pantiem, pirmās domstarpības izcēlās starp Selteru un Molotovu jau pie pirmā parafrāfa. Igauni bija līguma tekstā ievietojuši teikumu, ka viņiem palīdzība sniedzama tikai tai gadījumā, ja uzbrucējs ir kāda lielvalsts. Molotovs šim grozījumam nepiekrīta.

Šajā brīdī apspriežu telpā ieradās Staļins. Molotovs griežas pie viņa teikdams: — Nu redziet, kādi viņi ir! Atbalstiet mani. Kādas ir jūsu domas?

Staļinam nebija iebildumu, ja šajā gadījumā paliek igauņu teksts. Vēl bija līgumā palicis nenokārtots Tallinas jautājums. Tallina neesot atrodama trešajā parafrāfā, teica Staļins. Selters atbildēja, ka tas tālab, ka igauņi nevarot pieļaut, ka Tallinā tiek ierīkota bāze. Staļins tālāk nekaulējās. Lai notiekot tā, ka flotes bāze būs Paldiski, bet pagaidām jāļauj Tallinu izmantot krievu flotei provīzijas uzņemšanai. Selters delegācijas vārdā atbild, ka viņi ir spiesti pieņemt Staļina priekšlikumu, vienojoties, ka šīs tiesības nav ilgākas par diviem gadiem. Tāpat vienojās — pēc nesekmīgiem igauņu iebildumiem — ka Igaunijā novietojamās sarkanarmijas vienības nedrīkst pārsniegt 25.000 karavīru.

Pēdējās domstarpības izcēlās par laiku, kad līgumam jāstājas spēkā. Molotovs vēlējās, ka no parakstīšanas brīža. Selters cēla iebildumus. Saskaņā ar Igaunijas konstitūciju, līgums nevarot stāties spēkā pirms tā ratificēšanas parlamentā. — Kā tad Ribentropam tas bijis iespējams, vai tad Igaunijas konstitūcija esot citāda kā citās zemēs? — vaicāja Molotovs.

Pēc ilgas argumentācijas Staļins nāc ar izlīdzinošu priekšlikumu, liekot priekšā, ka līgums ratificējams trīs dienu laikā. Selters Staļina priekšlikumam nepiekrīt. Šodien esot ceturtdiena. Rītu delegācija atgriezīsoties mājās. Tad nāksot svētdiena, kuru viņš vēloties pavadīt kopā ar sievu un dēlu.

Staļins: Cik vecs ir jūsu dēls?

Selters: Nepilnus četrus gadus.

Staļins: Priekš jūsu dēla un sievas mēs pievienojam vēl vienu dienu. Tātad kopā četras dienas.

Igaunų delegācija iebildumus neceļ.

Kad vienošanās galīgā veidā panākta, Staļins griežas pie Seltera. Viņš varot teikt, ka Igaunijas valdība rīkojusies saprātīgi. Ar igauņiem varējis notikt tas pats, kas noticis ar Poliju. Polija bijusi liela valsts. Kur tagad ir Polija? Kur ir Mošickis, Ridz-Smigļis un Beks? — Es saku jums godīgi, jūs rīkojaties pareizi jūsu tautas interesēs.

Padomju Savienības militāri tehniskā komiteja, kurā seši ģenerāļi, divi inženieri un citi virsnieki, skaitā 14 personas, ieradās otrā oktobra priekšpusdienā Tallinā. Reizē ar viņiem ieradās arī flotes komiteja, kurā ietilpināti divi admirāļi un viens inženieris, lai veiktu priekšdarbus sarkanās armijas un flotes vienību izvietojumam Igaunijā.

Selteram nav bijusi Maskavā informācija, kad un vai tiks uz Maskavu aicināts arī Latvijas pārstāvis līdzīga līguma parakstīšanai. Ja gadījumā Latviju sagaidītu līdzīgs liktenis, kāds ir Igaunijai, Selters vēlējās Munteru informēt par savu pieredzi, kālab aicināja Munteru apmeklēt viņu Tallinā.

29. septembrī Vācijas sūtnis Tallinā Froveins ziņo uz Berlīni, ka pēc informācijas saņemšanas no Maskavas par Igaunijas-Padomju Savienības savstarpējā palīdzības līguma galīgo tekstu valdība jūtot zināmu atvieglinājumu. Valdības aprindās domājot, ka pēkšņās Padomju Savienības prasību mīkstināšanas pamatā varbūt esot Ribentropa iestāšanās pie Staļina un Molotova par labu Igaunijai. Tas radījis igauņos dziļas pateicības jūtas, ko apstiprinājis arī ārlietu viceministrs šī rīta apmeklējumā. Informētas personas uzskatot Vāciju par vienīgo varu, kas paglābusi zemi no Padomju Savienības tūlītējas okupācijas un kas vienīgā ir spējīga pasargāt Igauniju arī nākotnē.

Froveinam, redzams, ir bijusi saruna ar dažām vāciski orientētām personām, no kurām viņš guvis maldīgo iespaidu par igauņu pateicību Ribentropam, jo Igaunijas valdībai bija labi zināms, ka Padomju Savienības

prasības un uzspiestais līgums ir Ribentropa-Molotova 2. augusta ļaunprātīgā līguma sekas.

30. septembra vakarā Molotovs izsauca pie sevis mūsu sūtni Maskavā Fr. Kociņu. Viņš izsaka izbrīnu par Latvijas valdību. Tā izliekoties, it kā pasaulē pēdējā laikā nekas svarīgs nebūtu noticis, bet īstenībā noticis esot daudz. Polija vairs neeksistējot, un Igaunija ar Padomju Savienību noslēgusi ļoti izdevīgu līgumu. Molotova prasība esot, lai Latvijas valdība visdrīzākā laikā sūtot uz Maskavu pilnvarotu personu tūlītējai līguma parakstīšanai. Molotovs ir tik steidzīgs, ka viņš nevar gaidīt uz kārtējo satiksmes lidmašīnu, tālab piesola Padomju Savienības lidmašīnu, kas Latvijas valdības pilnvaroto personu jau nākamā dienā nogādātu Maskavā.

Kad sūtņa Fr. Kociņa telegrama atšifrēta, Munters ar tās saturu iepazīstina valsts prezidentu Ulmani. No Igaunijas pieredzes Maskavā nebija šaubu, ka Molotova aicinājuma nolūks ir uzspiest Latvijai līdzīgu līgumu. Tā kā jautājums bija ļoti nopietns un steidzams, prezidents izšķīrās nekavējoties sasaukt ārkārtas ministru kabineta sēdi, uzaicinot tajā piedalīties arī armijas komandieri ģenerāli Berķi. Sēdi neizzināja kā parasti valsts kanceleja, bet telefoniski prezidenta sekretārs J. Rudums. Kabineta sēdē būšot izlemjami ļoti svarīgi jautājumi, tādēļ ierašanās obligāta.

Parasti pirms kabineta sēdes sākuma ministri savā starpā sarunājās, pastāstīja dzirdētos jaunumus vai labas anekdotes, kādu Rīgā nebija trūkums. Ierodoties šajā ministru kabineta sēdē, kabineta locekļos bija vērojama nervozitāte un satraukums. Visi nojauta, ka būs jālemj par liktenīgāko jautājumu kopš Latvijas neatkarības izcīnīšanas.

Prezidentam ierodoties, visi klusēdami ieņēma vietas. Sēdi ievadīja prezidents Ulmanis ar īsu uzrunu. Valdības locekļi, droši vien, varot iedomāties, kādēļ šī sēde sasaukta tādā steigā. Šajā sēdē nāksoties izšķirt neatliekamus un svarīgus jautājumus Pēc šī īsā ievada prezidents nolasīja sūtņa Kociņa telegramu, kas pirms

dažām stundām pienākusi ārlietu ministrijā. Prezidents lūdza ārlietu ministru Munteru informēt kabinetu par Igaunijas ārlietu ministra Seltera parakstīto līgumu Maskavā 28. septembrī, kā arī par apstākļiem, kādos šī parakstīšana notikusi. Selters pēc atgriešanās no Maskavas bija Munteru informējis par sarunas veidu, par līguma saturu un arī par draudiem lietot bruņotu varu, ja līgums netiek parakstīts. Igaunijas valsts prezidents, valdība un armijas vadība ar grūtām sirdīm izšķirušies pieņemt krievu diktētos noteikumus, lai pasargātu zemi no bezcerīga kara, no izpostīšanas un tūkstošiem jaunu cilvēku iznīcināšanas. Munters saņēmis arī ziņojumu no Latvijas sūtņa Tallinā Šūmaņa par drūmo noskaņojumu, kāds valdot Igaunijas valsts un armijas vadībā. Muntera konstatējums bija tāds, ka Molotova nolūks, aicinot mūsu valdības pilnvarotas personas uz Maskavu, lai tūlīt parakstītu kādu līgumu, ir — uzspiest mums tādu pat līgumu, kādu bija spiests parakstīt Igaunijas ārlietu ministrs Selters. Ministru kabinetam tagad jāizlemj divi grūti jautājumi: vai parakstīt draudzības līgumu ar Padomju Savienību ar visām tā sekām, vai arī to noraidīt; un ja līgumu pieņemtu, kas būtu pilnvarojams līgumu parakstīt.

Pirms pateikt savas domas, prezidents vēlējās dzirdēt kabineta locekļu uzskatus un padomus. Padomu vai ieteikumu nebija. Kuru ceļu iet? Parakstīt līgumu un ielaist savā zemē Staļina sarkanarmijas vienības nozīmēja gandrīz drošu valsts neatkarības un tautas brīvības zaudējumu. Noraidīt Molotova aicinājumu sūtīt pilnvarotu personu uz Maskavu nozīmēja — krievu armijas uzbrukumu un bezcerīgu cīņu, kuras rezultātā sekas būtu vēl ļaunākas. Ja Molotova aicinājumu noraidītu, būtu jāizdara steidzama mobilizācija, jo krievu uzbrukuma gadījumā to izdarīt, sevišķi mūsu austrumu apgabalos, būtu neiespējami. Mūsu četras miera laika divīzijas bija par vājām, lai uz vairākām dienām aizturētu krievu uzbrukumu, jo mums trūka dabīgo šķēršļu, kas robežas aizsardzību atvieglotu.

Starp ministriem nebija neviena, kas lolotu cerības, ka Staļins un komūnisms kļuvis humānāks un tālab briesmas mazākas. Bet nevienam arī nevērās mute, lai pateiktu, ka līgums nebūtu parakstāms un uzbrukuma gadījumā jāpretojas. Atbildības nasta bija pārāk smaga, lai izšķirtos tikai ar jūtām.

Prezidents, saņēmis no ministriem klusēšanu, griezās ar jautājumu pie armijas komandiera: kādi esot armijas uzskati? Uz šo jautājumu ģenerālis K. Berķis atbildēja, ka nav šaubu, armija savu pienākumu pret tēvzemi pildīs līdz pēdējai iespējai, bet mūsu armija neesot ne skaitliski, ne apbruņojuma ziņā tik stipra, ka viena spētu aizkavēt sarkanās armijas milzīgā pārspēka uzbrukumu. To nevarētu pat tad, ja izdotos izdarīt netraucētu mobilizāciju. Līdzīgas domas izteica arī kara ministrs ģenerālis Balodis.

Visu acis jautājoši raudzījās uz prezidentu K. Ulmani. Grūtos brīžos viņš bija vīrs ar stiprākiem nerviem un gudrāko padomu.

Pacēlis galvu, ar ciešu skatu raudzīdamies uz vīriem, kas bija viņa tuvākie palīgi valsts vadībā, katru vārdu uzsvērdams, viņš teica, ka klusēšanu saprotot. Tā neesot izvairīšanās no atbildības, bet briesmu izpratne, kuru apmēri šajā brīdī vēl pilnībā neesot aptverami. Viņš pateikšot savas domas, kurām pārējie varēšot pievienoties vai nepievienoties. Viņš nešauboties par briesmu lielumu, kas draud mūsu tautai un valstij, ielaižot sarkanās armijas vienības mūsu zemē. Bez nozīmes esot Maskavas solījumi neaizskart valsts suverēnās tiesības. Jau pats fakts, ka svešs, naidīgs karaspēks atrodas zemē, nozīmējot suverēnitātes ierobežojumu. Tāpat bez nozīmes esot līgumā ar igauņiem dotais solījums, karam izbeidzoties, atsaukt sarkano armiju no bāzēm. Ne Staļins, nedz kāds cits komūnists to labprātīgi nedarīšot. Kas mums šajā grūtās izšķiršanās brīdī darāms? Ja mēs līgumu noraidām, jāreķinās ar drīzu sarkanarmijas uzbrukumu, un to, kā to dzirdējām no armijas vadības, mēs ar saviem spēkiem vien atvairīt nespēsīm. Mums nav

arī cerību sagaidīt palīdzību. Pretošanās tādos apstākļos nozīmētu upurēt desmitiem un desmitiem tūkstošiem jaunu vīriešu dzīvību, pie tam zinot, ka tie ir veltīgi upuri. Tas nozīmētu arī iznīcināt daudz tūkstošus jaunu ģimeņu, un tas varētu būt liktenīgi mūsu nelielās tautas nākotnei. Šo apsvērumu dēļ mēs nedrīkstētu uzņemties tik lielu atbildību tāpēc vien, lai mūs neuzskatītu par mazdūšīgiem.

Šie vārdi nu bija pateikti: atbildība tautas nākotnes priekšā. Kārlim Ulmanim, vīram, kas Latvijas atbrīvošanas cīņās ticēja uzvarai, kad visapkārt vēl valdīja šaubas, šos vārdus izrunāt nenācās viegli. Viņa cīņas spars un pārliecība, ka mūsu tautai ir tiesības dzīvot brīvu cilvēku dzīvi savā senču zemē, nebija kļuvusi mazāka. Apstākļi bija kļuvuši ļaunāki: tautu un cilvēku tiesības bija zaudējušas nozīmi. Mēs to apzinājāmies un tālab pie tā, ko teica prezidents, nebildām ne vārda. Varbūt tā arī bija pareizāk, jo prezidentam visos svarīgos jautājumos piederēja galavārds un arī lielākā un smagākā atbildība.

Un atkal, cieši raugoties uz kabineta locekļiem, viņš vaicāja, vai esot kāds, kurš domājot, ka Molotova aicinājums sūtīt uz Maskavu valdības pilnvarotu personu līguma parakstīšanai ir jānoraida un ka krievu uzbrukuma gadījumā jāpretojas? Tādu nebija. Grūtais lēmums tika pieņemts vienbalsīgi.

Nākošais jautājums — kam būtu jābrauc uz Maskavu un jāuzņemas nepateicīgais uzdevums parakstīt līgumu, grūtības neradīja. Dabīgais kandidāts, kuru neviens šajā gadījumā neapskauda, bija ārlietu ministrs V. Munters līdz ar līgumu departamenta direktoru A. Kampi un sūtni Maskavā Fr. Kociņu.

Kad kabineta sēde beidzās, mēs — katrs ieslēdzies savās pārdomās un izjūtās — izklīdām. Bija skaistas, saulainas oktobra dienas pievakare. Klusēdami abi ar izglītības ministru prof. J. Auškāpu soļojām blakus pa Valdemāra ielu garām Mākslas muzejam. Lēns vakara vējš no kokiem, kas jau sāka dzeltēt, norāva pa lapai un

nometa uz ielas akmeņiem. Tātad rudens. Pēkšņi iekrita prātā, ka Latvijas laukos rūc kuļammašīnas un tūkstošiem čaklu zemnieku roku steidz ievākt klētīs ražu, lai visiem zemes iedzīvotājiem pietiktu maizes. Vai tiešām mūsu čaklās tautas mierīgo darbu izpostīs kāda ļauna vara?

Likās, klusēšanas krietnajam vīram Auškāpam bija par daudz. Kādu domu vai jūtu vadīts, viņš piepeši teica: "Diez vai nevajadzētu meklēt garos armijas zābakus?" Kaut kas man aizņaudza kaklu. Nespēju atbildēt uz jautājumu, nedz arī jautāt, kālab viņš tā domā. Ja atvērtu muti, nespētu savaldīt ilgi aizturētās asaras. Ar sirsniņu rokas spiedienu atvadījāties, it kā atvadītos uz mūžu. Īstenībā mūsu iekšējos pārdzīvojumos šajās nedaudzajās stundās mēs atvadījāties no daudz kā vairāk, mēs atvadījāties no skaistākā sapņa, ko mūsu tauta bija sapņojusi un sasniegusi, no pašreizējā darbā uzceltās brīvās Latvijas. Mēs atvadījāties no mūsu sirdīm tuvākā, un tas bija nepasakāmi grūti. Kamēr ļaunākais vēl nebija noticis, mums palika trauslas cerības uz kādu brīnumu, kas nepiepildījās.

Sadzirdējis, ka Munters došoties uz Maskavu, Vācijas sūtņi Rīgā Kotze uztraukts ieradās ārlietu ministrijā, lai informētos, vai Latvijas valdība esot spērusi kādus piesardzības soļus, lai zemē uzturētu mieru un kārtību? Ārlietu ministrija viņu nomierināja, ka nekādas nekārtības nav paredzamas un tālab nav arī vajadzības pēc kaut kāda veida drošības mēriem.

Nemiera tirdīts, Kotze ieradies arī pie Amerikas Savienoto Valstu sūtņa Vailija, atnesdams pilnu maisu ar Rīgā saklausītām tenkām. Pēc Kotzes informācijas Latvijas valdība esot sašķēlusies divās naidīgās grupās ar ģenerāli Balodi vienā un Munteru otrā pusē. Tā daļa, kas grupējoties ap Balodi, vēloties nodot Latviju pilnīgā Vācijas aizsardzībā, būdama tādā pārliecībā, ka nekas nevar būt ļaunāks par komunistu okupāciju. Šī grupa pieprasot Muntera atcelšanu tālab, ka viņš simpatizējošot angļiem un esot sasaistījies ar Tautu Savienību. Munters

esot pieprasījis no valdības pilnvaras līguma parakstīšanai, bet Kotze izteicis šaubas, vai — ņemot vērā lielās nesaskaņas ministru kabinetā — viņam tādas došot.

Vācijas sūtnis sarunās ar Vailiju bijis simpātiski noskaņots pret Maskavu. Padomju Savienībai esot tikai šaura pieeja pie Baltijas jūras caur Somu jūras līci. Viņš izrādījies tik slikti informēts, ka nav zinājis, vai Liepāja ir krievu iespaيدا sfairā. Vailijam viņš izteicis bažas, ka krieviem atrodoties Latvijā, nebūšot grūtības radīt iekšējas nekārtības.

Arī Francijas sūtnis Tripjē informējis Vailiju, ka kreisā spārna opozīcija esot jau sākusi flirtēt ar Padomju Savienības sūtniecību.

Runas par šķelšanos Latvijas ministru kabinetā ir pilnīgi no gaisa grābtas. Ministru kabinetā nebija nekādi nogrupējumi, kas prasītu Muntera vai kāda cita ministra atkāpšanos, nedz arī kāds, kas vēlētos Latvijas valsts un tautas likteni nodot vāciešu rokās. Kā tas parasts cilvēku sabiedrībā, daži kabineta locekļi bija viens pret otru sirsnīgāki un vaļsirdīgāki, pret citiem atturīgāki, bet tas nenozīmēja šķelšanos. Prezidenta Kārļa Ulmaņa autoritāte bija tik liela, ka to neviens neapstrīdēja, un tālab tikai Ulmanis varēja izšķirt ministru noderīgumu. Diplomātiskais korpuss Rīgā bija pazīstams ar dažāda veida tenkošanu, jo blakus ārlietu ministrijā iegūstamai oficiālajai informācijai katrs centās iegūt arī kaut ko sensacionālāku, ko ziņot savām valdībām.

Raksturīgs ir cits piemērs no ārvalstu sūtņu ziņojumiem, kas tagad kļuvuši pieejami. Tas pats "labi informētais" Vācijas sūtnis Kotze 3. oktobrī ziņoja uz Berlīni, ka iespaidīgās latviešu aprindās pieaugot neuzticība pret "puslatvieti" Munteru, kas pirms došanās vakar uz Maskavu saņēmis plašas pilnvaras parakstīt līgumu. Esot iespējams, ka Munters, lai līgumu attaisnotu, teikšot sabiedrībai, ka Vācija atteikusies no politiska iespaيدا Baltijas valstīs un atstājusi šo mazo valsti krievu varā.

Kā redzams, vienu dienu Kotze sarunā ar Vailiju

“zina” par šķelšanos ministru kabinetā, “zina”, ka Munteram neuzticās un ka viņam netiks dotas plašas pilnvaras, lai Maskavā parakstītu līgumu, bet otrā gadījumā ziņo Berlīnei, ka sabiedrībā pieaugot neuzticība pret “puslatvieti” Munteru, bet kabinets, kas sašķēlies divās daļās — germanofilos un anglofilos — izsniedzis Munteram plašas pilnvaras.

V. Munters ieradās Maskavā otrā oktobrī. Vakarā, 9.30 notika pirmā sēde Kremlī. No Latvijas apspriedē piedalījās V. Munters un Latvijas sūtnis Maskavā Fr. Kociņš. No krieviem — Staļins, Molotovs, Potjomkins un Padomju Savienības sūtnis Rīgā Zotovs.

Sarunas ievadīja Molotovs ar paziņojumu, ka viņi vēloties runāt par jautājumiem, kā nokārtot attiecības starp abām valstīm. Vai nokārtojums varētu būt līdzīgs kā ar Igauniju? Padomju Savienībai esot nepieciešamas neaizsalstošas jūras bāzes.

Tālab, ka Padomju Savienībai vajadzīgas neaizsalstošas ostas Baltijas jūrā, nebija pamata laupīt kaimiņu valstij tās brīvību. Latvijas valsts pirmajos gados Padomju Savienībai bija brīvostas Rīgā un Liepājā. Preču pārvadāšanai tā varēja lietot mūsu dzelzceļus par ļoti niecīgu atlīdzību. Tādas iespējas pastāvēja arī tagad, noslēdzot attiecīgu līgumu. Padomju Savienības mērķus izklāstīja Staļins. Divdesmit gadi esot pagājuši. Latvieši pa šiem gadiem esot kļuvuši stiprāki, arī krievi esot kļuvuši stiprāki. Viņi vēloties diskutēt par lidlaukiem un militāru aizsardzību.

Padomju Savienība nedomājot apdraudēt Latvijas konstitūciju, iestādījumus, ministrijas, ārpolitiku, saimniecisko politiku un ekonomisko sistēmu. Viņu prasības izrietot no kara starp Vāciju, Angliju un Franciju. Bez tam, ja draudzīgu vienošanos panāktu, abām valstīm būtu labas ekonomiskās sadarbības iespējas.

MunTERS prasīja, lai pirms sarunu sākšanās tiktu noskaidrots politiskais stāvoklis, lai pareizāk būtu izprotami Padomju Savienības nolūki, solot to darīt arī no savas puses.

Staļins un Molotovs pret šo Muntera priekšlikumu iebildumus neceļ. Molotovs politiskā stāvokļa noskaidrošanu sāk ar Padomju Savienības-Vācijas neuzbrukšanas līgumu. Vācijas ārpolitikā esot iestājusies pēkšņa pārmaiņa. Krievi šo pārmaiņu uzņēmuši ar simpatijām, jo tas nozīmējis izvairīties no kara, vismaz no lielā kara. Krievi vienojušies ar vāciešiem visos pamatjautājumos, un tagad starp Vāciju un Padomju Savienību nepastāvēt nekādas domstarpības. Pamati, uz kuriem tagad abas valstis stāvēt, esot droši. Robežas precīzi nospraustas. Neraugoties uz to, Padomju Savienībai jādomājas par nākotni, jo karš vēl turpinoties. Austrija, Čehoslovākija un Polija jau nozudušas no Eiropas kartes. Arī citas valstis varot nozust. Arī Latvija nevarot justies droša. Molotovs, protams, pirmajā kārtā domājis par Padomju Savienību. Tas, kas lemts un kādi līgumi slēgti 1920. gadā, nevarot palikt mūžīgi. Jau Pēteris Lielais pūlējies dabūt pieeju pie jūras, tālab līdzšinējais stāvoklis nevarot turpināties. Krievi tālab gribot nodrošināt sev ostas, satiksmi ar ostām un aizsardzību. Lietuva varbūt iegūšot Viļņu.

Molotova itin garā paskaidrojumā par Padomju Savienības politikas mērķiem nav izskanējuši ne draudi, nedz nepacietība.

Munters konstatē, ka tagad Latvijai ir saskare tikai ar Vāciju un Padomju Savienību. Ņemot vērā faktus, ka abas valstis noslēgušas neuzbrukšanas līgumu, mums grūti izprotams, kāda papildus drošība vēl būtu nepieciešama? Uz šo piezīmi Molotovs atbild, ka viņi nevarot pieļaut mazu valstu izmantošanu pret Padomju Savienību. Neitrālas Baltijas valstis esot nedrošas.

— Bet Baltijas jūru taču pārvaldāt jūs kopā ar vāciešiem, un tālab neviens mūs nevar izmantot naidīgos nolūkos pret Padomju Savienību, — iebilst Munters.

Šajā brīdī sarunā iejaucas Staļins. Anglija jau esot pieprasījusi no Zviedrijas dažus lidlaukus un novietojumus dažām zemūdenēm. Zviedriju viegli varot ieraut karā. Liels spiediens tikšot izdarīts uz neitrālām valstīm.

Pārejot atpakaļ pie sarunām par politisko stāvokli, Staļins par Padomju Savienības attiecībām ar Vāciju stāsta ar lielu atklātību. Starp komūnismu un nacionālsociālismu vienmēr būšot nesaskaņas. Ko darišot ar Poliju, vēl neesot gluži skaidrs. Uz austrumiem no agrākās Polijas nokārtojums esot galīgs. Rietumu Polijā varbūt būšot protektorāts. Runājot pilnīgi atklāti, interešu sfaira starp Padomju Savienību un Vāciju esot nosprausta. Kas attiecoties uz Vāciju, Padomju Savienība varot Latviju okupēt kaut vai tūlī. Viņš tomēr nevēloties apstākļus izmantot, Krieviem esot vajadzīga Liepāja un Ventspils...

Molotovs, uzskatīdams, ka debates par politisko stāvokli ir pietiekami noskaidrotas, ceļ priekšā savu projektu. Prasību katalogs ir garš, viens skaitlis seko otram: 4 lidlauki, 15 zemūdenes un palīgkreiseri, 50.000 vīru liels garnizons, Pitragā smagās artilērijas baterijas, Rīgā pagaidu garnizons. Kamēr Molotovs savā monotonajā balsī lasa šos priekšlikumus, Staļins, redzami garlaikots, uz papīra loksnes zīmē dažādus "ķiņķēziņus".

Atbildot Molotovam, Munters saka, ka būtu slikti, ja sabiedrība gūtu iespaidu, ka sadarbība abu valstu starpā uzspiesta. Ieeju Rīgas jūras līcī varētu nosargāt Latvijas armijas smagā artilērija. Par garnizonu, kaut vai pagaidu, novietošanu Rīgā nevarot būt runa.

Sarunās atkal iejaucas Staļins. 1.500 tonnīgas zemūdenes viegli varot iekļūt Rīgas jūras līcī un bombardēt Rīgu ar četrcollīgiem lielgabaliem. Pitragā novietotās Latvijas armijas baterijas varot apšaudīt krievus. Lidzīgi Selteram, kad Staļins izteica aizdomas, ka īgauņi varētu ielenkt un iznīcināt mazus krievu garnizonus, arī Munters pret šo Staļina piezīmi izsaka protestu, uzsverot, ka tieši šajā gadījumā būtu iespēja nodemonstrēt labu gribu. Neatbildot uz Muntera protestu, Staļins kā garāmejojot piebilst — lai atvieglotu Latvijas delegācijas stāvokli, pēc viņa domām, krievu garnizons Rīgā nebūtu vajadzīgs. Tad sākas parastā komēdija starp Staļinu un Molotovu. Staļins spēlē labo, kas cenšas otru

pusi izprast, Molotovs ļauno, kas prasa neiespējamo. Atgriežoties pie Latvijā novietojamā garnizona lieluma, Staļins atkal cenšas būt "labais", samazinot Molotova prasīto 50.000 vietā "tikai" 40.000. Tad Staļins ar Molotovu sākuši kalkulēt, cik iedzīvotāju ir Latvijā, salīdzinot ar Igauniju. Krieviem esot nepieciešams novietot Latvijā 4 aviācijas pulkus, 240 lidmašīnas — kas esot mazāk nekā viņi saņēmuši no poļiem — vienu vai divas tanku brigādes un vienu infanterijas brigādi, varbūt labāk divīziju. Kopā tas esot 38.000 karavīru. Ja latviešu delegācija vēloties, varot palikt pie 38.000. Ja Latvijā novietošot mazāku skaitu, igauņi smiešoties.

Lidlauki vajadzīgi: Liepājā, Ventspilī, pie Irbes šauruma un pie Lietuvas robežas. Latviešiem neesot ko baidīties. Ja vēloties, varot turēt 100.000 vīru lielu armiju. Latviešu strēlnieki bijuši labi, un Latvijas armija esot labāka par Igaunijas armiju. Krievu garnizoni domāti tikai kara laikam. Kad karš izbeigšoties, sarkanarmija tikšot no Latvijas izvākta. Pietiekot lidlaukā nosviest vienu rokas granātu, lai to sabojātu. Ja lidlaukus apsargāšot viņu kareivji, baidīšoties tos aizskart. Kad milži cīnoties, debesis degot.

Atgriežoties atkal pie Latvijas teritorijā novietojamiem sarkanarmijas spēkiem, Staļins nolaida 38.000 uz 30.000. Munters kaulējās, vai nepietikšot ar 25.000, tik pat cik Igaunijā.

Nenonākot ne pie kādiem rezultātiem, sarunas pārtrauca divpadsmitos naktī, nākošo sēdi noliekot 3. oktobrī pulksten sešos pēcpusdienā.

Nākamā dienā Munters, sūtnis Kociņš un direktors A. Kampe rūpīgi iepazīnās ar Molotova priekšlikumiem, izvērtējot arī iepriekšējās dienas sarunas. Zinot par igauņu parakstīto vienošanos un par krievu draudiem pielietot varu neparakstīšanas gadījumā, mūsu delegācijai nebija ne mazāko ilūziju, ka būtu iespējams atrast kādu labvēlīgāku atrisinājumu. Nekāda argumentācija, ne loģika, ne atsaukšanās uz iepriekš slēgtiem līgumiem un tautu tiesībām nevarēja pārliecināt Staļinu un Molotovu,

jo viņu nepārprotams nolūks bija iznīcināt visas trīs mazās Baltijas valstis un — ja iespējams — arī Somiju.

Neraugoties uz šo bezcerību, delegācija izstrādāja mūsu priekšlikumus, ar kuriem 3. oktobrī plkst. sešos Munters iepazīstināja pretējo pusi. Ņemot vērā, ka karš var ieilgt un var rasties jauni apstākļi, Latvijas delegācija nenoraida savstarpējās palīdzības principus. Esenciālākais jautājums, kuram viņš jau pieskāries vakar, esot, lai līgums latviešu tautai nebūtu uzspiesta nasta un lai nepaliktu iespaids, ka tiek ierobežota valsts neatkarība un apdraudēta mūsu tautas brīva eksistence un attīstība nākotnē. Molotova vakar minētie noteikumi ir tāda satūra, ka nevar būt ne mazāko šaubu, ka līgums, ja to tādā veidā noslēgtu, tiks uzskatīts kā kaut kas līdzīgs protektorātam. Šāds stāvoklis nav pieņemams brīvību mīlošai tautai. Šos apstākļus apsverot, Munters, kā Latvijas valdības pārstāvis, zinādams valdības uzskatus un sabiedrības domas, nevarot akceptēt Molotova līguma projektu kā sarunu bāzi, neraugoties uz "koncesijām", kā vakar sarunās tās apzīmētas. Ja koncesijas vakardienas sarunās tikušas dotas, tad no latviešu puses.

Analizējot Molotova līguma projektu, Muntera principiālie iebildumi koncentrējās trijos punktos: prasība pēc divām, citiem vārdiem — pēc visām Latvijas neaizsalstošām ostām — nevarot tikt akceptēta. Viņš tālab liekot priekšā kara flotes bāzes ierīkošanai apmierināties ar Ventspili. Zīmējoties uz Pitragu, kā jau vakar minēts, latvieši spējīgi paši saviem spēkiem to aizsargāt. Zīmējoties uz Padomju Savienības garnizona lielumu, latviešu delegācija nevarot iet tālāk par Latvijas miera laika armijas lielumu — 20.000. Apsverot visus apstākļus, arī tik liels skaits sveša karaspēka būtu liela nasta. Ņemot vērā Padomju Savienības noteiktās prasības, latviešu delegācija būtu ar mieru piekāpties uz 20.000, pieņemot, ka tādos apstākļos būs iespējams argumentēt pret iedzīvotāju kriticismu un aizdomām.

Kamēr Munters izskaidroja Latvijas delegācijas viedokli, Staļins staigāja apkārt pa Molotova kabinetu,

cilādams kādu grāmatu vai laikrakstu, kaut ko piebilda un zīmēja dažādas figūriņas. Munteram atbildēja Molotovs. Viņu vakardienas prasības esot negrozāmas. Latviešu delegācija no tām vēloties izvairīties. Izņemot no līguma tik svarīgas daļas, kādas minējis Munters, līgums zaudējot savu nozīmi. Latvija esot lielāka par Igauniju, bet vēloties dot mazāk. Latviešiem esot 40.000 aizsargu. Krievu armijas vadība uzskatot 30.000 par nepietiekamu. Ja projekts tiek padarīts nenozīmīgs, drošība neesot garantēta.

Molotovu pārtrauc Staļins. Latvieši runājot par miera apstākļiem, bet esot apsverama arī otra iespēja. Latvieši neuzticoties viņiem. Arī viņi pilnīgi neuzticoties latviešiem. Latvieši domājot, ka viņi vēloties tos sagrābt savā varā. Viņi to tiešām varot darīt jau tagad, bet to nedarot. Rīga esot pretpadomju propagandas centrs.

Uz Muntera apliecinājumu, ka no latviešu puses nav neuzticēšanās un uz jautājumu, kālab Padomju Savienība nevarot uzticēties latviešiem — Staļins neatbild.

Viņš atsāk runāt par citu jautājumu. Liepāja būšot mazāka bāze par Rīgu. Latviešiem būšot jāļauj caur Rīgu sūtīt preces, lai tās nebūtu jāsūta caur Murmansku. Liepāja un Ventspils esot mazāk nozīmīgas par Tallinu un Hanko. Tas ir pirmais gadījums sarunās ar igauņiem un latviešiem, kad Staļins piemin šo Somijas ostu, kuras dēļ izcēlās ziemas karš starp krieviem un somiem. Staļins nevēloties ilgāk vilcināties ar sarunām. Latviešiem esot dots divas reizes vairāk laika nekā igauņiem. Igauņi bijuši pirmie. Viņu stāvoklis tālab bijis daudz grūtāks. Vāciešu uzbrukums esot iespējams. Sešus gadus fašisti un komūnisti viens otru esot lamājuši. Tagad notikušas negaidītas pārmaiņas. Tā reizēm vēstures norisē gadoties. Padomju Savienībai esot jābūt laikus sagatavotai uz visām iespējām. Citi, kas to nokavējuši, dabūjuši maksāt.

Augustā vācieši, runādami par iespaيدا sfairu sadalīšanu, par robežu minējuši Daugavu, sadalot Latviju divās daļās. Krievi neesot piekrituši. Tautu nevarot dalīt divās daļās. Vācieši parasti strādājot ar āmuru, par

piemēru — viņi vēloties čehus pārvērst vāciešos. Lai Latviju nesadalītu divās daļās, krievi prasījuši Liepāju. Esot iespējams, ka vāciešu intereses austrumos varot atkal pamosties.

Vienošanās, kas īstenībā nebija vienošanās, bet ar draudiem uzspiests diktāts, parakstīja 1939. gada 5. oktobrī.

Mums svarīgākais parakstītajā līgumā ir piektais paragrafs, kurā teikts, ka līgums nekādā veidā neiespaidos līguma slēdzēju pušu politisko struktūru, ekonomiju, sociālo sistēmu un armijas lielumu. Līguma sestā pantā teikts, ka tas tiek slēgts uz desmit gadiem.

Līgumam tiek pievienots papildinājums, kurā tiek fiksēti principi, kādā veidā norobežojama Padomju Savienībai izrentētā teritorija no tai piekļautās teritorijas; domstarpības, kas varētu rasties bāžu ierīkošanā, izšķiramas diplomātiskā ceļā vai tiešās sarunās un nav vēlams Latvijā novietot tanku vienības, kas uzskatāmas par uzbrukšanas, bet ne aizsargāšanas ieroci.

Pēc līguma parakstīšanas Staļins privātā sarunā ar Munteru apliecināja ar komūnista goda vārdu, ka Latvijas neatkarība netiks skarta. Mēs varot būt laimīgi, ka viņš pats nākot no mazas tautas, un tālab viņš labi izprotot mazo tautu vēlēšanos dzīvot savā neatkarīgā valstī. Lielkrieviem šajā jautājumā esot citāda pieeja.

Staļins un goda vārds! Varbūt viņš pārāk daudz nemeloja, dodams Munteram komūnista goda vārdu, jo komūnistiem solījuma turēšana un gods ir ar citādu saturu un nozīmi nekā parasts cilvēku attiecībās. Par Staļinu teikts, ka viņš iemiesojot pūci un kaķi. Viņš redzot briesmas pat tumsā. Un ja neredzot, tad nojaušot. Kā kaķis viņš tuvojoties savam upurim nedzirdamiem soļiem. Izgājis bargu revolūcijas skolu, viņš zināja, ka uzticēšanās pat draugam ir bīstama, ja vēlas sasniegt varas kalngalus. Neuzticēšanās un bailes no apkārtējiem cilvēkiem audzina mūžīgas aizdomas un nežēlību. Ja ir aizdomas, ka kāds vēlas viņu iznīcināt, drošākais līdzeklis ir aizsteigties tam priekšā un laikus to iznīcināt. Liela

steiga un neapdomāta rīcība noved bieži pie grūti labojamām kļūdām. Staļins bija trenējis sevi pacietībā un rikojās tikai tad, kad pienācis istais laiks. Ļeņinu viņš necieta un otru sāncensi Trocki nīda. Arī Ļeņins trenēts revolucionārs, gan ne tik bargā skolā, kādu izgājis Staļins. Ļeņins Staļinam neuzticējās un savā testamentā brīdināja partiju no Staļina uzkundzēšanās. Staļinam tas bija zināms, bet, neraugoties uz to, viņš centās sevi projicēt partijā un pilsoņu acīs kā Ļeņina personīgi izraudzītu lielā revolūcijas tēva darba turpinātāju.

Trocki, savu sīvāko konkurentu pēc Ļeņina nāves, partijas iekšējo cīņu laikā Staļins izraidīja no Krievijas. Kad Trockis vēl nelikās mierā, Staļina sūtīts slepkava viņu nogalināja. Ļeņina sieva Krupskaja partijas iekšējās cīņās nebija bīstama, bet viņa ļoti daudz zināja no tā, ko Ļeņins domājis un teicis, un tas varēja gadījumā kaitēt Staļinam. Šo kluso un pacietīgo Ļeņina dzīves līdzgaitnieci Staļins padarīja vēl klusāku, neļaujot viņai pēc Ļeņina nāves aktīvi piedalīties nekādos partijas vai sabiedriskos pasākumos. Viņas memuārus rūpīgi cenzēja, lai tajos neparādītos nekas tāds, kas varētu mest ēnu uz Staļinu.

No ārējā izskata Staļins bija drukns, maza auguma. Viņa rokas likās nesamērīgi garas. Kreisā roka kā paralizēta nokarājās gar sāniem, kamēr labo viņš bieži žestikulēja. Viņa biežais matu cekuls 1939. gadā jau sāka sirmot, jo Staļins tuvojās 60. dzimšanas dienai. Tikai uzmanīgi novērojot viņa seju, varēja pamanīt šad un tad kādu ironisku smaidu, paslēptu biezajās ūsās. Staļins smējās reti, bet kad smējās, kļuva redzami viņa nevienādie, no lielas smēķēšanas nomelnojušies zobi. Viņa seja bija bāla un bakurētaina. Bālums sejā radās no Kremļa parašas dienā gulēt, bet naktīs strādāt. Arī šī neparastā īpašība varbūt bija Staļinam nākusi līdz no revolucionāra gadiem, kad konspiratīvais darbs bija veicams galvenā kārtā nakts tumsā.

Viņa seja blakus viltībai un apņēmībai pauda lielu gribas koncentrāciju. Lēnais, apdomīgais runas veids šo iespaidu vēl pastiprināja. Sakostie žokļi un zem smagiem

plakstiņiem puspievērtās dzeltenās acis šo iespaidu vēl pastiprināja.

Jugoslavijas komunistu partijas un Tito valdības loceklis Milovans Džilass, kas vēlākos gados nonāca konfliktā ar Tito, vairākas reizes Maskavā personīgi sastapies ar Staļinu. Pēc viņa atzinuma Staļins bijis spējīgs uz visāda veida noziegumiem, un esot grūti iedomāties nozieguma veidu, kuru Staļins nebūtu pastrā dājis. Lai kādu mēru lietotu viņa novērtēšanai, viņam palikšot pasaules vēsturē lielākā noziedznieka slava. Viņā bijusi apvienota Kaligulas noziedzīgā bezjēdzība ar Bordžia izsmalcinātību un Jāņa Briesmīgā brutalitāti.

Pastāvīgās briesmas, kādās Staļins izaudzis revolūcijas laikā un dzīvoja vēl joprojām, viņā bija radījušas nežēlību un nejutību pret citiem cilvēkiem. Viņam daudz palīdzējusi iedzimtā viltība, kāda pazīstama austrumos, kur tas tiek uzskatīts par tikumu.

Staļins zināja, ka miljoniem cilvēku viņu nīst, jo viņš bija atbildīgs par miljoniem cilvēku ciešanām un dzīvībām. Viņš zināja arī, ka viņa vārds daudziem iedvesa šausmas. Viņam tas patika, un viņš šo baļu sajūtu centās uzturēt ar terrora "mākslā" izsmalcinātāko instrumentu, ar slepeno policiju.

Divainā kārtā Staļins un Hitlers sajuta zināmu respektu viens pret otru, kauču raksturā tie bija dažādi. Hitlers dusmu brīžos zaudēja savaldīšanos, Staļins nekad nezaudēja mieru. Bet viena īpašība abiem bija kopēja: cietsirdība, kas nepazīna robežas. Hitlers par Staļinu teicis, ka tas esot vienīgais valsts vadītājs, kuru esot vērts respektēt; Staļins par Hitleru — ka tas bez šaubām esot ģeniāls vīrs, viņam esot tikai viena liela kļūda: viņš neprotot laikā uzspiest kāju uz bremzes.

Ar Staļinu 1939. gada 5. oktobrī Latvijas valdības pilnvarās ārlietu ministrs V. Munters parakstīja savstarpējo palīdzības līgumu, labi zinādams, ka sarkanarmijas ielaišana mūsu zemē ir beigu sākums mūsu grūti iegūtajai neatkarībai. Līgums deva vienu vāju cerību: tas deva laiku. Cik ilgu laiku, neviens nevarēja atbildēt, tomēr

kaut cik laiku. Un šajā iegūtajā laika sprīdi varēja rasties jauni labvēlīgāki notikumi. Tāds tautām Baltijas jūras austrumu krastā likās Krievijas karš ar Vāciju, divu neparastu cilvēku baismīga sadursme. Ka karš nenovēršams, to Staļins sarunā ar Munteru neslēpa. "Vāciešu uzbrukums ir iespējams. Mums jābūt laikus sagatavotiem," Staļins pateica bez aplinkus vārdiem. Arī Hitlers daudz neslēpa, ka pēc Anglijas un Francijas sakaušanas viņš raidīs savas kaujās rūditās tanku divīzijas pret Maskavu.

Vai Hitlers būs labāks, ja tas pieveiktu Staļinu, to tajās dienās neviens nespēja atbildēt. Bet cilvēkos valdīja sajūta, ka Vācija un Hitlers ir tomēr Eiropa ar tās kultūru, bet Kremlis un Staļins — Āzija, kurā auguši tumši, iznīcināšanas kāri raksturi.

Nākošā dienā pēc Latvijas un Padomju Savienības līguma parakstīšanas Padomju Savienības valdība laikrakstā "Pravda" publicēja oficiālu komunikē, kurā teikts, ka līgums neskar miera līgumā un neuzbrukšanas līgumā ietvertos principus un ka līguma slēdzējas apliecina vēlreiz nesatricināmo vēlēšanos atzīt abu valstu suverenās tiesības un neiejaukšanos otras valsts iekšējās lietās.

Šo Padomju Savienības valdības komunikē uzskatīja par nelielu Muntera diplomātisku panākumu, jo pēc Seltera parakstītā līguma nekāda veida Padomju Savienības solījumi netika publicēti.

Laupītās mantas dalīšana bieži rada pārpratumus un nesaskaņas. Tā tas notika arī Padomju Savienības un Vācijas starpā. Dalot Lietuvu, Ribentrops vēlējās iegūt Suvalku apgabalu Vācijai. Molotovam tas nepatika, bet grūti bija teikt nē. Vienošanos panāca, bet neatrisināts palika jautājums, kā to darīt zināmu Lietuvai un kā paziņot atklātībai, lai šī vienošanās neizskatītos kā "laupītas mantas" dalīšana.

Lai šo nenokārtoto jautājumu nokārtotu, Molotovs 3. oktobri uzaicināja pie sevis Vācijas vēstnieku Šulenburgu.

Pēcpusdienā Maskavā ieradišoties Lietuvas ārlietu ministrs, lai draudzīgā veidā nokārtotu turpmākās Padomju Savienības un Lietuvas attiecības. Molotovs domājot jau sarunu sākumā lietuvjiem pateikt, ka Padomju Savienība vēlas Viļņu ar apkārtni pievienot Lietuvai, liekot saprast, ka daļu Lietuvas iegūs Vācija. Molotovu nodarbina tas, kā šo dalīšanas procedūru nokārtot tā, lai izskatītos labi un smuki, protams, skatoties no krievu viedokļa. Viņa ideja ir tāda, ka labi būtu reizē parakstīt Padomju Savienības-Lietuvas protokolu par Viļņas pievienošanu Lietuvai un Vācijas-Lietuvas protokolu par Suvalku apgabala iekļaušanu Vācijas iespaida sfairā.

Šulenburgam šī Molotova ideja nepatīk. Tas izskatīšoties tā, it kā Padomju Savienība ir dāvinātāja, bet Vācija — svešas zemes piesavinātāja. Viņš liek priekšā, lai krievi vienojas ar lietuvjiem, iemainot Suvalku apgabalu pret Viļņu un pēc tam to nodod vāciešiem. Molotovam arī šī Šulenburga ideja iepatīkas. Viņš vēlas, lai Šulenburgs sazinās ar savu valdību un lai līdz nākamās dienas pēcpusdienai viņam paziņo valdības atbildi. Ribentrops pievienojas Šulenburga idejai un vēlas, lai šī jautājuma izšķiršanu atstāj Vācijai.

Kad Ribentropa atbilde saņemta, Šulenburgs telefonē Molotovam un prasa Ribentropa uzdevumā neinformēt Lietuvas ārlietu ministru par Vācijas-Padomju Savienības vienošanos attiecībā uz Vācijai pievienojamo apgabalu. Kaut kādu iemeslu dēļ Molotovs nevēlas telefona sarunā Šulenburgam atbildēt uz Ribentropa ieteikumu, bet uzaicina to pie sevis 5. oktobra pēcpusdienā. Sarunā viņš pasaka Šulenburgam, ka nelaimīgā kārtā viņam bijis iepriekšējā dienā jāinformē Lietuvas ārlietu ministrs par krievu-vāciešu vienošanos. Aiz lojalitātes pret vāciešiem viņš neesot varējis rīkoties citādi. Lietuvas delegāciju šī informācija pārsteigusi un sarūgtinājusi. Minētā apgabala atdalīšana no pārējās Lietuvas, kur cēlušies daudzi Lietuvas brīvības cīnītāji, būšot sevišķi grūti panesams zaudējums. Lietuvas ārlietu

ministrs Urbšis 5. oktobra ritā izlidojis uz Kauņu un būšot atpakaļ pēc vienas vai divām dienām.

Molotovs atkal lieku reizi bija piekrāpis savu "jauno draugu" Ribentropu. Nesenā pagātnē, uzspiežot Igaunijai un Latvijai savstarpējās palīdzības līgumus, krievi to izdarīja bez iepriekšējas sazināšanās ar vāciešiem. Tāgad Molotovs "aiz lojalitātes pret vāciešiem", nostādīja pēdējos ļaundaru stāvokli, no kā Ribentrops vēlējas izvairīties. Molotovs un Ribentrops bija viens otra vērti. Abi apzinājās netīros darījumus uz citu tautu rēķina, un abi pa kluso pusi centās viens otram pierakstīt visas vainas.

Vai dusmoties un protestēt? Tas Ribentropam neko nedotu, tikai angļiem bez laika būtu redzams, ka vācu-krievu "nesatricināmajā draudzībā" jau radušās pirmās plaisas. Ribentrops šajā gadījumā izšķirās spēlēt ar tādām pat kārtīm, ar kādām spēlēja Molotovs. Viņš informē vācu sūtni Kauņā par slepeno 3. augusta līgumu un šī līguma papildinājumu 28. septembrī. Sūtņa Zechlina uzdevums ir — pilnīgi slepeni informēt Lietuvas valdību, ka Ribentrops bijis tas, kurš 28. septembra sarunās prasījis Viļņas atdošanu lietuvjiem. Sarunās ar krieviem vācieši nonākuši pie vienas vietas Lietuvas teritorijā, kas dziļi iespiežas Vācijā. Ērtības labad šo mazo zemes gabaliņu vienojušies piešķirt Vācijai. Vācijas valdība neuzskatot šo robežu pārmaiņu pašreizējā momentā par nepieciešamu.

Zechlins tagad informē Lietuvas valdību, ka Molotovs nepareizi tulkojis slepeno protokolu. Īstenībā sakarā ar Viļņas un apkārtnes pievienošanu Lietuvai pārrunāta arī ideja par nelieliem grozījumiem Vācijas-Lietuvas robežu tuvumā. Šo informāciju saņēmis, Bizauskas nomierinājies un lūdzis izteikt Lietuvas valdības pateicību Vācijas valdībai.

Baidoties, ka Molotovs slepenā protokola noslēpumus neizpauž arī citām Baltijas valstīm, kas īstenībā jau notika Staļina sarunās ar Munteru, Ribentrops uzskata par nepieciešamu informēt savus sūtņus Baltijas valstīs

un Somijā par 23. augusta un 28. septembra līgumu slepeno daļu. Maskavas sarunu laikā notikusi vienošanās par interešu sfairu sadalīšanu Austrumeiropā. Panākta pilnīgi konfidenciāla vienošanās nevien par agrāko Poliju, bet arī par Lietuvu, Latviju, Igauniju un Somiju. Saskaņā ar slepeno vienošanos minēto valstu robežas neesot grozītas, atskaitot nelielas maiņas Lietuvas teritorijā. No teiktā izrietot, ka Lietuva, Latvija, Igaunija un Somija neietilpst Vācijas interešu sfairā.

Ribentrops dod rīkojumu sūtņiem arī turpmāk atturēties no katra veida šī jautājuma iztirzāšanas ar attiecīgo valstu valdībām.

Šis ir pirmais gadījums, kad slepenā veidā tiek darīts zināms Vācijas sūtņiem Baltijas jūras austrumu krasta valstīs, ka arī Somija, kas parasti bija orientēta Vācijas virzienā, ir iztirgotā krieviem.

7. oktobrī Urbšis ir atpakaļ Maskavā. Ievadot sarunas ar krieviem, Urbšis paskaidro, ka Lietuva ir jau senāk bijusi neatkarīga valsts un ka tā nekad nav zaudējusi cerības atgūt brīvību. Cara režīma laikā Lietuvas tautas brīvība bijusi stipri ierobežota. Izceļoties revolūcijai Krievijā, izvirzījies atkal pirmā plāksnē tautu pašnoteikšanās princips. Pamatojoties uz šo principu, Lietuva ar Krieviju 1920. gadā noslēgusi mieru. Līgumā lasāms, ka tas noslēgts pēc brīvas gribas un uz mūžīgiem laikiem. Padomju Savienība nekad nav traucējusi Lietuvas iekšējo attīstību. Tā nekad nav radījusi Lietuvai grūtības ārējās attiecībās, drīzāk gan palīdzējusi. Šo apstākļu dēļ Lietuva ir draudzīgi noskaņota pret Padomju Savienību.

Pēc tik daudz laipniem vārdiem Urbšis konstatē, ka Padomju Savienības priekšā celtais savstarpējās palīdzības līgums esot ar citādu raksturu. Lietuvas valdība uzskatot, ka tas traucēšot līdzšinējās draudzīgās attiecības abu valstu starpā un radīšot neuzticēšanos. Sveša karaspēka novietošana Lietuvā miera apstākļos radīšot tautā naidīgu noskaņojumu pret Padomju Savienību. Iedzīvotāji neizpratīšot padomju bāžu ierīkošanu citādi kā par militāru okupāciju. No internacionālā redzes

viedokļa padomju karaspēka atrašanās Lietuvas zemē degradēšot Lietuvu vasaļu valsts stāvokli. Šo apsvērumu dēļ Lietuvas valdība ieteicot tādu savstarpējo palīdzības līgumu, kas nodrošinātu nevien Lietuvas drošību, bet kas netraucētu arī Lietuvai palikt neitrālai.

Ka tautas vēlas brīvību, ka tās ir pret sveša karaspēka ielaišanu zemē, ka tautas pie Baltijas jūras vēlas palikt neitrālas, Molotovs jau ir dzirdējis dažādās redakcijās no igauņiem un latviešiem. Viņš tomēr pacietīgi noklausās Baltijas valstu drāmas prologus — pēdējos, ko tām atļauj "draudzīgais kaimiņš".

Vispār debates ar lietuvjiem ir mazāk drāmatisks kā ar igauņiem un latviešiem. Molotovs norāda, ka Lietuva nedrīkstot aizmirst, kādā pasaulē tā tagad dzīvo. Viņš nezina, kas var notikt rietumos. Ja vācieši uzvarēs rietumos, viņi var vērsties pret Padomju Savienību. Tāpat nevarot zināt, ko darišot angļi, ja tie uzvarēs Vāciju. Padomju Savienībai jādomā par savu drošību. Lietuvji nedrīkstot aizmirst, ka viņiem tagad būs gara kopēja robeža ar vāciešiem. Lietuva vēloties atdalīties no Latvijas un Igaunijas, zīmējoties uz Padomju Savienības drošību. Šajā ziņā Lietuva esot Padomju Savienībai daudz nozīmīgāka par Latviju un Igauniju.

Astotā oktobra sarunās piedalās arī Staļins. Viņš ir pati laipnība un draudzība. Padomju Savienības bāzēm Lietuvā būšot tikai simboliska nozīme. Ja Lietuvas valdība baidoties no 34.000 karavīriem, viņi varot skaitu samazināt uz 20.000. Ja Lietuva nokļūtu vāciešu varā, tā būtu vācu protektorātā. Krievi, turpretī, respektējot Lietuvas neatkarību un esot pat gatavi aizstāvēt Lietuvas neaizskaramību. Piedevām vēl Viļņa.

Ko gan vairāk var vēlēties no tik laba kaimiņa? Pēc līguma parakstīšanas Staļins nodeklamējis Lietuvas delegācijas loceklim Bizauskam to pašu "peršīnu", ko Munteram. Ievedot Bizausku klusākā vietā un apliekot roku ap plecu, rādīdams uz Molotova pusi, viņš teicis, ka "mums, mazām tautām jāturas kopā pret lielkrievu šovinistiem, kā piemēram Molotovu". Ja Staļina te nebūtu, kas mazās tautas aizstāv, tās būtu norijuši vai nu

krievi vai vācieši.

Staļina prasība Lietuvas teritorijā novietot tikai 20.000 sarkanarmiešu — mazāku skaitu kā Latvijā un Igaunijā — šķiet, izskaidrojama ar bažām, ka lielāku garnizonu novietošanu Vācijas robežas tuvumā Vācija varot iztulkot kā pret sevi vērstu naidīgu rīcību.

1939. gada 28. septembrī Lietuvas sadalīšana starp Krieviju un Vāciju, kauču Vācija ieguva samērā nelielu gabalu, izvērtās ar laiku par ķildas ābolu starp abām varām. Maskava aiz "humanitāriem iemesliem" vēlējās apvienot visu Lietuvas tautu un tālab piedāvāja vāciešiem kompensāciju naudā. Maskavas piedāvājums bija 3.860.000 zelta dolaru. Vāciešiem tas bija par maz. Pēc ilgas kaulēšanās vienojās, ka krievi maksās 7.500.000 zelta dolaru. Šī summa samaksājama divās daļās — 1941. gada 11. februārī un 11. aprīlī. Vāciešiem, kas jau gatavojās uzbrukumam Krievijai 1941. gada pavasarī, šāds maksājums dažus mēnešus pirms uzbrukuma bija īsti laikā. Šajā gadījumā Hitlers bija veiklāks par Staļinu.

Lietuvas un Padomju Savienības savstarpējo palīdzības līgumu paraksta 10. oktobrī Kremlī. Līguma pirmajā paragrafā teikts: lai nostiprinātu draudzību starp Padomju Savienību un Lietuvu, Viļņu un Viļņas apgabalu Padomju Savienība nodod Lietuvas republikai. Pārējie līguma paragrafi saturā atbilst jau iepriekš ar Igauniju un Latviju noslēgtiem līdzīgiem līgumiem.

Raksturīgākais šajā līgumā ir tas, ka Padomju Savienība augstsirdīgi dāvina Lietuvai to, kas tai nepieder. Miera līgumā starp Krieviju un Lietuvu 1920. gada 12. jūlijā Krievija atzina Lietuvas teritoriju, kurā ietilpa Viļņa ar tās apgabalu. 1920. gada oktobrī poļi atņēma lietuviešiem Viļņu un tās apkārtni ar bruņotu varu. Ne Lietuva, ne Padomju Savienība nekad labprātīgi neatzina Viļņas zaudēšanu. Tas nozīmē, ka pēc Polijas sakaušanas Lietuva atguva Viļņu ne kā Padomju Savienības dāvanu, bet kā tai ar varu atņemtu teritoriju, pie kam arī tad Padomju Savienība piesavinājās no 1920. gada miera līguma Lietuvas valsts robežās ietilpinātās teritorijas 26.000 kvadrātkilometrus.

Pēc atgriešanās no Maskavas Lietuvas valdības viceprezidents Kazis Bizausks sarunā ar Savienoto Valstu sūtni Kauņā O. Noremu atstāstījis savus iespaidus Maskavā. Līdz konferences sākumam Maskavā oktobra pirmās dienās Lietuvas valdība bijusi vāji informēta par Ribentropa-Molotova interešu sfairu sadalījumu 23. un 28. septembrī. Tikai isi pirms konferences sākuma lietuvjiem kļuvis zināms, ka saskaņā ar 23. augusta vienošanos Lietuva atstāta Vācijas iespaidu sfairā un ka 28. septembrī vācieši ar krieviem vienojušies Lietuvu iemainīt pret Polijas apgabaliem starp Bugu un Vislu. Šo informāciju ieguvusi, lietuviešu delegācija izšķirusies par draudzīgu sadarbību ar krieviem. Par labprātīgu sadarbošanos krievi apsolijuši Lietuvai pilnīgu suverēnitāti.

Viļņas un apkārtnes atpakaļpievienošanu Lietuvai Bizausks uzskatījis kā noteiktu ieguvumu. Kad Lietuva varēšot Viļņu pārņemt, vēl neesot zināms. To, pēc vienošanās ar Maskavu, izdarīšot pakāpeniski. Viļņā esot pārtikas trūkums, kālab visā Lietuvā vācot labību, lai pēc Viļņas pievienošanas Lietuvas valdība varētu sniegt palīdzību trūkumā nonākušiem.

Bizauska optimisms, redzams, lielā mērā dibināts uz Staļina personīgo solījumu, ka viņš Lietuvu aizstāvēs pret lielkrievu imperiālismu. Pēc dažiem mēnešiem Staļins aizmirsa šo solījumu un aizmirsa arī Bizausku. Pēc Lietuvas okupācijas 1940. gada jūnijā čekisti Bizausku apcietināja. Viņš aizgāja bojā kādā Padomju Savienības vergu darba nometnē. Sestdienā, 14. oktobrī, tieši 5 pēcpusdienā Lietuvas saeimas priekšsēdis Šakenis atklāj svinīgu sēdi. Klāt ir visi deputāti un valdība ar ministru prezidentu Čerņu priekšgalā. Viņš ziņo par Maskavā noslēgto līgumu. Pēc viņa runas saeima līgumu ratificē. Pēc sēdes deputāti steidzas apsveikt valdības locekļus. Visi ir sajūsmināti, jo Viļņa atkal pievienota Lietuvai. Arī tauta Kauņas ielās izrāda lielu prieku, jo pēc turpat 20 gadiem Viļņa atkal apvienota ar pārējo Lietuvu!

Bet visi arī apzinās, kādas grūtības Viļņas atgūšana

nes sev līdz. Viļņas apgabals ir ļoti nabadzīgs. Lai Viļņu un tās apgabalu saimnieciski un kulturāli iekļautu pārējā Lietuvā, būs vajadzīgs daudz pūļu un līdzekļu. Bet šodien ir atkalpievienošanas svētki, par rūpēm būs laiks domāt nākamās dienās.

Kas attiecas uz Padomju Savienības karaspēka novietošanu Lietuvā, lietuviešos tas nav radījis ne mazāko savilņojumu. Kad šim jautājumam pieskaras, parastā atbilde ir, ka tas Lietuvas iekšpolitiku negrozīs. Šajās dienās līdz caurmēra Lietuvas pilsoņa apziņai vēl nav aizgājusi apziņa, cik lielas briesmas draud mazai valstij, ja tajā — pret valdības gribu — tiek novietots kādas lielas valsts karaspēks.

Lietuvas sen gaidītā diena pienāca 27. oktobrī. Lietuvas radio ar sajūsma ziņo, ka pulksten deviņos Lietuvas armijas vienības pāries agrāko demarkācijas līniju un karaspēka iesoļošana Viļņā paredzēta nākamā dienā.

27. oktobra rīts ir nomācies un pelēks. Širvinti ir neliela apdzīvota vieta, kas atrodas pie agrākās demarkācijas līnijas. Tieši šajā vietā Lietuvas armija, atkāpjoties no Viļņas, deva spēcīgu prettriecienu poļiem. Tagad Širvintiem pavisam citāda seja — sajūsmas un prieka apgaismota. Kopš agras rīta stundas Lietuvas karaspēks jau stāv soļošanas gatavībā. Vienības priekšgalā atrodas armijas ģenerālis Vitkausks, kas izraudzīts par Viļņas komandantu, un citi armijas augstāki virsnieki. Pie administratīvās robežas sapulcējušies daudz iedzīvotāju no Širvintiem un citiem apkārtejiem ciemiem. Tiem pievienojas atbraucēji no Kauņas. Arī no Viļņas uz agrāko demarkācijas līniju atbraukusi kāda iedzīvotāju delegācija, lai piedalītos šajā vēsturiskajā notikumā.

Vēsturiskais brīdis sākas ar robežstabu simbolisku un svinīgu sadedzināšanu. Pēc tam augstu gaisā uzvijas Lietuvas karogs. Šajā brīdī tos izkāra visā Lietuvā. Lietuviešu karaspēka iemaršēšanu Viļņas apgabalā apsveica ar zvanu skaņām, kas plūda no šim gadījumam uzceltiem vārtiem.

Armijas virspavēlnieka ģenerāļa Raštiņa publicētā dienas pavēlē armijai atzīmēts lielais, vēsturiskais brīdis, norādot, ka karavīriem jābūt korektiem, lai cienīgi reprezentētu Lietuvu Viļņas apgabalā.

Ceļā uz Viļņu lietuviešu karaspēka priekšgalā iet motorizētas daļas, tām seko tanki un artilērija un kājnieki.

Polijas eksilvaldības galva ģenerālis Sikorskis Parīzē publicē paziņojumu, ka viņš Viļņas pievienošanu Lietuvai neatzīst. Tas esot jautājums, kas nokārtojams starp Poliju un Lietuvu.

Baltijas valstu notikumos ieinteresēti arī citu zemju diplomātiskie pārstāvji. Savienoto Valstu sūtnis Rīgā un Tallinā Vailijs ierodas pie Igaunijas ārlietu ministra Seltera Tallinā, lai iegūtu tiešu informāciju. Sarunā Selters nav izrādījis ne pesimismu, ne optimismu. Jāvērojot, kā tālāk attīstīsies attiecības ar krieviem. Sarkanās armijas ienākšanas laikā Igaunijā esot iespējami komunistu nemieri, ja tos atbalstītu Maskava.

Pēc Seltera uzskatiem krievu politikai esot tikai viens mērķis — sagatavoties karam ar Vāciju. Konflikts starp abām varām esot nenovēršams. Sarunas ar krievu tehnisko komisiju par bāzēm praktiski esot pabeigtas.

Savienoto Valstu vēstnieks Maskavā Steinhards ziņo uz Vašingtonu par noslēgto Latvijas-Padomju Savienības līgumu, plašāk pakavējoties pie tā satura. Pēc līguma noslēgšanas publicēts oficiāls paziņojums, ka abu valstu attiecības arī uz priekšu noteiks pastāvošās kārtības respektēšana.

7. oktobrī Savienoto Valstu vēstniekam Steinhardam bijusi saruna ar Vācijas vēstnieku Šulenburgu par Baltijas valstu jautājumu. Pēc Šulenburga domām Latvijai un Igaunijai būšot tāds pats stāvoklis pret Padomju Savienību, kāds ir Ēģiptei ar Angliju. Lietuva noslēgšot līgumu, kas došot krieviem iespēju nodibināt militārās bāzes Lietuvā. Somijas jautājums vācu-krievu sarunās neesot diskutēts. Viņš pieņemot, ka krievi sarunās ar somiem būšot daudz mērenāki un prasīšot tikai dažas salas Somijas jūras līcī.

Par Vācijas un Padomju Savienības attiecībām, speciāli zīmējoties uz krievu iespiešanos Baltijas telpā, Šulenburgs izteicies, ka patlaban Vācija saistīta rietumos un tālab neesot iespējams izrādīt krieviem pretestību.

No sarunas Steinhardam palicis iespaids, ka Padomju Savienības valdība nav pilnos apmēros konsultējusies ar Vācijas valdību bāžu jautājumos Baltijas valstīs.

7. oktobrī Latvijas sūtnis Vašingtonā A. Bilmanis apmeklēja Valsts departamentu, lai sniegtu informāciju par Maskavā parakstīto līgumu. Viņš ir pesimistisks par Latvijas teritorijā paredzamo krievu karaspēku, bet viens apmierinājums šajā stāvoklī esot — Latvija vēl ir dzīva. Pēc Bilmaņa vērtējuma Staļins esot 90 procentus krievu imperiālists, 10 procentus komūnists. Arī pēc Bilmaņa uzskatiem sadursme starp Padomju Savienību un Vāciju ir nenovēršama.

Pēc atgriešanās no Tallinas sūtnis Vailijs sastapies ar Munteru. Vailijs vaicājis Munteram, vai viņš uz Maskavu aicināts vai devies uz turieni uz savu iniciatīvu? Munters atbildējis, ka viņš aicināts, bet bez draudiem. Maskavā viņam solīta Latvijas neaizskaramība. Sarunās ar Munteru nekas vairs nav bijis manāms no viņa parastā optimisma. Viņš šaubījies, cik ilgi Latvija pastāvēs. Viņš izteicis arī bažas, vai Padomju Savienība nemēģinās izprovocēt iekšējas grūtības. Stāvoklis kļuvis ļaunāks, ja Vācijā izceltos revolūcija. Viss kas esot iespējams.

Munters stāstījis, ka Staļins un Molotovs bijuši ļoti vaļsirdīgi, zīmējoties uz vācu-krievu draudzību. Viņi mēģinot minēt, cik ilgi tā pastāvēšot. Pēc Muntera domām vācu-krievu attiecības dibinātas uz savstarpēju neuzticēšanos. Vācija gaidot uz labvēlīgiem apstākļiem, kad tā varēs vērsties pret austrumiem. Padomju Savienība ar lielu pacietību gaidīšot izdevīgu brīdi: vai nu revolūciju Vācijā, vai Vācijas noasiņošanu rietumos.

Pēc Muntera pārliecības vācu minoritātes evakuācija no Latvijas nav bijis vācu-krievu sarunu temats, un krievi uz to raugoties ar neuzticību. Maskavā viņš nav ieguvis tuvāku informāciju par somu-padomju sarunām.

Salīdzinājumā ar Latviju, Somijas militārais stāvoklis esot nesalīdzināmi labāks.

13. oktobrī caur Tallinu Rīgā ieradās krievu militārā delegācija sarunām par bāžu ierīkošanu Latvijā flotes komisāra vietnieka Isakova un Kaļiņinas militārā apgabala komandiera ģenerāļa Boldina vadībā.

Sarunā ar krieviem bāžu jautājumā mūsu valdība iecēla komisiju ar ģenerāli M. Hartmani kā priekšsēdi. Komisijā, pēc atmiņas, tika nozīmēts admirālis Spāde, pulkvedis Grosbarts, pulkvedis Ūdentiņš ar tehnisko štābu. Dažu iemeslu dēļ komisiju pakļāva tieši ministru kabinetam un noteica, ka bāzes nav pieļaujamas uz austrumiem no Ventas. Lai cik nenozīmīgi tas izskatās laika tecējumā, tajos apstākļos pieņēma, ka Venta varētu kādos varbūtējos apstākļos palīdzēt mūsu armijai atvairīt Liepājā un Ventspilī novietotās krievu armijas un flotes vienības.

Karš Polijā izbeidzies, bet rietumos nav ne karš, ne miers. 2. oktobrī Itālijas ārlietu ministrs grāfs Čano apmeklēja Hitleru. Musolīni vēlas noskaidrot Hitlera tālākos nodomus. Musolīni būtu ar mieru uzņemties starpniecību, ja iepriekš nodrošināti minimālākie panākumi. Čano sarunās gūst iespaidu, ka Hitlerš nopietni vēlas panākt mieru ar noteikumiem, kas būtu pieņemami arī Anglijai un Francijai. Pēc Čano vizītes nekāds oficiāls paziņojums netiek publicēts. 5. oktobrī Romas radio ziņo, ka Itālijas valdība neuzņemsies nekādu iniciatīvu miera konferences sasaukšanā, bet tā ir gatava sniegt morālu un diplomātisku atbalstu jebkādai iniciatīvai, kas novestu pie konflikta nokārtošanas miera ceļā.

Hitlers gatavojas lielai reichstāga runai 6. oktobrī. Pasaule to gaida ar zināmām cerībām. Polija ir sakauta, Hitlera mērķis sasniegts. Kālab vēl karot un riskēt zaudēt to, kas iegūts? Anglija, bet sevišķi Francija būtu gatava miera sarunām, ja Hitlerš savā runā dotu pamatu ticēt, ka viņa vēlēšanās panākt mieru ir patiesa. Bet notika jauna vilšanās.

Hitlera reichstāga runas prasību katalogs bija itin garš, miera garantijas necīgas: formējama Polijas valsts, kas nevar kļūt naidīga Vācijai, atdodamas Vācijai tās agrākās kolonijas, reorganizējama starptautiskā tirdzniecība, nodibināms miers, kas garantētu tautām drošības sajūtu, ierobežojami moderni apbruņojumi ar postošu spēku, kas var apdraudēt ikvienu tautu. Lai to panāktu, vadošām tautām Eiropas kontinentā jāsanāk vienkopus un jāizstrādā miera formula. Lai tautas un to vadoņi, kas domājot tāpat kā viņš, atbildot piekrietoši, bet tie, kas domājot, ka karš ir labāks atrisinājums, lai noraidot viņa pasniegto roku. Šo Hitlera pasniegto roku neviena valsts nesatvēra, jo visā Hitlera runā nebija atrodams neviens konstruktīvs priekšlikums, kas varētu kalpot kā sākums miera sarunām.

Vācijas ārlietu ministrijai tuvu stāvošais laikraksts "Frankfurter Zeitung" 6. oktobra numurā raksta, ka Maskava pēdējās desmit dienās uzņēmusi ne mazāk kā piecus ārlietu ministrus. Visi Baltijas valstu ārlietu ministri Maskavā sagaidīti ar lielu laipnību un sevišķu taktu. Tūlīņ pēc ierašanās Maskavā viņi uzņemti Kremlī, kur Staļins viņiem iesniedzis priekšlikumus par jaunu kaimiņu attiecību izveidošanu Baltijas jūras piekrastē.

Ne šis vācu laikraksts, ne citi neko nemin par šīs "lielās laipnības" rūgto saturu, par ko parūpējušies arī Vācijas valdība.

Francijas ministru prezidents Daladjē tautas vietnieku nama ārlietu komisijā sniedz plašāku pārskatu par kara cēloņiem un franču diplomātiskām aktivitātēm. Tiešais kara cēlonis esot vācu un poļu konflikts, bet dziļākie cēloņi meklējami Vācijas hegemonijas gribā. Francija atsakoties padoties varmācībai un piekrist notikušiem faktiem. Tas, ko Francija vēloties, neesot pamiers starp divām agresijām, bet gan ilgstošs miers. Noslēdzoties parlamenta sesijai, viņš vēl noteica, ka parlamentārieši zaudē imunitāti un tos var apcietināt un tiesāt par noziegumiem kā jebkuru citu pilsoni.

Londonā laikraksti sniedz pirmos aprakstus par

angļu karavīru braucieniem pāri Lamanšas kanālam uz Franciju un par angļu karavīru ikdienas dzīvi Francijā. Jau sapulcējoties transportkuģos, angļu karavīros radies noskaņojums, kāds valdījis pirms 25 gadiem. Dzirdētas vecās karavīru dziesmas un stāstīti mazliet vulgāri joki. Francijā angļu karavīriem gadījušies daži pārsteigumi. Viņus sevišķi pārsteidzis tas, ka ostas pilsētās visur bijis lasāms vārds "poisson" (zivis). Angļu valodā šis pats vārds rakstīts ar vienu "s" nozīmē indi. Angļi bijuši nesaprašanā, kālab Francijā tik daudzās vietās pārdod indi! Francijā tagad pa ceļiem virzoties nebeidzamas angļu karaspēka smago automobiļu kolonnas. Sarunā ar frančiem izveidojies speciāls žargons, kurā liela loma esot žestiem. Vindzoras hercogs atgriezies Anglijā un uzģērbis ģenerālmajora formas tērpu.

Arī Maskavai kaut kas sakāms miera jautājumā, kauču tās slepenā vēlēšanās ir, lai "kapitālistu" valstis kaujas līdz pilnīgam pagurumam. "Izvestija" 9. oktobra ievadrakstā "Miers vai karš" raksta, ka Polijas ātrā sabrukšana esot liecība, ka šī valsts neesot bijusi spējīga pastāvēt. Hitlers piedāvājis mieru, bet Anglija un Francija jau paspējusi to noraidīt.

Valsts, kas šo karu izraisījusi — Polija — no politiskās kartes jau svītrotā. Līdz ar to faktiski zudis kara cēlonis un vajadzība pēc kara. Fakts, ka karš vēl turpinoties, pierādot, ka Anglijas un Francijas galvenais un vienīgais nolūks esot cīņa pret hitlerismu. "Izvestija" norāda, ka tādā veidā pašreizējais karš neesot nekas cits kā viduslaikiem raksturīga cīņa pret zināmu ideoloģiju un ka cilvēcisku motīvu dēļ šāda cīņa nekādā ziņā neesot attaisnojama. Tāpēc rodoties jautājums, vai zem ideoloģiskās cīņas maskas neslēpjoties Anglijas un Francijas vēlēšanās uzkundzēties pārējai pasaulei.

Anglijas iespaidīgais laikraksts "Sunday Express" nāk pie slēdziena, ka Hitlera runa nedodot pamatu sākt miera sarunas. Šis laikraksts vispārējo noskaņojumu raksturo vārdiem: "Tagad mēs zinām, kāds ir stāvoklis: miera nav, ir karš."

Pēc laikraksta "Observer" domām Hitlers stipri ce-
rot uz Ruzvelta starpniecību miera sarunās. "Daily Tele-
graph" korespondents no Savienotām Valstīm izsaka pār-
liecību, ka tagadējos apstākļos Ruzvelts neiejauksies.
Ruzvelts saņemot tūkstošiem vēstuļu un telegramu no
dažādām aprindām ar lūgumu, lai viņš uzņemas būt par
starpnieku miera sarunu ievadīšanā, bet viņš negribot šos
lūgumus ievērot. Viņš uzturot nepārtrauktus sakarus ar
Anglijas un Francijas vēstniekiem Vašingtonā un esot
labi informēts par apstākļiem Eiropā.

Līdztekus dažādām ziņām un minējumiem par miera
sarunām anġļu presē parādās ziņas par vācu gatavošanos
lielai ofensīvai pret Franciju. Tiklīdz Hitlers būšot
pārliecinājies, ka viņa miera priekšlikumi noraidīti, viņš
mēģināšot pārraut Mažino līniju. Iekšpolitisku apsvē-
rumu dēļ Hitleram esot ļoti svarīgi pārnest kara darbību
no Vācijas uz Francijas teritoriju.

11. oktobrī Čemberlens runā Anglijas parlamentā,
bet Daladjē radio. Abu valstsvīru runu saturs ir saska-
ņots: konkrētu priekšlikumu trūkuma dēļ Hitlera reichs-
tāga runā — viņa miera priekšlikumi noraidāmi.

Čemberlena runa Anglijas parlamentā sacēļ Vācijas
oficiālās aprindās lielu neapmierinātību, pat niknumu.
Čemberlena runa esot novērtējama kā nedzirdēts Vācijas
apvainojums. Kamēr Vācija vēloties mieru, Anglijas
ministru prezidents un viņa kliķe esot izvēlējušies karu.
Čemberlens pārmetot vācu politiķiem vārda laušanu, bet
pasaule zinot, ka visa Lielbritānijas impērija uzbūvēta
tikai uz varu un meliem. Čemberlena runu ikviens vā-
cietis varot uzņemt tikai kā izaicinājumu. Pieņem, ka
Hitlera tālākā atbilde būs uzbrukums rietumu frontē.

Kad nopietni kara draudi pietuvojušies Holandes
robežām, arī tās armijas vadība sāk runāt par robežu
aizsardzību. Armijas vadība pārliecināta, ka drošības soļi,
kas līdz šim sperti, pilnīgi pietiekami jebkāda uzbrukuma
atvairīšanai. Tai mirklī, kad ienaidnieks pārietu Holandes
robežu, sāktos visas Holandes evakuācija līdz līnijai, kas
savieno Groningenu un Māstrichtu. Kad tas būtu noticis,

holandieši atvērtu slūžas un lielāko daļu austrumprovinču applūdinātu. Aiz lielajiem ūdeņiem Holandes armija, pēc holandiešu pārliecības, būtu spējīga atvairīt ienaidnieka uzbrukumu, jo ūdenim nevarētu tikt pāri motorizēti satiksmes līdzekļi. Holandiešu militārie lietpratēji apgalvo, ka motorizēto vienību uzbrukums Holandai nemaz nav iespējams, tālab arī Holande pati neesot iegādājusies nevienu tanku un nevienu bruņotu automobili. Pirms desmit gadiem holandiešu armija iegādājusies vienu tanku un sākusi to izmēģināt, bet jau pēc pirmā mēģinājuma brauciena bijis jāpūlas vairākas dienas, kamēr tanku izdevies izcelt laukā no mīkstās zemes, kur tas iegrimis. Tas arī bijis Holandes armijas pirmais un pēdējais tanks, kas tagad esot novietots Hāgā kara mūzejā.

Holandes armijas vadība bija aizmirsusi, ka bez tankiem modernā karā bīstams uzbrukuma ierocis ir lidmašīnas, kas spējīgas nomest gaisa desantus jebkurā vietā. Vāciešiem uzbrūkot Holandai, slūžas tiešām tika saspridzinātas un plaši apgabali applūdināti, bet tas neaizkavēja vācu armijai Holandi ieņemt dažās dienās.

Kamēr rietumu frontē vēl vienmēr notiek tikai mazāku vai lielāku izlūku vienību sadursme un artilērijas apšaudīšanās, angļu flote piedzīvo vienu no Otrā pasaules kara nepatīkamākiem un sāpīgākiem zaudējumiem. Par vācu zemūdenēm nepieejamu uzskatītajā flotes bāzē Skapflovas licī Orkneju salās vācu zemūdene 17. oktobrī nogremdē vienu no lielākiem angļu kaujas kuģiem "Royal Oak". Par šo notikumu flotes ministrs Čerčils paskaidro: fakts, ka kādai vācu zemūdenei izdevies tur iekļūt, neraugoties uz mīnu un tīklu aizsprostiem, jāatzīst par izcilu veiklības un drosmes pierādījumu. Cik noskaidrots, zemūdene izšāvusi vairākas torpēdas, no kurām tikai viena trāpījusi kuģa priekšgalu. Noticis dobjs sprādziens, par kuru pirmā brīdī domāts, ka tas izskaidrojams ar sprāgstvielu aizdegšanos kuģī. 20 minūtes vēlāk zemūdene raidījusi pret "Royal Oak" vēl trīs vai četras torpēdas, kas panākušas kuģa apvelšanos un grimšanu.

Kaujas kuģis bija noenkurots ostas ārējā malā, un ar to izskaidrojams fakts, ka samērā daudzi kuģa ļaudis gājuši bojā. Ar dziļu nožēlu jākonstatē, ka galu dabūjuši vairāk nekā 800 jūrnieku.

Vācu zemūdenes kapteinis Prīns pēc laimīgas atgriešanās Vilhelmshafenā stāsta, ka viņam bijis zināms, ka angļu Skapaflovas flotes bāzi sargā plaši mīnu lauki un dažādi cita veida šķēršļi. Uzmaniģi braucot, viņam izdevies izlavīties šiem šķēršļiem cauri. Ziemeļos pret debesīm viņš ieraudzījis divus milzīgus kaujas kuģu siluetus. Viņš devis rīkojumu savest kārtībā torpēdu aparātus, izšāvis savas torpēdas un pilnā gaitā devies atpakaļ. Atpakaļ palūkojies, viņš redzējis, ka no kuģa, kas bijis vairāk ziemeļos, izšaujas milzīgs uguns stabs. Tad pie kuģa, kas stāvējis vairāk dienvidu pusē, atskanējis drausmīgs sprādziens, kam sekojis otrs, trešais un ceturtais. Pa gaisu lidojuši skursteņi, glābšanas laivas un veseli klāja gabali. Tā bijusi drausmīga uguņošana. Kad viņš vēl pēc brīža paraudzījis atpakaļ, lielais kuģis dienvidos, kam bijis tikai viens skurstenis, bijis nozudis.

Visas pasaules skati sākoties kara darbībai bija vērsti uz Mažino līniju, kuras pārraušana, pēc franču militāro lietpratēju domām, vāciešiem maksāšot apmēram 1 miljoni kritušo. Kas tad īstenībā ir Mažino līnija un vīrs, kura vārdā tā nosaukta?

Andrē Mažino bija lotringietis. Viņa vecāki pēc frančiem neveiksmīgā 1870. gada kara pārnāca uz Parīzi, kur 1877. gadā Andrē Mažino piedzima. Tā nākamais franču patriots jau no mūža pirmajām dienām mācījās saprast, ka viņa tēvzemes austrumu robeža nav pienācīgi nosargāta.

Pirms Pirmā pasaules kara Mažino bija franču parlamenta deputāts. Sākoties pasaules karam, viņš nevēlējās izmantot savas deputāta tiesības un brīvprātīgi iestājās karotāju rindās. 44. kājnieku pulka kareivis Mažino drīz izcēlās ar drošsirdību un uzņēmību. Viņš arvien ir starp tiem, kas brīvprātīgi pieteicas dažādiem bīstamiem un atbildīgiem uzdevumiem. Par drošsirdību viņš

tiek paaugstināts seržanta pakāpē. Pie Verdenas Mažino smagi ievaino, un viņš spiests atstāt fronti. Pēc šī ievainojuma Mažino vairs nekad pilnīgi neatguva veselību un līdz sava mūža beigām gāja, balstīdamies uz diviem spieķiem.

Karā Mažino nonācis pie negrozāmas atziņas, ka Francijas austrumu robeža jānocietina tik stipri, lai tā būtu nesalaužama. Lai savus nodomus realizētu, viņš no jauna nokļūst parlamentā. 1922. gadā Puankarē izrauga seržantu Mažino par kara ministru savā kabinetā.

Kā arvien, pēc kariem militārās intereses nonāk novārtā. Vācija, Francijas ienaidniece, bija sakauta un, likās, padarīta nespējīga tālākiem kariem. Mažino bija citādās domās. Kļuvis par kara ministru, viņš sapulcina ap sevi kara speciālistus un inženierus, lai izstrādātu nocietinājumu līnijas projektu. Pirmos kreditus šai varenajai cietokšņu virknei izdevās dabūt no parlamenta viegli. Bet kad Mažino iepazīstināja parlamentu ar projektiem par betonētām pazemes dzelzceļa līnijām un pazemes izejām tālu aizmugurē — par kreditiem nācās izcīnīt sīvas cīņas. Mažino dedzība un neatlaidība tomēr uzvarēja, un Mažino līnijas izbūves darbi tika ievadīti visā pilnībā. Sava lielā darba vidū 1939. gadā Mažino mira, paņemdam sev līdz pārlicību, ka viņa tēvzeme būs aizsargāta no Vācijas uzbrukumiem.

Mažino līnijas pamatdoma ir, ka cietokšņu virkne, lai tā būtu nesagraujama, jāiegremdē pazemē. Karaspēka un municijas novietnes Mažino līnijā novietotas septiņos pazemes stāvos līdz 60 metru dziļumā, atsevišķās vietās pat līdz 100 metriem. Šādos apstākļos kā karaspēks, tā municija ir absolūti droša pret ienaidnieka uguni. No ārienes Mažino līnijā ir maz kas redzams — tikai atsevišķi, milzīgām dīgstošām sēnēm līdzīgi dzelzs betona kupoli un dažādi nocietinājumi un aizsprosti starp tiem. Katrs zemē iegremdēts forts sastāv no bruņu torņiem, kazematiem, betona kaujas patvertnēm un pazemes satiksmes dzelzceļiem.

Mažino ideja par austrumu robežu nocietināšanu, milzīgie līdzekļi, kas tika izlietoti, kā arī enerģija —

izrādījās velti. Vācieši pat nemēģināja Otrā pasaules karā nopietni uzbrukt Mažino līnijai. Viņi to apgāja caur Beļģiju no ziemeļiem.

Varbūt karu rietumu frontē vislabāk raksturo īsais 20. oktobra franču armijas ziņojums: "Naktī viss bija mierīgi. Lietainais laiks pieturas. Patruļu rosība no abām pusēm."

Dažās ārzemju diplomātiskās pārstāvniecībās bija izteiktas bažas, ka sakarā ar sarkanās armijas novietošanos bāzēs Latvijā varētu izcelties komunistu inscenēti nemieri. Šādām bažām nebija noteikta pamata. Nelielais komunistu skaits strādniekus iespaidot nespēja. Strādnieki labprātīgi pildīja ar taupību un darba samazināšanos uzliktās grūtības, jo zināja, ka kurnēšana vai pretestība padarīs viņa paša un arī valsts stāvokli tikai ļaunāku. Strādnieki pareizi izprata, ka valsts vadība dara iespējamo, lai grūtības pārvarētu. Kā tas parasts satrauktos apstākļos, netrūka Baumotāju un baumu. Baumu uzklausišana un izplatīšana laikam ir daļa no cilvēku rakstura visā pasaulē.

Oktobra pirmās dienās sākās jaunais skolas gads. Sakarā ar to jaunatnes audzinātājs H. Kreicers griezās pie vecākiem, skolotājiem un sabiedrības, aicinot sargāt jaunatni cik vien iespējams no kara psichozes. Lai to panāktu, ierobežojamas sarunas skolnieku klātienē, apvaldot bažas un šaubas par rītdienu, nekultivējot trulu naidu pret citām tautām, ieturot mēru savu personīgo simpatiju vai antipatiju izpaudumos. Ja lietišķība vajadzīga pieaugušiem, tad vēl jo vairāk tā nepieciešama skolu jaunatnei. Svarīgs arī taupības jautājums: jātaupa skolai pašai, jāaudzina taupībā skolēni un jāpropagandē taupība arī vecāku aprindās.

H. Kreicers saka, ka priekšā stāvot nopietni un svarīgi uzdevumi, bet nosvērtais, drošais, darbīgais un gaišais pastāvēs. Tādu audzināsim mūsu jaunatni!

Valsts prezidents Kārlis Ulmanis 8. oktobrī apmeklēja Pļaujas svētku dievkalpojumu savas dzimtenes

dievnamā Bērzē. Pie ieejas dievnamā augsto viesi sagaidīja draudzes mācītājs Vecmanis ar padomi un valdi. Pļaujas svētkus 8. oktobrī svinēja visā Latvijā ar apņemšanos kopt zemi, lai tā baro nevien kopēju, bet visu tautu.

Skultē zemkopības ministrs J. Birznieks atklāja jaunu ostu un zivju žāvētavu. Kopžāvētavu ar Zemes bankas atbalstu cēluši vietējie zvejnieki. Ēkas apakšējā stāvā bija izbūvēta zivju žāvētava, bet augšas stāvā zvejnieku sabiedrības telpas. Izbūvēta bija arī plaša zāle ar skatuvi zvejnieku kulturālo prasību apmierināšanai.

Runā zemkopības ministrs minēja dažus skaitļus par zvejnieku ienākumu vairošanos. 1932. gadā caurmēra nākumi bijuši 534 lati gadā. 1938. gadā izpeļņa pieaugusi uz 1218 latiem, bet drīz tā, cerams, sasniegs 1300.

Lai pavairotu ienākumus valsts aizsardzībai, ministru kabineta 7. oktobra sēdē pieņēma grozījumus un papildinājumus likumā par valsts aizsardzības fondu, nosakot, ka ar 10. novembri dzelzceļi par preču pārvadājumiem ņems piemaksu 5 procentu apmērā no veduma maksas, bet pasažieru pārvadājumos līdzšinējo 5 proc. vietā — 10 procentus. Sākot ar 8. oktobri valsts aizsardzības fondam par labu ņemama piemaksa 8 santimu apmērā par katru litru pārdotā latola. Paaugstināja arī akcīzes nodokli, un šos ienākumus iemaksās Valsts aizsardzības fondā.

Valsts prezidenta K. Ulmaņa vadībā 9. oktobra vakarā valdības namā sanāca Kultūras fonda sēde, kurā apsprieda avižu, paidagoģisku rakstu un pastāstu godalgošanu. Fonda dome piešķīra izglītības ministrijai 9.000 latu latviešu lasāmās grāmatas izdošanai visām pamatskolu klasēm. Armijas štāba militārās literatūras apgādes fondam piešķīra 6.000 latu pabalstu ģenerāļa Peniķa grāmatas "Pasaules karš un latviešu strēlnieku cīņas" izdošanai. Valsts bibliotēkai piešķīra 3.000 latu A. Gintera manuskripta-kartotēkas "Latviešu zinātne un literatūra 1914. g." atpirkšanai. Lielākās summas sadalīja lauku biedrībām un bibliotēkām. Godalgoja pastāstus: N.

Kalniņu par stāstu "Uguns jūra", Alfredu Dziļumu par "Jēkulu Jukums", J. Klīdzēju par "Benedikta armonika" un par pastāstu "Cilvēki zem saules jumta". (Pēdējais publicēts 1937. gadā).

11. oktobrī notiek universitātes padomes sēde. Rektors prof. Dr. M. Prīmanis ziņo, ka arī šajā gadā tautas labklājības ministrija piešķirusi divas godalgas, pa 300 latiem katru, studentu sacensības darbu godalgošanai. Studenšu korporācija "Gaujmaliete" atvēlējusi 100 latus studenšu darbu godalgošanai, bet Rīgas rotāriešu klubs paziņojis, ka piešķirīs universitātei 1000 latu izsniegšanai mācības spēkam vai studentam par zinātniskiem pētījumiem saimnieciskā laukā, kam būtu svarīga un praktiska nozīme Latvijas nacionālā saimniecībā. Tālāk rektors ziņo, ka pagājušā gadā nodibinātā veselības fonda līdzekļus — 100.000 latu — Rīgas pilsētas valde nodevusi medicīnas fakultātes rīcībā.

Universitātes padome apstiprina fakultāšu padomju lēmumus par maģistra grādu piešķiršanu. Starp daudziem citiem maģistres grāds baltu filoloģijā piešķirts Veltai Rūķei, bet tiesību zinātņu maģistra grāds — Jānim Ape-rānam.

Armijas augstākā vadībā notika pārmaiņas. Armijas štāba priekšnieka amatā iecēla ģenerāli Hugo Rozenštei-nu, bet ģenerāli Mārtiņu Hartmani — par sevišķu uzde-vumu ģenerāli pie armijas komandiera.

Rīgas turīgākās aprindas, bet jo sevišķi izceļotāji vācieši uzpirka lielākos apmēros zeltu, sudrabu un zeltā darinātas vērtslietas. Lai šo parādību ierobežotu, valdība izdeva rīkojumu, ka bez speciālas cenu inspektora atļaujas vērtslietas pārdot noliegts.

Ievestā kartiņu sistēma cukuram, petrolejai un latolam darbojās jau no pirmajām dienām apmierinoši. Cukura devu noteica vienādu bērniem un pieaugušiem. Pirmajās dienās pēc kartiņu sistēmas ieviešanas kā kuriozs cenu inspekcijā saradušies rīdzinieki, kas lūguši cukuru pat saviem kanarijas putniņiem, jūras cūciņām, cukursu-nīšiem un citiem mājas dzīvniekiem! Viens rīdzinieks

noteikti uzstājies, ka cukura deva pienākas arī viņa mērkaķim!

Latola racionēšana sagādāja prieku Rīgas ormaņiem. "Atkal pienākusi mūsu reize, mēs jau zinājām, ka bez mums nevarēs iztikt," — viņi pašapzinīgi piebilda, raugoties uz retajiem "taksišiem".

Šajās drūmajās, nākotnes neziņas un raižu nomāktajās dienās prezidents Kārlis Ulmanis saņem ļoti daudzus spontānus uzticības apliecinājumus, sevišķi no lauku novadiem.

Kārsavas pagasta zemnieki raksta, ka viņu meitas un dēli vietējā Malnavas lauksaimniecības vidusskolā tikuši uz zināšanu un gludāka dzīves ceļa un solās vienoti stāvēt ap dzimtās zemes sarkanbaltsarkano un zemnieku zaļo karogu, ziedojot savus spēkus zemei, valstij, nākotnei.

Ropažu lauksaimniecības biedrības karogu svētku dalībnieki raksta: "Mēs esam lepnī, ka dzīvojam laikmetā, kas, jūsu vadīts, piešķīris mūsu tēvzemei mieru, satiecību un vienprātību."

Zasas pagasta valde un citas amatpersonas Zasas pagastā, sakarā ar jaunā skolas nama iesvētīšanu apliecina: "Mēs, Zasas arāji, savu arklu lemešus turam spodrus, lai uz Jūsu pirmo aicinājumu tos pārkaltu zobenos un ietu cīņā par savu dārgo, mīļo Latviju."

10. oktobrī jauktā krievu-igauņu militāri tehniskā komisija parakstīja līgumu par Padomju Savienības gaisa un sauszemes spēku novietošanu Igaunijas bāzēs. Otru nolīgumu par kara flotes novietošanu bāzēs paredzēts parakstīt 11. oktobrī. Delegācijas vadītāji — flagmanis Isakovs un ģenerālis Merečkovs Padomju Savienības kara komisāra Vorošilova vārdā nodeva ielūgumu Igaunijas armijas virspavēlniekam ģenerālim Laidoneram apmeklēt Maskavu. Laidoners ielūgumu pieņēmis. 11. oktobrī Tallinas ostā "viesošanās nolūkos" ieradās 4 padomju karakuģi. Pie ieejas ostā padomju karakuģi apmainījās salūta šāvieniem ar igauņu karakuģiem.

Svētdien 15. oktobrī ap pusdienas laiku Tallinas ostā ieradās "draudzības vizītē" vēl 11 karakuģi ar kaujaskuģi

“Oktjabrskaja Revolūcija” priekšgalā Baltijas jūras flotes komandiera Tribuca vadībā. Sākusies jau arī Padomju Savienības karaspēka novietošana Igaunijā. Pirmās vienības izceltas Paldiski ostā 50 kilometru attālumā no Tallinas. Visos rajonos, kur apmetīsies krievu karaspēks, sākot ar 18. oktobri, noliegta tirgošanās ar alkoholu. Iedzīvotājiem aizliegts uzturēties tuvāk par 100 metru no ceļiem, pa kuriem virzīsies krievu karaspēks.

Aicinājums ģenerālim Laidoneram viesoties Maskavā radīja jaunas bažas Igaunijā un arī pie mums. Baidījās, ka Maskava var nākt ar jaunām, vēl ļaunākām prasībām. Pēc iepriekšējās pieredzes no krieviem visu ko varēja sagaidīt.

Arī Somijas sūtnis Stokholmā Pasikivi pirmdien, 11. oktobra vakarā, izbrauca uz Maskavu, lai Somijas valdības uzdevumā vestu sarunas ar Padomju Savienības valdību.

Sakarā ar somu-krievu sarunu sākšanos daudzi griezušies Vācijas ārlietu ministrijā ar jautājumu, kā vācieši skatoties uz šīm sarunām Maskavā? Vācijas atbilde varot būt tikai viena: Vācija un Padomju Savienība vienojušās par interešu robežām. Kā Maskava kārto savas attiecības ar Helsinkiem, gar to Berlīnei neesot nekāda daļa. Īsi un skaidri!

Sarunas Maskavā tikko bija sākušās, kad somi jau gatavojās evakuēt iedzīvotājus no Helsinkiem, Vipuriem un citām lielākām pilsētām. No Helsinkiem paredzēts evakuēt 125.000 cilvēku, no kuriem 65.000 ir sievietes un bērni. Somijas galvaspilsēta Helsinki pēdējo dienu laikā pilnīgi pārvērtusies. Ielās redzami daudz armijas un aizsargu tērpos tērpti karavīri un garas rindas rekvizētu smago mašīnu. Bērni ielās vairs nav redzami. Naktī pilsēta pilnīgi aptumšota. Privāto dzīvokļu un veikalu logi aplipināti ar ziliem papīriem. Fabrikas vēl darbojas pilnos apmēros. Teātri, kas uz dažām dienām bija slēgti, atkal

atvērti. Alkoholisko dzērienu pārdošanas noliegums veikalos attiecināts arī uz restorāniem. Helsinku osta gandrīz tukša. Pēdējo dienu notikumi iedzīvotājos nav atstājuši sevišķu iespaidu. Visur vērojams možs garastāvoklis, optimisms un labākā disciplīna. Varbūt šo nomierinājumu radījis ārlietu ministrijas nomierinošais paskaidrojums.

16. oktobrī Stokholmā uz apspriedi ieradās četru ziemeļvalstu vadītāji, starp tiem bez Zviedrijas karaļa vēl Dānijas un Norvēģijas karaļi. Ceturtais dalībnieks — Somijas valsts prezidents Kallio. Londona paredz, ka apspriede griezīsies pie karojošām valstīm ar miera starpniecības piedāvājumiem. Esot iespējams, ka tiek pārrunātas arī Somijas un Padomju Savienības attiecības un to miermīlīgs nokārtojums.

16. oktobrī apritēja 20 gadi, kopš pagaidu valdības prezidents Kārlis Ulmanis iecēla toreizējo pulkvedi Balodi par armijas virspavēlnieku. Savā un valdības vārdā apsveikdams ģenerāli Balodi, prezidents uzsver, ka valdība un tauta nebija vilusies, uzticot ģenerālim Balodim armijas vadību grūtajās atbrīvošanas cīņās.

18. oktobrī Rīgas pili valsts prezidents Kārlis Ulmanis, klāt esot ārlietu ministram Munteram, armijas komandierim ģenerālim Berķim un piekritīgiem ārlietu ministrijas darbiniekiem, pieņēma akreditēšanas audiencē Portugales sūtni Dr. Cezaru de Suoza Mendesu. Iesniedzot valsts prezidentam pilnvaras un nododot Portugales republikas prezidenta sveicienus, Portugales pirmais sūtnis Rīgā starp citu atzīmēja, ka Portugalei un Latvijai ir kopīgas saimnieciskas intereses.

Valsts prezidents Kārlis Ulmanis apsveica Mendesu kā pirmo Portugales sūtni Latvijā, novēlot daudz panākumu uzdevumu pildīšanā.

Rakstu un mākslas kameras prezidijs pieņēma izstrādātos teātra skolas statūtus, kas iesniegti apstiprināšanai sabiedrisko lietu ministram. Kamera izsludinājusi sacensību jauktu un vīru koru dziesmām latviešu desmitiem dziesmu un mūzikas svētkiem. Žūrijas

komisijā par priekšsēdi iecelts prof. J. Vitols, bet par locekļiem J. Poruks, J. Mediņš, T. Reiters un T. Kalniņš.

Oktoobra vidū Ķeguma spēkstacijas darbi bija pabeigti tik tālu, ka pirmo strāvu varēja pieslēgt Rīgas elektrības tīklam. Lieli elektriskās strāvas pieprasījumi ienākuši arī no laukiem. Elektrības piegādi atsevišķām lauku saimniecībām paredzēts uzsākt tuvākā laikā. Pārbaudīs arī iespēju elektrificēt Rīgas-Jūrmalas dzelzceļa līniju.

18. oktobrī Maskavā parakstīja jauno tirdzniecības līgumu 1939.-40. gadam. Nolīgums paredz preču apgrozījumu trīskāršošanu, noteicot kopapgrozījumu uz 60 miljoniem latu. No Latvijas puses nolīgumu parakstīja sūtnis Fr. Kociņš, bet no Krievijas — ārējās tirdzniecības komisārs Mikoļjans. Nolīgums paredz Latvijai tiesības transitēt preces pa padomju dzelzceļiem un ūdensceļiem uz Murmansku, Soroku un Melnās jūras ostām.

Sarunas starp Padomju Savienības un mūsu iecelto komiteju sarkanarmijas un flotes izvietošanai bāzēs — ieilga. Krievi sākumā prasīja viena tanku pulka novietošanu Jelgavā. To noraidīja. Mūsu komiteja piedāvāja kara ostas kazarmas Liepājā līdz ar kara ostu, tāpat arī noteiktas vietas lidlauku ierīkošanai ārpus Liepājas. Krievi prasīja iespēju novietot viņu armijas ģimenes locekļus privātās mājās ārpus kara ostas. Līdzīgas prasības bija arī Ventspilī. Sarunām ievēloties, krievi kļuva nemierīgi un griezās pie ārlietu un kara ministriem, lai tie palīdz paātrināt vienošanos. Tā kā mūsu militārā komisija bija pakļauta tieši ministru kabinetam, atsevišķiem ministriem nebija tiesības iejaukties ar padomiem vai norādījumiem komitejas darbā. Turpat pēc divu nedēļu ilgās stīvēšanās vienošanos panāca. Sarkanarmijas un flotes bāzes teritoriju ierobežoja, lai nerastos pārpratumi ar civiliedzīvotājiem. Sarkanarmijas virsniekiem, braucot pa Latvijas dzelzceļiem, ierādīja atsevišķu otrās klases kupeju.

Pateicoties latviešu atturībai un sarkanarmiešu disciplīnai, nekādi starpgadījumi neradās, kauču neiztika bez

dažiem kurioziem atgadījumiem Liepājā. Liepājas Karaostas armijas kazarmās bija izvietotas sarkanarmijas kājnieku vienības un lielāks daudzums flotes jūrnieku. Viņiem bija atļauts apmeklēt Liepājas pilsētu. Kad ieradās sarkanarmijas virsnieku sievas, tās vēlējās sev iegādāties balles tērpus, kādus nēsā buržuju sievas. Armijas ekonomiskā veikalā Liepājas nodaļā skatu logā bijuši izstādīti dāmu nailona un zīda naktskrekli, bet veikals nav bijis apgādāts ar balles tērpiem. Sarkano virsnieku sievas nav apmierinājušās ar paskaidrojumiem, ka veikalā nav pieprasīto tērpu. Apvainotās sarkanās dāmas atbildējušas, ka tas nav taisnība. Viņas pašas logā redzējušas zīda tērpus, tikai tos nevēloties viņām pārdot. Nav līdzējuši paskaidrojumi, ka tie ir naktskrekli. Iekārotie naktskrekli nopirkti. Nav gan zināms, vai "sarkanās dāmas" tajos ieradušās arī "večerinkās" vai lietojušas tiem uzdevumiem, kādiem naktskrekli gatavoti.

Kādā apavu veikalā ieradušies daži sarkanarmieši. Ieraudzīdami plauktus pilnus ar apavu kastēm, viņi apvaicājušies, vai visās tajās esot apavi. Kad tas apstiprināts, viņi nav ticējuši. Prasījuši, lai parāda no plaukta dažādām vietām pa kastei. Viņu pārsteigums bijis liels un paties, ka apavu kastēs, pēc Krievijas parauga, nav tikai dekorācijai. Sekojis nākamais jautājums, vai apavus varot dabūt arī pirkt? Saprotais, ka var. Nākamā dienā veikalā ieradušies sarkanarmieši ar lieciniekiem, kas galvotu, ka pircējam mājās nav lieks apavu pāris.

Cik atmiņā palicis, bija arī viens sarkanarmieša dezertēšanas gadījums. Dezertieris vēlējās palikt Latvijā, kur dzīves apstākļi esot daudz labāki nekā Padomju Savienībā. Lai nenonāktu konfliktā ar Padomju Savienību, mēs bijām spiesti sarkanarmieti nosūtīt atpakaļ uz viņa vienību.

Vēl karš ar Poliju nebija beidzies, kad Hitlers deva slepenu rīkojumu Himleram steidzami organizēt valsts un

baltvāciešu evakuāciju no Igaunijas un Latvijas. Pēc Vācijas iestāžu ziņām Igaunijā dzīvojot apmēram 16.000 vāciešu, bet Latvijā — 70.000.

Šai laikā Ribentrops ir Maskavā. Informējot viņu par Hitlera rīkojumu, Veicsekers ieteic, lai novērstu vēlākus pārpratumus, noslēgt ar krieviem līgumu par vāciešu izceļošanu no Igaunijas un Latvijas un par viņu Ipašumu tiesībām. Šādu vienošanos arī Ribentrops ar Molotovu paraksta 28. septembrī.

Sliktas sirdsapziņas gumditi, vācieši Berlīnē baidās, ka sākoties vāciešu izceļošanai var izcelties nemieri, kas varētu apdraudēt izceļotāju dzīvības. No krieviem Maskavā Ribentrops izprasa atļauju varbūtēju nemieru izcelšanās gadījumā pieprasīt no Latvijas valdības kara stāvokļa izsludināšanu.

5. oktobrī Veicsekers sūta steidzamu telegramu Vācijas sūtnim Tallinā, ka, ņemot vērā notikumu attīstību, Vācijas valdība spiesta pārņemt vācu tautības iedzīvotājus Igaunijā speciālā Vācijas aizsardzībā. Redzams, ka ar apzīmējumu "notikumu attīstība" domāti Latvijai un Igaunijai Maskavā uzspiestie līgumi. Telegramā tālāk teikts, ka vācu tautības iedzīvotāju izceļošanas operācijas nodrošināšanai tikšot uz Igauniju un Latviju sūtīti Vācijas karakuģi. Reizē ar šo telegramu Veicsekers uzdod Šulenburgam informēt Molotovu par vāciešu izvākšanu no Latvijas un Igaunijas. Šīs telegramas noslēgumā teikts, ka Vācija darišot atbildīgas Latvijas un Igaunijas valdības par vāciešu drošību. Vācija cerot, ka sarkanā armija respektēšot vāciešu intereses.

Steiga, ar kādu Vācijas valdība centās izvākt vāciešus no Latvijas un Igaunijas, nepatika Maskavai. 11. oktobrī ārlietu komisāra vietnieks Potjomkins Staļina un Molotova uzdevumā izsaka Šulenburgam pārsteigumu par pāņikveidīgo vāciešu emigrāciju no Latvijas un Igaunijas. Šāda vāciešu "bēgšana" nopietni kompromitē-jot Padomju Savienības akciju Baltijas valstīs.

6. oktobrī Veicsekers atkal telegrafē sūtniem Rīgā un Tallinā, lai tie nekavējoties stājas sakaros ar Latvijas un

Igaunijas valdībām un lai tām paziņo Vācijas vēlēšanos par steidzīgu vāciešu emigrāciju uz Vāciju. Tuvākās dienās transporta kuģi ieradīšoties attiecīgās ostās. Vācijas karakuģi stāvēt Dancigā un varot jebkurā brīdī sniegt palīdzību izceļotājiem.

Vācijas karakuģi nebija tikai Dancigā vien, bet Vācijas valdība jau gatavojās tos sūtīt patruļas dienestā Baltijas jūrā. Tas atkal uztrauca Molotovu. Viņš griezās pie Šulenburga ar protestu. Vācu karakuģu parādīšanās ūdeņos, kur krieviēm esot speciālas intereses, viņam neesot saprotama. Šulenburgs paskaidro, ka Vācijas karakuģu parādīšanās Baltijas jūrā ne mazākā mērā nav uzskatāma kā traucējums Padomju Savienības interesēm. Vācijas vienīgais nolūks esot nepieļaut Somijas kuģiem izvest koka materiālus uz Angliju. Ja tas tā, krievi neceļot sevišķus iebildumus, bet tikai ar noteikumu, ka Vācijas karakuģiem jāuzturas Zviedrijas piekrastes tuvumā.

12. oktobrī valsts prezidents Kārlis Ulmanis saimniecības un kultūras padomes kopsēdē runāja par svarīgiem notikumiem. Galvenā kārtā viņš runā par savstarpējo palīdzības paktu ar Padomju Savienību un par vāciešu repatriēšanos. Kā ar vienu, tā otru notikumu saistās lielas pārmaiņas valsts saimnieciskā un politiskā dzīvē. Paredzot šo divu notikumu tālākās konsekvences, kas nevēstīja neko labu, prezidents centās izvairīties no drūma noskaņojuma radīšanas. Ulmaņa raksturs bija rūdīts grūtajos pārbaudījumos, tālab viņš personīgi viegli nepadevās pesimismam. Šajā runā viņš teica vēlāk bieži minētos vārdus — lai brauc, bet uz neatgriešanos! Šo vārdu nozīme tiek pārprasta. Ulmanis tos neattiecināja uz vāciešiem, bet latviešiem, kas ieņēma redzamas vietas valsts pārvaldē un armijā, bet tagad piepeši sāka meklēt kaut kādu radniecību ar vāciešiem, lai varētu atstāt Latviju.

Pirmais izceļotāju kuģis ar 360 vāciešiem Rīgu atstāja 14. oktobrī. Starp aizbraucējiem bija arī 30 Rīgas vācu teātra darbinieki. Pirmie aizbraucēji līdzī veda visas savas dzīvokļu iekārtas un pārtiku trim dienām. Kuģim

atstājot krastu, gandrīz visi aizbraucēji palika uz klāja tik ilgi, kamēr vien Rīgas torņi bija saskatāmi. Daudzu aizbraucēju acis mirdzēja asaras.

Ar izglītības ministra J. Auškāpa rīkojumu vācu skolas tiek slēgtas 1. novembrī. Šo mācības iestāžu arhīvi nododami izglītības ministrijai, bet inventārs un mācības līdzekļi nododami kādai mācību iestādei. Skolās notiek atvadišanās akti, bet baznīcas virsvaldē pienāk vācu tautības mācītāju atlūgumi no latviešu draudzēm. Rūpniecības un tirdzniecības uzņēmumu īpašnieki izšķirušies palikt līdz tam laikam, kamēr nebūs panākta vienošanās starp Latvijas un Vācijas valdībām par vāciešu īpašumu likvidācijas kārtību. Vienošanās šajā jautājumā panāca, nodibinot Fiduciāro izceļošanas akciju sabiedrību UTAG, 30. oktobrī. Izceļojošiem vāciešiem Latvijā piederēja 1529 lauksaimniecības ar 50.600 ha zemes un dažāda veida īpašumi pilsētās par vairāk nekā piecdesmit miljoniem latu vērtībā.

Vācijas valdība piedāvāja dažādus atvieglinājumus, ja Latvijas valdība piekristu nomaksu izdarīt līdz 1940. gada pavasarim vai nu valūtā, vai ar līnēm, vai citiem lauksaimniecības ražojumiem. Šī milzīgā steiga ar vāciešu izvākšanu no Igaunijas un Latvijas, kā arī piedāvātie maksāšanas noteikumi par vāciešu atstātiem īpašumiem, pamudināja uz domām, ka vācieši neuzskata "draudzību" ar krieviem par ilgstošu.

Rīgas un vispār Latvijas vācieši nebija priecīgi sekotāji Hitlera aicinājumam. Daudzas saites viņus saistīja ar Latviju. Latvijā viņiem piederēja īpašumi, te daudzi bija dzimuši un pavadījuši dzīves skaistākos gadus. Dzīve, salīdzinot ar Vāciju, bija ērta un mierīga. Lai atturīgos ietekmētu, nelegālās nacionālsociālistu partijas "Bewegung" grupas aktīvisti apstaigāja to vāciešu mājas, kas nebija pieteikušies repatriēties, apgalvojot, ka vistuvākā laikā Latviju un Igauniju pārņemšot sarkanā armija. Tas arī bija ļoti iespējams drauds — sakarā ar uzspiestajiem līgumiem Maskavā.

Vācu tautas apvienības vadība "Rigasche Rund-

schau" slejās atvadās no Latvijas ar šādiem vārdiem: "Kad tvaikonis pacels enkuru, mēs beidzamo reizi noraudzīsimies uz savu veco dzimteni. Mēs noraudzīsimies tajā nevis ar žēlumu, bet ar pateicību. Mums jābūt pateicīgiem ne tikai savai tautai par visu to, ko dzīvē esam sasnieguši, bet arī šai zemei, kas mums un mūsu tēviem paaudžu paaudzēs likusi izbaudīt smagu, bet bezgala jauku dzīves ciņu. Mēs ardievosimies arī no latvju tautas. Viss, kas norisinājies mūsu starpā, liksies sīks un mazsvarīgs. Svarīgs būs tikai tas: ka mēs tāpat kā mūsu tēvi varējām izaugt, pateicoties šai sadzīvei un spriegumam, kas no tās izrietēja".

Vāciešu aizbraukšanu latviešu sabiedrība uzņēma ar dalītām jūtām. Vāciešu atrašanos Baltijas valstīs daži ieskatīja par zināmu ķīlu, ka Hitlers neļaus Maskavas komunistiem šais zemēs brīvi rīkoties. No otras puses bija arī jūtams zināms atvieglinājums, ka Latviju atstāj tās minoritātes paliekas, kuru senči gadu simtus ilgi valdījuši pār latviešu tautu un kas, nacionālsociālistiem nākot pie varas Vācijā, atkal kļuva agresīvi. "Rigasche Rundschau" pēdējā numurā iespieda korrekту atvadu ievadrakstu, latviešu laikraksti visumā konstatēja objektīvi vāciešu izceļošanas faktu, bet bija arī raksti ar asāku, pret izceļotājiem vērstu tendenci, izejot no pagātnes vērtējuma.

Sakarā ar biedinošiem notikumiem ārpolitikā un saimnieciskām grūtībām zemē, kādas sacēla karš, prezidents pārtrauca Uzvaras laukuma aizsāktos būvdarbus. Uzvaras laukuma izbūvei ar īpašu likumu nodibināja Ulmaņa ierosmē komiteju ar valsts prezidentu kā priekšsēdi. Uzvaras laukums bija paredzēts karaspēka svinīgām parādēm, dziesmu svētkiem, sporta sacīkstēm un citiem plašākiem sarīkojumiem. Uzvaras laukuma izbūves komiteja no 44 metiem izšķīrās par arhitekta F. Skujiņa metu. Uz 1. janvāri 1940. gadā uzkrātais kapitāls Uzvaras laukuma izbūvei bija sasniedzis astoņus miljonus latu. Arī šo Kārļa Ulmaņa grandiozo pasākumu, kam vajadzēja pārveidot lielā mērā Rīgas ārējo izskatu, pārtrauca krievu okupācija.

25. oktobrī Rīgas latviešu biedrības zālē pulcējās rakstu un mākslas un profesiju kameras locekļi, lai noklausītos valdības pārstāvju paskaidrojumu un norādījumus par aktuālajiem jautājumiem. Plašo sanāksmi atklāja sabiedrisko lietu ministrs. Pēc viņa runas ārlietu ministrs V. Munters sanāksmes dalībniekiem sniedza pārskatu par ārpolitikas stāvokli.

Munters atzīmēja, ka saimnieciskais karš tagad kļuvis daudz asāks nekā pirms 25 gadiem. Kara darbība gandrīz pilnīgi paralizējusi starptautisko tirdzniecību. Tas spiež mūs sašaurināties, bet reizē arī meklēt jaunus tirdzniecības ceļus un iespējas. Arī vāciešu pēkšņā izceļošana nevar palikt bez ietekmes uz mūsu valsts saimniecību. Runājot par politisko stāvokli, Munters teica, ka Padomju Savienība sākusi nostiprināt savas robežas. Tā kā arī mēs nevēlamies tikt ierauti bruņotos konfliktos, mums ir kopējas intereses.

Izglītības ministrs J. Auškāps norādīja, ka mums tagadējā kara laikā jābūt gataviem paciest pārbaudījumus. Pārdzīvojamais laikmets prasa, lai uz katru valdības aicinājumu pilsoņi raudzītos kā uz mobilizācijas pavēli, apzinoties, ka sevis nodošana valsts pilnīgā rīcībā šai laikā ir vispilnīgākais kalpošanas veids Latvijai, stiprākais balsts Latvijas neatkarības uzturēšanai. Tālākā runas daļā Auškāps teica, ka latvietis arvien bijis individuālists, sava kaktiņa sava stūriša zemes sargātājs un nekad nepakļausies kolektīvismam.

24. oktobrī prezidents Kārlis Ulmanis izdarīja dažas pārmaiņas ministru kabinetā. Uz paša vēlēšanos, "slimības dēļ" — kā parasts ministriem atstājot amatu — no finanču ministrijas vadības atteicās A. Valdmanis. Par jauno finanču ministru prezidents izraudzīja valsts kontrolieri J. Kaminski. Līdzšinējo finanču ministriju sadalīja divās daļās, nodibinot tirdzniecības un rūpniecības ministriju un par tās vadītāju ieceļot J. Blumbergu.

Laikraksti ziņo, ka prezidents piešķīris 2.000 latu pabalstu mirušā Lāčplēša kara ordeņa kavaliera J. Liepiņa

ģimenei Vestienas pagasta Vēveru mājās. Ģimene pēc apgādnieka nāves nonākusi ļoti grūtos apstākļos. Pabalsts piešķirts mantinieku dzīvojamās mājas pārbūvei. Tādā veidā valsts vadītāja rūpes sasniedz tos, kurus piemeklējušas dzīves likstas, un stiprina tautas vienības apziņu.

Pārkārtojot Rīgas pils trešo stāvu, izbūvēja plašas telpas gadījumiem, ja valsts prezidents vēlētos pili uzņemt lielāku skaitu viesu. Pils baltā zālē, kur agrāk notika pieņemšanas, bija pārāk šaura. Tā paliktu oficiālajām reprezentācijas ceremonijām. Jaunās telpas sienas un griestus izdaiļoja ar mūsu ievērojamāko gleznotāju darbiem, griestu greznojumiem izvēloties vēsturiskus motīvus. Prezidents bija plānojis jaunajā zālē sarīkot pirmo plašāko pieņemšanu 18. novembrī, piedaloties bez oficiālām personām arī plašākos apmēros armijas virsniekiem, mākslas pasaules un pilsētu pašvaldību darbiniekiem. Karš, bet sevišķi uzspiestais līgums Maskavā un sarkanarmiešu novietošanās bāzēs mūsu zemē pamudināja prezidentu šo nodomu mainīt. Viesības pili notika, bet tās pārcēla uz varoņu piemiņas dienu 11. novembrī, lai kopīgi atcerētos tos, kas pašreizdzīgi kalpoja Latvijai tās tapšanas laikā.

Uz viesībām pili bija uzaicināti arī abi Padomju Savienības militārās komitejas vadītāji — viceadmirālis Isakovs un ģenerālis Boldins. Viceadmirālis Isakovs bija vidēja auguma, viņš ieradās pieklājīgi ģērbies jūrnieku tērpā, bet sarkanais ģenerālis Boldins, tumšu sejas krāsu, kas atgādināja drīzāk kādu armēni vai gruzīnu, bija tērpies garos zābakos ar kreklu pāri biksēm. Abi viņi nejutās latviešu sabiedrībā sevišķi ērti. Daži mūsu armijas virsnieki, ar kuriem tiem sarunu laikā bija darīšanas, piedāvāja viņiem ēdienus un dzērienus no bagātīgi klātā galda, bet abi bija atturīgi kā no ēšanas, tā dzeršanas. Pēc neilga laika viņi pazuda.

Šis vakariņas bija pēdējās, kurās Rīgas pils saimnieks Kārlis Ulmanis uzņēma mūsu tautas dažādo nozaru vadības pārstāvjus no visas zemes pilsētām un

novadiem. Apstaigājot plašajā telpā novietotos galdus, viņš katram pateica kādu laipnu, uzmodinošu vārdu vai veltīja savu draudzīgo smaidu, kas bija tuvs un pazīstams jau gadiem visā zemē.

Laika tecējums neapstājas ne labās, ne ļaunās dienās. Un tā šajā drūmajā, ļaunu vēstošā rudenī pienāca arī 18. novembris, valsts neatkarības proklamēšanas gadskārta. Pirms gada, atzīmējot Latvijas dzimšanas 20. gada dienu, visa zeme gavilēja. Pilsētās un laukos rudens vējos lepmi plīvoja sarkanbaltsarkanais karogs, no sētas uz sētu nesdams Latvijas brīvības priecīgo vēsti. Uzvaras laukumā, garām valsts vadībai, maršēja brašā soli mūsu zemes drošības sargi, daudzu tūkstošu skatītāju draudzīgi sveikti. Vēl vēlā naktī Rīgas ielās nerimās jautrās un bezbēdīgās ļaužu čalas.

Tikai viens gads bija pagājis, tikai viena ūdens pile iekritusi mūžības ūdeņos, bet tik daudzi ļauni notikumi bija satricinājuši vecās Eiropas pamatus, liekot lielām un mazām tautām ar bažām raudzīties nākotnē. Arī mēs nevarējām ar tik gaišām sejām gaidīt valsts svētku dienu kā pirms gada un gadu pirms tam. Mūsu svētku prieku jau bija laupījuši tie, kas draudēja mums nolaupīt arī mūsu valsti un brīvību.

“Jaunākās Ziņas” 17. novembra izdevuma priekšējā lapā vēsti par rītdienas svētkiem. Centrā valsts prezidenta Kārļa Ulmaņa attēls. Tam katrā pusē blakus mūsu divu cienījamāko dzejnieku rindas. J. Jaunsudrabiņa 18. novembrim veltītās dzejas virsraksts ir “Latvijai”.

Šodien, Latvija, tevi
teicam un daudzīnām.

Gaisu gaisi lai pauž tavu vārdu!

Mūsu domās un sirdīs un asinīs

Mūždienu kā saule tu atviz.

Ja ņem tevi naidnieks, tad vienīgi vien,

Kad kritis būs pēdējais latvis.

Lai sarkanbaltsarkani karogi plīvo,

Lai Latvija mūžam un Vadonis dzīvo.

Kārļa Skalbes svētku dzejoļa "18. novembrī 1939" rindās teikts:

Zelta ozoli debesīs zaro,
Laipnā Latvijas saule tur staro.
Ezeriem ziliem apvāršņi jozti,
Baltām birzēm pakalni posti.
Pašai Laimai staigājot blakus,
Saule sudrabo ziedošos takus.
Augstas druvas sedz rugājus pērnus,
Mātes uz rokām cel smaidošos bērņus...
Saule, ja tevi mākoņi žņaugtu,
Tava kvēle vēl karstāki plauktu!

Ievadrakstu "Valsts svētku dienā" laikrakstam dod Līgotņu Jēkabs. Viņš raksta: "Kad 18. novembrī galvaspilsēta un visa zeme pušķojas karogiem un iedegas svētku ugunis, mēs nejūtam agrāko gadu bezrūpību. Mēs redzam dzīvē dažas līdzīgas parādības, kas atgādina Latvijas valsts pirmos pastāvēšanas laikus 1918. un 1919. gadā..." Raksts beidzas ar patriotisku izskaņu: "Tāpēc dziļā tēvzemes mīlestībā lai ar šo svētku dienu no jauna atplaukst mūsu sirdis! Tēvzemes mīlestība nevien prasa upurus, bet dod arī spēkus. Kad divdesmit gadus atpakaļ Bermonta armijas uzbrukuma laikā Rīgai latviešu jaunava ziedoja savu dzīvību uz jaunās Latvijas altāra, viņas vārdi nāves agonijā bija: 'Māmiņ, tagad es zinu, cik viegli kareivji mirst par tēvzemi'."

Citā rakstā Kārlis Skalbe runā par Latvijas sauli un Latvijas sapni: "Gaišs ir bijis Latvijas sapnis, gaišs ir viņa ietekmējums. Latvju zeme ir atdota latvju kultūrai, kura iezīmējusies ar dziļiem, gaišiem humānisma vilcieniem. Tā ir devusi jaunu agrāro iekārtu, plašas sociālās reformas un pilīm līdzīgas skolu celtnes vistālākos novados. Latvija ir kļuvusi par skolu zemi... Viss, kas mums ir uzplaucis zem jaunās latviskās saules, viņas rosināts un atmodināts..."

Katrā dzejas rindā, katrā laikrakstu rakstā, katrā valstsvīru runā šajā Latvijas brīvvalsts pēdējā neatkarības gada dienā dzirdama tuvo briesmu ieskaņa. No kurie-

nes šīs briesmas sagaidāmas, neviens nemin. Un tas nav arī jādara: visi zina, kur tās slēpjas. Var droši teikt, ka pēdējā valsts svētku diena Latvijā latviešu tautas sirdij bija tuvāka nekā pirmajos pastāvēšanas gados. Kad Latvijas neatkarību pasludināja, tas likās skaists sapnis, kas ik brīdi varētu izgaist. Pēc atbrīvošanas kara, cīnoties ar postu, kādu bija atstājis karš un revolūcija, tautas domas bija aizņemtas eksistences cīņā. Tikai vēlākos gados, kad Latvija uzplauka tās pilnā krāšņumā, zemes iedzīvotāji pilnībā aptvēra, cik liela bagātība ir tiesības dzīvot savā valstī.

Kā ik gadus, valsts svētki 1939. gada 18. novembrī bija rūpīgi izplānoti. Latvijas valsts 21. gada dienu svinīgi ievadīja jau 17. novembrī. Ministrijās darbus pārtrauca plkst. 11.30, pēc tam visi darbinieki pulcējās svinīgos aktos. Visās skolās jaunatne noklausījās savu audzinātāju norādījumus par 1918. gada 18. novembra dienu un tās nozīmi latviešu tautas tālākās likteņgaitās. 5 p.p. Brāļu kapos paredzēts svētbrīdis, ko vadīs pareizticīgo metropolīts Augustīns. Svētbrīdī piedalīsies visi Rīgas pareizticīgo garīdznieki. Pulksten 19 svinīgs akts Viestura piemiņas pilī, rudenī atvērtaajā Lauksaimniecības akadēmijā. Vakarā sāksies vanagu tradicionālais lāpu gājiens uz Brāļu kapiem. Kapos pusnakts dievkalpojumu vadīs mācītājs E. Šmits.

18. novembrī ievadīs pulksten astoņos Rīgas radiofons, pārraidot valsts himnu. Pēc himnas zvanīs visu konfesiju baznīcu zvani līdz 8.30. Plkst. 9.15 sāksies universitātes mācības spēku un studentu saimes gājiens uz Brāļu kapiem. 9.30 Brāļu kapos ieradīsies valsts prezidents K. Ulmanis ar valdības locekļiem un, godinot kritušos brīvības cīnītājus, noliks vainagu. 10.00 Rīgas pilī notiks valdības svinīga svētku sēde, bet 12.00 Archibīskapa katedrālē sāksies svinīgs dievkalpojums. Tanī piedalīsies Valsts Prezidents un valdības locekļi, diplomātiskais korpuss, valsts un pašvaldību iestāžu augstākie vadītāji.

16.25 Nacionālā operā sāksies svinīgais svētku

koncerts. Tajā ieradīsies valsts prezidents un valdības locekļi. Koncertā uzstāsies Tēvzemes balvas laureāti — Milda Brechmane-Štengele un Adolfs Kaktiņš, operdziedātājs A. Priednieks-Kavara un Reitera koris. 17.45 visā valstī sāksies svētku sarīkojumi ar koncertiem, teātra izrādēm un priekšlasījumiem. Šajās sanāksmēs sapulcējušies noklausīsies radio pārraidījumā valsts prezidenta K. Ulmaņa vēstījumu tautai. Prezidents runās no pils baltās zāles, kurā aicinātas piedalīties valsts un pašvaldības iestāžu augstākās amatpersonas. Plkst. 19 svinīgu valsts proklamēšanas aktu rīko Rīgas latviešu biedrība. Runās sabiedrisko lietu ministrs. Plkst. 21.00 radiofonā svinīgs svētku koncerts, ko pārraidīs Lietuvas un Igaunijas radiofoni. Svētku sarīkojumi notiks arī strādniekiem viņu darba vietās.

Valsts prezidents K. Ulmanis savā vēstījumā neslēpa pārdzivojamā laika grūtības, mudinot būt garīgi stipriem, darbā centīgiem un visos apstākļos palikt uzticīgiem Latvijai. Līdzīgus uzskatus pauđa arī citi runātāji.

Arī Igaunijā un Lietuvā svinīgi atzīmēja Latvijas neatkarības pasludināšanas dienu. Svētku akts notika Estonijas koncertzālē. Atklāšanas runu teica iekšlietu ministrs Jirima, kas ir "Igaņu un latviešu biedrības" vicepriekšsēdis. Valdības vārdā svētku dalībniekus apsveica jaunieceltais ārlietu ministrs Pips, ilggadīgais "Igaņu un latviešu biedrības" priekšsēdis. No latviešiem runāja sūtnis Tallinā Šūmanis un "Latviešu-igaņu biedrības" priekšsēdis O. Nonācs. Svinībās piedalījās arī armijas virspavēlnieks ģenerālis Laidoners. Valsts prezidents Petss slimības dēļ nevarēja svinībās piedalīties.

Lietuvā Latvijas valstssvētku svinības rīkoja vairākās vietās. Kauņā svinības notika virsnieku klubā "Ramove", piedaloties valsts prezidentam Smetonam. Svētku runu teica Latvijas sūtnis Kauņā Sēja. Runām sekoja koncerts ar mūsu mākslinieku piedalīšanos. 17. novembra vakarā lietuviešu studentu korporācijas sarīkoja svinīgu aktu Vitauta Dižā universitātē. Kā Kauņa, tā pārējās Lietuvas pilsētas 18. novembrī bija greznotas Latvijas un Lietuvas karogiem.

Valsts svētku gadījumā atbrīvoja pirms termiņa 19 ieslodzītos. Sakarā ar to tieslietu ministrija ziņo, ka kopš 1932. gada ieslodzīto skaits Latvijas cietumos samazinājies no 4.500 uz 3.100. Pēdējos gados sevišķi strauji samazinājies politisko ieslodzīto skaits. 1933. gadā cietumos bija 793 politiskie ieslodzītie, tagad to ir 116. Tieslietu ministrija uzskata, ka viens no galveniem noziedzību mazināšanās faktoriem ir vispārēja labklājība, morāliskā līmeņa augšana un valstiskās apziņas stiprināšanās. Tas sevišķi attiecināms uz jauniešiem. Noziegumu skaita samazināšanās devusi iespēju slēgt cietumus un aresta telpas Gulbenē, Smiltēnē, Cēsīs, Jelgavā, Talsos, Kuldīgā, Ludzā un Tukumā.

Lai aizstātu darba roku trūkumu lauksaimniecībā, bijām spiesti ik gadus ievest laukstrādniekus no citām zemēm. Ārzemju laukstrādnieku skaits vasaras mēnešos pārsniedza 35.000 cilvēku, no tiem lielākais skaits, 28.000, bija ieceļotāji no Polijas. Sakarā ar kara izcelšanos lielākā daļa poļu laukstrādnieku aizbrauca atpakaļ. Ar poļu aizbraukšanu radās darba roku trūkums laukos. Akmeņogles mēs ievēdām no Anglijas un Polijas. Karam izceļoties, akmeņogļu ievēdumi apstājās. Tuvojoties ziemai, bija jādomā par dzīvokļu apkurināšanu pilsētās un arī par citām vajadzībām, kur akmeņogles varēja aizstāt malka. Darba roku rezerves bija pilsētās, kur, izejvielu ievēdumiem apstājot, samazinājās darbs fabrikās. Nevēloties piespiedu kārtā bez darba palikušos sūtīt lauku darbos, valdība šo pilsētu strādniekiem neērto jautājumu centās atrisināt draudzīgā pārrunu ceļā. Fabrikās ieradās augstākie valdības darbinieki un tiešās sarunās ar strādniekiem pulējās atrast pieņemamu atrisinājumu. Strādnieki izprata spiedīgos apstākļus un labprātīgi vienojās, ka darbos ārpus pilsētām, sevišķi no Rīgas, jānodas pirmajā kārtā vieniniekiem, tad bezbērnu ģimenēm un visbeidzot tiem, kas Rīgā no laukiem ienākuši pēdējos piecos gados. Tā kā šie priekšlikumi nāca no pašu strādnieku vidus, tad tas neizraisīja lielus iebildumus no to fabriku strādnieku puses, kam vajadzēja doties darbos ārpus pilsētas.

Lai nedaudz atvieglotu to pilsētas strādnieku stāvokli, kas labprātīgi devās darbos, valdība atlīdzināja dzīvokļa Iri pilsētās un ceļa izdevumus reiz mēnesī piederīgo apmeklēšanai. Bez darba rīkiem mežiniekiem izsniedza arī piemērotus apavus un apģērbus, kādi nepieciešami strādājot aukstā ziemas laikā mežā. Ne mazāk grūts jautājums bija mežstrādnieku novietošana, kamēr cirsmu rajonos paspēja uzcelt strādnieku mītnes. Pāris pirmos mēnešus tālab daļu strādnieku izmitināja cirmām tuvākās lauku saimniecībās.

Līdz decembra sākumam bija uzceltas apmēram 40 mežstrādnieku mītnes, apgādātas ar laikrakstiem un radio uztvērējiem. Lielākās mītnēs ierīkoja arī maizes ceptuves un krogaldus. Meža darbos strādāja decembrī 17.000 strādnieku, to skaitā 3.000 pilsētnieku.

Visas šīs neērtības un grūtības, ieskaitot arī darba nedēļas samazināšanu vairākās fabrikās no sešām uz četrām dienām, kas nozīmēja arī izpeļņas samazināšanos, strādnieki pacieta bez kurnēšanas. Tas ir līdz šim maz novērtēts devums, ko rūpniecības strādnieki deva labprātīgi tēvzemei šai grūtajā laikā.

Novembra beigās sagatavoja darba dienesta likumu. Atšķirībā no ārzemēm mūsu jaunatnei paredzēja brīvprātīgu darba dienestu. No darba dienesta tika atbrīvoti visi, kas strādā kādu noteiktu darbu. Turpretim tiem, kas nestrādā nekur vai strādā tikai īsu laiku, pārtiekot pārējā laikā no nenoskaidrojamiem ienākumiem, darba dienests obligāts.

Novembra pēdējā pusē notika Vācijas un Latvijas saimnieciskās sarunas. Latvijas delegāciju vadīja ārlietu ministrijas līgumu departamenta direktors A. Kampe. Vācija ļoti ieinteresēta saimnieciskos līgumos ar Baltijas valstīm. Pēc Dr. Šnurres aplēsuma Vācija no Baltijas valstīm 1940. gadā importēšot preces par apmēram 200 miljoniem vācu marķu, galvenā kārtā cūkas, sviestu, olas, linus, kokmateriālus un sēklas. Sakarā ar slepeno vienošanos apmēram septiņdesmit procentu no Baltijas valstu

eksporta tikšot sūtīts uz Vāciju. Vācija bija sevišķi ieinteresēta lauksaimniecības ražojumos, jo ārpus Baltijas valstīm, Holandes un Dānijas, tie citur nebija iegūstami. Bez tam — bloķējot Baltijas jūru, Baltijas valstīm nebija citas eksporta iespējas, ja neskaita Padomju Savienību.

Anglijas apakšnamā, saimnieciskā kara ministrs Kross paskaidroja, ka arī Anglija ļoti ieinteresēta pārtikas vielu iepirkšanā Baltijas valstīs, lai tādā veidā novērstu tā sviesta un bēkona daudzuma izvešanu uz Vāciju, kuru Lielbritānija normālos apstākļos saņēmusi no Baltijas valstīm.

22. novembrī Tallinā uz apspriedi ar Igaunijas štāba priekšnieku pulkvedi Jāksonu ieradās Latvijas armijas štāba priekšnieks ģenerālis Rozenšteins, lai pārrunātu jautājumus, kas interesē abas armijas. Zelta lauvas viesnīcā rikoja vakariņas, kurās piedalījās arī ģenerālis Laidoners. Decembra sākumā Rozenšteins satikās Kauņā arī ar Lietuvas armijas štāba priekšnieku ģenerāli Pundzeviču.

Rīgas kultūras dzīvē liels notikums 30. novembrī bija Nacionālā teātra 20 gadu darbības jubileja. Jubilejas dienas rītā aktieru saime pulcējās Brāļu kapos, noliekot vainagu kritušo varoņu piemiņai, pēc tam apmeklējot J. Raiņa, J. Brigadera, Annas Brigaderes, J. Akurātera, T. Valdšmita un T. Podnieka atdusas vietas. Atceres izrādei teātris bija sagatavojis M. Zīverta lugu "Cilvēks grib dzīvot".

Arī sarkandaugaviešiem decembra sākums bija nozīmīgs, jo durvis vēra ar valsts pabalstu pārbūvētā "Ziemeļblāzma". Skaistā, mecenāta Dombrovska celtā "Baltā pils" tika pilnīgi atjaunota un arī nedaudz paplašināta publikas ērtībām.

1. decembrī 20 gadu jubileja pienāca arī Kara skolai. Svinības ievadīja ar kadetu gājienu pāri dzelzs tiltam, kuru Bermonta kauju laikā pārgāja skolas pirmā izlaiduma kadeti. Vakariņās ar tradicionālo melno kafiju, rudzu maizi un ievārijumu piedalījās armijas komandieris K. Berķis un pirmā izlaiduma kadets — sabiedrisko lietu ministrs A. Bērziņš.

Arī mākslas akadēmijai un operai bija pienākusi 20. gada diena. Mākslas akadēmijas svinīgā aktā svētku runu teica rektors prof. J. Kuga. Rektors atzīmēja valsts prezidenta K. Ulmaņa lielo atbalstu akadēmijai. Mirušos akadēmijas locekļus svinību dalībnieki atcerējās, kājās pieceloties un Reitera korim atskaņojot Zālīša "Dārgās ēnas".

Sakarā ar divdesmit darbības gadiem Valsts Prezidents vairākus operas izcilākos darbiniekus apbalvoja ar goda zīmēm.

Karš rietumos jau ilgst turpat trīs mēnešus, bet ista kara darbība vēl nav sākusies. Pagaidām tā izpaužas abpusējā blokādē: angļi aiztur kuģus ar precēm Vācijai, Vāciešu zemūdenes gremdē kuģus, kas apgādā Angliju no aizjūras zemēm. Notiek arī viena otra sadursme karakuģu starpā un uzlidojumi. Vācieši mazāk traucē Londonu, bet lidmašīnu bumbām meklē mērķus pilsētās, kur ražo ieroču karam.

Par ieroču karu niknāks kļuvis vārdu karš. "Deutsche Diplomatische Korrespondenz" gaužam nikna uz angļiem, jo tie sludinot kara blokādi kā līdzekli, kas lēnām, bet droši žņaudz Vāciju. Pēc vācu laikraksta domām izpaužoties uzskats, ka angļi vēloties novest karu līdz galam pret vācu tautu. Tagad daudzu kuģu, arī neitrālo, bojā eja pēc sadursmes ar mīnām esot izraisījusi jaunu angļu propagandu pret vāciešiem. Apgalvojums, ka kuģus nogremdējot tikai vācu mīnas, nepārliecinot, jo Holandes un Beļģijas krastos malā izskalotas angļu mīnas. Anglijai neesot tiesību apsūdzēt Vāciju, ka tā ar mīnām nonāvējot sievietes un bērnus, jo pati Anglija gribot ar blokādes draudiem nomērdēt vācu tautu ar visām sievām un bērniem, bet baidoties kaujas laukā cīnīties vīrs pret vīru.

Čemberlens vēl vienmēr cer, ka iespējams radīt jaunu Eiropu, kurā bruņošanos pamazām ierobežotu un Tautu Savienības vietā tiktu radīts kāds jauns organisms. Čemberlens šo savu ideju izklāsta radio runā, izsakot

cerības, ka arī Vācija, pateicoties jaunam garam, varēsot līdzīgi darboties jaunās Eiropas celšanā.

Franči šo Čemberlena "Jaunās Eiropas" ideju apzīmē par bīstamu sapni. Kompetentas vācu aprindas, novērtējot Anglijas ministru prezidenta runu, izsakās, ka tā ar utopiskiem Paneiropas priekšlikumiem atgādinot Kudenhoves-Kalergi drudža visļauņākos laikus. "Berliner Boersen Zeitung" šai sakarā izsakās, ka pamazām kļūstot garlaicīgi, ja ministru prezidents atkal un atkal par jaunu atkārtojot "vecu meldiņu" par Anglijas lielo humanitāti.

Šajā divvainajā laikā, kad pasaule vienlaikus gaida karu un mieru, sporta jaunatne sporto. Mūsu ātrslidotājs A. Bērziņš slidō Norvēģijā, bet Latvijas ledushokeja komanda Cīrihē uzvar Beļģiju ar rezultātu 5:1.

Parīzē dzīve pamazām sāk ievirzīties agrākās sliedēs. Francijas galvaspilsēta nav vairs tik sadrūmusi, kā tas bija septembrī un oktobrī. Var pat teikt, ka te sācies kaut kas līdzīgs miera laiku ziemas sezonai.

Gandrīz visi teātri un kinematografi atkal darbojas. Arī kabareji — bez kuriem Parīze nav Parīze — atkal viens pēc otra atver durvis, un reviju teātru izrādes katru vakaru izpārdotas. Reviju apmeklētāji gan vairs negērbjas tik eleganti kā pirms kara sākšanās. Nozudušas frakas, un dāmas sarīkojumos neierodas greznos vakartērpos. Arī mēteļus un cepures vairs nenodod garderobē, jo katru mirkli var atskanēt trauksmes signāls. Laikraksti ievieto garu garās kritikas par izrādēm. Sakušies arī simfoniskie koncerti.

Karam sākoties, daļa amerikāņu aizbrauca, bet aizbraukušo vietā ieradušies citi. Amerikānietes — tāpat kā pirmskara laikā — arī tagad ir labākās pircējas dārgos modes salonos.

Naktis Parīzē vēl arvien ir tumšas, un savas raizes ir katram, ja ne vairāk, tad par tuviniekiem, kas ir armijā, kaut gan parīzieši vēl nav dabūjuši redzēt nevienu ievainoto transportu, kas pirmajā karā bija parasta aina. Pirmā pasaules kara veterāni bieži sarunās tagadējo karu

apzīmē par dīvainu karu, kurā abas puses lielās, bet nekaru. 1914. gada kara pirmajos mēnešos jau daudzi desmiti tūkstoši bija krituši, tagad upuru skaits nav lielāks par satiksmes negadījumos cietušiem. "Figaro" ik dienas publicē cīņās kritušo vārdus. Nomierinošā kārtā vārdus nav vairāk par 3—4 dienā.

Lielu gandarījumu visai Francijai sagādā divu vecāko gadu rezervistu iesaukuma demobilizācija. Tūkstošiem karavīru un virsnieku savus karavīru tērpus atkal apmaiņi pret civiliem uzvalkiem. Karavīri frontē garlaikojas un lūdz, lai sūta viņiem radio aparātus, mūzikas instrumentus, spēļu kārtis un grāmatas. Lielos vairumos šīs mantas arī aizceļo uz Mažino līniju. Tiešām neparasts karš, kur karavīri spēlē kārtis, raksta dienas grāmatas, izdod frontes laikrakstus un pa reizei spēlē arī teātri laika saīsināšanai! Moriss Ševaljē sakomponējis populāru "šlāgeri" ar nosaukumu "Uzvara". To dzied Parīzes krodzīņos ar tādu pat aizrautību kā frontē.

Ministru prezidents Daladjē, kas kļūst ar katru dienu populārāks, publicējis rīkojumu, ka visiem karavīriem, kas frontē sabijuši četrus mēnešus, automatiski pienākas 10 dienu atvaļinājums. Iestādes, kas seko iedzīvotāju skaita svārstībām, ierosinājušas atvaļinājumus karavīriem piešķirt vēl biežāk, lai nesamazinātos dzimstība.

Tuvojoties ziemai, franču sievietes metušās uz adīšanu un tamborēšanu, gatavodamas frontiniekiem siltus apģērbu gabalus. Arī lielās sabiedrības dāmas kļuvušas rosīgas, sevišķi Vindzoras hercogiene un Parīzes prefekta Lanžerona kundze.

Parīzes restorānos var dabūt visus tos pašus franču virtuves mākslas ražojumus kā agrāk un par tām pašām cenām. Tirgi ir pārtikas preču pārpildīti. Noliegums pirmdienās pārdot liellopu, teļu un aitu gaļu neuztrauc. Vienu dienu jau var ēst arī vistas, zivis un pat cūkas gaļu.

Var teikt, ka kara trešā mēneša beigās Parīzē sākusies īsta ziemas sezona. Visus tomēr nodarbina viens grūti atminams jautājums: kad īsti sāksies karš?

Arī Romā karš nav ienesis jūtamas pārmaiņas. "Mūžīgā" pilsēta un tās iemītnieki jūtas itin labi, pat naktīs ielas nav aptumšotas un māju logi nav aplīpināti papīra strēmelēm, kā tas ir Parīzē, Londonā un arī Berlīnē. Musolīni noslēdzis ar Hitleru "tērauda paktu", bet līdz šim tas izpaužas tikai saņemot dažādas izejvielas un kurināmo prāvus daudzumos no Vācijas.

Venēcijas pili sasauktajā fašistu lielajā padomē ziņojumu sniedz ārlietu ministrs Čano un runā Musolīni. Padome atrod par pareizu ministru kabineta 1. septembrī pieņemto lēmumu, kas noteic Itālijas neiejaukšanos karā.

Ārzemju žurnālisti nodarbojas ar zilēšanu, kāda isti esot Musolīni ārpolitika. Automātiska sekošana Vācijai novestu Itāliju Vācijas vasaļa stāvoklī, no kā Musolīni vēloties izvairīties. Musolīni ieteicis ideju, ka Eiropā nodibināms "Miers un kārtība", kas jebkādu uzkundzēšanos padarītu neiespējamu. Šī ideja lielā mērā sakrīt ar pāvesta un Francijas ministru prezidenta uzskatiem. Kurp virzīsies Itālijas ceļš? — vaicā žurnālisti, pieņemot, ka Musolīni izvairīsies no kara tik ilgi, kamēr Itālijas intereses nebūs tieši apdraudētas.

Savienoto Valstu vēstnieks Steinhards ziņo Vašingtonai, ka ģen. Laidoners, ierodoties Maskavā, sagaidīts ar militāru godu un ka ierašanās dienas vakarā viesim par godu Vorošilovs rīkojis plašu pieņemšanu. Vēstnieks pieņem, ka viesošanās laikā varot tikt pārrunāts jautājums par krievu militāro bāžu izlietošanu karā pret Somiju.

Pēc Igaunijā saņemtām ziņām Maskavas dzelzceļa pietātnē bijusi karogota ar Igaunijas un Padomju Savienības karogiem. Viesībās pie Vorošilova piedalījušās apmēram 30 personas, to starpā arī Latvijas un Lietuvas militārie pārstāvji. Par lielu uzmanības parādīšanu Laidoneram uzskata Staļina ierašanos viesībās. Bez Vorošilova Laidoners oficiālā vizītē apmeklējis arī Molotovu un Staļinu.

Savienoto Valstu sūtnis Rīgā un Tallinā Vailijs nopūlējies pēc Laidonera atgriešanās ievākt tuvāku

informāciju par sarunām ar Kremļa vīriem, jo pirms Laidonera došanās uz Maskavu Tallinā cirkulējušas dažādas baumas par iespējamām jaunām, vēl grūtāk pildāmām prasībām.

Tā kā Vaillijam nav izdevies Laidoneru sastapt personīgi, viņš iztaujājis Laidonera kundzi. Viņa stāstījusi, ka Laidoners Maskavā uzņemts laipni un ka nekādas jaunas prasības Igaunijai nav uzstādītas. Līdzīgus aicinājumus saņemšot arī Latvijas un Lietuvas armiju komandieri. Ka Laidoneram nav uzstādītas nekādas jaunas prasības, to Vaillijam apstiprinājuši arī ārlietu ministrijas atbildīgie darbinieki. Laidoneram palicis iespaids, ka Kremļa vīri patiesi nožēlojot, ka Somijas valdība viņiem neesot uzticējusies. Pēc Molotova domām vainīgais pie tā esot ministrs Tanners.

Laidonera kundzes informācija, ka arī Latvijas armijas vadība saņemšot no Kremļa līdzīgu aicinājumu, atbilst patiesībai. Šādu aicinājumu no Vorošilova saņēma armijas komandieris ģenerālis Berķis. Maija vidū, 1940. gadā, adjutanta plkv-ltn. Oša pavadībā viņš ieradās Maskavā. Arī Berķim parādīta līdzīga "uzmanība". Neesmu drošs, vai Vorošilova rīkotās vakariņās piedalījies arī Staļins. Atpakaļceļā ģenerālim Berķim nav ļauts braukt pa tiešo līniju Maskava-Rīga, bet viņam "draudzīgi" ieteikts atpakaļceļā apmeklēt Ļeņingradu. Atceļā no Ļeņingradas caur Pleskavu Berķis sastapis lielus kara transportus, kas devušies Igaunijas un Latvijas robežu virzienā. Arī ģenerālim Berķim Maskavā nav uzstādītas nekādas politiskas vai militāras prasības. Starpība tikai tā, ka Laidoners Maskavā apdāvināts, bet Berķis atgriezās bez dāvanām. Ja jau Staļins bija devis rīkojumu sarkanarmijai maršēt virzienā un trim Baltijas valstīm, nebija nekādas vajadzības runāt ar Berķi par politiskiem jautājumiem, nedz arī viņu apdāvināt.

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that every entry should be clearly documented and supported by appropriate evidence. This includes receipts, invoices, and other relevant documents that can be used to verify the accuracy of the records.

The second part of the document outlines the procedures for handling disputes and resolving conflicts. It states that all parties involved in a transaction should be treated fairly and equitably. Any disagreements should be resolved through open communication and negotiation, rather than through litigation or other legal means.

The third part of the document provides a detailed overview of the company's financial policies and procedures. This includes information about budgeting, forecasting, and reporting. It also discusses the company's approach to risk management and internal controls, which are designed to ensure the integrity and security of the financial data.

The fourth part of the document describes the company's commitment to transparency and accountability. It states that all financial information should be disclosed in a timely and accurate manner, and that the company is committed to providing clear and concise explanations of its financial performance.

The fifth part of the document discusses the company's plans for future growth and expansion. It outlines the company's strategic goals and objectives, and describes the various initiatives and projects that are being undertaken to achieve these goals.

The sixth part of the document provides a summary of the key findings and conclusions of the report. It highlights the strengths and weaknesses of the company's financial performance, and offers recommendations for areas where improvement is needed.

The seventh part of the document contains a list of references and sources used in the report. This includes books, articles, and other documents that have been consulted in the course of the research.

The eighth part of the document is a concluding statement that reiterates the company's commitment to transparency and accountability, and expresses confidence in the company's future success.

PADOMJU SAVIENĪBA UZBRŪK SOMIJAI

Staļins steidzās, lai ar kavēšanos kaut ko nezaudētu no lielā laupījuma. Staļins zināja, ka Hitleram nepatika viņa izrikošanās Baltijas valstīs un Somijā bez iepriekšējas sazināšanās ar viņu, jo Vācijai Baltijas valstīs bija svarīgas saimnieciskas intereses. Staļins zināja arī to, ja kāds vaicā, viņš saņem atbildi un ne reti tādu, kas nav patīkama. Lai laupītu brīvību trim mazām Baltijas valstīm, kuras nevienu neapdraudēja, un lai prasītu no Somijas nepildāmas prasības, kas būtībā nozīmēja arī Somijas brīvības apdraudējumu, Staļinam pietika ar Maskavā parakstīto Ribentropa-Molotova slepeno līgumu un personīgo brutalitāti, kas vēsturē ir vienreizēja. Šajā ziņā viņa uzticamais kalps Molotovs turējās Staļinam līdz.

Staļins un Molotovs tāpat zināja, ka Hitlerš nezaudēs nevienu lieku stundu, lai izdevīgā brīdī uzbruktu Padomju Savienībai, jo daudzkārt bija solījis iznīcināt komūnisma sērgu zemes virsū. Pirms uzbrukuma Padomju Savienībai Hitleram tomēr bija jāpārkož ciets rieksts — Anglijas sīkstā pretestība. Staļins gaidīja, ka Hitlerš šo riekstu kožot izlauzīs zobus un tad būs viņa reize sūtīt sarkanarmijas ordas līdz Reinai un varbūt vēl tālāk.

Daudz ko Staļins un Molotovs bija izkalkulējuši pareizi, bet ne to, ka Hitlerš pirms Anglijas sakaušanas vērsīsies pret Padomju Savienību. Ar to arī izskaidrojams Molotova pārsteigums, kad 1941. gada 21. jūnijā vēlā nakts stundā Vācijas vēstnieks Maskavā Šulenburgs savas valdības uzdevumā darīja zināmu, ka Vācija uzbruks Padomju Savienībai nākamā rītā, 22. jūnijā.

Saņēmis šo Ijāba vēsti, pārsteigtais Molotovs murminājis pie sevis: "Vai tas ir taisnība, vai tiešām mēs esam to pelnījuši?"

Pelnījuši ne tikai to, bet daudz vairāk. Ne jau krievu tauta, kurai bija jāiznes kara posts, bet Staļins un Molotovs. Viņi bagātīgi bija pelnījuši tādu pat dzīves

noslēgumu, kāds piemeklēja Hitleru un Ribentropu. Liktenis — par lielu postu daudzām tautām un miljoniem cilvēku viņus no tāda gala pasargāja.

Bet vēl līdz 1941. gada 22. jūnijam bija tālu. Kalendārs rādīja tikai 1939. gada 3. oktobri. Mūsu tautas vēsturē šai dienai vienmēr nāks līdz ļauna slava, jo tajā dienā Latvijas valdības pilnvarās V. Munters bija spiests parakstīt Maskavā ar Padomju Savienību savstarpējās palīdzības līgumu, kas bija gala sākums mūsu valsts neatkarībai.

Ar Igauniju un Latviju viss bija nokārtots — runājot komunistu žargonā — “pēc plāna un grafikas”. Maskavā jau atradās Lietuvas ārlietu ministrs Urbšis, gaidīdams Molotova uzgaidāmā istabā savu rindu. Kaut Molotovs bija ļoti aizņemts, viņam pietika laika izsaukt pie sevis Somijas sūtni Maskavā Koskinenu, lai paziņotu, ka sakarā ar kara izraisītiem apstākļiem Padomju Savienības valdība vēlētos apmainīties uzskatiem ar Somijas valdību dažos politiskās dabas jautājumos. Padomju Savienības valdība cerot, ka vai nu Somijas ārlietu ministrs vai kāda cita Somijas valdības pilnvarota persona ieradīsies Maskavā uz sarunām iespējami drīzā laikā.

Somi, zinādami, kas notika ar Baltijas valstīm, no šī uzaicinājuma varēja sagaidīt to pašu, neraugoties uz to, ka pēc Ribentropa-Molotova noslēgtā līguma Molotovs apliecinājis Somijas sūtnim, ka Padomju Savienības vēlēšanās esot uzturēt draudzīgas attiecības ar Somiju un paplašināt abu valstu starpā saimnieciskos darījumus. Ļaunu paredzēdams, Somijas ārlietu ministrs Erkko apmainījās domām ar Vācijas sūtni Helsinkos Blicheru. Viņš Blicheram paskaidroja: ja krievu prasības būšot Viipuri un Olanda salas, par ko dzirdētas baumas, Somijai neatlikšot pāri nekas cits kā pretošanās. Ja jautājums grozītos ap pāris salām Somijas jūras līcī — Seiskari un Lavansaari vai pret kompensācijām kaut kur citur, somi būtu ar mieru par šo jautājumu diskutēt. Diskrētā veidā Somijas ārlietu ministrs vaicājis Vācijas sūtnim, vai gadījumā, ja krievi uzstādītu nepieņemamas prasības,

Somija varētu sagaidīt no Vācijas kaut kāda veida atbalstu? Erkko arī darija zināmu Vācijas sūtnim, ka uz sarunām Maskavā nebraukšot Somijas ārlietu ministrs, bet par delegācijas vadītāju izraudzīšot Somijas sūtni Stokholmā — J. Paasikivi, labu krievu valodas pratēju, kas 1920. gadā piedalījies miera sarunās ar krieviem Tartu.

Par šo sarunu Vācijas sūtnis Helsinkos Blichers informē ārlietu ministriju Berlīnē, prasot, kādi ir Vācijas uzskati somu-krievu konflikta gadījumā? Veicsekera atbilde Blicheram ir strupa un noraidoša: vāciešiem jāatstāj somiem pašiem jautājuma kārtošana ar krieviem. Mēs ieteicam, ja iespējams, draudzīgu atrisinājumu.

Vācijas noraidīgā nostāja un angļu informācija, ka Vācija Somiju pārdevusi krieviem, līdzīgi Baltijas valstīm, radīja naida uzliesmojumus pret vāciešiem. Daļu iedzīvotāju pārņēma pānīka. Bankās garas rindas. Naudas noguldītāji steidzās izņemt noguldījumus un atstāt Helsinkus. Valdība pastiprinātā veidā izdara mobilizāciju.

Nesagaidījis tūlītēju somu atbildi par delegācijas ierašanos Maskavā, Molotovs kļūst nepacietīgs. 8. oktobrī viņš uzdod savam sūtnim Helsinkos prasīt steidzīgu atbildi uz krievu priekšlikumu, jo ilgāka kavēšanās radot Padomju Savienībai neērtības.

Vašingtonā Somijas sūtnis H. Prokope lūdz Savienoto Valstu prezidentu Ruzveltu, lai viņš ar vēstuli griežas pie Padomju Savienības Augstākās padomes priekšsēdētāja M. Kaļiņina un prasot, lai krievi prasībās no Somijas ir mēreni. Ruzvelts Prokopes lūgumu izpilda. Kaļiņinam adresētā vēstulē, apliecinot Savienoto Valstu valdības un tautas simpatijas Somijai, viņš izsaka cerības, ka Padomju Savienība Somijai neuzstādīs tādas prasības, kas nav savienojamas ar brīvību, valsts neatkarību un Somijas vitālām interesēm.

Kaļiņins Ruzveltam atbild, ka Somijas suverenitāte esot garantēta 1920. gada 16. oktobrī noslēgtā miera līgumā. Tagadējās sarunas notikšot saskaņā ar miera

liguma principiem, un to vienīgais mērķis esot nostiprināt abu valstu draudzīgo sadarbību, garantējot Padomju Savienības un Somijas drošību.

Molotovs, redzams, domāja, ka ar Kaļiņina formālo atbildi ir par maz un ka viņam personīgi jāpasaka kāds stingrāks vārds. 31. oktobrī Augstākās padomes sēdes runā viņš pamāca Ruzveltu labāk nodarboties ar Filipīnu neatkarību, atstājot mierā Somiju.

Somu-krievu sarunas sākās 12. oktobrī Kremli starp Somijas delegācijas vadītāju Paasikivi un Molotovu, klāt esot arī Staļinam. Krievu prasības bija ietvertas piecos punktos, no kuriem somiem nepieņemami bija: Hanko ostas un apkārtnes iznomāšana krieviem, nocietinājumu nojaukšana Karēlijas zemes šaurumā un reizē ar to Somijas robežas pavirzīšana uz rietumiem par apmēram 20 kilometriem. Kad Paasikivi noraidīja Molotova prasības, sarunās iejaucās Staļins ar mierinājumu, ka viņu prasības esot minimālas. Hanko krievi novietošot tikai 5.000 sarkanarmiešus ar nepieciešamām palīgvienībām. Lai somi paraugoties uz Igauniju, Latviju un Lietuvu. Ar šīm trim valstīm līgumi jau noslēgti, no kā labumus iegūšot abas puses, neapdraudot viens otram neatkarību. Krievi zinot, ka viņiem no somiem neesot jābaidās, bet pasaulē esot arī angļi. Tiem jau esot niķeļa raktuvju koncesijas Petsamo. Pēc tām kārojot arī Vācija. Ar Vāciju patlaban esot labas attiecības, bet nevarot paredzēt, kas notiks nākotnē. Šajā pasaulē viss kas varot ātri mainīties. Staļins nevēloties kaut kādā veidā ierobežot Somijas brīvību. Viņam rūpot tikai Somijas un Padomju Savienības drošība.

Staļina laipnība bijusi tik liela un draudzība tik aizkustinoša, ka pēc viņa vārdiem licies, ka Maskavai ir tikai viena patiesa vēlēšanās — pasargāt, lai ļaunprātīgās kapitālistu valstis neierauj mazo Somiju karā.

Neraugoties uz Staļina tik sirsnīgi apliecināto draudzību, somi Molotova prasības nepieņēma, un pēc divu dienu ilgām sarunām somu delegācija atgriezās Helsinkos, lai saņemtu no valdības norādījumus sarunu turpināšanai.

Somijas delegācija atgriezās Maskavā 23. oktobrī. Par delegācijas vadītāju somu valdība izraudzīja finanču ministru, sociāldemokratu partijas vadītāju V. Tanneru. Molotovs arī šoreiz, jau sarunu sākumā atkārtoja prasību pēc Hanko ostas ar krievu garnizonu tajā un nocietinājumu nojaukšanu Karēlijas šaurumā. Ja jau draudzība, tad draudzība bez kādiem nocietinājumiem. Somiem šis Molotova prasības, tāpat kā pirmo sarunu laikā, bija nepieņemamas: atvelkot robežu un nojaucot nocietinājumus, somiem būtu atņemta iespēja aizstāvēties Somijas visvieglāk ievainojamā vietā.

Kad somi Molotova priekšlikumus noraidīja šajos divos svarīgākajos punktos, Molotovs nāca ar "uzlabotu" priekšlikumu. Padomju Savienība taču varot no Somijas pirkt daļu no Hanko pussalas līdz ar ostu. Tādā gadījumā krieviem pārdotā pussalas daļa vairs neskaitīšoties Somijas teritorija, un ja tajā novietošot karaspēku, nevienam nebūšot pamats teikt, ka aizskarta Somijas neitralitāte.

Somu delegācijas pūles panākt kaut kāda veida miermīlīgu atrisinājumu sarunu ceļā izrādījās veltas. Neko nepadomājusi, delegācija atgriezās Helsinkos cerībās, ka Molotovs radušos stāvokli pārdomās un sapratis, ka, šīs prasības uzspiežot, somi pretosies. Somu valdība novērtēja pareizi kara riska lielumu un pat bezcerību, ja viņiem efektīvu palīdzību nesniedz pārējās Skandināvijas valstis, Anglija un Francija. Taču ļaujot krieviem nostiprināties Hanko un nojaucot apcietinājumus Karēlijas zemes šaurumā, atkristu katra pretošanās iespēja, ja Maskava nāktu ar jaunām, vēl grūtāk pildāmām prasībām.

Kad sarunas bija pārtrauktas un somu delegācija aizbraukusi no Maskavas. Padomju Savienības lidmašīnas vairākkārt pārlidoja Somijas teritoriju, līdzīgi kā tas tika darīts sarunu laikā ar Igauniju. "Pravda" 3. novembrī, uzsākot šo nervu karu ar Somiju, rakstīja, ka Maskava turpināšot savu sākto ceļu, ja vajadzīgs, līdz galam, salaužot visus šķēršļus, lai aizsargātu Padomju

Savienības drošību. Šim rakstam Molotovs pievienoja tiešus draudus, teikdams, ka tagad drīz būšot pienācis laiks sarunas vest karavīriem.

Nesagaidījis Somijas gatavību piekāpties, Molotovs ķērās pie daudzkārt pielietotās provokācijas. 26. novembrī Padomju Savienība ar lielu troksni paziņoja, ka somu artilērija apšaudījusi sarkanarmijas vienības Karēlijas zemes šaurumā Mainila sādžas rajonā. Vairāki sarkanarmieši esot nonāvēti un ievainoti. Šāda atklāta provokācija no somu puses esot uzskatāma kā tiešs apdraudējums Ļeņingradai. Lai šādas "briesmas" novērstu, Molotovs esot spiests prasīt, lai somu karaspēka vienības nekavējoties tiktu izvēktas 20-25 kilometru attālumā no Padomju Savienības robežas.

Uz šo Padomju Savienības provokāciju Somijas ārlietu ministrija paskaidro: apgalvojums, ka somu artilērija apšaudījusi kādu Padomju Savienības teritorijā esošu sādžu, ir pilnīgi nepamatots. Minētā sādža atrodas apmēram 800 metrus no Somijas robežas klajā laukā, no Somijas puses labi pārredzama. 26. novembrī, laikā starp 15.45 un 16.05 artilērijas šāvieni bijuši dzirdami Padomju Savienības pusē Mainilas ciema apkaimē. No Somijas pierobežas novērotāji redzējuši eksplozijas vietas Mainilas ciema laukumā. Spriežot pēc šāvienu izšaušanas trokšņa, bijis iespējams noteikt, ka lielgabali, ar kuriem sādža apšaudīta, bijuši pusotra līdz divus kilometrus no granātu eksplozijas vietas.

Atbildes notā Padomju Savienībai Somijas ārlietu ministrija piesardzīgā veidā atturas pateikt atklāti, ka tā ir Padomju Savienības artilērija, kas apšaudījusi pati savus iedzīvotājus provokācijas nolūkos, bet izsaka aizdomas, ka varbūt noticis nelaimes gadījums artilērijas šaušanas apmācību laikā Padomju Savienības pusē. Noraidot pret somiem celtos apvainojumus par Padomju teritorijas apšaudīšanu, somi atbild arī, ka krievu prasības par somu armijas vienību atvilkšanu no robežas viņi principā nenoraidot, bet vēloties, lai šāda karaspēka atvilkšana notiktu uz vienošanās pamata un abpusēji.

Kas ir šie 25 kilometri, no kuriem Molotovs prasa, lai nekavējoties tiktu izvākts somu karaspēks? Tas ir zemes šaurums starp Somu jūras līci un Ladogas ezeru, ko somi sauc par "Karjala Kannas" un uzskata par vienu no visse-nākām somu apdzīvotām vietām. Caur šo zemes šaurumu Somijā pēdējos 700 gados ielauzušies visi karapulki, kas nākuši no austrumiem vai dienvidiem. Sevišķi svarīga somiem šī Molotova pieprasītā robežjosla ir tālab, ka tur ir stipri nocietinātā "Mannerheima līnija", vairāki ezeri un Vuoksas upe, kas kā dabīgi šķēršļi pastiprina robežas aizsardzību. Šinī joslā ir arī Somijā populārās peldvietas Rajajoki un Terijoki un dzelzceļa gala punkts — Valkjervi.

Somu laikraksts "Uusi Suomi" šajās kritiskajās dienās ievadā "Kas gaidāms" raksta, ka Padomju Savienības prese saņēmusi rīkojumu noskaņot Padomju Savienības sabiedrisko domu pret Somiju. Jājautājas, kādiem nolūkiem tas tiek darīts? Lai rastu piemērotu ieganstu, izgudroti septiņi lielgabalu šāviņi no somu puses 26. novembrī. Šoreiz, pēc laikraksta domām, viss grozoties ar iebaidīšanas mēģinājumu, bet veltīgas esot pūles radīt somos šķelšanos.

Berlīnes laikraksti izsakās atturīgi par krīzi somu-krievu attiecībās un ieteic somiem piekāpties. Zviedrijas prese konstatē, ka Somijas izturēšanās pret Padomju Savienību esot ļoti nosvērta. Igauniem ir sevišķi grūti ieņemt kādu viedokli. Valdības un tautas simpatijas, līdzīgi kā Latvijā, ir nedalītas somu pusē. Igauniem savā laikā atbrīvošanās karā no krieviem lielu palīdzību sniedza somu brīvprātīgie. Tagad zemē novietoti krievu garnizoni. Izteikt simpatijas somiem — nozīmē saniknot krievus. Tallinas laikraksts "Paewaleht" ievietojis plašāku rakstu, kurā konstatē, ka somu valdība nostādīta stingru prasību priekšā, proti — atvilkt karaspēku no Karēlijas nocietinājumiem, ko somu militārie stratēģi uzskatot par savas zemes aizsardzības atslēgu. Mierinājums tomēr esot tas, ka Padomju valdība nedomājot starpgadījumam piešķirt pārspilētu nozīmi. Tomēr daudz kas atkarāšoties no Somijas valdības nostājas.

Mūsu Rīgas laikraksti ierobežojās galvenā kārtā ar oficiālo Somijas un Padomju Savienības informāciju, atturoties no saviem slēdzieniem. Tādu viedokli laikrakstiem ieteica mūsu ārlietu ministrija. "Brīvā Zemē" bija iespiests Muntera inspirēts raksts, kurā norādīja uz somu nepiekāpības kļūdu, kas novedusi pie tagadējā krīzes stāvokļa. Muntera nodoms ar šo rakstu bija nodemonstrēt Maskavai pilnīgu neitrālītāti somu-krievu konflikta gadījumā. Raksts lasītājos radīja sašutumu, jo daudzi to izprata kā vērstu pret somiem.

Kamēr Somijas valdība visiem spēkiem centās atrast miermīlīgu atrisinājumu, gatavojoties tomēr tajā pašā laikā uz ļaunāko, Padomijā simtām vietās notika somiem naidīgas demonstrācijas, prasot satriekt spēkus, kas "noziedzīgā kārtā grauj Padomju Savienības miera politiku".

Nepiegriežot vērību Somijas valdības atbildes notai, Molotovs turpina apgalvot, ka somi noziedzīgi uzbrukuši sarkanarmijai robežas tuvumā un ka somu atteikšanās izvākt viņu armijas vienības 20—25 kilometrus aiz robežas norādot uz somu naidīgo izturēšanos pret Padomju Savienību. Ņemot vērā šos notikumus, Padomju Savienība uzskatot sevi par atbrīvotu no neuzbrukšanas līguma, kas noslēgts starp Somiju un Padomju Savienību. 29. novembrī Molotovs paziņo Somijas sūtnim Maskavā Koskinenam, ka radušos apstākļu dēļ Padomju Savienība "spiesta" atsaukt savu diplomātisko pārstāvi Somijā. Ar šo aktu Padomju Savienības vadītāji, kas izmantoja ikvienu gadījumu, lai apliecinātu savu miermīlīgumu un noslēgto līgumu un tautu pašnoteikšanās tiesību respektēšanu, aizbildinoties ar pašu neveikli sagatavoto provokāciju, uzbruka mazajai kaimiņu zemei.

1. decembrī Londonas rīta laikrakstos dominē krievu uzbrukums somiem. Visi citi notikumi, pat Anglijas karš ar Vāciju nobīdīts otrā vietā. Laikraksti plaši iztirzā sekas, kādas varētu izraisīt krievu uzbrukums somiem. Vēlu naktī Londonā pienākušas ziņas par lielu diplomātisku rosību Vašingtonā. Prezidents Ruzvelts nepār-

traukti apspriežoties ar saviem līdzstrādniekiem. Londonā sagaida kādu speciālu rīcību no Vašingtonas puses, lai karu pārtrauktu. Pieņem, ka Ruzvelta starpniecības piedāvājumam var būt labas sekmes.

Anglijas apakšnamā strādnieku partijas līderis Etlijs jautā ministru prezidentam Čemberlenam par notikumiem Somijā. Atbildē Čemberlens paskaidro, ka esot tikai jānožēlo, ka Padomju Savienība noraidījusi Savienoto Valstu starpniecības piedāvājumu. Uzbrukums bez kāda iemesla mazai valstij neesot attaisnojams. Molotovs radio runā esot noraidījis ārzemju preses aizdomas, ka Padomju Savienība nodomājusi uzbrukt Somijai, bet jau nedaudzas stundas pēc šīs runas padomju karaspēks pārgājis Somijas robežu!

Prezidenta runas laikā Anglijas parlamentā, kurā tiek ievērota katra deputāta runas brīvība, noticis neparasts gadījums, kad vienīgais parlamenta komunistu deputāts Dalahers piecēlies, lai kaut ko jautātu Čemberlenam, no visām pusēm atskanējuši nikni saucieni: "Sēdiet!" Dalahers arī paklausīgi apsēdies.

Sakarā ar krievu uzbrukumu Somijā notika valdības maiņa. Aizejošā ministru prezidenta Kajandera vietā iecēla valsts bankas ģenerāldirektoru Risto Riti, bet ārlietu ministra Erkko vietā Tanneru. Valdības pārorganizēšana notikusi ar nodomu atjaunot sarunas ar Padomju Savienību. To apstiprina arī jaunā ministru prezidenta runa, kurā viņš uzsvēra, ka Somija esot gatava sarunām ar Padomju Savienību visos jautājumos, kas neierobežo tās neatkarību un tiesības brīvi lemt par savām lietām.

Pirmās divās kara dienās notikušas sīvas cīņas vairākās vietās Karēlijas zemes šaurumā un ziemeļos no Ladogas ezera. Sarkanā armija uzbrukumiem centusies izmantot ikvienu ceļu, kas no robežas ved uz zemes iekšieni, izmantojama tanku pārspēku. Pirmo divu dienu kaujās iznīcināti 36 padomju tanki. Somijas pilsētas, ieskaitot Helsinkus, piedzīvojušas vairākus padomju

bumbvežu uzbrukumus. Apšaudot kādu laukumu Helsinkos, padomju lidotāji nonāvējuši 20 un ievainojuši 35 cilvēkus. Gaisa kaujās un ar zenīrtaleriju nogāztas 16—18 padomju lidmašīnas.

“Pravdā” ievietots kāds krievu frontes žurnālista apraksts par kauju Karēlijas zemes šaurumā. Kaujas esot grūtas. Saniknotie somi kā vilki, raksta žurnālists, paslēpušies mežos, priežu kaudzēs un sniega kupenās, no aizmugures atklājot ložmetēju uguni uz padomju karavīriem.

Padomju Savienības oficiālā ziņu aģentūra TASS 2. decembrī ziņo par Savienoto Valstu vēstnieka Steinharda apmeklējumu pie ārlietu komisāra Molotova. Sakarā ar vēstnieka deklarāciju, kādu tas nodevis Savienoto Valstu prezidenta Ruzvelta uzdevumā, Molotovs nācis klajā ar paskaidrojumiem Somijas notikumu lietā.

Prezidenta Ruzvelta vēlēšanās novērst Somijas pilsētu bombardēšanu no gaisa, par cik šī vēlēšanās adresēta Padomju Savienības valdībai, esot dibināta uz pārpratumu. Padomju Savienības lidmašīnas neesot apšaudījušas Somijas pilsētas un nedomājot to darīt. Apšaudīšana vērsta tikai pret aerodromiem. Padomju Savienības valdībai Somijas iedzīvotāju intereses rūpot tādā pat mērā kā jebkurai citai valdībai. No Amerikas, kas atrodoties 8.000 kilometru attālumā, to varot arī neieraudzīt. Tādēļ minētajam Ruzvelta aicinājumam trūkstot pamata. Valdības maiņa Somijā neko negrozot. Jaunais ārlietu ministrs Tanners bijis somu un padomju sarunu ļaunais gars. Tāpēc padomju valdība negaidot neko labu no jaunās Somijas valdības. Turklāt jaunās somu “pagaidu” valdības nodibināšanās Terijokos ar Kūsinenu priekšgalā ienesot tagadējā stāvokli jaunus apstākļus un dodot padomju valdībai cerību uz krīzes apmierinošu atrisinājumu miera ceļā.

Tālāk viss risinās pēc Kremļa izstrādātās “rokas grāmatas” norādījumiem: meli, kad ar puspatiesībām vairs nepietiek, varmācība, kad draudi nav sasnieguši panākumus, krāpšana, kad slēpjami istie nolūki.

Terijokos, pirmā somiem atņemtā pilsētiņā tūlīt tika nodibināta somu pagaidu valdība, lai "somu tautu atbrīvotu no apspiedējiem". Jaunās valdības galva un ārlietu ministrs Kūsinens griežas pie Padomju Savienības augstākās padomes prezīdija ar oficiālu paziņojumu par šīs valdības nodibināšanos un ierosina padomju valdību stāties ar to diplomātiskos sakaros. Padomju Savienības augstākais prezīdijs, kam tik ļoti rūp tautas brīvība, nolemj atzīt šo somu valdību un nodibināt ar to diplomātiskus sakarus. Padomju Savienības radio visos raidījumos noraida turpat stundu garo Kūsinena "valdības" deklarāciju, kurā paziņoti šīs valdības iekšējās un ārējās politikas mērķi. Pēc Kūsinena runas padomju radio ziņo, ka sarkanarmija izpildot tikai savu vēsturisko misiju un nesot brīvību somu tautai.

Sai "priecās ziņai" pievienojas arī sarkanarmijas lapa "Krasnaja Zvezda". Kūsinena valdības nodibināšanās esot patikams notikums. Tā solot nodrošināt mieru un draudzīgas attiecības starp Padomju Savienību un Somiju. Līdzšinējā Somijas valdība esot pārvērtusi Somiju par "baltgvardu" cietoksni un sistemātiski kurinājusi naidu pret somu tautai draudzīgi noskaņoto Padomju Savienību.

Pirms Kūsinena Staļins piedāvāja "prezidenta" amatu Terijokos dibināmai valdībai uz Padomju Savienību aizbēgušam "Lapua" kustības aktīvam darbiniekam O. Tuominenam. Redzams, pēc Staļina domām, pasauli un varbūt arī somu tautu varētu vieglāk apmānīt, ja Staļina ieceltās valdības priekšgalā nebūtu pazīstams komūnists, bet kādreizējais pret Somijas parlamentu vērstās labā novirziena kustības redzams darbinieks. Kad Tuominens šo "godu" noraidīja, pienāca kārtā pārbaudītam un Staļinam paklausīgam komūnistam Kūsinenam, kas ilgus gadus tika barots pie kominterna siles — tāpat kā krietns daudzums citu tautību komūnisti. Veltīgas bija Staļina un viņa uzticības vīru pūles pārliecināt pasauli, ka Padomija nekaro pret somu tautu un ka somus Istenībā pārstāv Maskavas ieliktenis Terijokos nevis Somijas valdība Helsinkos.

Kūsinens bija tik čakls, ka jau nākamā dienā pēc stāšanās amatā un uzturoties vēl Maskavā, viņš paziņoja, ka pirmās somu brīvprātīgo vienības cīņai pret somu tautas apspiedējiem esot jau saformētas. Ja vispār bija saformētas kādas "somu vienības" Isajā Kūsinena valdības pastāvēšanas laikā — tās reti kad pieminēja pat padomju propaganda, — tad neatbildēts palika jautājums, cik tajās tiešām bija somu? Arī "brīvprātīgo" organizēšanā Staļinam bija plaša pieredze!

Brīvās pasaules raksti par krievu uzbrukumu Somijai nebija patīkami Padomju Savienībai. Bet — droši vien — Staļins arī simpatijas no "buržujiskās" preses nesagaidīja.

Zviedrijā, kas jutās visvairāk apdraudēta no krievu uzbrukuma Somijai, laikraksti raksta, ka neesot noslēpums, kurā pusē esot zviedru sirdis, bet jūtas vien nedrīkstot te būt izšķirējas.

Visa Savienoto Valstu prese ļoti asā tonī vērsās pret Padomju Savienību, izsakot cerības, ka valdība ieņems noteiktu nostāju pret Maskavu. Paredz iespēju, ka izsaukšot Savienoto Valstu vēstnieku Maskavā, lai viņš sniegtu ziņojumu Vašingtonā. Tas būtu diplomātisks brīdinājums krieviem, ja tie uzbrukumu turpinātu, ka draud diplomātisko attiecību pilnīga pārtraukšana. Savienoto Valstu kara ministrija publicē arī rīkojumu, kas aizliedz uz Padomju Savienību izvest militāra rakstura preces. Uz Staļinu, kam bija svešas civilizētās pasaules diplomātiskās un ētiskās normas, tik maiga rakstura brīdinājumi neatstāja nekādu iespaidu.

Zviedrijā nodibināja komiteju ar uzdevumu organizēt ziedojumu vākšanu par labu Somijai. Komitejā ietilpst politisko partiju, strādnieku, darba devēju un dažādu citu organizāciju pārstāvji. Četras privātpersonas nodeva Somijas sūtnim Stokholmā pusmiljonu kronu, pie kam trīs no šiem ziedotājiem deva pa 100.000 kronām, bet viens 200.000 kronas. Jau pirmajā ziedojumu vākšanas dienā Zviedrijas arodbiedrību centrālā savienība nodeva komitejai pusmiljona kronu ziedojumu. Par savāktajiem

lidzekļiem paredzēts iekārtot karalauka lazaretēs. Kāds argentīnietis Somijas valdībai ziedojis 1 miljonu somu markas. Pie Somijas sūtniecības Stokholmā notika lielas patriotiskas demonstrācijas, piedaloties ap 25.000 demonstrantiem.

Zviedrijas valdība ziņo presei, ka tā paliek arī turpmāk neitrāla, bet ka Zviedrijas likumi nenoliedz zviedriem kalpot citu zemju armijās. Visā Zviedrijā jau kara pirmajās dienās iekārtoti 47 brīvprātīgo vervēšanas biroji, lai palīdzētu Somijai. Pieteicās galvenā kārtā strādnieki un studenti.

Vācijas valdība neizsniedza agrākajam Somijas prezidentam Svinhufvudam iebraukšanas atļauju Vācijā, lai aizkavētu viņu griezties pie vāciešiem ar tiešu aicinājumu atbalstīt Somiju. Turpretī Ribentrops piekrita Molotova lūgumam apgādāt ar degvielām Padomijas zemūdenes Baltijas jūrā un Bosnijas līcī. Aizstāvēt Padomju Savienības intereses Somijā uzņēmās Vācija, lai demonstrētu Hitlera "patiesās draudzības jūtas". Zviedrija uzņēmās pārstāvēt Somiju Maskavā.

3. decembrī Somijas delegāts tautu Savienībā R. Holsti iesniedz ģenerālsekretāram vēstuli, kurā ziņo, ka Padomju Savienība 30. novembrī uzbrukusi Somijai, un viņš prasa nekavējoties sasaukt padomes un asamblejas sapulces, lai pieņemtu nepieciešamos atzinumus, kas agresiju izbeigtu. Tautu Savienības ģenerālsekretārs izšķīrās par sēdes steidzamību un uzaicina tajā piedalīties arī Molotovu. 5. decembrī Molotovs aicinājumu noraida, jo Holsti nepārstāvēt Somijas likumīgo valdību un tālab Padomju Savienības valdība nevarot piedalīties Tautu Savienības sēdē, kurā tiktu skatīta cauri Holsti iesniegtā sūdzība.

Sakarā ar Somijas valsts neatkarības proklamēšanu 6. decembrī Somijas valsts prezidentu Kallio apsveic daudzu valstu galvas. Starp apsveicējiem ir arī Savienoto Valstu prezidents Ruzvelts. Apliecinādams Savienoto Valstu valdības un tautas cieņu Somijas tautai un valdībai, viņi izsaka cerības, ka pašreizējās grūtās dienas

tuvākā laikā būšot aizvadītas. Somijai tomēr bija nepieciešami vajadzīgi ne simpatiju apliecinājumi, bet reāla un tūlītēja palīdzība.

Neraugoties uz Molotova protestu, ka Holsti nepārstāv likumīgu Somijas valdību, neminot, kas tad ir likumīgā valdība, Tautu Savienības ģenerālsēkretārs sasauca padomes asamblejas sēdes. Tautu Savienības kuluāros dzirdamas noteiktas valodas, ka Dienvidamerikas valstu bloks paredz nākt ar prasību izslēgt Padomju Savienību kā uzbrucēju no Tautu Savienības, piedraudot, ka pretējā gadījumā pašas izstāsies no Tautu Savienības. Londonas laikraksts "Observer" prāto, ka neitrālām valstīm būšot sevišķi grūts stāvoklis balsot par Padomju Savienības izslēgšanu. Tā tas īstenībā arī bija, sevišķi zīmējoties uz Baltijas valstīm. Visas trīs Baltijas valstis nolēma no balsošanas atturēties.

Otrs Londonas laikraksts "Times" sakarā ar Tautu Savienības asamblejas sasaukšanu raksta, ka droši vien radīšoties arī jautājums par saimnieciskām sankcijām pret Padomju Savienību, bet jādomā, ka tādām priekšlikumam nebūšot vispārējas piekrišanas. Vienīgais, ko Ženēvā varot gaidīt, esot Padomju Savienības izslēgšana no Tautu Savienības. Anglija un Francija nedrīkstot novirzīties no sava galvenā mērķa — uzvarēt Vāciju. Tādēļ būtu neprāts iet karā pret valsti, kas sniedz no Baltijas līdz Beringa jūrai. Somijai katra valsts atsevišķi varot sniegt palīdzību. Anglija jau esot nosūtījusi dažas lidmašīnas un gāzmaskas.

No Ženēvas ziņo, ka Anglijas delegācijai 10. decembrī bijusi ilgāka apspriede ar Somijas pārstāvi Tautu Savienībā — Holsti. Angli domā, ka Somija dabūs vietu Tautu Savienības padomē. No Tautu Savienības padomes locekļiem pilnvaru laiks bija notecējis Latvijas, Ķīnas, Jaunzēlandes, Bolīvijas un Zviedrijas pārstāvjiem.

Berlīnes valdības aprindās un sabiedrībā pastāv prāva interese par Tautu Savienības sesijas darbību, neraugoties uz vācu presē izteiktiem uzskatiem, ka "Tautu Savienības darbu gandrīz neviens cilvēks visā pasaulē

neņemot nopietni." Tā kā Savienotās Valstis, Itālija, Japāna, Vācija un Spānija Tautu Savienības darbā nepiedalās, tai neesot pietiekama autoritāte lemt par starptautiskiem jautājumiem. Tautu Savienība patlaban esot Anglijas un Francijas vienpusīgi vadīta, tālab nekas derīgs no tās neesot sagaidāms.

Pilnsapulcē no 53 Tautu Savienības dalībniecēm delegātus bija atsūtījušas 40 valstis. Par pilnsapulces prezidentu ievēlēja Norvēģijas parlamenta priekšsēdi Hambro, bet par prezīdija locekļiem — Beļģijas, Anglijas, Kanadas, Ēģiptes, Francijas, Grieķijas, Portugales un Šveices delegātus. Apsveicot jaunievēlēto priekšsēdi, Beļģijas delegāts Kartons de Vijārs izteicās, ka Tautu Savienība dzimusi no cilvēku ciešanām un tāpēc pazīstot daudz tumšu brīžu. Bet naktī esot visskaistāk ticēt gaismai, tāpēc viņš ticot, ka Tautu Savienība atkal reiz atdzims. Jaunievēlētais priekšsēdis Hambro norādīja, ka Tautu Savienības pilnsapulcei, kaut arī uzmanīgā veidā, būšot jānodarbojas ar Tautu Savienības palīdzības sniegšanu Somijai. Tad runāja Somijas delegāts Holsti, plaši motivēdams savas valdības iesniegumu. Viņš uzsvēra, ka Somijai tagad neesot vajadzīgi pamudinoši vārdi, bet aktīva palīdzība. Pēc Somijas delegāta runas pilnsapulce ievēlēja 13 vīru komisiju, kurai uzdeva sīkāk iepazīties ar Somijas valdības iesniegumu un izstrādāt rezolūcijas projektu. Pēc Zviedrijas delegāta Undēna priekšlikuma komisija nolēma uz Maskavu un Helsinkiem nosūtīt telegrafisku uzaicinājumu nekavējoties pārtraukt kara darbību un ar Tautu Savienības starpniecību ievadīt miera sarunas. Pēc Anglijas delegāta viceministra Betlera priekšlikuma komisija nolēma prasīt Padomju Savienības valdības atbildi uz šo telegramu 24 stundu laikā.

Vakara sesijā prezidents Hambro ziņoja, ka Somijas valdības atbilde saņemta, un uzaicināja delegātus būt gataviem, lai jebkurā dienas vai nakts stundā sapulcētos uz jaunu sēdi, lai lemtu par turpmāko rīcību, ja Ženēvā pienāktu Padomju Savienības atbilde. Sēdes laikā no Lietuvas delegācijas ienāca paziņojums, ka Lietuva vairs

neuztur spēkā savu kandidatūru uz mandātu Tautu Savienības padomē.

Padomju Savienības atbilde pienāca divas dienas pēc noteiktā termiņa. Tā bija īsa un ieturēta korektā tonī. Atbildē Padomju Savienības valdība paskaidro, ka viņai ar Somiju konflikta neesot, jo par Somijas valdību tā atzīstot tikai Terijokos nodibināto Kūsinena valdību, ar kuru Padomju Savienība noslēgusi savstarpējo palīdzības līgumu.

Pēc Molotova atbildes 13 vīru komisija sanāca uz apspriedi, lai iepazītos ar visiem līgumiem, kādi savā laikā noslēgti starp Somiju un Padomju Savienību. Uz šo dokumentu pamata komisija atzina Padomju Savienību par uzbrucēju. Urugvajas pārstāvis Dienvidamerikas valstu vārdā prasīja uz šī komisijas atzinuma pamata izslēgt Padomju Savienību no Tautu Savienības. Komisija šinī jautājumā tūlīt lēmumu nepieņēma un vienojās vēlreiz griezties pie Padomju Savienības ar priekšlikumu atvilkt savu karaspēku uz to vietu, no kuras sācies uzbrukums. Neviens necerēja, ka Padomju Savienība to darīs, bet pēc šī priekšlikuma noraidīšanas Padomju Savienības izslēgšanai būtu radīts stiprāks pamats.

Kā jau bija paredzēts, Padomju Savienība uz šo priekšlikumu pat neatbildēja. Tad Tautu Savienības pilnsapulces izraudzītā 13 vīru komisija nekavējoties iesniedza pilnsapulcei rezolūciju, kurā nosoda Padomju Savienības neprovocēto uzbrukumu Somijai līdz ar mudinājumu visām Tautu Savienībā ietilpstošām valstīm sniegt Somijai humanitāru un materiālu atbalstu. Pilnsapulce, pievienojoties komisijas izstrādātai rezolūcijai, tāpat nosoda Padomju Savienības rīcību un konstatē, ka ar šādu rīcību Padomju Savienība ir pati sevi izslēgusi no Tautu Savienības, tātad nav vairs Tautu Savienības locekle.

Lai cik vāja bija Tautu Savienība, kad izcēlās 1939. gada karš Eiropā, tā tomēr respektēja noteikumus, kuri bija pamatā šai tautu miermīlīgās sadarbības organizācijai, un ja kāda valsts šos noteikumus pārkāpa, tā tika

attiecīgi nosodīta. Tautu Savienības pēcteči Apvienotām Nācijām, kur paredzētas veto tiesības lielvalstīm, to starpā arī Padomju Savienībai, nav pat tik daudz autoritātes, ka drīkstētu atgādināt Padomju Savienībai tās pārkāpumus, apspiežot ar varu sagrābtās Baltijas valstis un arī rindu citu tautu. Tautu Savienības veidotājs bija Savienoto Valstu prezidents V. Vilsons, Apvienoto Nāciju — Savienoto Valstu prezidents Ruzvelts. Abi bija fiziski slimi cilvēki. Varbūt radīšies kāds trešais Savienoto Valstu prezidents ar lielāku realitātes izpratni un nopietnāku pieeju pasaules miera un brīvības nodrošināšanai visām tautām...

“Izvestija” 10. decembra numurā veltī plašu ievadu Tautu Savienības sesijai un Padomju Savienības izslēgšanai no Tautu Savienības. Pie reizes “Izvestija” arī paskaidro, kālab Padomju Savienība karo ar Somiju. Pirmkārt — Padomju Savienība rīkojoties saskaņā ar somu tautas skaidri izteiktu vēlēšanos, otrkārt — Padomju Savienība izpildot saistības, kādas tā uzņēmusies ar draudzības un savstarpējās palīdzības līgumu, kas noslēgts ar somu demokratiskās republikas valdību. Padomju Savienība nesavtīgi palīdzot cīnīties pret Somijas reakcionāro un nodevīgo valdību. Anglijas un Francijas bloks neesot varējis samierināties ar to, ka padomju valdības gudrā politika pasargājot vienu valsti pēc otras no ieraušanas karā. Visiem esot zināms, kādu brēku sacēlusi angļu un franču prese, kad Padomju Savienība noslēgusi savstarpējās palīdzības līgumus ar Igauniju, Latviju un Lietuvu. Šie līgumi tagad esot galvenais pamats miera saglabāšanai Eiropas ziemeļaustrumos. Tautu Savienības lēmums Somijas jautājumā esot galīgi atklājis šīs trūdošās organizācijas nabadzību. Negribot nākot prātā Gogoļa unteroficiera atraitne, kas pati sevi izpērusi.

Raksta nobeigumā “Izvestija” saka, ka rūgti vilšoties tie, kas ar šo mulķīgo žestu gribējuši iebaidīt Padomju Savienību. Padomju Savienība mierīgi iešot savu ceļu un neļaušot nevienam uzspiest savu gribu.

Pie šāda veida raksta nav daudz ko iebilst: kam acis ir, lai redz, un kam ausis ir, lai dzird.

Pēc Padomju Savienības izslēgšanas no Tautu Savienības Somijas ārlietu ministrs Tanners 13. decembrī griežas pa radio pie Padomju Savienības ar aicinājumu pārtraukt kara darbību un atsākt no jauna pārtrauktās miera sarunas. Radio adresē Molotovam Tanners starp citu saka, ka, apmeklējot vasarā lauksaimniecības izstādi Maskavā, kādā izstādes celtnē uz sienas viņš lasījis šādu iespaidīgu Staļina izteicienu: "Padomju Savienība nevēlas iegūt nevienu collu no citu valstu zemes, bet tā arī aizstāvēs katru collu savas zemes."

Tanners vaicā Molotovam, kā viņš varot apvienot šos Padomju Savienības deklarētos principus ar uzbrukumu mazajai, mieru mīlošai Somijai? Molotova un Staļina atbilde uz šo Tannera adresi bija vēl nīknāki uzbrukumi visā garajā frontē. Padomju Savienība tagad bija spiesta cīnīties — nevien lai salauztu somu sūksto pretestību, bet arī, lai kaut cik saglābtu savu prestižu. Staļins labi zināja, ka katra sarkanarmijas neveiksme sagādā sevišķu prieku viņa jaunajam "draugam" Hitleram, kura speciālisti rūpīgi studēja sarkanarmijas apbruņojumu, kaujas spējas un māku.

Franču un zviedru prese vairākkārt ziņo, ka Vācija vai nu tieši vai arī Itālija caur Vāciju apgādājot somus ar ieročiem un lidmašīnām. Berlīne kategoriski atsauc šīs ziņas, kuras pārņēmuši arī citi ārzemju laikraksti. Pēdējā laikā caur Vāciju nekādas lidmašīnas no Itālijas neesot sūtītas. Kopš Somijas un Padomju Savienības konflikta sākšanās ne Vācija pati esot izvedusi kara materiālus uz Somiju, ne arī ļāvusi izvest tos citiem cauri savai teritorijai. Šinis laikrakstu maldinošos apgalvojumos esot saskatāms mēģinājums bojāt Padomju Savienības un Vācijas attiecības.

11. decembrī no Maskavas, braucot caur Daugavpili, Berlīnē ieradās Somijas sūtnis Maskavā Koskinens. Viņš preses konferencē Berlīnē izsaka pateicību Vācijas vēstniekam Maskavā Šulenburgam,

kurš esot bijis sevišķi palīdzīgs, organizējot Somijas sūtniecības personāla aizbraukšanu. Par Kūsinena "valdības" nodibināšanu Terijokos viņš esot dzirdējis radio ziņās. Kūsinens esot viņam labi pazīstams. Abi gājuši reizē vienā skolā un arī kopā studējuši. Studiju laikā Kūsinens bijis sociāldemokratu piekritējs, bet vēlāk kļuvis par fanātisku komunistu. Somijas atbrīvošanas karā viņš vadījis komunistu sacelšanos, un kad Somijas valdība sacelšanos likvidējusi, viņš aizbēdzis uz Padomju Savienību.

10. decembrī "kaut kur" notikusi Somijas parlamenta sēde. Parlaments pieņēmis vairākas rezolūcijas. Vienā tas izsaka pateicību Somijas armijai un apliecina savu pilnīgo uzticēšanos bruņotiem spēkiem pārliecībā, ka ikviens pildīs savu pienākumu. Otrā rezolūcijā parlaments uzsver, ka somu tauta esot patiesi centusies dzīvot mierā un saticībā ar visām valstīm.

Somu laikraksti iztīrā īpatnējos apstākļus, kādos notiek kara darbība. Modernais uzbrukuma ierocis tanks Somijas apstākļos vasarā nav pilnīgi lietojams purvu, mežu un daudzo ezeru dēļ. Ziemā, kad ūdeņi un purvi sasaluši, tankus varot sūtīt kaujās, ja nav uzsnidzis dziļš sniegs. Somu laikraksti cer, ka karš visā frontes garumā nenotiks. Krievi uzbrukumus koncentrēšot saviem stratēģiskiem mērķiem piemērotās vietās, un tādos apstākļos karš pieņemšot vairāk partizānu nekā frontes kara raksturu. Murmanskas dzelzceļš, kas stiepjas gar visu Somijas robežu, pārmainījis Somijas aizsargāšanās iespējas. Agrāk ienaidnieks no austrumiem varējis Somiju apdraudēt tikai Karēlijas zemes šaurumā, tagad krieviem esot iespēja pa dzelzceļu piegādāt armiju un apbruņojumu gar visu garo robežu. Garā robeža dodot priekšrocības tam, kura rīcībā esot lielākas karaspēka masas. Līdz šim vēl neesot sākusies kara darbība pašos ziemeļos, kur valdot polārā nakts.

Polārās nakts laikā somiem bijušas dažas priekšrocības. Tie labāk orientējoties tumsā, tie paspējuši uz slēpēm ātri pārvietoties un piemēroties dabas

apstākļiem. Tagad turpreti sarkanarmija apgādāta ar stipriem prožektoriem, kuriem enerģiju dodot šķidrās degvielas motori. Kaujas notiekot prožektoru gaismā, kurā lielas priekšrocības krievi. Sakarā ar to somi atvilkušies no tundrām uz vairāk mežainiem apvidiem, kur viņu kustīgajām vienībām lielākas manevrēšanas spējas nekā krievi un lielākas iespējas uzbrukt negaidīti.

Sniegā iestigušiem krievi ziemēļos no Lado-gas ezera piegādes grūtību dēļ bieži aprūcis rezervju, municijas, ieroču un pārtikas. Sazināšanās ar aizmuguri notikusi ar radio palīdzību, lietojot šifras. Somu armijas štāba šifru daļas kapteinim P. izdevies krievu šifras atšifrēt jau kara pirmajās dienās. Ar Somijas sūtņa Palina starpniecību šifru atslēga nogādāta somiem, kas viņiem palīdzējis uzzināt, kuras krievu vienības nonākušas grūtībās un kur krievi gatavo uzbrukumu.

Pēc rietumu frontes parauga arī krievu-somu karā pielietota propaganda, šim nolūkam izmantojot radio un skrejlapas. Krievi virs Helsinkiem kādā uzlidojumā nometuši skrejlapas par Kūsinena "valdības" cīņu pret somu baltgvardiem tādos daudzumos, ka vairākas vietas pilsētā bijušas ar tām pilnīgi nosegtas. Arī somu lidotāji metuši skrejlapas krievu valodā virs Ļeņingradas.

Ne krievi, ne vāciešiem nebija noslēpums, kurā karotāju pusē ir mūsu tautas un valdības simpatijas, tālab tie rūpīgi sekoja mūsu laikrakstu informācijai. Sekojot ārlietu ministrijas norādījumiem, mūsu laikraksti centās ievietot galvenā kārtā tikai karojošo oficiālos ziņojumus un pie gadījuma kādus frontes aprakstus. Protams, šāda iespēja nepastāvēja Padomju Savienības pusē, tāpēc krievi mūsu presi vainoja vienpusībā. Pazīstamais krievu sūtniecības sekretārs čekists Vietrovs pēc tam, kad sarkanarmijas vienības bija novietotas bāzēs, nevien apgrūtināja sabiedrisko lietu ministriju ar savām sūdzībām, bet reizēm pat iegriezās laikrakstu redakcijās, lai izteiktu savu neapmierinātību. To pašu, tikai korektākā veidā, praktizēja arī Vācijas sūtniecības darbinieki.

Lai cik nepatīkams vāciešiem bija krievu uzbrukums Somijai, no kurienes vācieši saņēma bez traucējumiem niķeļa un kapara rūdu, kokus un celulozi, vāciešu oficiālās aprindas pūlējās noslēpt savas istās jūtas un domas.

Musolini šajā ziņā jutās mazāk saistīts ar Padomju Savienību. Viņa nepatika pret Maskavu un komunistiem nebija mazinājusies arī pēc Hitlera-Staļina draudzības noslēgšanas. Sagadījās, ka, sākoties krievu uzbrukumam somiem, Romā ieradās jaunais Padomju Savienības vēstnieks Gorelovs. Viņš vēl nebija paspējis ierasties ārlietu ministrijā Romā, kad krievu vēstniecības ēkas priekšā notika naidīgas demonstrācijas. Itāļu iestādes apgalvoja, ka demonstrācijas bijušas spontānas un valdība par tām iepriekš neko nav zinājusi. Šo demonstrāciju rezultātā Padomju Savienība savu sūtni atsauc, nemaz neļaujot viņam ierasties ārlietu ministrijā. Pēc neilga laika Musolini ārlietu ministrs Čano deva rīkojumu Itālijas vēstniekam atstāt Maskavu. Tas padarīja Molotovu nemierīgu. Tuvākais ceļš, kur izkratīt sirdi par itāļu slikto uzvešanos, bija Vācijas vēstnieks Šulenburgs. Viņš esot atsaucis krievu vēstnieku uz Maskavu sakarā ar naidīgajām demonstrācijām, bet viņš nevarot saprast, kālab Itālijas vēstnieks esot atstājis Maskavu? Viņa valdība neesot darījusi neko tādu, kālab vēstniekam būtu iemesls atstāt Maskavu.

Šulenburgs Molotovu nomierinājis solidams, ka viņa valdība radušos pārpratumu nokārtos.

Kāds itāļu žurnālists, atgriezies no Somijas ziemeļiem, stāsta par saviem piedzīvojumiem Petsamo apgabalā. Kad iestādes devušas rīkojumu pilsētu evakuēt, tirgotāji atvēruši savus veikalus un vairākiem tūkstošiem cilvēku atļāvuši bez atlīdzības ņemt pārtiku un drēbes, kas viņiem vajadzīgas bēgļu gaitās. Daudzos novados Somijā esot redzamas bēgļu karavānas un pagaidu mītnes mežos un laukos. Daudzu tūkstošu bēgļu dzīve mežos esot viena nepārtraukta cīņa ar klimatu un dabu.

Žurnālistu grupai Helsinkos atļauts apmeklēt bēgļu nometnes laukos. Pēc četrus stundu ilga brauciena pa

piesnigušu ceļu žurnālisti nokļuvuši līdz Hainolu, klusai provinces pilsētiņai, kur iekārtots viens no daudzajiem bēgļu sadalīšanas centriem. Izrādījies, ka gandrīz visi bēgļi, kas te ieradusies gan no lielajām pilsētām, gan no sarkanarmijas apdraudētajiem austrumu novadiem, bijuši jau nometināti tuvākās un tālākās apkārtnes lauku saimniecībās.

Kādā lauku pamatskolā iekārtots kaut kas līdzīgs bērnu dārzam. Bērni pēc vecuma sadalīti atsevišķās telpās, bet lielākām meitenēm uzticēta mazāko bērnu uzraudzība. Žurnālistiem parādītas arī dažas lauku saimniecības, kurās uz nenoteiktu laiku apmetušies pilsētu bēgļi. Jaunajās mītnēs viņi jau iejutušies gandrīz kā mājās, ēd pie viena galda ar visiem saimes locekļiem. Zemnieki, kuru mājās šie pilsētnieki novietoti, saņem īpašu atlīdzību no pašvaldībām, kas savukārt saņem zināmas summas no valdības. Žurnālisti informēti, ka bēgļus novietojot tikai tādos apgabalos, kur netrūkst pārtikas, lai tā nebūtu jāieved no citurienes.

Žurnālistu atpakaļceļš bijis grūts. Naktīs aukstums pieņēmis. Saluši visi, bet sevišķi nelaimīgs juties kāds Holandes žurnālists, kas no sala tricējis. Šie atceļa iespaidi no bēgļu nometnēm uz Helsinkiem devuši ārzemju žurnālistiem nojautu, ko nozīmē tādā laikā cīnīties Somijas mežos, gulot ierakumos vai uz kailām klintīm.

Bēgļi, kas Helsinkos ieradusies no Lapzemes, stāsta, ka Somijas ziemeļu tundrā pēdējā laikā novērota neparasta dzīvība. Tā radusies, lapiem atstājot padomju karaspēka apdraudētos apgabalus un ar visiem lielajiem ziemeļbriežu bariem pārceļoties uz citurieni. Šad tad varot sastapt ganāmpulkus ar vairāk nekā desmit tūkstoš galvām. Viena daļa lapu dodoties dienvidu virzienā, bet lielākā daļa pārvietojoties uz rietumiem. Dienām un naktīm cauri tundrai plūstot pelēko briežu baru straume. Lapi cerot sasniegt mierīgākus novadus, kur viņu ganāmpulkiem nedraudētu briesmas.

Grāmatu lasītājiem labi pazīstamais somu rakstnieks, Nobela prēmijas laureāts Silanpē ieradies

Stokholmā. Viņa vecākais dēls cīnoties somu armijā, bet otrs, kuram nav pilni piecpadsmit gadi, palicis Somijā, lai iestātos armijā kā brīvprātīgais. Rakstnieka abas vecākās meitas, no kurām vienai 18, bet otrai 22 gadi, arī palikušas Somijā, lai piedalītos civilās aizsardzības darbā.

Somijas armijas virspavēlnieks atbrīvošanas un ziemas karā maršals Mannerheims savos memuāros raksta, ka Somijas armijas vadība plānojusi kara gadījumā mobilizēt 15 divīzijas, ieskaitot arī vecākos gada gājumus. Īsi pirms kara sākšanās somiem izdevies komplektēt tikai astoņas divīzijas. Oktobra beigās astoņām pirmajām divīzijām pievienota vēl devītā, kas komplektēta no Karēlijas zemes šaurumā novietotām brigādēm. Somu divīzijas lielums bijis 14.200 vīru, bet krievu — 17.500. Krievu divīzijās bijuši divi artilērijas pulki, kamēr somu — tikai viens. Krievu divīzijās bijis viens bruņotais bataljons ar 40—50 tankiem, kas somiem nav bijis. Tāpat somiem nebijis pietiekamā daudzumā prettanku ieroču. Šīm deviņām somu divīzijām vajadzējis aizturēt 26—28 krievu divīzijas, papildinātas ar speciālām ieroču šķirām, apmēram pusmiljona lielu armiju. Karam sākoties, krievu gaisa spēkos bijušas apmēram 800 lidmašīnas.

Gaidītā un solītā palīdzība nerasniedza rezultātus, uz kādiem somi cerēja. Tā arī nepienāca laikā, Zviedrijā pieteicās 8.000 brīvprātīgo, bet tie bija karam nesagatavoti, tāpēc tos pirms sūtīšanas uz fronti vajadzēja pienācīgi apmācīt un apbruņot. Tas pats sakāms par 750 norvēģu brīvprātīgiem. Viens daņu bataljons bija tik tālu sagatavots un apmācīts, ka varēja doties uz fronti. Tas sastāvēja no 800 karavīriem.

Ungārijas reģents admirālis Hortijs vēlējās sūtīt somiem palīgā 25.000 brīvprātīgos. Sakarā ar dažām vietēja rakstura grūtībām šo skaitli Hortijs bija spiests samazināt. Bet arī tad ungāru karotājiem nokļušanu uz Somiju apgrūtināja Vācijas noliegums doties cauri viņu zemei. Ungāru brīvprātīgajiem nācās mērot garu jūras ceļu uz Angliju un no turienes uz Somiju. Visi brīvprā-

tīgie no dažādām zemēm, ieskaitot somu-amerikāņu leģiona 300 vīrus, kopskaitā bijuši 11.500, no kuriem tikai somu-amerikāņu leģions īsi pirms kara beigām piedalījies kaujās.

Somu cerības uz angļiem un frančiem neattaisnojās. 19. decembrī Anglijas un Francijas augstākā kara padome apsprieda palīdzības jautājumu somiem, bet nepanāca vienošanos. Daladjē priekšlikumam sūtīt bez vilcināšanās sabiedroto spēkus palīgā somiem — angļi nepiekrita aiz bažām, ka tas novedīšot pie pilnīga lūzuma ar krieviem. Neatkarīgi no angļu pretošanās Daladjē 1940. gada janvāra sākumā deva rīkojumu sagatavot ekspedīcijas vienības uz Somiju. Tad negribīgi pievienojās arī angļi. Pirmajam franču-angļu karavīru sūtījumam, kas sastāvēja no 15.500 karavīriem, pēc plānojuma vajadzēja pienākt Norvēģijas ostā Narvikā ap 15. martu. Šajā sastāvā bija paredzēti 10.500 franču, 1.000 poļu. Pārējo dotu angļi. Šie ilgi solītie un plānotie palīgspēki nekad Somiju nesusniedza.

Zīmējoties uz kara materiāliem, somi lielāko palīdzību saņēma no Zviedrijas. Līdz kara beigām no Zviedrijas saņemtas 80.000 kājnieku šautenes, 500 ložmetēji, 85 prettanku lielgabali, 112 lauku lielgabali un haubices, 25 lidmašīnas, 300.000 lielgabalu lādiņi un 50 miljoni šauteņu patronas. Ievērojams pabalsts nāca no Savienotām Valstīm, bez ziedojumiem bija arī 30 miljonu dolaru liels aizdevums un bagātīga humanitārā palīdzība, ko organizēja Herberts Huvers. No vāciešiem, ar kuriem somus saistīja ieroču brālība Pirmajā pasaules karā, kad somu brīvprātīgie cīnījās vācu armijas rindās Rīgas frontē pret latviešu strēlniekiem, somi nesaņēma pat draudzīgu padomu.

Kaujas Karēlijas zemes šaurumā ar nelieliem pārtraukumiem turpinājās visu decembra mēnesi. Somu sīkstā pretošanās nedeva krieviem iespēju izlauzties uz Vipuriem un pārraut Somu nocietināto frontes līniju. Pēc vienas šādas nesekmīgas kaujas, kurā iznīcināja daudz krievu tanku, kāds tanku komandētājs sarkanais

ģenerālis aiz bailēm, ka Staļins pavēlēs viņu par nesekmību nošaut, pārbēga pie somiem. Tā kā somiem trūka prettanku lielgabalu krievu tanku apkarošanai, viņi ar sekmēm pielietoja pudeles, pildītas ar ātri eksplodējošām degvielām. Vēlāk karā ar vāciešiem šo tanku apkarošanas "ieroci" pārņēma krievi, dodot tam gaužam lepnu nosaukumu "Molotova kokteilis".

Krievu mēģinājums pie Suomusalmi izlauzties līdz Zviedrijas robežai Bosnijas jūras līča ziemeļu galā, pārgriežot Somiju divās daļās, beidzās krieviem katastrofāli. 46 grādu salā somi 44. divīziju saskaldīja vairākās grupās un vienu pēc otras iznīcināja. Šajā kaujā somi ieguva 70 lielgabalus, 43 tankus, 300 ložmetējus, lielu daudzumu ieroču un 1.300 gūstekņus. Dziļā sniega dēļ kritušos un ievainotos krievus nav bijis iespējams saskaitīt. Pēc šīs neveiksmīgās kaujas krievi vairs neatkārtoja mēģinājumu izlauzties līdz Zviedrijas robežai.

Otra lielkauja, kurā necīgi somu spēki iznīcināja 139. divīziju un daļēji tai palīgā atsūtīto 75. divīziju, ilga vairākas dienas. Pēc kaujas uz galvenā ceļa saskaitīja apmēram 4.000 kritušu krievu karavīru. Bez tam somi ieguva 59 tankus, 31 lauku lielgabalu un lielu skaitu rokas ieroču. Arī somu zaudējumi bija smagi: krituši vai ievainoti bija 35 procenti virsnieku un 25 procenti kareivju. Kur krievi sūtīja uzbrukumā divīzijas, somiem bija jāaizstāvas ar bataljoniem.

Baltajos ziemas virsvalkos tērptos somu karotājus krievi saukuši par "balto nāvi". Piesnigušos mežos un pat uz klaja lauka krēslas stundās un naktīs somi nemanot un negaidot uzbruka krieviem tur, kur tos vismazāk gaidīja. Somu pārdrošība radīja krievos pāniku. Lai nedotu pajumti ziemas laikā, kur krieviem no sala paglābties, somi atkāpjoties nodedzināja visas ēkas, nošaujot arī mājlopus. Šī somu pielietotā nodedzinātās zemes taktika sagādāja krieviem lielas grūtības, jo tie jau tā nebija pietiekami silti ģērbti karam četrdesmit grādu un pat lielākā salā.

Lai cik varonīgi cīnītāji bija somi, krievu milzīgais

pārspēks tos jo drīz nokausēja. 105 dienu ilgā karā somi zaudēja 24.923 kritušus un no ievainojumiem mirušus un 43.557 ievainotos, kas sastādīja apmēram vienu trešo daļu no sākotnējās somu armijas. Par sarkanarmijas zaudējumiem krievi neko nav ziņojuši, bet pieņem, ka kritušo un lielā salā bojā aizgājušo skaits pārsniedz 200.000. Pie lielā iedzīvotāju skaita krieviem šie zaudējumi bija nepatīkami, bet panesami.

Tā kā somu grūtības pieauga un nebija cerību saņemt apmierinošu palīdzību no citām valstīm, kas aizstātu somu zaudējumus, Somijas valdība ar Zviedrijas starpniecību uzsāka miera sarunas ar krieviem. Krievu ausis miera piedāvājumam bija dzirdīgas. Arī viņu vēlēšanās bija izbeigt karu jo ātrāk, jo labāk, jo tas nebija populārs tautā un daudzējādā ziņā degradēja krievus brīvās pasaules acīs. Tā kā somi nāca ar miera priekšlikumu, Maskavas prasības bija ļoti smagas. 6. martā somi prasīja noslēgt pamieru, kā tas parasts miera sarunu laikā. Molotovs to noraidīja. Ja Somijas valdība nepiekritīšot viņu prasībām bez ierunām un nekavējoties nesūtīšot uz Maskavu pilnvarotas personas līguma parakstīšanai, viņi atjaunošot sadarbības līgumu ar Kūsinena "valdību" un uzstādīšot vēl grūtāk pildāmas prasības.

11. martā somi griezās vēlreiz pie Zviedrijas valdības ar jautājumu, vai zviedri piekrīstu palīdzības spēku tranzītam caur Zviedriju, ja Francija un Anglija izšķirtos drīzā laikā palīdzību sūtīt. Zviedri šo prasību noraidīja. Neredzēdama citu atrisinājumu, Somijas valdība deva delegācijai pilnas tiesības krievu diktētā miera līguma parakstīšanai. Miera līgums stājās spēkā 12. martā.

Sakarā ar 12. marta miera līgumu somiem bija jāatdod krieviem 25.000 kvadrātjūdzes zemes, kuru apdzīvoja apmēram pusmiljons somu vai nedaudz vairāk par 10 procentiem no visiem Somijas iedzīvotājiem. Saimnieciskā ziņā krieviem atdodamos apgabalos lauksaimniecības, mežkopības un rūpniecības ienākumi sastādīja 11 procentus no tautas kopējiem ienākumiem. Somijas

aizsardzības iespējai nākotnē no krievu uzbrukuma ligums bija iznīcinošs. Zaudējot dabīgos un izbūvētos militāra rakstura šķēršļus Karēlijas zemes šaurumā, iebraucējiem ceļš bija atvērts. Uzvarētājiem, kā to māca vēsture, reti kad ir mēra sajūta. Vēl mazāk mēra sajūtu un Somijas stāvokļa izpratni varēja sagaidīt no Staļina. Pretojoties parakstīt līgumu ar Maskavu 1939. gada oktobrī, somi zaudēja 25.000 jaunu somu dzīvības, zeme bija saimnieciski smagi cietusi un pēc parakstītā līguma tā atradās pilnīgā atkarībā no Maskavas. Nepiepildījās Somijas cerības, ka pēc vienprātīgā lēmuma Tautu Savienībā Somijai tiks sniegta palīdzība — vismaz ne tādās apmēros, lai Somija būtu spējīga aizsargāt savas zemes robežas un brīvību. Somi karu zaudēja, bet saglabāja godu. Krievi karu uzvarēja, bet pasaules priekšā bija spiesti atsegt savu ar liekulības masku slēpto brutālo komunistu seju.

Ir pienākuši 1939. gada Ziemassvētki, bet miera nav. Naidis, ļaunums un iznīcināšanas un varas kāre laikam nekad nav plosījusies Eiropā ar tādu niknumu kā šajā bēdu piemeklētajā gadā.

Somijā šajā gadā nav daudz ģimeņu, kurās svētvakarā pie zaļās eglītes mirdz aizdegtās svečītes, aicinādamas savā gaismas lokā bērnus un pieaugušos.

Tūkstošiem un tūkstošiem somu tautas locekļu karš ir padzinis no viņu dzīves vietām, tūkstošiem un tūkstošiem ģimeņu ir šķirtas un tūkstošiem ģimeņu ar skumjām un varbūt arī ar lepnumu piemin tos savus locekļus, kas atdevuši dzīvības, lai tauta varētu dzīvot un valsts pastāvēt.

Otrā pusē fronteī nav Ziemassvētku, vismaz oficiāli ne. Miera un mīlestības svētku svinētāji tur tiek uzskatīti par valsts ienaidniekiem. Ar viņiem Maskava apietas ļaunāk nekā kristietības sākumā senā Romā.

Šī gada svētvakarā, 25. decembrī, Staļins nolīcis pilsētu un lauku rajonu "tautas pārstāvju" vēlēšanas. Antikrists vai antiteze līdzšinējiem civilizētās pasaules iestādījumiem? Varbūt abi apvienoti šajā sātāniskajā

cilvēkā, kuram Isi pirms Ziemassvētkiem, 21. decembrī, piepildījās 60 gadi. Padomijā svētku korāļu vietā ielas pilda negantie aicinājumi "Celt jaunu pasauli uz drupām un gruvešiem".

Anglija gatavojas pavadīt pirmos kara Ziemassvētkus nopietni, bet ne nospiestā noskaņojumā. Daudzas ģimenes, kuras apstākļi izšķīruši, gatavojas svētkos kaut uz īsu brīdi pabūt vienkopus. Dzelzceļi šim nolūkam norīko speciālvilcienus. Karaspēka apmācības nometnēs iespējami lielākam skaitam virsnieku un kareivju piešķirs Ziemassvētku atvaļinājumu. Pretgaisa aizsardzības spēkos iesaistītiem svētki būs skumjāki, jo tiem arī svētkos jāpaliek dienesta vietās. Londonā un citās pilsētās veikalu skatu logi dekorēti tāpat kā iepriekšējos gados priekšsvētku laikā. Pircēju netrūkst — galvenā kārtā tādām precēm, kam nav greznuma priekšmetu raksturs.

Franči, gatavojoties Ziemassvētkiem, šķiet, aizmirsuši, ka ir karš. Parīzē visi veikali pārpildīti dažādām precēm — gan lētām, gan dārgām. Saradušies atkal ārzemju apmeklētāji. Modes saloni nevar sūdzēties par pircēju trūkumu, jo dāmu vēlēšanās arī šajos Ziemassvētkos ir izskatīties skaistām. Varietē teātri, koncerti un neskaitāms daudzums citu sarīkojumu sola parīziešiem izklaidi un omulību svētkos. Svētku noskaņojumu vēl pavairo tas, ka pie ģimenēm atvaļinājumā ieradušies daudzi karavīri.

Vācijā, svētkiem tuvojoties, ielās redzami vairāk karavīru nekā parasts. Arī Hitlers saviem karotājiem piešķīris svētku atvaļinājumu, lai pēc uzvaras Polijā tos sagatavotu tālākām priekšā stāvošām kaujām. Vācijas iedzīvotāji pilsētās iepriecināti ar papilddevām, kas tiek izsniegtas uz Ziemassvētkiem un Jaunogadu. Parastā 125 g. gaļas deva nedēļā ir dubultota.

Otrā pusē "Lielajam diķim" Amerikas Savienotajās Valstīs Ziemassvētku drudzis visus krata bez žēlastības. Dāvanas pērk vairumā. Izvēle nav viegla, jo dažādas mantas ir tādā vairumā, ka acis reibst un galva griežas.

Prezidentam Ruzveltam ir prātā kāds cits neliels pārsteigums amerikāņiem. Viņš izšķīries Savienoto Valstu galvaspilsētu Vašingtonu padarīt bagātāku ar jaunu diplomātisko pārstāvību, ar Romas pāvesta nunciiju.

Un karš? Amerikāņi ir pieraduši, ka eiropieši pēc katriem pāris desmit gadiem pamatīgi izkaujas. Ja patīk, lai kaujas arī tagad, tikai lai atstāj Ameriku mierā.

Arī izpostītajā Polijā pienākuši Ziemassvētki. Tie ir pelēkāki un drūmāki kā citur. Simtiem tūkstošiem bēgļu vēl vienmēr kļīst no vienas vietas uz otru, meklējot vietu kur apmesties. Sagrautās pilsētās pamazām rodas dzīvība. Drupas saved tik tālu kārtībā, ka tajās var mitināties ziemas aukstajos mēnešos. Šajos Ziemassvētkos poļiem nav par ko priecāties. Pajumte un gabaliņš maizes pieticīgai iztikai jau ir bagātība. Ziemassvētki tagad tomēr ir atnākuši ar cerībām, jo baznīcas arī šogad vēstī Ziemassvētku brīnumu. Vācu administrātori, kam uzdots poļus uzraudzīt, ziņo uz Berlīni, ka viņiem jāsaduroties ar milzu grūtībām. Poļi dzīvojot kādā fanātiskā pārliecībā, ka angļi karu uzvarēs un ka Polija tiks atjaunota. Šī fanātisma ietekmē tie pretojoties vācu administrācijai, kur un kā vien iespējams. Poļi ticot Ziemassvētku brīnumam.

Mūsu mīļā tēvzeme un tās galvaspilsēta Rīga gata-vojas kā agrākos gados uz Ziemassvētkiem. Svētku gaidas, šķiet, uz laiku aizdzinušas nākotnes rūpes. Satraukums, kas radās novembrī ar sarkanarmiešu ierašanos bāzēs Liepājā un Ventspilī, it kā norimis. Zemē valda miers, satiecība un kārtība. Sarkanarmieši nav manāmi Rīgas ielās. Un ko neredz, tas liekas nenozīmīgs, pat neesošs. Veikali Rīgā bagātīgi apgādāti ar visu dzīvei nepieciešamo, trūkst tikai siltzemju augļu. Varbūt arī svecītes pie eglītes būs retākas nekā citiem gadiem, bet gaisma cilvēku sirdīs varbūt sildīs vēl siltāk. Tikai ziema ar sniegu ir aizkavējusies. Laika pareģotāji gan stāsta, ka sals ar sniegu sagādāšot pašos Ziemassvētkos prieku bērniem un ziemas sporta cienītājiem.

Valsts prezidents Kārlis Ulmanis ļoti veicināja

apstākļus, lai nodibinātos jaunas ģimenes un lai Latvijā celtos dzimstība. Viņa uzdevumā izgatavoja strādnieku dzīvokļiem piemērotas dzīvokļu iekārtas, kuras katrs jaunlaulātais pāris varētu iegādāties par piemērotu cenu un uz ilgāku nomaksu. Uz Ziemassvētkiem Prezidents 15 strādnieku ģimenēm, kas laulājušās 1939. gadā, dāvināja šāda parauga dzīvokļu iekārtas, katru 1.500 latu vērtībā. Vienu šādu dzīvokļa iekārtu īsi pirms Ziemassvētkiem saņēma Liepājas drāšu fabrikas strādnieks M. Grāveris, saskaņā ar Latvijas darba kameras šim nolūkam izstrādātiem noteikumiem. Viņš bija precējies 1939. gadā, aktīvi darbojies Liepājas strādnieku arodbiedrībā. Ar patiku un prieku viņš izrāda jauno dzīvokļa iekārtu, kas sastāv no 20 priekšmetiem.

“Saņemtā dāvana mani un sievu ļoti pārsteidza,” žurnālistam stāsta Grāveris. “Sākumā pat neticējām, ka mums gadījusies tāda laime. Mēbeles mums bija vajadzīgas, ar mūsu mazo rocību nebūtu varējuši sev paši tik jauku dzīvokli iekārtot.” Līdz kāzām Grāveris dzīvojis pie mātes.

19. decembrī valsts prezidents K. Ulmanis nosūtīja savas pirmās skolas pārzinim J. Sakšam divus lielus saiņus ar saldumiem uz Bērzes skolu izdalīšanai bērniem pie eglītes. Skola eglīti dedzinās 22. decembrī Lauksaimniecības biedrības “Druva” telpās.

Tekstilrūpniecības arodbiedrības Rīgas latviešu biedrības telpās rīkotajā Ziemassvētku eglītē apdāvināja ap 2.000 bērnus. Svētkus ievadīja mācītāja P. Apkalna svētku runa. Tai sekoja plaša svētku programma, kuru izpildīja 260 bērni.

Tekstilfabriku akciju sabiedrība rīkoja Ziemassvētku eglīti darbinieku klubā. Strādnieki saņēma naudas balvas 7.000 latu kopsumā. Bērniem fabrikas vadība sagatavojusi paciņas un pacienājumus. Pie svētku eglītes Ziemassvētkos strādnieki kopā ar darba devējiem sagaidīja vēl daudzās citās darba vietās. Vairākās svētku svinībās Valsts Prezidenta pilnvarotais strādnieku lietās — sabiedrisko lietu ministrs.

21. decembrī aizsargu štābs riko Ziemassvētku dievkalpojumu svētā Pētera baznīcā. Dievkalpojumā pulcēsies visu Rīgā novietoto aizsargu vienību aizsargi un aizsardzes ar piederīgiem. Dievkalpojumu vadīs Rīgas aizsargu pulka mācītājs prof. A. Frejs. Koncerta daļā aizsargu štāba simfoniskais orķestris, aizsargu aviācijas pulka orķestris un dzelzceļu aizsargu pulka koris.

Arī visas ministrijas saviem darbiniekiem rikoja kopīgus eglītes vakarus ar resoru vadītāju piedalīšanos. Par atbrīvošanas kara invalidu bērnu iepriecināšanu rūpējās kara ministrija.

Kā citus gadus, arī 1939. gada Ziemassvētkos "Jaunākās Ziņas" vāca līdzekļus trūcīgo bērnu apgādāšanai. Līdz 22. decembrim, kad beidzās ziedojumu vākšana, saziēdota krietni pāri par 1.000 latu. Saziēdotai sumai parasti pievienoja savus ziedojumus arī laikraksta izdevēji.

Ar ministru kabineta atvēlētiem līdzekļiem tautas labklājības ministrija un darba kamera galvaspilsētas, provinces pilsētu un lauku mazturīgo pilsoņu ģimeņu bērniem izsniedz pārtikas saiņus ar miltiem, putrainiem, sviestu, speķi un citiem produktiem.

Ziemassvētku dievkalpojumi notika visu konfesiju baznīcās. 4. adventa svētdienā, 24. decembrī, Doma baznīcā 11 ritā dievgalds, mācītājs Bergs un Zariņš. Pulksten astoņos vakarā liturģisks dievkalpojums, mācītāji Dr. Rumba un Teriņš. Svētā Pētera baznīcā septiņos vakarā — archibīskaps T. Grīnbergs un armijas mācītājs P. Apkalns. Svētā Jēkaba katedrālē 11.30 vakarā eņģeļu misa metropolīta A. Springoviča vadībā, sprediķo prāvests H. Trops. Pareizticīgo katedrālē 23. decembrī visas nakts dievkalpojums.

Rīgas pilsēta nolēmusi uzstādīt 15 metrus garas eglītes 15. maija laukumā pie Doma baznīcas, pie Apgabala tiesas un Vienības laukumā. Eglītes greznos spuldzes un citi rotājumi. Pilsoņu vajadzībām eglītes pārdod daudzās vietās. Tās ir lētas, no 25 santimetriem līdz 5 latiem gabalā, lai tās var iegādāties katra ģimene, kas to vēlas. Vie-

nibas laukumā atvērts Ziemassvētku tirdziņš, kur bērniem iespējams iegādāties karstas vafeles, raibas konfektes un citus sikumus svētku priekam.

Nacionālā opera paredzējusi 25. decembrī trīs izrādes: 11 rītā leļļu teātris bērniem, 13.30 Mediņa jaunā opera Luteklīte, bet 19.30 — meistaridirigenta L. Blecha vadībā — Lohengrīns. Nacionālā teātrī rīta izrāde bērniem Snip-snap-snurre, bet vakarā — Lēdijas Vindermires vēdeklis. Dailes teātris svētku izrādēm izraudzījis dienas izrādei Meldermeitiņu, bet vakarā — Orleānas jaunavu.

Un tā 1939. gada Ziemassvētkos dāvināšanas prieks un sirsnība kā gaiša, silta straume izplūda pāri visai zemei, nepaejot garām ne dzīvokļiem pilsētās, ne lauku sētām pat tālākos novados. Vēl mēs bijām vienota tauta savā valstī. Briesmu tuvumu nojaušot, mēs centāmies uzņemt sevī vien iespējams daudz savas valsts un tautas brīvības svētības, lai tā mūs sildītu vēl ilgus gadus arī tad, ja ļaunākais būtu nenovēršams.

Ziemassvētki aizvadīti. Palicis Iss laika sprdis līdz 1940. gadam. Pasaule ar nemieru un raizēm vēro laika zīmes, pēc kurām varētu spriest, ko cilvēki un tautas varētu gaidīt jaunajā gadā. Liekas, ka tas vēstī daudz ļauna Eiropai, bet jo sevišķi Baltijas valstīm. Maskavas plēsoņas ir palaisti vaļā no saites. Pēc Staļina un Hitlera draudzības līguma nav, kas tos savalda. Molotovs sarunās ar Munteru pietiekami skaidri pateica, ka 1920. gada miera līgums nevarot palikt uz mūžīgiem laikiem. Pēteris Lielais esot centies panākt Krievijas pieeju jūrai. Arī Maskavai tagad neesot brīvas pieejas pie jūras. Tā esot jāiegūst.

Ceļā uz Baltijas jūru ir Baltijas valstis. Politiskie apstākļi Maskavai ir labvēlīgi. Ko šādos apstākļos tautas Baltijas jūras austrumu krastā varēja citu sagaidīt 1940. gadā kā postu?

Rietumos karš kopš Ziemassvētkiem bija uz nenoteiktu laiku aizgājis "atvaļinājumā" Abas puses gatavojās un nogaidīja. Cik ilgi? Atbildi uz šo tuvās nākotnes jautājumu glabāja Hitlers.

Arī Hitleram iekarojumiem un politiskiem sasniegumiem bagātā 1939. gada izskaņā un ieiešana 1940. gadā nav bez rūpēm. Pagaidām lielākās rūpes un nepatīkšanas viņam sagādā nevis Anglija un Francija, bet sabiedrotie Maskavā un Romā. Musolini ir citādi uzskati politisko jautājumu atrisināšanai Eiropā nekā Hitleram, bet viņš ir lojāls. Staļinam, turpretim, jāraugās stingri uz pirkstiem, lai viņš pārāk dziļi neiebāž roku Hitlera kabatā. Hitlers krāpšanā nav iesācējs, bet Staļins šajā tumšajā mākslā ir veiklāks. Tas Hitleru dara nervozu.

Kopš 23. augusta līguma parakstīšanas ir pagājuši tikai četri mēneši. Staļins šajā īsajā laikā izmantojis katru iespēju, lai uz Hitlera lēses iegūtu sev treknākos kumosus, pie tam — neapsvilnot savus pirkstus. Pagaidām tas notiek uz citu tautu rēķina, kas Hitleram sevišķas neērtības nesagādā. Reizē ar politisko līgumu ir noslēgts arī saimnieciskais līgums. Molotovs, kas pēdējos mēnešos kļuvis sevišķi rosīgs, spiež jaunos Berlīnes draugus uz lielāku čaklību apmaināmo ražojumu saraksta sastādīšanā. Un te nu sākas pirmās grūtības.

Parakstot līgumu, nekas tuvāk nav minēts, kāda veida "rūpniecības ražojumus" krievi vēlas no vāciešiem saņemt. Kālab gan, līgumu slēdzot, būtu jāieiet stikumos? Līgumu taču slēdza goda vīri, ne blēži. Pie tam vēl draugi. Arī Hitleram patika līgumi, kurus iespējams dažādi tulkot, bet Molotovs to darīja tik pārsteidzoši vienpusīgi, ka pat daudz pieredzējušos vācu sarunu vedējus galīgi apmulsināja. Sarunās ar Vācijas saimnieciskās delegācijas vadītājiem Ritteru un Šnurri Mikojsans nācis ar tādu prasību sarakstu, ka vāciešiem aizrāvusies elpa. Par līgumā minētiem "rūpniecības ražojumiem" Ribentrops sapratis dažāda veida rūpniecības iekārtas un to daļas, bet Molotovs — armijas apbruņojumu. Mikojsana prasību sarakstā bijuši trīs bruņu kreiseri, bruņu kuģu grozāmie bruņotie torņi ar piemērota kalibra artilēriju, vāciešu jaunākā tipa artilērija ar tēmēšanas ierīcēm un jaunākā izlaiduma lidmašīnas. Pie tam mazais armēnis Mikojsans tā iecirties, ka pateicis vāciešiem: visu — vai neko.

Ko tālāk? Nevar taču jau sarunu sākumā sūtīt sarunu vedējus atpakaļ uz Berlīni. Tad jau visi ciema suņi rīes par draudzību, kas ilgusi tikai tik ilgi, kamēr dalīta sveša manta. Lai sarunas saglābtu, 22. decembrī Vācijas vēstnieks Šulenburgs dodas pie Molotova. Līguma sarunas, diemžēl, esot ņēmušas tādu virzienu, kāds neesot paredzēts. Vācieši saprotot ar līgumā minēto apzīmējumu "rūpniecības ražojumi" galvenā kārtā civilās rūpniecības ražojumus, krievi turpretī iesnieguši pārspīlēti garu prasību sarakstu pēc kara rūpniecības ražojumiem, aizmirsdami, ka Vācija ir patlaban karā ar divām Eiropas svarīgākām industriālām valstīm. Vācijas valdība cerot, ka Molotovs ar savu lielo autoritāti un visu iespēju labāku pārredzēšanu palīdzēšot radušos pārpratumus novērst.

Molotovs, saprotams, ir gatavs palīdzēt pārpratumus novērst, ja tādi būtu radušies no krievu puses. Pārpratumus radījusi Vācijas tirdzniecības delegācija. Viņš pavisam noteikti atceroties, ka sarunu laikā, 28. septembrī, Ribentrops teicis, ka itin visu, ko Padomju Savienības draugi vēlēšoties, vācieši apgādāšot. Šo Ribentropa draudzības apliecinājumu padomju valdība uzņēmusi ar sevišķu gandarījumu. Molotovs saprotot, ka Vācija gatavojot tāda veida ražojumus kara vajadzībām, kādus nevarot dot pat labākam draugam. Viņš arī nesaņaidot, ka Vācija simtprocentīgi apmierināšot krievu prasības. Krievi, piemēram, esot prasījuši trīs kreiserus. Pēc vācu delegācijas paskaidrojumiem krievi pagaidām apmierinājušies tikai ar vienu.

Sarunu gaitā radies vēl viens apstāklis, kas nelabvēlīgi iespaidojot tālākās sarunas, sevišķi tas zīmējoties uz aviāciju. Vācieši par lidmašīnām prasot tādas cenas, kas radot iespaidu, ka vācieši līgumu nevēlas pildīt. Šāda veida pieeju sarunām Molotovs uzskata par sevišķi nepatīkamu un nepiedienīgu. Viņam vēlreiz jāatgādinot, ka Ribentrops personīgi devis solījumu sadarboties ar Padomju Savienību arī militārā laukā.

Pēc tik spēcīga Molotova uzbrukuma Šulenburgs

atspiests aizstāvēšanās pozīcijās. Viņš sāk taisnoties. Tā jau neesot, ka Vācija pilnīgi atsakoties piegādāt krieviem kara rūpniecības ražojumus, bet Mikojana prasība izpildīt krievu vēlēšanos simtprocentīgi esot absurda. Attiecībā uz lidmašīnu nocenojumu Molotovam jāsaprotot, ka tajā iekalkulēti biljoniem marku, kas izdotas lidmašīnu plānošanai un konstruēšanai. Ja Maskava vēloties lidmašīnas iegūt, tad esot pareizi, ka tā piedaloties arī lidmašīnu konstrukcijas izdevumu segšanā.

Molotovu šāds izskaidrojums neapmierina. Kas tā par valodu sarunās ar draugiem? Arī krievi ieguldījuši biljonus, urbdami caurumus zemē, lai sameklētu naftu. Tas pats attiecināms arī uz lauksaimniecības ražojumiem. Lai sagatavotu zemi sēšanai, iesētu sēklu un ražu novāktu, atkal ieguldīti biljoni, bet krievi esot tik augst-sirdīgi, ka nedomājot paaugstināt cenu par Vācijai piegādājamo labību un naftu. Mikojans nav prasījis neko tādu, kas ar labu gribu nebūtu izpildāms.

Molotovs spēlē sašutušu un aizskartu cilvēku. Viņš no Ribentropa sagaidījis patiesu draudzību, kas sarunās Maskavā daudzkārtīgi apliecināta, bet, redzot šādu vāciešu pieeju, viņam jā sākot šaubīties.

24. decembrī Molotovs, piedaloties Mikojanam, turpina sarunas ar Ritteru un Šnurri. Mazais armēnis, viltīgi smīnēdams, klusē. Lai to, kas vāciešiem jādzird, pasaka Molotovs. Brižiem Molotova tonis ass un nepiekāpīgs, brižiem viņš pilnos apmēros neatbalsta Mikojana iesniegtās prasības. Pat starp divām valstīm, kuru starpā nodibināta tik cieša draudzība, nevarot prasīt, lai tā dod visu, ko otra puse vēlas, bet prasīt 300 miljonu reichsmarku par aeroplāniem esot skaidrs apvainojums.

Pēc šīs apspriedes Ritters ziņo Berlīnei, ka sarunas nenoritot labvēlīgā atmosfērā. Sarunu partners ne līguma vispārējā nozīmē, ne sīkumos neizrādot piekāpību, kādu pašreizējā situācijā varētu sagaidīt. Krievu nolūks esot iegūt visu, ko vien varot izspiest. Vācieši sajūsmā gavilēja, kad Molotovs dažādi muļķoja angļus un frančus sarunu

laikā par militāro sadarbības, tagad tie rāda skābu seju, kad pašiem jākāpj uz Molotova "masējamā galda".

Kamēr Maskavā "goda vīri", pieres grumbās savilkuši, cīnās, kurš kuru apkrāps, Londonā Padomju Savienības vēstnieks Maiskis neoficiālās sarunās izsakās, ka miera saglabāšanas labā neesot izslēgta saprašanās iespēja angļu un krievu starpā. Maiska neoficiālā ideja tiek pateikta tādā veidā, lai to labāk var saklausīt Berlīnē, nekā Londonā, liekot Hitleram saprast, ka Vācijas niķošanās gadījumā Staļins var spēlēt arī citādu spēli.

Jaunais draugs Maskavas Kremli ar katru dienu kļūst Hitleram neērtāks, jo viņam nekad nav diezgan. Puse Polijas, Baltijas valstis, miers ar Japānu Tālos Austrumos. Vai nu nepietiktu? Kurš par draudzību ir maksājis augstāku cenu? Bet Staļins jau sniedzas pēc Balkāniem. Kremļa gaisu elpodams, viņš saslīmīs daudz lielākā mērā ar krievu imperiālismu nekā senie cari. Nevien Baltijas jūra, arī Vidusjūra jau sen ir iekārots lielās Krievijas objekts. Nav izšķirīgi, vai šo sapni realizē balts, melns vai sarkans cars Kremļa troni. Staļina iekāre Balkānos satrauc arī Hitlera otru partneri Musolini.

25. decembrī Itālijas ārlietu ministrs grāfs Čano žēlojas Vācijas vēstniekam Romā Makensenam par dažu vāciešu sliktu uzvešanos. Drezdenes "stadthalters" kādā runā brīdinājis vāciešus no draugiem, kas esot ļaunāki par ienaidniekiem, attiecinot teikto uz Itāliju. Jaunieceltais Prāgas pilsētas galvas vietnieks, Sudētijas vācietis Josefs Pficners, sajūsmā par Čehoslovākijas pievienošanu Vācijai izklāstījis vēl lielākus plānus. Vācijai jāpievienojot arī Triesta, Dienvidtirole un Lombardija, turpat vai visa Ziemeļitālija. Šādas bīstamas aplamības runājuši mazi gariņi, bet, ja kaut kur ieraugāma kaut maza dūmu strūklīņa, tad apakšā gruzdot ogles.

Nevien šie sīkie gadījumi, bet daudz nopietnāki apsvērumi mudina Musolini rakstīt gadu mijā personīgu vēstuli Hitleram. Vēstules ievadā Musolini raksta, ka esot pagājuši četri mēneši kopš pēdējās vēstuļu apmaiņas. Viņš šajā laikā neesot Hitleru traucējis tālab, ka tas bijis

ļoti aizņemts, kārtojot svarīgus jautājumus. Bet tagad esot nogaidīšanas periods, kālab viņš vēloties iepazīstināt Hitleru ar situācijas novērtējumu no sava viedokļa. Viņš to darot aiz patiesas lojalitātes. Septembra sākumā teiktā Čano runa esot īstenībā bijusi Itālijas fašistu valdības deklarācija. Pēc Romā saņemtās informācijas tā esot radījusi nepatiku dažās vācu aprindās. Viņa pienākums esot pateikt, ka tas, ko Čano runājis, no pirmā līdz pēdējam burtam sakrīt ar viņa personīgiem uzskatiem.

Vēstules tālākā daļā Musolini apgalvojums, ka Čano esot patiess Itālijas un Vācijas sadarbības aizstāvis, diez vai Hitleru pārliecināja. Kopš pirmām sarunām par "Tērauda pakta" noslēgšanu Čano bija tas, kas pretojās pakta noslēgšanai tādā formā, kā to vēlējas Hitlerš. Čano dibināti baidījās, ka, saistoties pārāk ciešām saitēm ar Hitlera Vāciju, Itālija zaudēs rīcības brīvību ārpolitikā. Viņš pat ne sevišķi slēpa nepatiku pret Hitleru, bet īpaši pret Ribentropu.

Analizējot politisko stāvokli Eiropā gadu mijā, Musolini brīdina Hitleru, ka vācu-krievu vienošanās esot atstājusi sliktu iespaidu Spānijā. Boļševisms spāņu izjūtās vēl turpinot dzīvot kā liels ļaunums. Šī noskaņojuma dēļ spāņi nespējot izprast politiskas taktikas nepieciešamību. Esot skaidrs, ka tas, ko Vācija un Itālija Spānijā zaudējot, iegūstot Francija un Anglija. Itālijas attiecības ar Franciju un Angliju esot korektas, bet vēsas. Baumas par kādām politiskām sarunām starp Itāliju un abām minētajām valstīm esot nepamatotas.

Musolini taisnošanās droši vien vedama sakarā ar baumām, ka vairākas Itālijas firmas ar valdības klusu piekrišanu eksportējot uz Angliju kara rūpniecības ražojumus.

Vēstules tālākā daļā Musolini pieskaras jūtīgākam jautājumam — Hitlera pārākuma apziņai. Musolini esot pārliecināts, ka Anglija un Francija nekad nepiespiedīsot kapitulēt Vāciju, kuru atbalsta Itālija. Tāpat neesot drošs, ka Angliju un Franciju varēs nospiegt uz ceļiem vai atšķirt vienu no otras. Pieņemt tādu iespēju būtu seviš

apmānīšana. Bez tam — Savienotās Valstis nekādā ziņā nepieļausot demokrātiju pilnīgu sakaušanu.

Pamatojoties uz šiem apsvērumiem, Musolīni uzmanīgā veidā jautā Hitleram, vai tagad, kad Hitlers apvienojis 90 miljonus vāciešu vienā Lielvācijā un nodrošinājis austrumu robežas, būtu nozīme upurēt vācu tautas labākos dēlus un pat riskēt ar režīmu, lai ar karu paātrinātu demokrātiju sabrukšanu? Demokratisko valstu dekadence laiku gaitā un bez kara došot iespēju sasniegt savus cerētos mērķus Vācijai un Itālijai, kas reprezentējot jaunus politiskos spēkus Eiropā.

Musolīni lielākās raizes, pārkāpjot 1940. gada sliekšni, ir Hitlera flirtēšana ar Staļinu. Vēstulē viņš atgādina, ka Hitlers nedrīkst atstāt novārtā pretžīdu un pretboļševiku karogu, kuru tas nesis 20 gadus un kuram uzticējušās plašas iedzīvotāju aprindas Vācijā. Musolīni raksta, ka viņa noteikts pienākums esot brīdināt Hitleru, ka vēl lielāka tuvināšanās Maskavai sacelšot katastrofālu reakciju Itālijā, kur pretboļševiku noskaņojums, sevišķi fašistu aprindās, esot stiprs kā klints. Viņš tomēr cerot, ka vēl lielāka tuvināšanās ar Maskavu nenotiks, jo Vācijas dzīves telpa esot atrodama Krievijā un nekur citur.

Krievija esot un palikšot Eiropas ienaidniece. Tās milzīgā platība un iedzīvotāju daudzums neesot Krievijas stiprums, bet vājums. Tās iedzīvotāju vairākums sastāvēt no krieviem un aziātiem. Agrākos laikos Krieviju kopā saturētājs elements bijuši baltieši, tagad tie esot žīdi. Vai tas jau nepasakot visu? Vācijas uzdevums esot aizsargāt Eiropu no Āzijas. Tā neesot vienīgi Špenglera teze. Pirms četriem mēnešiem Krievija un boļševiki bijuši pasaules ienaidnieki "numur viens". Krievija nav kļuvusi un nekad neklūs draugs. Tagadējā Vācijas draudzēšanās ar Maskavu esot nopietnos apmēros satraukusi fašistus Itālijā un droši vien — arī daudzus nacionālsociālistus Vācijā. Boļševisma sagraušana būšot uzticības apliecinājums un attaisnojums Vācijas un Itālijas revolūcijai (t.i., kad pie varas nāca Hitlers un Musolīni). Tikai pēc boļševisma iznīcināšanas, ja tas būtu nepieciešams, varētu vērsties pret rietumu demokrātijām.

Pieminēdams baltiešus kā "kopā saturētāju elementu" agrākā Krievijā, Musolini, redzams, ir domājis Baltijas vāciešus, kam caru valdīšanas laikos bija liela ietekme cara galmā.

No vēstules satura redzams, ka Musolini ir stipri noraizējies par Hitlera un Ribentropa draudzēšanos ar Maskavu. Viņam labi zināms, ka aiz šīs nemorālās un nenormālās draudzības oficiāliem apliecinājumiem slēpjas abpusēja neuzticība un iznīcināšanas kārs naidis. Musolini baidās, pie tam pamatoti, ka Hitlera uzbrukums Francijai un Anglijai, pirms bolševisms nav iznīcināts, Vācijas armiju novājinās tik lielos apmēros, ka tā nebūs spējīga Eiropu aizsargāt no bolševisma briesmām.

Musolini akceptēja Ribentropa-Molotova 23. augustā parakstīto līgumu, pieņemot, ka tas atstās uz angļiem un frančiem tik lielu iespaidu, ka tie jutīsies spiesti meklēt saprašanos ar Vāciju un Itāliju. Tas nenotika. Ieguvēji no līguma 1939. gada pēdējos četros mēnešos bija tikai krievi. Bez upuriem no savas puses krievi ieguva pusi Polijas, un ar sarkanarmijas garnizonu novietošanu Baltijas valstīs viņi faktiski tās pārvaldīja.

Romā pieaug bažas, ka Staļina tālākie nodomi varētu būt iespiešanās Balkānos. Tas būtu tiešs apdraudējums Itālijai. Bez tam Musolini grūtības sagādā itāļu tautas un fašistu arvien lielāka nepatika pret Hitleru un vāciešiem.

Musolini vēstule ir pārsteidzoši atklāta. Tā ir Hitlera politikas netieša kritika un reizē draudzīgs padoms izvairīties no tālākas pārsteigšanās, kas varētu kļūt liktenīga abām valstīm un abiem režīmiem. No Musolini puses tā bija patiesa lojalitāte, jo bez abpusējas atklātības ir grūti uzturēt ciešu sadarbību divu valstu valdību starpā.

Vai Hitlers Musolini labi domātos padomus un draudzīgo vaļsirdību pareizi novērtēja? Liekas — nē. Ja Musolini personīgā sarunā būtu pateicis to, kas rakstīts vēstulē, vai pat vairāk, Hitlera patmīlība būtu varbūt mazāk aizskarta. Šādas vēstules parasti iet caur vairākām rokām, un ar laiku to saturs kļūst daudziem zināms. Hit-

lers pats bija sev padoma devējs un neviens cits. Ka Hitleru šī Musolīni vēstule aizskārusi, liecina nepieklājīgi ilgā kavēšanās ar atbildi. Aizbildinoties, ka Musolīni vēstulē skartie jautājumi prasījuši ilgāku laiku to apsvēršanai, Hitlers atbildes vēstuli nosūtīja tikai 10. martā.

Saniknotais Ribentrops bija nepacietīgāks. Jau 1940. gada 10. janvārī viņš izsauca pie sevis Itālijas vēstnieku Atoliko. Viņš pat nepūlas noslēpt savu neapmierinātību. Kā Musolīni vai kāds cits Itālijā iedrošinoties apstrīdēt viņa personīgos sasniegumus Maskavā? Vai viņš ar savu diplomātisko veiklību neesot izmanevrējis angļus un frančus? Pēc Ribentropa paša vērtējuma 23. augustā Maskavā parakstītais līgums bija viņa ārpolitikas meistardarbs.

Sarunā ar Atoliko Ribentrops neparasti skarbā formā vaicā, vai Musolīni tiešām domājot, ka Firers atbalstot bolševiku politiku un atvēršot tiem durvis uz Eiropu? Viņš neticot, ka krieviem esot izplešanās nolūki. Krievi vēlētos tikai ierobežotos apmēros revidēt robežas, kas tiem pēc Pirmā pasaules kara uzspiestas. Ribentropu pārsteidzot, ka Musolīni dažādiem sīkumiem piegriežot tik lielu vērību un aizmirstot, ka Vācijas un Itālijas istie ienaidnieki esot angļi un franči.

No Ribentropa sarunas ar Atoliko var spriest par atbildes vēstules saturu Musolīni: krievi, sevišķi Molotovs un Staļins, ir lādzīgi cilvēki. Viņiem nav nekas ļauns prātā, tikai vēlēšanās nedaudz korigēt robežas, kas tiem netaisni uzspiestas tāpat kā vāciešiem pēc Pirmā pasaules kara. Arī Hitlers jau tikai "korigē" netaisnās robežas.

Hitleram ir pamats būt apmierinātam ar 1939. gadu. Čehoslovākija kļuvusi par Vācijas protektorātu, Klaipēdas apgabals pievienots atkal Vācijai. Tas pats noticis arī ar Dancigu. Nepatīkamā un iedomīgā Polija iznīcināta. Ceļš uz Vācijas jauno dzīves telpu austrumos atvērts. Ko vairāk Lielvācijas atjaunotājs varētu vēlēties? Ir gan arī savas nepatīkšanas. Maskavā iegūts

jauns draugs — Staļins, kuram nevar uzticēties. Pārbaudītais draugs Romā — Musolini — apšaubā viņa politikas pareizību. Bet tie ir sīkumi, kas nespēs aizkavēt Hitlera plānotās uzvaras 1940. gadā!

Vecā gada pēdējā diena Rīgā. Valsts un pašvaldību iestādes — kā tas parasts pirmssvētku dienā — darbus izbeidz pulksten vienos, lai strādājošiem dotu iespēju saposties Jaunā gada sagaidīšanai. Pieturas sals, un Ziemassvētku laikā uzsnigušais sniegs nav nokusis. Priecīgas cilvēku čalas ielās jaucas ar važonu zvaniņu skaņām. Rīga gatavojas sagaidīt jauno 1940. gadu. Virsnieku klubā, pēc iepriekšējo gadu parauga, Vecā gada vakarā notiek svinīga Jaunā gada sagaidīšana. Ļauns bija 1939. gads. Bet kas var pateikt, kāds būs 1940. gads? Varbūt labāk nejautāt un gadu miju pavadīt ar tuviniekiem un draugiem.

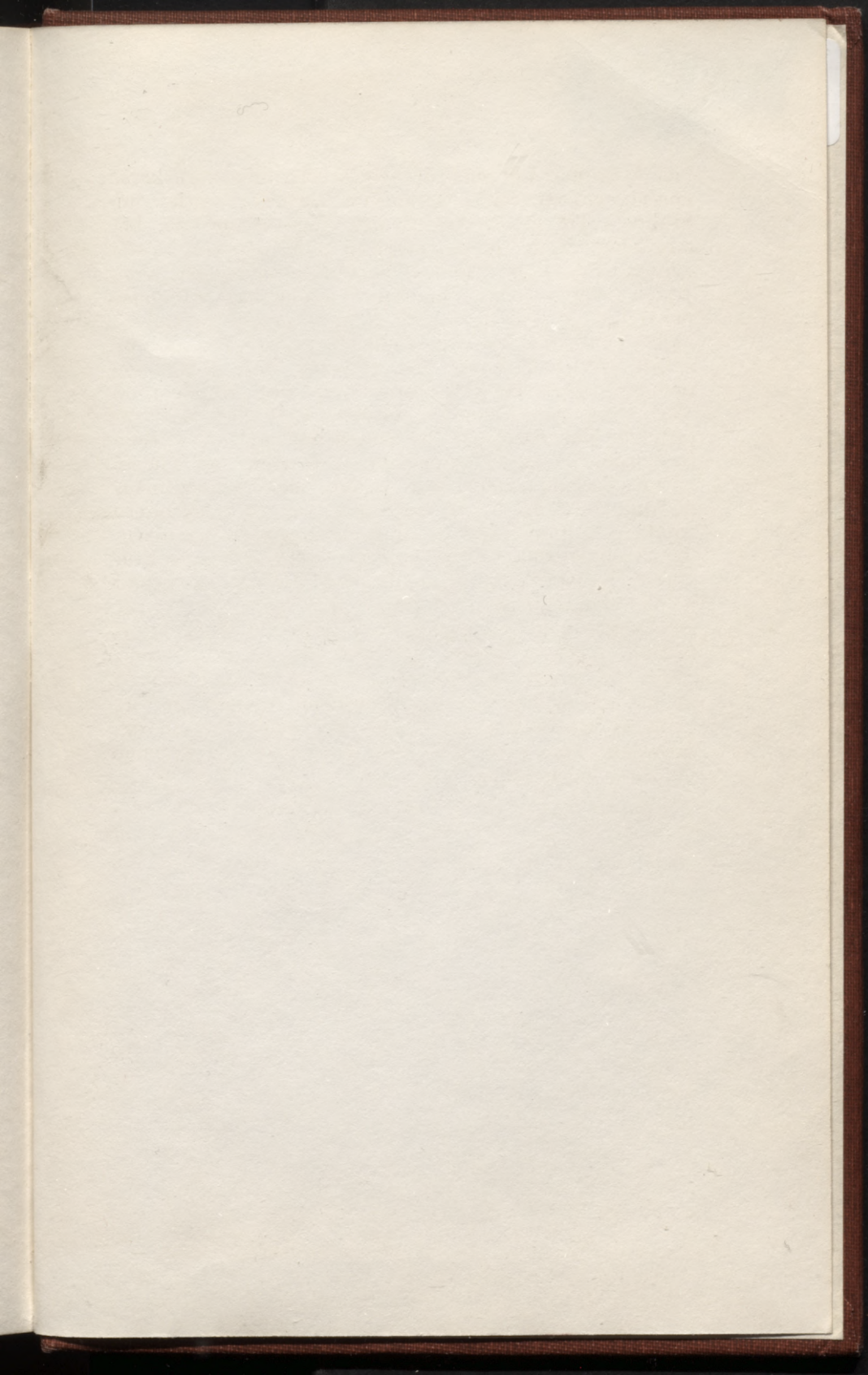
Kad pulksteņu dobjie sitieni Rīgas baznīcu torņos paziņo jaunā gada atnākšanu, valsts prezidents Kārlis Ulmanis griežas pie tautas ar īsu uzrunu, atgādinot priekšā stāvošās grūtības, kuru pārvarēšana prasīs pacietību un pūles no visiem zemes iedzīvotājiem. Uzrunā viņš nepiemin sarkanarmijas bāzes mūsu zemē, bet aicina latviešus būt patriotiski vienotiem, ar sirds dedzi kalpojot tēvzemei un valstij.

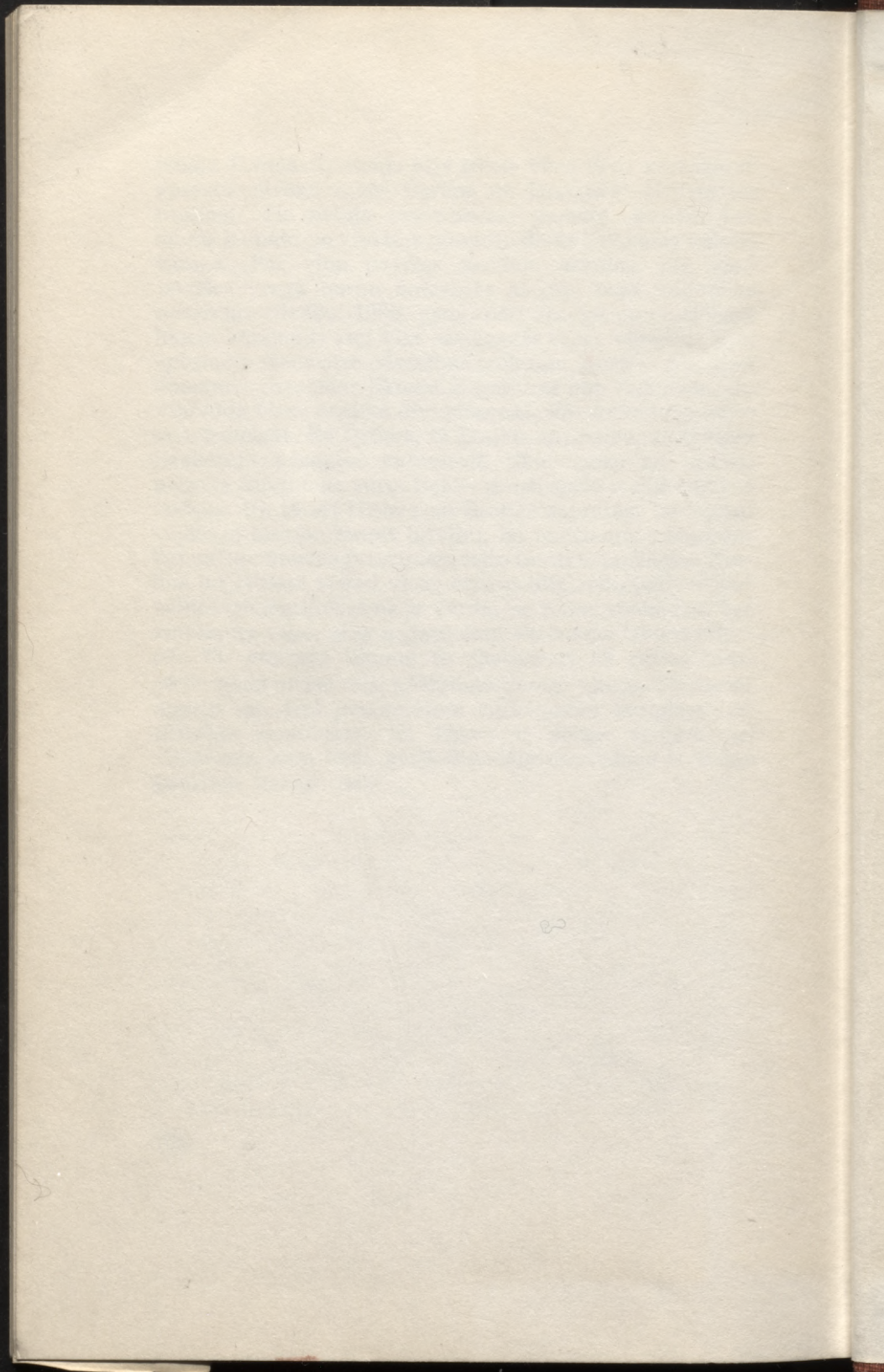
Desmit minūtes pēc pusnakts Prezidents ierodas Virsnieku klubā. Viņa ierašanos vēstīja kapelmeistara Skujiņa fanfāras. Sasveicinājies ar armijas vadību un saskandinājis tradicionālo vīna glāzi, Prezidents sarīkojumu atstāja. Viņš nebija viesību cilvēks.

Jaunā gada dienas rītā desmitos Prezidentu apsveikt Rīgas pils baltajā zālē ieradās valdības locekļi, armijas vadība, Rīgas pilsētas pašvaldības pārstāvji, diplomātiskais korpus ar simpatisko pāvesta nunciju Aratu priekšgalā un visu kameru prezidiji. Ar to nobeidzās jaunā gada sagaidīšanas oficiālā puse.

1939. gads bija aizvadīts. Tas bija smags gads. Daudz ciešanu tas sagādāja tautām un cilvēkiem vecajā,

labajā Eiropā. Liktenis bija ielicis varu divu varaskāres apsēstu cilvēku rokās Berlīnē un Maskavā. Hitlers un Staļins! Tie nebija noziedznieki parastā nozīmē, bet daudz ļaunāki, jo viņi bija noteicēji divās lielākajās valstīs Eiropā. Pēc viņu pavēles maršēja armijas, pēc viņu pavēles vergu darbu nometnēs aizgāja bojā miljoniem nevainīgu cilvēku. 1939. gadā, pāri draugu un pretinieku liķiem kāpdami, viņi bija sasnieguši varas virsotni. Viņi apbrīnoja viens otru cilvēcības trūkumu, kurā — pēc viņu domām — izpaudās likteņa aicinājums būt vadoņiem, un viņi nīda viens otru kā divi plēsoņas, kas gatavojas viens otru iznīcināt. Kā Hitlers, tā Staļins apzinājās, ka Hitlera izraisītajā pasaules katastrofā tikai viens no viņiem paturēs dzīvību un varu. Bet — tumši spēki meklē tumšus spēkus. Un tā arī Hitlers un Staļins sapratās, lai varētu vājākām tautām laupīt brīvību, lai iznīcinātu paaudzēm ilgi uz humānisma principiem celto tautu saprašanos. Staļins un Hitlers nekad viens otru nebija redzējuši, nekad nebija apmainījušies ne ar vārdu, ne rokas spiedienu, bet viņi izjuta viens otra nepatīkamo eksistenci tikpat stipri pēc 23. augusta līguma parakstīšanas kā pirms tam. 1939. gadā pirmo reizi kāšķrusta karogs plīvoja blakus ar āmuru un sirpi greznotajam sarkanajam karogam, un gribējās izsaukties: lai Dievs ir žēlīgs tautām un cilvēkiem, kam 1940. gadā draudēja nonākšana šo baigo iznīcības karogu ēnā!

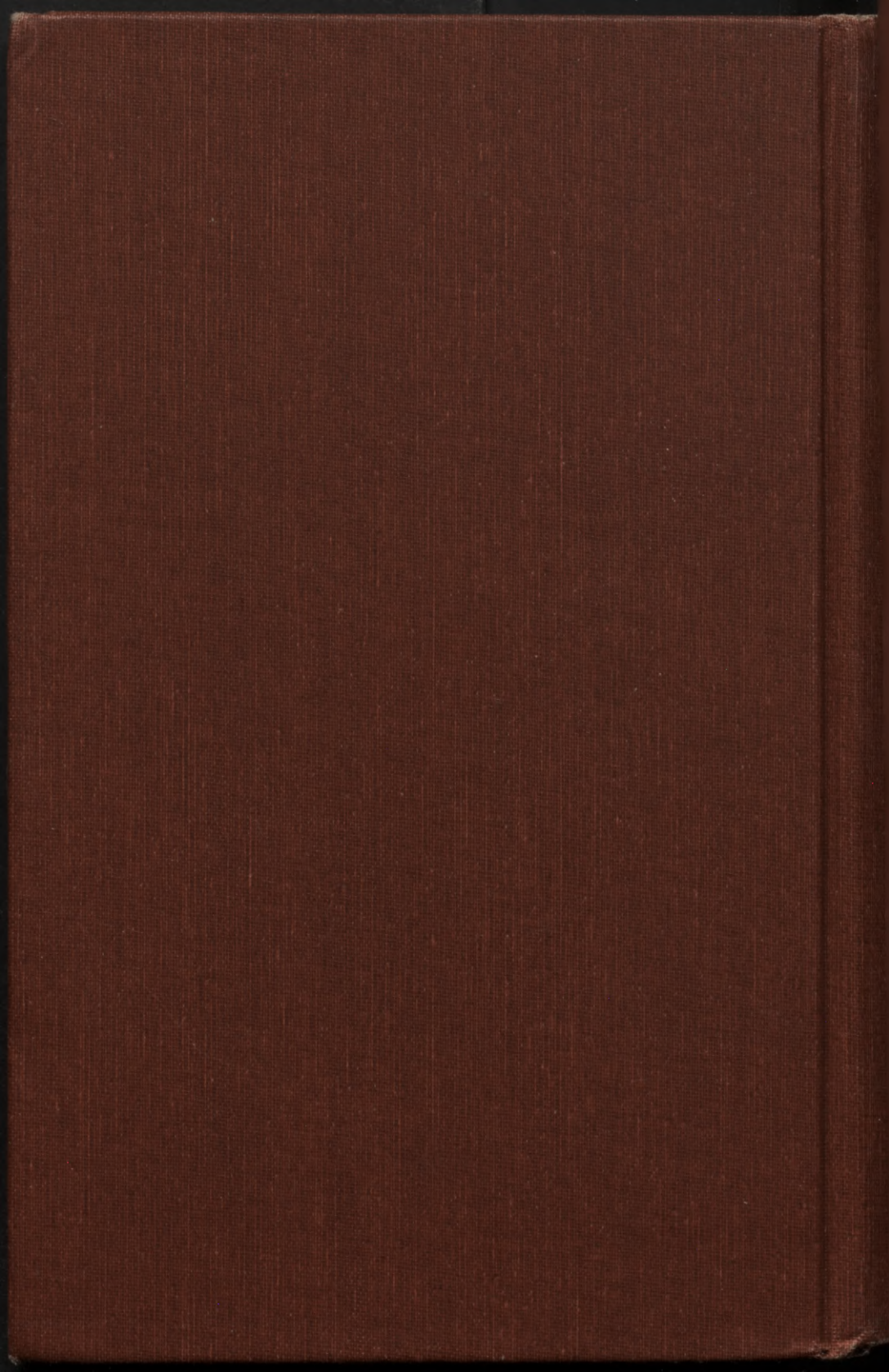

32. -

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0304052802

ALFREDS
BĒRZIŅŠ

1939

